JAUME BARRULL PELEGRÍ

LES COMARQUES DE LLEIDA DURANT LA SEGONA REPÚBLICA (1930-1936)

TESI DOCTORAL PRESENTADA A LA FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTÒRIA SOTA LA DIRECCIÓ DEL DOCTOR EMILI GIRALT I RAVENTÓS.

UNIVERSITAT DE BARCELONA, 1984.

AL MEU PARE

ÍNDEX

SIGLES UTILITZADES 1

INTRODUCCIÓ 2

PRIMERA PART 16

Introducció 17

Capítol I: La població 21

1. Una demografia en retrocés 23
2. Un poblament rural 32
3. Població activa i estructures ocupacionals . 38

Conclusions 42

Notes 44

Capítol II: L'agricultura 49

1. La lluita contra el medi: els recs 51
2. Producció i productivitat 64

Addenda 1: Factors de modernització: adobs i maquinària 82

Addenda 2: La ramaderia: un apèndix 85

3. La propietat de la terra 90
4. Condicions i formes de vida de la pagesia .. 104

Conclusions 111

Notes 114

Capítol III: La indústria, els serveis i el capital financer 128

1. La indústria 129
2. Els serveis 161
Transports i comunicacions (161); el comerç (163); serveis bancaris (168).
3. El capital financer 176
4. Condicions de vida de la classe treballadora 179
Conclusions 184
Notes 187

SEGONA PART 198

Introducció 199

Capítol IV: Institucions de base ideològica, cultural i recreativa 203

1. Les institucions religioses 204
Federació de Joves Cristians (206); Acció Social Popular (209).
2. Associacions ideològico-culturals 213
Palestra (213); la maçoneria (215); el moviment llibertari (218); Acció Rural Catalana (Cervera) (219); Grup de Mestres Batec (221); Studi d'Art (222); Ateneu Popular Lleidatà (224); Acadèmia Bibliogràfica Mariana (224); orfeons i grups corals i musicals (225)
3. Institucions recreatives i esportives 226
Casino Principal (226); Casino Independent

(226); Círcol Mercantil (226); d'altres (227)
4. D'altres organitzacions 229
Notes 231

Capítol V: Associacions de base socioeconòmica 247

1. Organitzacions patronals 248
Cambra de Comerç i Indústria (248); Associació de Contribuents (Tàrrega) (252); Gremi Comercial (252); Federació d'Industrials -- Flequers (252); Institut Agrícola Català de Sant Isidre (253).
2. Associacions de caràcter professional 255
Col.legis professionals (255); Associació de Mestres (255).
3. El sindicalisme agrícola i la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya 257
Sindicat de Guissona (259); Sindicat de Cervera (261); la USA (263); la Federació Catòlica Agrària (265).
4. L'estructura sindical obrera 267
Federació Local Obrera (CNT) (268); Unió Local de Sindicat (FOUS) (278); UGT (283); Sindicats Catòlics (284)
5. La Unió Provincial Agrària 285
Notes 293

Capítol VI: El sistema de partits 312

I. La dreta 313
1. El tradicionalisme 313

2. Acció Popular Catalana 321
3. D'altres 326

II. Lliga Catalana 328

III. El Centre 336
1. Dreta Liberal Republicana 336
2. El Partit Radical 337
3. Unió Democràtica de Catalunya 340
4. Acció Catalana Republicana 341
5. El Partit Radical-Socialista 345

IV. Esquerra Republicana de Catalunya 348

V. El socialisme 362
1. Unió Socialista de Catalunya 362
2. La Federació Catalana del PSOE 364

VI. El comunisme 365
1. El Bloc Obrer i Camperol i el POUM 365
2. El Partit Comunista de Catalunya 374

Notes 375

Conclusions 404

TERCERA PART 412

Introducció 413

Capítol VII: De la Monarquia a la República 415
1. La crisi de la Monarquia 416
2. El 14 d'abril 425
3. Tres etapes constituents 429

Notes 442

Capítol VIII: Un combat ideològic: la qüestió religiosa i escolar 451

1. La qüestió religiosa 452
2. La qüestió escolar 464
Notes 475

Capítol IX: Agitació social i moviment obrer 490

Notes 511

Capítol X: Conflictivitat pagesa i problemes del camp. 517

1. La lluita per la terra 518
2. El Canal d'Urgell 537
3. El problema del blat 556
Notes 575

Capítol XI: Dinàmica electoral i poder municipal .. 596

1. Les eleccions generals 597
   1. Les eleccions al Parlament de Catalunya . 598
   2. Les eleccions a Corts de novembre de 1933 610
2. Estructura del poder municipal 629
   1. Les eleccions d'abril de 1931 629
   2. Les eleccions municipals de gener de 1934 635
   3. La política municipal entre 1935 i 1936 . 647
3. Algunes conclusions sobre aquest tema 653
Notes 661

Capítol XII: Els fets d'octubre de 1934 689

1. Orígens immediats 690

2. Relació dels fets ocorreguts els dies 4, 5, 6 i 7 d'octubre de 1934 695
3. La repressió 707
4. De les causes i conseqüències del 6 d'octubre 718
Notes 724

Capítol XIII: 1935-1936: sota el signe de Janus ... 740

1. La moral de la derrota 741
2. Les eleccions de febrer de 1936 749
3. La primavera de 1936 761
Epíleg: Tres dies de juliol 768
Notes 779

CONCLUSIONS 793

APÈNDIX I 813

I. La premsa lleidatana 814
II. Grandària de les explotacions agràries i règim de tinença de la terra en el Cens Agrari de 1962 835
III. Mossèn Bonaventura Pelegrí i Torné 840
IV. Humbert Torres i Barberà 848

APÈNDIX II 858

Primera Part

1. Població activa (Cens 1930) 859
2. Resum estadístic de l'explotació del Canal d'Urgell (1862-1936) 861

3. Relació de superficie per termes municipals que reguen amb aigües del Canal d'Urgell i Canal Auxiliar. 1948 864
4. Societats anònimes. Província de Lleida (1930-1935) 866
5. Evolució del cost de la vida. Ciutat de Lleida (1930-1935) 868
6. Nombre d'obrers en atur forçós: Província de Lleida (segon semestre 1933) 869

Segona Part

1. Al cap de quatre anys (FJC) 870
2. Acció Popular de Balaguer, Manifest fundacional 872
3. Vers una consciència catòlica (ASP) 875
4. Presentació (Acràcia) 877
5. Ateneo Libertario 879
6. Presentació (Art) 881
7. Institut Agrícola Català de Sant Isidre: socis corresponsals i societats adherides (1933) 883
8. Cens estadístic de sindicats agrícoles i comunitats de pagesos (reconeguts fins el 31 de desembre de 1933) 887
9. Un document històric (Manifest fundacional del Sindicat de Cervera, 1918) 892
10. Ens enganyen (Lo Rampill) 896
11. La CNT en Lérida 899
12. Propaganda y organización. Las comarcas leridanas (Solidaridad Obrera) 902

13. Salvador Mor: El problema agrario en Lérida (La Batalla) 905
14. El despertar de los campesinos de las comarcas de Lérida. Asamblea provincial de la "Unión Provincial Agraria" de Lérida 908
15. Comunión Tradicionalista. Nuestra organización provincial (1934) 912
16. Lliga Catalana: organización comarcal 917
17. Relació d'entitats adherides a l'Esquerra Republicana de Catalunya (1934) 919
18. POUM: comarques de Lleida. Comarcals i pobles que la formen (1936) 927

Tercera Part

1. Per la creació d'una força única, catalanista i republicana, a les terres de Lleida (març 1931) 929
2. Manifest (Balaguer, març 1930) 931
3. Eleccions municipals. Per Catalunya i per la democràcia (Lleida, abril 1931) 934
4. Eleccions municipals. Al poble de Lleida (Caliu, abril 1931) 937
5. Eleccions municipals. Als treballadors i pagesos de Balaguer (L'Espurna, abril 1931) . 939
6. Als habitants d'aquesta Ciutat i de la Regió lleidatana (Lleida, 14 d'abril 1931) .. 942
7. El problema escolar (Acció Comarcal, 1932). 944
8. Un llamamiento de la Alianza Obrera de Lérida (1934) 954
9. La batalla agraria en la Província de Léri-

da (La Batalla, 1933) 957
10. Unió Provincial Agraria de Lleida (1934) . 963
11. Unió Provincial Agraria. Conclusions del Congrés (29 de març de 1936) 965
12. Sindicat General de Recs del Canal d'Urgell (1930-1939) 967
13. Sebastià Garsaball: El Canal de Urgel, la Unión Agraria y la Esquerra (1933) 970
14. Laude dictat pel Conseller d'Economia i Agricultura sobre el règim de cànon a aplicar als regants del Canal d'Urgell (1934). 974
15. Els recs de l'Urgell. Resolució del Ministre d'Obres Públiques (1934) 980
16. A Lleida el 25... (Pagesia), 1933) 983
17. Vidal de Monpalau: Recordeu, desmemoriats. .. (1935) 986
18. Eleccions al Parlament de Catalunya. Manifest dels candidats de l'Esquerra Republicana de Catalunya a la circumscripció de Lleida 991
19. Eleccions al Parlament de Catalunya. Manifest del "Front Proporcionalista Republicà i Catalanista de les comarques de Lleida". 995
20. Eleccions generals 1933. Estampes electorals 999
21. Eleccions generals 1933. Señoras... seriedad! 1004
22. Resultats electorals a la ciutat de Lleida (1931-1936) 1006
23. Candidats a les eleccions municipals d'a-

bril de 1931. Ciutat de Lleida 1009
24. Candidats a les eleccions municipals de gener de 1934. Ciutat de Lleida 1012
25. Fets d'octubre 1934. Editorial (Rebel·lió) 1015
26. Fets d'octubre. Joventut Socialista. A la joventut lleidatana 1016
27. Fets d'octubre. Joventut Comunista Ibèrica. A la joventut revolucionària 1017
28. Fets d'octubre. Estampes republicanes (El Correo) 1018

RELACIÓ D'ARXIUS I BIBLIOTEQUES, PREMSA I BIBLIOGRAFIA 1020

1. Relació d'arxius i biblioteques 1021
1. Premsa de Lleida i comarques 1022
2. Premsa en general 1023
3. Diaris de Barcelona consultats al voltant d'alguns aconteixements importants 1028

3. Fonts bibliogràfiques 1029
1. Referent a les comarques de Lleida o d'autor lleidatà 1029
2. Memòries i relats autobiogràfics d'autor lleidatà 1036
3. Generals 1038

4. Bibliografia 1048
1. Referent a les comarques de Lleida 1048
2. General 1054

SIGLES UTILITZADES

ASP	Acció Social Popular
BOC	Bloc Obrer i Camperol
CEDA	Confederación Española de Derechas Autónomas
CNT	Confederació Nacional del Treball
ERC	Esquerra Republicana de Catalunya
FAI	Federació Anarquista Ibèrica
FJC	Federació de Joves Cristians de Catalunya
FLO	Federació Local Obrera de Lleida
FOUS	Federació Obrera d'Unitat Sindical
IACSI	Institut Agrícola Català de Sant Isidre
JR	Joventut Republicana de Lleida
PCC	Partit Comunista de Catalunya
PCR	Partit Catalanista Republicà
POUM	Partit Obrer d'Unificació Marxista
PSOE	Partit Socialista Obrer Espanyol
PSUC	Partit Socialista Unificat de Catalunya
UGT	Unió General de Treballadors
ULS	Unió Local de Sindicats de Lleida
USA	Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya
USC	Unió Socialista de Catalunya

I N T R O D U C C I O

I

L'experiència democràtica representada per la Segona República i l'experiència d'autogovern representat per la Generalitat i l'Estatut d'Autonomia, van exercir un notable atractiu sobre la meva generació. El clima d'oposició al franquisme que es vivia a la vella Facultat de Lletres, va coincidir amb una certa normalització acadèmica (tant des de distintes càtedres com des dels llibres, cada cop més a l'abast). Tot plegat, va fer de l'experiència republicana, tant dels anys 1931-1936 com de la guerra i la revolució, un tema de debat freqüent, a les aules i sobretot als claustres. Ara, la voracitat dels temps moderns (o postmoderns, ai!) i la tumultuosa dinàmica de l'última dècada potser han anat relegant aquests temes. El cas és que l'experiència democràtica que representa la República no sembla haver estat gaire present en la vida política i pública del país, més enllà del mite i la manipulació interessada.

Va ser en aquest ambient on vaig emprendre durant el curs 1972-1973 l'estudi del Bloc Obrer i Camperol a Lleida. Deu anys més tard, en veurem obligat a rellegir aquelles planes, em trobo que l'entusiasme per un grup obrer i revolucionari van abocar-me en gran manera a la simplificació i a la mitificació. En deu anys tots hem après moltes coses. Però sobretot, hem après a veure amb nous ulls, més crítics, la democràcia i l'experiència del moviment obrer, i ja no tan sols a través de les referències històriques, sinó també amb la pròpia experiència democràtica.

Una preocupació i un interès van quedar-me d'aquella primera -

investigació: la història de les comarques de Lleida. Per això, a l'hora de plantejar-me aquesta investigació m'he preguntat sobre les comarques de Lleida durant la Segona República i no sobre la Segona República a les comarques de Lleida. La distinció és important. No em vaig proposar tant estudiar des d'un punt de mira local la història del període republicà, sinó ocupar-me de Lleida i de les terres que li són més properes, durant aquest període.

He plantejat, per tant, la investigació a partir de tres nivells:

1.- Definir la societat a estudiar

2.- Definir les estructures d'integració social, econòmica i política existents en aquesta societat.

3.- Analitzar la conjuntura

En la primera part, doncs, no analitzaré l'economia lleidatana als anys trenta, sinó que intentaré d'establir els trets fonamentals d'aquesta economia, en la perspectiva de definir el caràcter de les comarques de Lleida. Serà estudiada la demografia, l'agricultura i la indústria, el sector serveis i el capital financer; també, dins de les possibilitats documentals, les condicions de vida de la pagesia i de la classe treballadora. És clar que les comarques lleidatanes no són una entitat econòmica autònoma i és per això que em refereixo constantment al model general català i al model espanyol, amb la intenció de precisar millor el propòsit de la investigació.

La República, va significar, en primer lloc, l'accés de les masses a la política, si més no perquè el sistema es fonamentava

sobre el sugragi universal, primer masculí i a partir de 1933 també femení. El règim republicà, doncs, ens ofereix un marc institucional on és possible la lliure concurrència de les diferents forces polítiques i socials. No tractaré, per tant, d'estudiar el període republicà en funció del dramàtic final, sinó d'analitzar una comunitat humana concreta en un període històric concret.

L'estudi dels mecanismes d'integració i participació social que va desplegar la societat lleidatana en aquest període històric, ens ocuparà la segona part. Seran analitzades les institucions de caràcter econòmic: cooperatives, sindicats i organitzacions patronals o professionals; les institucions de caràcter superestructural: religioses, culturals, etc.; i finalment, de caràcter polític: sistema de partits.

En la tercera i última part, aquesta societat definida anteriorment serà situada en una conjuntura històrica concreta: entre la caiguda de la Dictadura del general Primo de Rivera, gener de 1930, i l'esclat de la guerra, al juliol de 1936. L'anàlisi prendrà dues direccions: cap als fets històrics concrets i cap a la dinàmica social desenvolupada en un marc polític excepcionalment democràtic.

He utilitzat com a font principal la premsa. Crec poder afirmar que he fet una lectura exhaustiva tant de la premsa de Lleida com de les comarques. Aquesta lectura m'ha permès, no solament reconstruir els fets, opinions, vida associativa, etc., sinó anar copsant, a partir d'informacions i opinions diverses i fins i tot contradictòries, l'ambient de l'època. És sabut, que busquem a la premsa tant la notícia certa com la versió que més complau la nostra manera particular d'enfocar la realitat,

i que per tant un diari és tant més intel.ligent quant més les seves opinions coincideixen amb les nostres, per això en comprem un i no un altre. M'he esforçat a llegir la premsa de l'època també amb aquesta òptica. La notícia, doncs, interessa tant perquè és veritat (o no), com perquè existeix un públic que vol llegir-la d'aquella manera i no d'una altra. Penso que això, cinquanta anys enrera i en una premsa pobra de recursos era més veritat; la premsa lleidatana no era tant d'informació, que en duia poca, com d'opinió.

Donada la importància de la premsa per documentar aquesta investigació i per tal de no repetir cada moment el caràcter de cada publicació, he dedicat unes pàgines a analitzar i situar cadascun dels periòdics. El lector trobarà aquesta nota a l'Apèndix 1.

II

Lleida, per altra banda igual que moltes terres frontereres, ha sofert al llarg del temps una crisi d'identitat, potser no sempre manifesta, ni de la mateixa manera. A la tardana incorporació al país (fins al punt d'anomenar-se, amb les terres de Tortosa, la Catalunya Nova), hauríem d'afegir la llunyania física dels nuclis importants de població, de Barcelona en concret; Lleida sempre ha estat per a la resta dels catalans una ciutat llunyana i potser estranya. Però és que a més, l'expansió catalana no va fer-se terra endins sinó mar enllà. Catalunya és en la seva època d'esplendor, un país mariner.

A l'època contemporània (almenys fins a la segona meitat del

segle XX) aquesta dicotomia, aquest no marxar al ritme del -- país, no solament no és reduirà, sinó que d'alguna manera s'eixamplarà, es farà més cridaner. La Catalunya del litoral, a - partir de l'àrea barcelonina principalment, experimentà un -- procés d'industrialització, tan minso com hom vulgui, però que revolucionà les estructures econòmiques i socials: burgesos i proletaris van passar a protagonitzar, cada cop més, la vida del país. Les de Lleida, per contra, continuaren sent unes comarques agrícoles, apartades dels canvis profunds que es produïen al país. Aquestes diferències en les estructures econòmiques, com no podia ser d'altra manera, tenen una fidel traducció en les estructures socials i de classe, en les lluitas polítiques i socials.

Hauríem de referir-nos encara a l'estructuració interna de les comarques lleidatanes. Lleida no és tan sols una ciutat allunyada, la més occidental del país, sinó que no té cap altra - campanya de la seva categoria. Les terres de Lleida són les - úniques de tot Catalunya que no tenen una mínima xarxa urbana (1).

Aquests aspectes "diferencials" es deixaran sentir més sobre Lleida-ciutat que sobre les comarques. "Cervera o Balaguer, - ha escrit el professor Vallverdú- amb les úniques armes de llur conservadurisme, tenien més entitat que la capital" (2). Lleida, ultra les repetides crisis històriques que magistralment - ha explicat Josep Lladonosa (3), s'havia vist exposada a una - transformació: havia començat a experimentar una lenta evolu-- ció cap a una ciutat distinta (no estrictament agrícola), i -- s'havia convertit en la capital de la Província (de la "Terra ferma" al cap i a la fi). La creació d'aquesta, de la Província, va enfortir, fatalment o paradoxalment, ha dit Josep Vall-

verdú, "el sentiment d'unitat de les terres de Lleida" (4).

Aquest "sentiment d'unitat" (5) va donar pas a dues teories - que el professor Pueyo ha qualificat recentment (6) de "consciències aberrants": el lleidatanisme i el "leridanismo". Jo diria, que mentre la segona doctrina (si se'm permet el mot) hem de situar-la dintre d'un esforç desnacionalitzador, la -- primera, el lleidatanisme, s'alimentava d'aquell "sentiment - d'unitat", però també, d'un sentiment de marginació i en el - fons d'inferioritat (7), amanit amb una mica de cofoisme lo-- cal i bonhomia. Penso que sense el franquisme, aquest lleidatanisme no hagués anat més enllà d'una penya de Casino, més o menys tronada, i d'alguna publicació de regular fortuna.

Dues conclusions m'interessa posar de relleu aquí: el caràcter diferencial que presenten les comarques lleidatanes respecte a la resta de Catalunya (o a la Catalunya hegemònica si voleu); i en segon lloc, que l'estructura de classes se'ns apareix -- aquí molt feble.

Aquest caràcter "diferencial", de cap manera ha d'interpretar-se en el sentit que Lleida és menys catalana que d'altres ciutats o comarques, sinó que ha de lligar-se, tal i com fa Francesc Porta, al sentit de "complementarietat dins la realitat - catalana total" (8).

El vell diagnòstic del senyor Eugeni Nadal en el sentit que - Lleida era una ciutat "atomizada, inorgánica, sin profunda estructura social" (9). ha esdevingut ja clàssic. A la dissolu-- ció, al llarg del segle XIX, dels estaments de l'Antic Règim - (i dels seus grups dominants), no va correspondre sinó un lentíssim sorgiment d'un nou sistema de classes (10). La tardana consolidació d'aquest nou sistema, per una banda; la poca in--

tegració a l'economia del país per part d'amplis sectors, per un altra; i el contrast, finalment, amb les zones industrials del Principat, podien acabar donant la imatge descrita pel senyor Nadal. L'absència d'una classe dirigent, la qual cosa ha estat posada repetidament de manifest per diferents analistes lleidatans (11), respon tant, penso jo, a aquesta situació -- descrita, com a la manca d'uns mecanismes polítics que fessin possible (o no impedissin) la seva aparició; la debilitat de les estructures socials facilitava la seva suplantació a partir de mecanismes caciquils, més o menys camuflats (durant la Restauració) o no (durant les dues dictadures).

Ja és hora però, de passar a definir l'espai del present treball. L'objecte principal d'estudi, el lector ja se n'haurà adonat, és la pròpia ciutat de Lleida. Lleida és, però, el nucli principal d'una àmplia zona d'influència. Influència que té uns fonaments humans, econòmics i polítics.

Aquesta zona d'influència ha rebut més d'una definició. Josep Vallverdú, per exemple, ha popularitzat l'expressió "terres ponentines"; definició que inclouria la zona de parla catalana, però d'administració aragonesa. Per a Pau Vila, en canvi, la "marca de ponent" serien exclusivament aquestes terres de l'actual Província d'Osca (12).

Jo utilitzaré de manera indistinta les expressions, per altra banda ben corrents, de terres de Lleida o comarques de Lleida i també la de la Regió VIII.

Aquesta Regió, d'acord amb la divisió territorial de Catalunya promulgada l'any 1937 pel govern de la Generalitat, comprèn les comarques de les Garrigues, la Noguera, la Segarra, el Segrià i l'Urgell. Dues notes. Primera: aquestes cinc comarques abar-

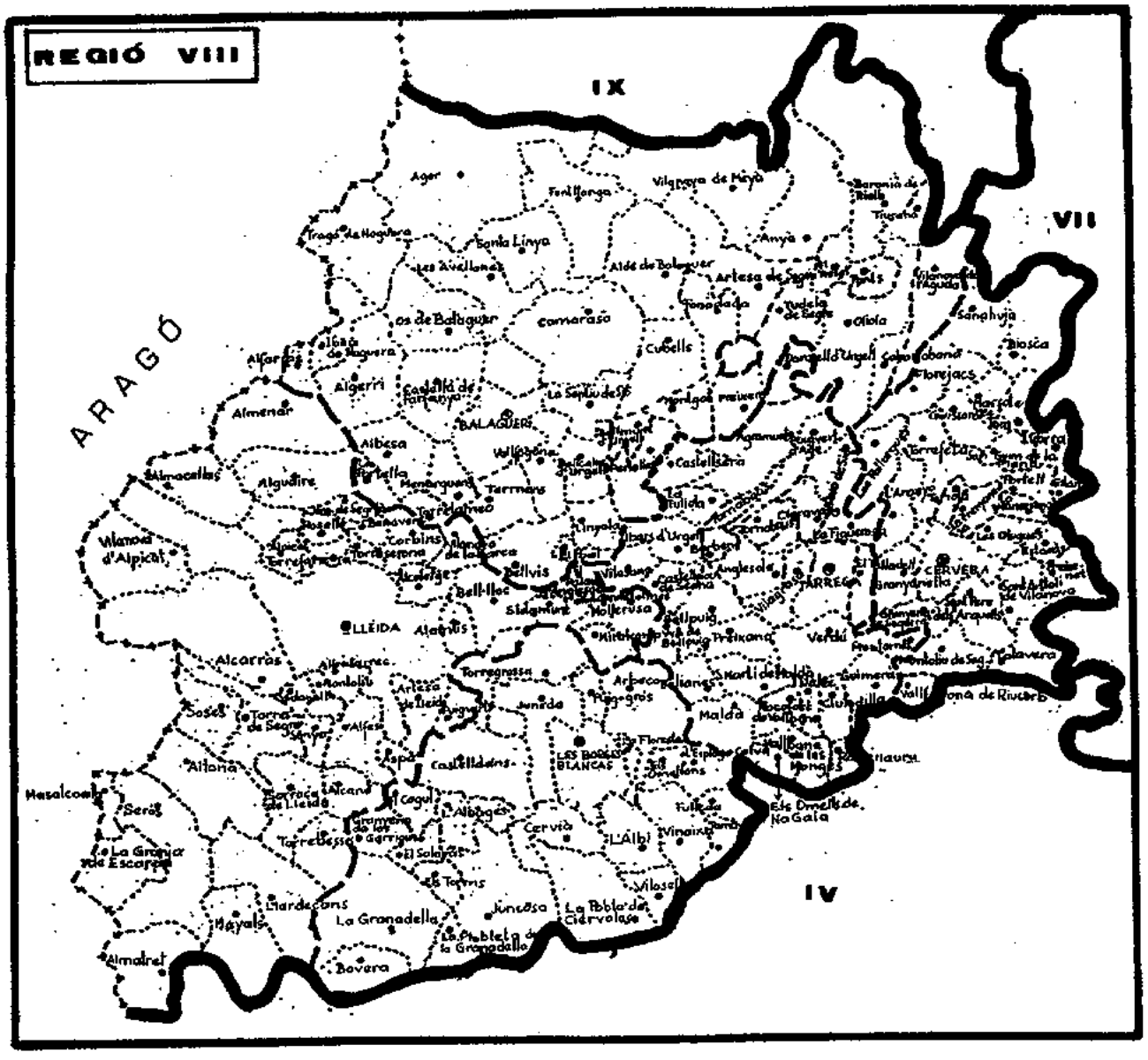
REGIÓ VIII
IX
VII
IV
ARAGÓ
Ager
Vilagrera de Noyà
Tremp
Santa Linya
Les Avellanes
Aldé de Balaguer
Artesa de Segre
Os de Balaguer
Comaraso
Cubells
Oliola
Sanahuja
Biosca
Florejacs
Alfarràs
Algerri
Almenar
BALAGUERS
Albesa
Almacellas
Alguaire
Menàrguens
Termens
Castellserà
La Fuliola
Vilanova d'Alpicat
Corbins
Alcoletge
Bellvis
Bell-lloc
Sidamunt
Mollerussa
LLEIDA
Alcarràs
Torregrossa
Arbeca
Juneda
Maldà
Sosés
Torre de Segre
Alfés
Aitona
Seròs
Mas-alcoma
La Granja d'Escarp
Torrelles
Cervià
L'Albi
Vilosell
Llardecans
La Granadella
Hayals
Almatret
Bovera
La Pobla de Cérvoles
Juncosa
La Pobla de la Granadella
Les Borges Blanques
Castelldans
Les Oluges
Cervera
Tàrrega
Verdú
Talavera
Vallfogona de Riucorb
Les Omelles de Na Gala
Ivorra
Torre-ferrera
Tàrrega

quen en conjunt la zona d'influència de Lleida, excepte, és - clar, les terres d'administració aragonesa i que per raons òbvies no poden ser tractades aquí. I segona: no em refereixo - tant a cadascuna de les comarques com a la Regió en conjunt;- les referències (estadístiques, per exemple) a cada comarca - en particular, responen més a criteris funcionals que al convenciment que cada comarca (de la divisió de 1937) respongui a uns criteris interns homogenis (13).

Criteris més administrativistes podrien argüir que el marc de referència no pot ser una organització del territori que en - realitat mai no va ser duta a la pràctica, sinó en el marc -- provincial. Argumentació que trobarà un suport important en - el fet que sovint he de recórrer a dates provincials, principalment les de caràcter oficial. Jo, però, parteixo de la convicció que a la Província de Lleida es produeixen dues comunitats humanes radicalment i substancialment distintes: la muntanya i el pla.

La Regió Vuitena, doncs, s'estén per 5.420,25 Km2, a la zona més occidental de Catalunya i comprèn cent seixanta-un municipis repartits de la següent manera: vint-i-un a les Garrigues (capital Borges Blanques), quaranta-un a la Noguera (capital Balaguer), vint-i-sis a la Segarra (capital Cervera), quaranta-dos al Segrià (capital Lleida) i trenta-dos a l'Urgell (capital Tàrrega).

Deia Pau Vila, l'any 1927, que la Regió Vuitena,

> "constitueix un territori netament agrícola on els regatges provinents dels canals d'Urgell i de la Llitera han introduït als esplets mediterranis preeminents (blat, vi oli) tota mena de conreus, entre els quals sobresurten

> els farratges, la remolatxa sucrera i les fruites. Altrament, les terres estepàries de l'Urgell acullen a l'hivern el bestiar de llana de la muntanya; la ramaderia, però, només hi és transhumant. Lleida, en la convergència de les vies atretes pel canal del Segre, constitueix el centre de transaccions agropecuàries no sols d'aquestes comarques centro-ponentines, sinó també de les terres veïnes incloses entre els afluents aragonesos del Segre" (14).

III

Me n'adono que al cap dels anys he recorregut a molta gent cercant una o altra cosa; a tots, molts potser ja ni recorden que en un moment van prestar-me una encertada ajuda, voldria expressar-los el meu agraïment i de manera especial al personal dels diferents arxius i biblioteques. En particular voldria fer constar la meva gratitud als senyors Maria del Carme Torres i Romà Sol, de Lleida, Josep Mª Monill, de Balaguer i Francesc Saladrigues, de Bellpuig d'Urgell, per la generositat amb què van deixar-me consultar documentació de la seva propietat. També als senyors Maria i Joan Recasens, Joan Bergós i Josep Buiria, que van dedicar-me repetidament el seu temps.

Durant el curs 1982-83 vaig rebre una beca de la Fundació Bofill i l'any 1984 un ajut de la Direcció General d'Ensenyament Universitari de la Generalitat. A totes dues institucions el meu reconeixement.

Vull fer constar també el meu agraïment als amics Manel Bardàvio, Mª Lluïsa Farràs i Núria Voltas, per l'interès que han posat perquè aquesta investigació acabés agafant la millor forma

possible.

No vull oblidar l'ajuda i la paciència que els amics i com--- panys del CEHI -Jordi Planes, Montserrat Bofill i Mercè Bru-- guera- han tingut en tot moment i principalment els últims me sos, sempre una mica histèrics.

M'han ajudat en alguns moments de l'elaboració definitiva i - així em plau reconèixer-ho, l'amic Josep Mª Mauri i el profes sor Isidre Molas. Al professor Emili Giralt, li dec no només múltiples suggerències, sinó també l'encoratjament que durant aquests dos anys llargs que ha durat la maduració del treball, generosament m'ha dispensat.

He de reconèixer, finalment, que la fe de la Neus, d'arribar a bon port, tot sovint més segura que la meva, m'ha signifi-- cat una ferma companyonia i un amical estímul.

N O T E S

(1) "Hi ha, és clar, -explicava Josep Iglésies- dins la "província" de Lleida, les capitals comarcals que aglutinen una activitat entorn seu, però, en l'ordre dels supermercats o de les supercomarques, Lleida constitueix el nus únic de tot el ponent català". Les comarques meridionals de Catalunya, p. 103.

(2) J. VALLVERDÚ: "Lleida i l'esperit" dins Les terres de Lleida en la geografia, p. 97.

(3) J. LLADONOSA: "Las crisis històriques" dins Lleida, problema i realitat.

(4) J. VALLVERDÚ: "Lleida i l'esperit" dins Les terres de Lleida en la geografia, p. 97.

(5) Aquesta mateixa idea és recollida per Francesc Porta quan diu que un lleidatà de qualsevol indret afegirà sempre al seu poble l'aclaració: "de la província de Lleida" o simplement "de Lleida". "Lleida, la gran desconeguda" dins - Lleida, problema i realitat, p. 70.

(6) M. PUEYO: Lleida: ni blancs ni negres, però espanyols.

(7) Vegeu J: VALLVERDÚ: "Lleida i Barcelona" dins Lleida, problema i realitat, pp. 196 i següents.

(8) F. PORTA: "Lleida, la gran desconeguda", ibid., p. 65.

(9) Nadal ho atribuïa al fet que la ciutat no tenia un nucli aristocràtic. citat per F. PORTA: Opus cit., p. 133.

(10) Vegeu J. LLADONOSA: La ciutat de Lleida, Vol. III, pp. 55-61.

(11) Vegeu per exemple F. PORTA: "Lleida, la gran desconeguda" dins Lleida problema i realitat o també "Lleida o el no a la industrialización" dins "Lleida o la marginación", pp. 52-56.

(12) P. VILA: Visions geogràfiques de Catalunya, Vol. II, pp. 229-279.

(13) No ignoro la polèmica que la divisió comarcal ha suscitat. Polèmica que sovint sembla ignorar que la funció de la divisió comarcal havia de respondre -i respondrà novament al seu dia- a criteris político-administratius, i no geogràfics, històrics, economicistes o folklòrics. Les diversitats internes de cada comarca aniran apareixent al llarg del text.

(14) P. VILA: "La implantació de la divisió territorial" dins Selecció d'escrits de geografia, Vol. I, p. 178. Text publicat, també, per GENERALITAT DE CATALUNYA: La divisió territorial de Catalunya, p. 86.

PRIMERA PART

INTRODUCCIÓ

Les vicissituds de l'economia espanyola durant el segle XIX no van arribar a articular els diferents sectors en allò que el - professor Nadal (1) ha definit "una verdadera economía nacional". Hauríem de preguntar-nos, també, si va arribar-se a articular - una verdadera economia catalana. L'any 1933, l'economista Jaume Alzina assenyalava que si es comparava l'economia catalana amb l'espanyola, aquella queda sempre per damunt de la mitjana d'aquesta, però si "ho féssim destriant-la per províncies veuríem una diferència molt notable; mentre la de Barcelona rebassa en tots els conceptes el terme mig d'Espanya, les seves germanes, si bé en uns els sobrepassa, en altres tot just l'abastem" (2).

Des de Pierre Vilar, sabem que la transició catalana cap al capitalisme, des del segle XVIII, es fa a partir de la intensificació i especialització dels conreus, amb la perspectiva, no - del consum, sinó del comerç. Es fa difícil, però, pensar que - les comarques lleidatanes poguessin participar en aquest procés, ni tan sols que poguessin ser un mercat prou interessant per a la naixent indústria catalana. La marginació de les terres de Lleida, i cal creure que també de moltes d'altres de Catalunya endins, arranca, doncs, del mateix moment en què la industrialització arrela a Catalunya. "Privada de auténtica revolución agraria, la mayor parte de España no pudo tomar el tren - de la revolución industrial" dirà el professor Nadal.

En una entrevista publicada per La Veu de Catalunya l'any 1933, el senyor Pujol Cercós, president de la Cambra de Comerç de -- Lleida, definia amb força exactitud quines havien d'ésser les característiques bàsiques de l'economia lleidatana. Deia el senyor Pujol:

> "Basant-se com ja hem dit abans en la riquesa agrícola, naturalment les nostres indústries típiques han d'ésser aquelles que es deriven dels fruits de la terra, i el nostre comerç ha de cercar també la seva estabilització o bé en l'exportació dels fruits o en la venda dels productes a la gent del camp (...)"

Més avall, el senyor Pujol posava el dit a la nafra del futur econòmic de les comarques lleidatanes:

> "Vindrà un moment d'una creixença exagerada de l'agricultura en les terres de Lleida que determinarà un fort desequilibri econòmic si no es compensa amb l'establiment de noves activitats industrials harmonitzant la nostra economia (...)" (3).

En conjunt podem afirmar que l'economia lleidatana del primer terç de segle està experimentant un procés de transformació. L'extensió dels regadius, a partir dels nous Canals d'Aragó i Catalunya i d'Urgell, la introducció de maquinària i adobs químics, etc., conviuen encara amb el predomini dels conreus tradicionals o amb uns nivells molt baixos de productivitat. Juntament amb algunes indústries modernes, trobem encara unes estructures artesanals en funció d'uns esquifits mercats comarcals i locals. Les comunicacions o les estructures financeres, eren encara lluny d'una economia integrada.

No ens interessa tant, aquí, analitzar aquest procés, com fixar quines eren les estructures de l'economia lleidatana als anys trenta. Per això hem fixat l'atenció en tres grans temes: població, agricultura i els altres sectors.

Respecte a la població ens interessa: com a indicador econòmic (guanys o pèrdues); les estructures internes (densitat, localització, ocupacionals, etc.); i les formes de poblament.

L'agricultura mereix capítol a part, ja que per una banda absorbeix els índexs més elevats de població activa i representa, per l'altra, la principal activitat econòmica de la Regió.

En el tercer capítol, abordo principalment quatre qüestions: la indústria, els serveis (comunicacions i transports, comerç i serveis bancaris), el capital financer i, per últim, les condicions de vida de la classe treballadora.

N O T E S

(1) JORDI NADAL: El fracaso de la revolución industrial en España, pp. 227 i 244.

(2) JAUME ALZINA: L'economia de la Catalunya autònoma, p. 116.

(3) "L'economia lleidatana i la Cambra Oficial de Comerç".- La Veu de Catalunya.- Núm. 11583 (30 de juliol de 1933), pp. 18-19.

CAPITOL I

LA POBLACIÓ

El primer aspecte a analitzar d'aquesta panoràmica general de les comarques lleidatanes és precisament el de la població. No és que cregui en la demografia com a un indicador infal.lible de la marxa d'un país. Existeixen massa dificultats i falses pistes per confiar-hi a ulls clucs. Però, sí que és interessant analitzar les línies generals per on evoluciona la població: creixement o no, distribució espacial i ocupacional, etc.

He fixat en tres punts la meva anàlisi. En l'evolució general de la població en primer lloc. No solament en números rodons -guanys o pèrdues- sinó també en els corrents interns d'aquesta evolució: creixement vegetatiu i corrents migratoris. En segon lloc, m'ocupo de la distribució espacial de la població i del poblament. I per últim de les estructures ocupacionals.

He tingut en compte tres punts de referència: un de temporal i dos de geogràfics. El cens de 1900 ha estat per regla general el punt de referència per analitzar l'evolució demogràfica. No es tracta aquí de fer una història de la població lleidatana, sinó tan sols un clixé dels anys entre 1930 i 1936. L'evolució al llarg del segle crec que indica suficientment quines han estat les seves tendències generals.

Els diferents Censos de població d'Espanya, els treballs del Servei Central d'Estadística de la Generalitat, així com el treball de Josep Iglésies El movimiento demográfico en Cataluña durante los últimos cien años, han estat les bases principals de documentació. En cada cas explico les limitacions i dificultats de lectura que presenten, però voldria ara assenyalar alguns casos particulars. He utilitzat per cada municipi les xifres absolutes prescindint de casuístiques particulars que podrien entorpir la visió general, però que cal assenyalar: quatre municipis -dos de La Noguera i dos de L'Urgell- perden

objectivament habitants (i així són classificats) però és degut al fet que donen pas a nous municipis: Bellcaire d'Urgell a La Sentiu de Sió, Bellvís a El Poal, i Vallbona de les Monges a Rocallaura (que l'any 1970 tornarà a ser annexionat a Vallbona), tots tres al Cens de 1930 i, Castellnou de Seana perd Vila-sana -- (abans Utxafava) en l'avenç de població de Catalunya del 1936; aquest municipi, és clar, no l'he tingut en compte. Per l'altra punta, l'augment objectiu de Vilanova de Meià, a La Noguera, no és real ja que el Cens de 1930 suma els antics municipis de Baronia de La Vensa i de Santa Maria de Meià: tots tres sumaven - més el 1900 que Vilanova l'any 1936.

1.- Una demografia en retrocés

A l'últim terç del segle XIX el camp català experimentà una davallada demogràfica. Una greu crisi -la de la filloxera no serà la més petita-, per una banda, i l'atracció que exercia el desenvolupament industrial i comercial, per - una altra, van impulsar la gent -al pagès- del camp cap a - la ciutat. El "creixement accelerat" (1) de la població catalana es fa a favor del litoral i pre-litoral i, per ser - més exactes, a favor dels nuclis industrials, de l'àrea barcelonina preferentment. Les comarques més eminentment agràries aniran a remolc del desenvolupament global del país.

En números totals, les comarques lleidatanes experimenten un creixement fins al Cens de 1920, encara que minse, i un lleuger descens a partir d'aquest Cens (quadre 1). Evolució poc uniforme, tant en el conjunt de les cinc comarques, com en l'interior de cadascuna d'elles. Així, doncs, mentre el Segrià manté un ritme de creixement superior a la mitjana de Catalunya (2), les Garrigues perden, encara que pocs, habitants.

Quadre 1. Evolució de la població per comarques

	1900	1910	1920	1930	1936
Garrigues	30058	32062	32649	31434	30866
Noguera	47544	47653	50727	50032	49335
Segarra	21434	20541	21431	21956	22044
Segrià	64937	72604	92061	91899	89553
Urgell	33630	35826	38373	38088	38472
Regió VIII	197603	208686	235241	233409	230270

FONT: J. IGLÉSIES: El movimiento demográfico en Cataluña, p. 366.

Les Garrigues mantenen un ritme sostingut de creixement - fins al Cens de 1920 (32.649 h.). Comarca sense presència vitícola significativa, no sofrirà els rigors de la fil.loxera, al temps que l'oleïcultura -conreu predominant en aquests indrets- permetrà mantenir els nivells de població i fins i tot augmentar-los. La crisi post-bèl.lica que sofrirà el comerç de l'oli als volts de l'any vint deixarà sentir-se sobre la comarca que perd habitants en el Cens de 1930 i altra volta l'any 1936 (3). Un ritme distint trobarem en el sector regat de la comarca -un 30 per 100 del total-, on pobles com Les Borges Blanques, la - capital, Arbeca o Juneda, experimenten un notable augment.

La Segarra sí que sofreix durament la crisi de la vinya: el 1857 havia arribat a 25.418 habitants, per davallar al Cens de 1900 a 21.434 i encara al de 1910 a 20.541. L'orientació cerealística que aleshores emprèn la comarca i que, com veurem - més endavant, la posarà al capdavant de Catalunya amb empreses de tant relleu com els sindicats de Cervera i de Guissona, la posaran en camí d'una lenta, però al capdavall insegura, recuperació (al Cens de 1975 havia baixat altre cop als 17.000 habitants). (4)

La Noguera és una comarca de població força estable. Podem observar, però, dues àrees ben diferenciades: mentre una meitat, al nord de la comarca -amb l'excepció d'Artesa-, és una zona en retrocés, l'altra és a l'alça. L'eix Camarasa-Balaguer es -- veurà afavorit per un conjunt d'obres importants: Les preses i centrals que la Canadenca construirà a Camarasa primer i de Sant Llorenç de Montgai després, així com les del Sub-Canal d'Urgell. Seguint Segre avall, tocant ja al Segrià i a la Llitera, trobem una zona que veurà reforçar, a partir de 1909, el tradicionals recs del Canal de Pinyana, pels nous del Canal d'Aragó i Catalunya. D'igual manera que a l'altra banda trobem les terres regades pel Canal i Sub-Canal d'Urgell, totes dues zones en creixement (5). Per altra banda Balaguer, població de nobles arrels a la història del país i centre destacat de comerç i de comunicacions, enllaç priveligiat entre el pla i la muntanya, és un incentiu important en el sosteniment i creixement de La Noguera.

El Canal és el punt de referència obligat en parlar de l'Urgell i, és clar, també en parlar de la seva població. Malgrat - que ja des de mitjans del segle XIX fos l'Urgell la comarca amb una més gran densitat de població de totes les de Lleida, inclosa el Segrià, hi ha qui diu que va ser aquest factor demogràfic un impuls decisiu a l'hora de construir el Canal (6). Sigui com sigui, el Canal serà un factor clau per al desenvolupament de - l'Urgell. Des del 1892, en què davalla l'aigua pel Canal, fins al 1887 que no es sentirà, segons assenyala Josep Iglésies, els - seus efectes positius sobre la població, s'escauen sobre la comarca tot un seguit de catàstrofes, com és ara una epidèmia de febre palúdica que afectà gairebé el 70 per 100 de la població (7). A partir del Cens de 1887 la població de la zona regada - (onze municipis sobre un total de trenta-dos) emprèn una corba ascendent, destacant-se dels seus companys de secà, no tan sols perquè el seu creixement és més ràpid (quadre 2) sinó també per

què la resta de municipis (sense Tàrrega) perden població: dels

Quadre 2. Urgell: població de la zona regada pel Canal

	Població zona regada	Per 100 Població de l'Urgell
1877	11198	36,16
1887	12422	37,90
1900	14137	42,03
1910	16104	44,95
1920	17752	46,26
1930	18080	47,46
1936	17241	45,85

FONT: J. IGLÉSIES: El movimiento demográfico en Cataluña, p. 385.

15.868 habitants del Cens de 1887 passen a 14.941 al de 1900 i a 14.773 l'any 1936; aquesta és la creu tot sovint oblidada de l'Urgell. Tàrrega, a cavall entre l'Urgell i la Segarra, nucli de comunicacions entre les terres de la Conca del Barberà i les de Sió, entre Lleida i Barcelona, és un nucli industrial destacat, comercial important i una ciutat de molta empenta.

A quatre zones ens hem de referir en parlar del Segrià, la comarca amb un creixement més notable de la Regió: al sud-est, una zona que es confon amb les veïnes Garrigues i que, com elles, sofreix una davallada demogràfica; les dues zones regades pels Canals d'Aragó i Catalunya i d'Urgell; i, per últim, la ciutat de Lleida. Els dos Canals reguen vint-i-un municipis (sense comptar Lleida) d'un total de quaranta-dos que té la comarca. La població que absorbeixen aquestes dues zones en relació al total de la comarca (Lleida inclosa) es manté gairebé igual al llarg

de més de cinquanta anys, mentre que si no tenim en compte la ciutat de Lleida (que en un càlcul demogràfic distorsiona considerablement els resultats) la proporció creix considerablement a favor de les zones regades (quadre 3).

Quadre 3. Segrià: població zones regades pels Canals d'Aragó i Catalunya i d'Urgell

	Total població zones regades	Canal d'Aragó i Catalunya	Canal d'Urgell	Per 100 Població Segrià	Per 100 Població Segrià (sense Lleida)
1877	21049	13433	7616	34,43	51,63
1900	23938	13811	10127	36,86	55,02
1930	31837	18417	13420	34,64	60,03
1936	32742	19318	13424	36,56	61,27

FONT: J. IGLÉSIES: El movimiento demográfico en Cataluña, p. 384.

Punt i a part mereix la ciutat de Lleida; "l'esforç humà, diu Pau Vila, recolzat en una posició favorable, ha donar a Lleida una funció real de capitalitat a les terres occidentals de Catalunya la qual funció s'estén fins al marge del Cinca" (8). Malgrat aquesta capitalitat i la llarga tradició urbana, molt li va costar a Lleida arrencar demogràficament; des de 1857, primer cens modern, fins a 1900 el quadre d'habitants de la ciutat experimenta tan sols un lleuger canvi. És amb el tombar del segle que Lleida inicia el desenvolupament definitiu de la ciutat. (quadre 4) (9).

Quadre 4. Evolució de la població a la ciutat de Lleida

	Població	Index
1900	21432	100
1910	24531	114
1920	38165	178
1930	38868	181
1936	36119	168

FONT: J. IGLÉSIES: El movimiento demográfico en Cataluña, p. 422.

Si ara introduïm tres noves variables: densitat i índex de població i percentatge de població absorbida respecte del total de Catalunya, comprendrem millor com la Regió lleidatana és, demogràficament i dintre del conjunt català, una zona en retrocés. (quadre 5).

Quadre 5. Densitat de població per comarques

	1900	1910	1920	1930	1936
Garrigues	36,09	38,50	39,20	37,74	37,10
Noguera	25,73	25,79	27,45	27,07	26,70
Segarra	33,21	31,77	33,20	34,01	34,10
Segrià	45,70	51,09	64,79	64,67	63,00
Urgell	49,92	53,18	56,96	56,54	57,90
Regió VIII	36,45	38,49	43,39	43,05	42,47
Catalunya	61,35	65,05	73,16	87,09	91,73

FONT: J. IGLÉSIES: El movimiento demográfico en Cataluña, p. 369.

La densitat de població en el conjunt de les comarques lleidatanes sempre ha anat per davall del conjunt català, però si a principis de segle aquesta diferència es situava pel damunt de la meitat del total (36,45 per 61,35 habitants/Km2), trenta-sis anys després de distància havia augmentat (42,47 per 91,73). L'estructura interna de la Regió tampoc és ara homogènia, La Noguera (la comarca més extensa de Catalunya), La Segarra i les Garrigues estan per davall del conjunt lleidatà, mentre que l'Urgell i el Segrià estan per damunt, una i altra, però, lluny de la mitjana catalana (10).

Els ritmes de creixement demogràfic (quadre 6) de les comarques lleidatanas i el català coincideixen fins al Cens de 1920, però si el ritme de creixement català fa una estirada durant la dècada dels anys vint, el de la Regió lleidatana es man

Quadre 6. Índex de població per comarques

	1900	1910	1920	1930	1936
Garrigues	100	106	108	104	102
Noguera	100	100	106	105	103
Segarra	100	95	99	102	102
Segrià	100	111	141	141	137
Urgell	100	106	114	113	114
Regió VIII	100	105	119	118	116
Catalunya	100	106	119	141	148

té pràcticament estacionari. És el Segrià -i més concretament la ciutat de Lleida (quadre 4)- l'única comarca que manté un ritme superior al de la Regió i la ciutat de Lleida, fins i tot per damunt de la mitjana catalana.

Si en el Cens de 1900 la població lleidatana representava el 10,04 per 100 de la catalana, l'any 1936 ja només representa el 7,9 (quadre 7). El descens aquí es produeix en totes cinc comarques. De portes endins, aquest any de 1936 el Segrià absorbeix el 38,9 per 100 de la població de la Regió, La Noguera el 21,4, l'Urgell el 16,7, el 13,4 les Garrigues i per últim la Segarra el 9,6 per 100.

D'acord amb les investigacions realitzades pel Servei Central d'Estadística de la Generalitat per al període 1923-1936, de la Regió VIII emigren 24.524 persones (11). Aquest dèficit

demogràfic no s'arribarà a cobrir, ni de bon tros, amb el creixement vegetatiu: 17.960 persones, i és que les terres lleidatanes, encara que un xic per damunt del total de Catalunya, tenen un índex de creixement vegetatiu molt baix (quadre 8), sobretot

Quadre 7. Percentatge de cada comarca referent a la població total de Catalunya

	1900	1930	1936 (avenç)
Garrigues	1,52	1,12	1,1
Noguera	2,41	1,79	1,7
Segarra	1,08	0,78	0,7
Segrià	3,30	3,29	3,1
Urgell	1,71	1,36	1,3
Regió VIII	10,04	8,36	7,9

FONTS: J. IGLÉSIES: El movimiento demográfico en Cataluña, p. 380. Per a 1936, Generalitat de Catalunya: Població de Catalunya. 1936.

Quadre 8. Moviment demogràfic durant el període 1923-36

	Naixements	Defuncions	Moviment vegetatiu
	Per 1000 habitants i per any		
Garrigues	19,1	14,4	4,7
Noguera	21,4	15,1	6,3
Segarra	20,0	15,3	4,7
Segrià	19,6	14,4	5,2
Lleida	18,6	15,9	2,7
Urgell	19,8	13,8	6,0
Regió VIII	20,0	14,5	5,5
Catalunya	19,0	15,2	

FONT: Generalitat de Catalunya: Moviment demogràfic i de població de Catalunya, pp. 168-169, 190-191 i 226-227.

si el comparem amb els índexs espanyols. Aquest índex és encara més baix -2,7 per 100 habitants- a la ciutat de Lleida, que es situa per sota del de Catalunya (12).

L'anàlisi del Cens de 1930 ens indica la tendència cap on es dirigeix l'emigració lleidatana i d'on procedeix la que s'ha dirigit cap aquí. Diguem per començar que la de Lleida és la - província catalana amb un índex més gran de població nascuda - en la pròpia província: 900,07 per 1000. Al contrari, entre els censats a la ciutat de Lleida l'índex de nascuts fora de la ciutat és superior al de lleidatans de naixement: 524,15 per 1000 (dels quals 302,95 han nascut dins la província i 221,80 són - vinguts de fora) (13). El total dels 39.247 nascuts fora es reparteixen de la següent manera: 13.712 són vinguts de la resta de Catalunya, 12.548 de l'Aragó (8.662 de la veïna província - d'Osca), 5.221 de les províncies castellanes, 2.915 del País - Valencià i Múrcia, 2.467 d'Andalusia i Extremadura, 1.625 del Nord, 479 de Galícia, 235 de les Illes Balears i 45 de les Canàries. Diguem per últim que, mentre en la resta de la província els forasters són majoritàriament homes (16.330 per 13.174 dones), a Lleida guanyen les dones (11.015 per 10.547 homes); la diferència s'eleva una mica si només considerem els nascuts a la província i ara residents a Lleida, 6.444 dones per 5.331 homes. Es nota, probablement, el pes del servei domèstic com a - sortida per a la dona rural, i és per tant una emigració de curta volada.

Si continuem analitzant el Cens de 1930 trobem un total de 119.558 lleidatans censats fora de la província: 109.558 ho són a la resta de Catalunya (38.974 a la ciutat de Barcelona i --- 62.179 a la seva província), 3.620 a les províncies castellanes (1.212 a Madrid), 2.940 a l'Aragó, 985 al País Valencià i Múrcia, 780 al Nord, 668 a Andalusia i Extremadura, 496 a les Illes Balears i 101 a les Canàries. El saldo migratori és de 80.311

habitants en el deure de la demografia lleidatana. Ara bé, si no tenim en compte els 109.795 que s'han traslladat a - viure a la resta de Catalunya, amb les altres zones el sal do és sempre favorable a Lleida i principalment amb les veï nes comarques aragoneses, si bé ens estem referint a unes - xifres ben minses.

Lleida, tant la ciutat com la província, no és terra -- d'immigrants. Ja havia assenyalat Josep A. Vandellós, que Catalunya no era lloc d'immigració agrícola, ni sobren terres - ni el règim de propietat genera una oferta a la mà jornalera massa gran. El que sí és Lleida, és terra d'emigració, - per bé que fonamentalment la gran massa que surt d'aquestes comarques no sofreix el doble trauma d'haver de deixar també el seu país.

2.- Un poblament rural

Dues característiques principals salten a la vista en parlar del poblament d'aquestes comarques, dues absències: la de nuclis importants de població, per una banda (14), i - de població disseminada, tan definitòria -la masia- d'altres indrets del camp català, per altra.

Pau Vila ha relacionat la masia amb la Catalunya humida, "a les terres de menys de 500 mm de pluja anual, l'hàbitat generalment és aglomerat, sense veïnats i sense masies pròpiament dites. És l'aspecte típic de comarques com l'Urgell, les Garrigues i el Segrià, la Terra Alta, la Ribera i el Baix Ebre, en les quals els pobles són grans, distanciats els uns dels altres, amb terres intermèdies sovint desertes" (15). Una agricultura tradicional, cereal i oli principalment, més extensiva que intensiva, no requereix la presència constant del pagès al tros, i viu, per tant, al poble. Tenen aquests, un caire molt més rural que en la Catalunya

vella, on el pagès viu a la masia i el poble és eminentment de senyors i menestrals. Les cases dels pobles lleidatans són una reducció de la masia, reuneixen l'estable i el corral als baixos, la vivenda a la planta, els secadors (per al panís i fruites) a les golfes. Tot sovint una botiga o un taller comparteix els baixos i ens fa present que estem en un poble. L'augment de la palla, i per tant d'incendi, ha fet créixer a als afores de -- molts pobles un barri d'eres, en general tancades i amb un cobert (per a guardar el carro i els estris de treball). En gene-- ral els pobles, i fins i tot Lleida, estan rodejats d'un seguit d'horts dedicats al consum propi i menats moltes vegades per - les mestresses de casa. A les Garrigues o a la Segarra, aquests horts, els trobem sempre al voltant del pou imprescindible. Els camps estan sembrats de barraques d'aixopluc -masos a les Garrigues- que en temps de sega o de recollir les olives es converteixen en casa temporera.

Quadre 9. Municipis classificats pel número d'habitants de 1936 (Per 100)

	De menys de 600 h.	De 601 a 1000 h.	De 1001 a 2000 h.	De 2001 a 10000 h.	De 10001 a 50000 h.
Garrigues	32,00	24,00	28,00	16,00	-
Noguera	19,48	31,68	36,56	12,18	-
Segarra	49,94	34,59	26,91	3,84	-
Segrià	19,04	26,18	33,32	19,04	2,38
Urgell	19,35	38,70	32,24	32,24	-
Regió VIII	26,03	30,88	29,67	12,72	0,60
Catalunya	38,82	22,50	21,10	15,82	1,99

FONT: Generalitat de Catalunya: Població de Catalunya.1936.

Lleida és l'únic nucli important, en referència, és clar, al conjunt català. Dels 38.868 habitants que té la capital del Segrià l'any 1936, hem de baixar als 5.976 de Tàrrega o als -- 5.700 de Balaguer, per trobar els nuclis següents. La distància és molt llarga. La influència de Lleida -el "... i en la terra ferma Lleida" d'en Muntaner- s'estén no sols sobre la Regió VIII sinó fins al Pirineu i fins a les veïnes comarques de la Llite

ra i del Baix Cinca i les terres aragoneses de Montsó i de Binèfar. Les comarques lleidatanes no tenen el contrapès de diferents nuclis importants de població (16).

El nucli central de la ciutat de Lleida conserva encara l'estructura de l'antiga ciutat medieval; els vells barris del Canyeret, de Sant Llorenç o del carrer de Cavallers i de tants d'altres tenen tot l'encant -i la pobresa, per torna- de les ciutats velles. Lleida tenia oberta una envejable perspectiva, "el turó dominant del Castell al seu bell-mig, feia observar el líder de Joventut Republicana Alfred Pereña, voltada d'un pla immens d'horta, el reu Segre travessant-la de part a part, són elements imponderables i planers d'embelliment que no es troben junts en gaires llocs". Quant l'any 1865 es van derrocar les velles muralles un prometedor esdevenidor s'obria per a la ciutat, però com en tants d'altres llocs l'especulació d'uns, la incapacitat d'altres i la desídia de la majoria van arruïnar per sempre més tan prometedor futur. A més a més la presa del Canal de Serós, construïda al nord de la ciutat, la va deixar sense riu. El resultat ens el resumeix amargament el mateix Pereña, "poguent ésser una de les ciutats més formoses de Catalunya, ha sigut la més lletja" (17).

La Lleida dels anys trenta, malgrat que el creixement demogràfic i urbanístic del últims anys la fessin desconeguda per a molts dels seus habitants, conservava encara molt de la vella ciutat rural, no sols per la presència immediata -com a veïns de la ciutat- de molts pagesos, que anaven i venien a diari del tros a cavall d'alguna somera o d'un carro, no sols perquè la ciutat estava materialment assetjada per camps i horts, sinó també perquè el diari mercat a la plaça de Sant Joan omplia el centre de la ciutat d'un tràfec de pagesos amb els seus animals i carros carregats de fruites i verdures.

Passen aquesta volta de pedra i ja som

> a l'Almodí. Eh, quina plaçassa, aquesta de Sant Joan? Eh, quin fresc algarot de veus i quin brogit més sa d'enraonies? Eh, com dringa con un cristall la pura parla vernacla? Eh, quines saliveres us fan venir aquestes paneres i cistelletes de recapte del reng, amb tots els blaus, vermells, morats, verds, grocs i roses de l'arc de Sant Martí? Eh, quina música més enjogassada us fan totes les campanes i campanetes lleidatanes? Ai, Déu! i no us brinca el cor, no sentia al moll de l'ànima una alegria voladora en veure-us tan ben rebuts? (18)

A més de les dues fires mensuals de bestiar, que en llurs tractes, s'adintraven del firal, fins als cafès més principals.

El carrer Major, el més protagonista de la vida ciutadana, principalíssim eix comercial durant el dia, passeig obligat al capvespre, escenari de processons de tota mena, alcavot involuntari d'enredos i de matrimonis beneïts, li donava aquest aire encantador -i miserable- de les ciutats de províncies.

La veïna horta, que s'estén a banda i banda del Segre, era tot sovint lloc d'expansió festiva dels lleidatans. Les veïnes ermites de Granyena i de Butsenit, eren llocs de destí per enterrar la sardina o menjar la mona, de banyistes a l'estiu o de bigarrades concentracions en els Aplecs, per la Mare de Déu de setembre. L'horta lleidatana és una de les poques zones d'aquestes comarques on trobem una població dispersa: "les hortes tradicionals dels voltants de Lleida, diu Pau Vila, amb llur conreu intensiu i llur verdor acollidora, estimulaven la construcció d'aixuplugs i de barraques que a la llarga s'han convertit en cases d'habitació, en les típiques torres d'ascendència sarraïna"(19).

Als voltants de Lleida trobem el nucli més important de pobles que guanyen població entre 1900 i 1936 (mapa 1). És també el Segrià la comarca que compta amb més municipis que estan

Mapa 1. Municipis que guanyen habitants entre 1900 i 1936

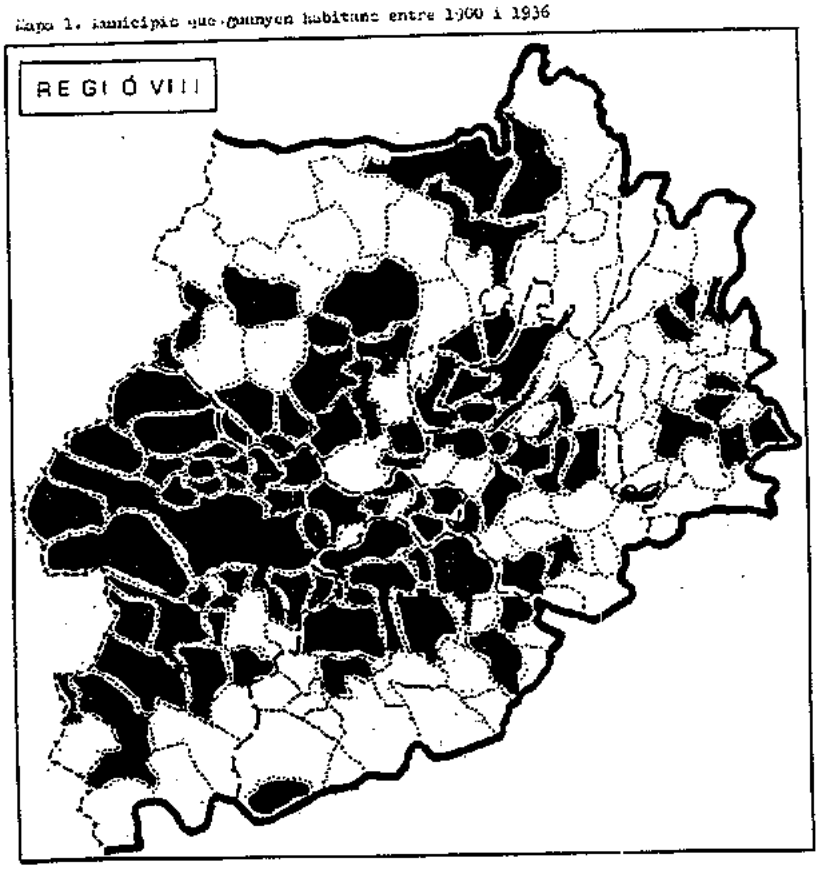

Mapa 2. Municipis amb més de 2000 habitants, 1936

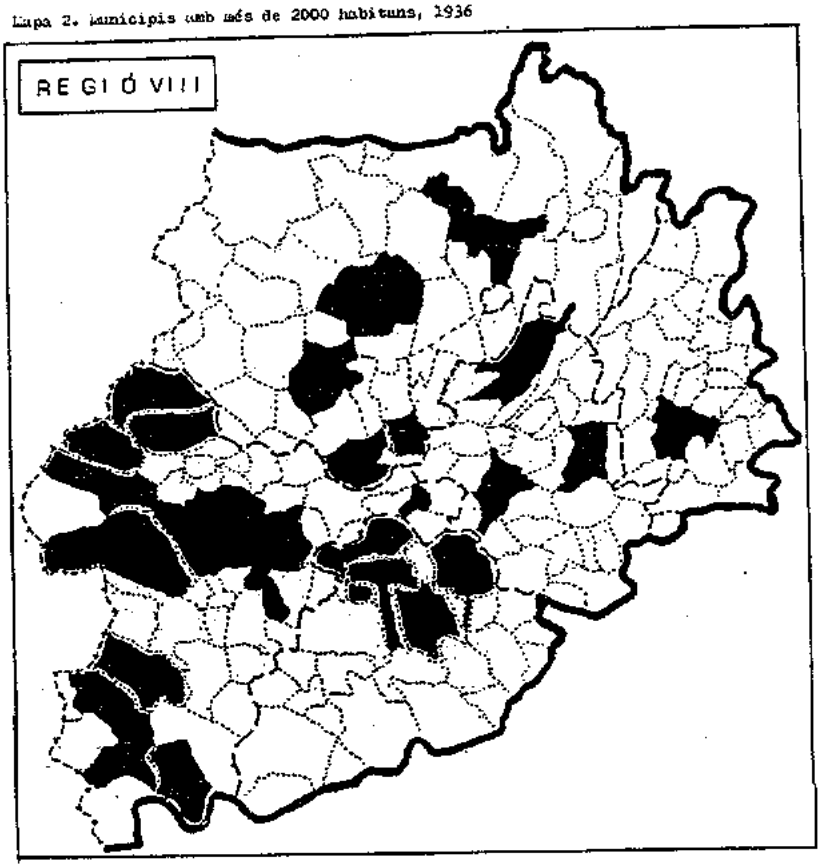

per damunt dels 2000 habitants. Al nord trobem Alguaire i Almenar, zones de regadiu antic i amb un creixement, encara que moderat, sostingut; baixant un xic, Almacelles, nucli d'una àmplia zona regada pel Canal d'Aragó i Catalunya, que absorbeix fins i tot un sector del municipi de Lleida, arranca entre 1910 i 1920 per situar-se al 1936 com el segon municipi amb més població del Segrià. Al sud de Lleida, Alcarràs, on trobem els importants latifundis de Montagut i Vallmanya, terres regades, també, pel Canal d'Aragó i Catalunya; més avall, les terres d'Aitona i de Serós, centres agrícoles famosos no solament per la qualitat dels seus fruits sinó també per venir un xic avançats als de la resta de la comarca. Al sud, a cavall de tres comarques, Maials, terra de secà i l'únic municipi del Segrià amb més de 2000 habitants que ha perdut població entre 1900 i 1936. A l'est de la comarca, com un tascó clavat a l'Urgell, i per tantes causes identificades amb ell, trobem Mollerussa, un dels casos més insòlits i espectaculars de les terres de Lleida. Mollerusa és, juntament amb Lleida i Almacelles, la població del Segrià amb un índex de creixement demogràfic més elevat.

A la Noguera estricta tan sols trobem amb més de 2000 habitants Balaguer i Camarasa, dels quals ja hem parlat més amunt, i Artesa de Segre, lloc de pas obligat cap a l'Alt Urgell i Andorra, des de Lleida i des de Barcelona. Bellvís i Linyola són a mig camí entre la Noguera i l'Urgell, terres regades pel Canal.

Les Borges, Juneda, Arbeca i Torregrossa, són les Garrigues de regadiu, tots quatre per damunt dels 2000 habitants, però sense que cap dels quatre tingui un pes definit. Les Borges Blanques és l'única capital de comarca que no apareixerà, en l'enquesta realitzada per la Ponència per estudiar la Divisió Comarcal de Catalunya, com a nucli de mercat, però d'això ja en parlarem més endavant.

L'Urgell sembla descansar sobre tres punts: Tàrrega, - cap a l'est, barrejant-se amb la Segarra; al Nord, Agramunt, centre de les terres del Sió, i cap a l'oest Bellpuig, obrint-se fins a fora de la zona regada pel Canal, cap als límits amb la Conca del Barberà.

Cervera és solitària a la Segarra, comarca que per altra banda és la que té una proporció més alta de municipis per sota dels 1000 habitants. Aquí, a Cervera, s'ajunten - els factors moderns, nucli de comunicacions, central cerealística, amb la tradició històrica i cultural, per mantenir un nucli de població que, si per nombre no està a l'altura - que li correspon per la seva història, sap mantenir amb senyoriu el pes d'un passat que mereixia millor futur.

3.- Població activa i estructures ocupacionals

L'anàlisi dels diferents censos de població no ens -- permet filar massa prim. La classificació per professions, que utilitzen els censos, no és sempre igual. En el de 1920, per exemple, es distingeix entre "patronos" i "no patronos" per l'agricultura, la indústria i el comerç; en els altres van barrejats els uns i els altres. El concepte "industrias varias", inclou, tot sovint, a tots aquells que es devien definir com a industrial, més que res per exclusió, però que tant pot ser l'amo d'un taller metal.lúrgic com un paleta; moltes vegades el concepte que defineix una professió in-- clou només l'amo: trobem, per exemple, molts homes botiguers per molt poques dones, quan la presència de la dona en --- aquest sector és molt freqüent.

Utilitzo el concepte de població activa en un sentit molt ampli, no tant en relació amb el concepte de força de treball, sinó amb el concepte d'ocupació de les persones - adultes. He desestimat, per tant, la població infantil i -

escolar, les professions desconegudes, els inclosos en el concepte "improductius" (malats, empresonats, captaires, etc.), així com jubilats i rendistes. Però he sumat aquells altres sectors que ajuden a definir el caràcter d'una comunitat, com el clergat, militars o forces d'ordre públic o el servei domèstic. També he tingut en compte el concepte "treball domèstic familiar" que normalment no es suma a la població activa i que sempre és realitzat per dones.

La tendència general durant els primers trenta anys del segle XX és el trasbalsament de població activa de l'agricultura cap a la indústria i els serveis. Aquesta tendència és més accentuada a Catalunya que a la resta d'Espanya, sobretot en el descens de població agrícola que a Catalunya passa del 51,01 per 100 al 1900 al 19,98 al 1930, mentre que la població industrial passa del 31,69 per 100 a començaments de segle a 54,90 trenta anys després. A Espanya aquesta tendència és més atenuada, ja que la població agrícola es manté el 1930 per la ratlla de la meitat: un 45,51 per 100, per un 63,64 al 1900; i si bé, la població industrial augmenta del 17,77 al 26,51, aquesta xifra està molt lluny del 54,90 de Catalunya (20).

A la província de Lleida (sense comptar la ciutat) en el Cens de 1900 la població que es dedica a l'agricultura i ramaderia eren el 46,30 per 100 de la població activa (el 81,90 si no suméssim el concepte "treball domèstic familiar", com no és costum de fer) i passa a 37,97 al de 1930 (71,52 sense el "treball domèstic"). És a dir, el pes de la població agrícola a la província de Lleida és immensament superior que el total de Catalunya, i encara més si tenim en compte el descens espectacular en la relació població agrícola-total població activa catalana. El pes del sector agrícola lleidatà és també més fort que al conjunt espanyol, però l'evolució durant aquests trenta anys és més semblant. L'evolució de la ciutat de Lleida és gai

Quadre 10. Població activa (per 100 habitants)
Província de Lleida (sense la ciutat)

	1900	1910	1920	1930
Agricultura i ramaderia	46,30	37,72	43,03	37,97
Mines i canteres	0,13	0,07	0,19	0,15
Indústria	4,27	4,57	5,10	7,92
Comerç	1,77	0,92	2,56	1,95
Transports i comunicacions	0,48	0,55	0,41	0,67
Hosteleria i espectacles	0,26	0,23	0,02	0,28
Banca i oficines	-	0,01	-	0,07
Servei domèstic	1,57	1,20	0,28	1,04
Administració pública	0,28	0,23	0,17	0,27
Forces armades	0,56	0,48	0,37	0,63
Culte i clergat	1,10	1,04	1,09	0,95
Professions liberals	0,74	0,79	0,80	1,13
Treball domèstic familiar	43,47	48,33	45,90	46,90
D'altres	-	3,80	-	-

Ciutat de Lleida

	1900	1910	1920	1930
Agricultura i ramaderia	28,72	27,05	14,56	9,68
Mines i canteres	-	0,05	-	0,02
Indústria	7,08	9,06	14,71	20,30
Comerç	3,30	4,88	6,31	4,15
Transports i comunicacions	0,76	0,91	3,18	3,51
Hosteleria i espectacles	1,05	0,42	0,12	0,67
Banca i oficines	-	-	-	0,59
Servei domèstic	3,98	3,71	2,83	3,48
Administració pública	1,57	0,80	1,84	1,04
Forces armades	5,07	5,47	5,20	5,16
Culte i clergat	2,26	2,07	1,42	1,70
Professions liberals	2,04	2,09	1,66	3,53
Treball domèstic familiar	44,12	43,42	48,12	46,10
D'altres	-	-	-	-

FONT: Censos de población: 1900, 1910, 1920 i 1930

rebé una còpia del model català: del 28'72 al 1900 (51,40 sense el "treball domèstic") al 9,68 (17,96) al Cens de 1930.

L'estabilitat del sector agrícola ens marca la pauta per als altres sectors. Només la població industrial sofreix un lleuger augment, passant d'ésser el 4,27 per 100 l'any 1900 (el 7,57 si no sumem el "treball domèstic") al 7,92 (14,93) en el Cens de 1930. A la ciutat de Lleida el beneficiari del trasbalsament és la indústria, que del 7,08 (12,68) al 1900 augmenta a 20,30 (37,67) al de 1930. El sector transports i comunicacions experimentarà durant aquest anys un impuls notable passant del 0,76 al 3,51 per 100, i configurant-se així com a un dels nuclis més dinàmics de la ciutat.

La proporció de les forces armades, com la de l'administració pública, és curiosament estable durant tot el període. Cal assenyalar, però, la importància del sector militar a la ciutat de Lleida que, amb el 5,16 per 100 de la població activa, es situa en el quart lloc per ordre d'importància. A la província, fins al Cens de 1930, les professions liberals (inclouen l'ensenyament) van per sota del grup culte i clergat, que experimenta un lent, però constant, descens. A Lleida la presència del clergat (secular i regular, homes i dones) és més gran que no pas a la província, però també en descens; aquí, les professions liberals ja havien avançat els eclesiàstics al Cens de 1910.

El "treball domèstic familiar" absorbeix gairebé la meitat de la població activa, tant a la província com a la ciutat. És clar que és difícil d'avaluar, car inclou des de la mestressa de casa fins a la dona que s'ocupa també d'una botiga, des de la senyora que disposa de criada fins la pagesa. Els altres sectors en què trobem una presència significativa de la dona són: en el servei domèstic representen el 90,52 per 100 del sector; en el tèxtil el 43,35; en el de religioses el 37,09; en la confecció de vestits el 34,94; i el 18,78 en les profes-

sions liberals (mestres d'escola). En canvi, en l'agricultura - un irrisori 0,20 i en el comerç un 7,31, professions totes dues molt lligades a una estructura familiar. La participació femenina a Lleida és molt semblant en el servei domèstic (93,30), sensiblement superior entre les religioses (58,82) i en la confecció de vestits (52,16); sofreix, però, una reducció en les -- professions liberals (10,11); l'agricultura dóna també una proporció baixíssima 0,76, mentre que en el comerç la participació de la dona és lleugerament més alt, 9,40.

Conclusions

En general les comarques lleidatanes experimenten, sobretot a partir del Cens de 1920, una tendència demogràfica, si - bé que moderada, a la baixa. Aquesta tendència en l'estructura interna de la Regió no és uniforme, i al costat de zones en -- creixement en trobem d'altres gairebé en procés de despoblament.

L'emigració, sobretot cap a Barcelona, i el baix índex de natalitat se'ns apareixen com a causes immediates d'aquest procés. Les causes profundes són més complexes, sobretot si tenim en compte que partim d'uns índexs de densitat de població més - aviat baixos. L'estancament de la producció agrícola, juntament amb una estructura familiar de la petita propietat i del treball agrícola, generadors de poca oferta de treball, i l'absència d'un desenvolupament industrial capaç d'absorbir la mà d' obra camperola que es veu expulsada de la terra, són factors - negatius evidents.

Més complexes, encara, són les causes que motiven el descens de la natalitat. Josep A. Vandellós en Catalunya, poble - decadent demostra com aquest descens respon a motivacions voluntàries difícils de destriar i ordenar. Ha existit una tendència generalitzada a relacionar l'autocontrol de natalitat -

amb les taxes d'industrialització, d'urbanització i d'educació, però ja ha assenyalat el professor Nadal que "el intento de establecer, en cada caso, una relación matemàtica entre una y otros resulta decepcionante" (20).

Al contrari de la tendència general de Catalunya les comarques lleidatanes no experimenten un procés urbanitzador. La ciutat de Lleida és l'únic nucli relativament important en una Regió de pobles petits i eminentment rurals. És clar que quan es parla del procés d'urbanització de Catalunya hem de llegir Barcelona i el seu hinterland i no la Catalunya rural, però així i tot, les comarques de Lleida no compten amb un Figueres o Olot, ni un Tortosa o Reus o Valls, ni un Vic o Vilanova i la Geltrú o Igualada o Manresa, autèntics nuclis vertebradors de llurs comarques.

Les estructures ocupacionals romandran estancades al llarg dels primers trenta anys de segle. El pes de la població agrícola és gegantí. Solament el lent augment de sectors com és ara el de les professions liberals indiquen signes de modernització.

A la ciutat de Lleida el procés demogràfic és gairebé a la inversa del seu entorn. Lleida experimentarà un creixement ininterromput i significatiu fins al Cens de 1930, per sofrir una petita inflexió durant els anys trenta. Creixement degut a la immigració que rep la ciutat, en primer lloc de les comarques veïnes. L'estructura ocupacional sofrirà un daltabaix, la població agrícola deixarà pas al sector industrial, sectors com el de comunicacions i transports, o les professions liberals experimentaran, també, un notable increment, configurant poc a poc la ciutat moderna.

Per últim, el procés demogràfic lleidatà s'apropa més al model de l'Espanya rural -excepte en l'interessant capítol de la natalitat- que al d'una Catalunya industrial i urbana.

N O T E S

(1) Vegeu J. REBAGLIATO: L'evolució demogràfica entre el 1900 i el 1940, dins Història de Catalunya, Vol. VI, p. 4, i - també J. IGLÉSIAS dins Geografia de Catalunya, Vol. I, p. 340 i VIDAL I BENDITO: "Èxode rural i problemàtica demo-- gràfica a Catalunya (1860-1970)", pp.193-207.

(2) "El Segrià, és també, l'única comarca de la província (de Lleida) que durant el període 1900-1950, superà el ritme de creixement absolut de Catalunya amb un increment de 66%". LL. RECOLONS: La població de Catalunya, p. 86.

(3) "L'augment mundial de producció, la competència en els mercats exteriors d'olis italians, francesos i africans, l'aparició de succedanis industrials i, més que res, un seguit de males anyades i malalties" són les causes principals - que el professor E. GIRALT enumera en parlar de la crisi de l'oli, Un segle de vida catalana, Vol. II, p. 1288. Vegeu també R. PERRIN i F. PITA dins Geografia de Catalunya Vol. II, pp. 570 i 573-575.

(4) Vegeu el treball d'I. PUJADES dins L'economia de la Segarra, pp. 13-16 i els de J. REBAGLIATO i LL. SOLE dins Geografia de Catalunya, Vol. II, p. 516.

(5) Els municipis regats per un o altre canal representaven l'any 1900 el 31,49 per 100 de la població total de la Noguera i l'any 1936 el 37,91. J. IGLÉSIES: El movimiento demográfico en Cataluña, pp. 384-385.

(6) J. IGLÉSIES: Moviment demogràfic a l'Urgell a partir de la segona meitat del S. XIV, p. 67. R. PERRIN i TORTOSA dins Geografia de Catalunya, Vol. II, p. 542.

(7) Del Cens de 1860 al de 1877 la zona regada passa de 11.954 habitants a 11.198. J. IGLÉSIES: El movimiento demográfico en Cataluña, p. 385.

(8) P. VILA: Resum de geografia de Catalunya, Vol. VI, p. 77. El "histerland" de Lleida, diu JOSEP TORTOSA, s'estén a més de 25.000 Km2, més que les altres tres províncies catalanes juntes, El Pla de Lleida, p. 145.

(9) J. LLADONOSA, considera exagerades les xifres del Cens de 1920, La Ciutat de Lleida, Vol. II, pp. 18-19.

(10) La densitat de població lleidatana s'atansa més a la mitjana espanyola que no pas a la catalana.

Densitat de població a Espanya (habitants/Km2)

1900	36,88
1910	39,60
1920	42,61
1930	47,24

(11) Els moviments migratoris a la Regió VIII durant el período de 1923-1936 són els següents, segons els càlculs del Servei Central d'Estadística:

	Pèrdues per emigració	Guanys per immigració
Garrigues	3.489	--
Noguera	8.204	464
Segarra	1.314	253
Segrià	9.109	394
Urgell	4.163	644
Totals	26.279	1.755

(12) Generalitat de Catalunya: Moviment demogràfic i de població de Catalunya, p. 228. Per als índexs de diferents regions d'Espanya, vegeu J.A. VANDELLÓS: Catalunya poble decadent, 54. Per als índexs de natalitat i mortalitat, vegeu R. TAMAMES: Estructura económica de España, Vol. I, p. 71; Per als censos de 1920 i de 1930 els índexs de natalitat són 29,3 i 28,5 per 1000 habitants i els de mortalitat de 23,2 i 17,8. Com podeu veure els índexs lleidatans, aquesta volta, s'identifiquen amb els de la resta de Catalunya alhora que s'allunyen dels d'Espanya. La literatura econòmica -i d'altres- s'ha ocupat tot sovint -Vandellós n'és - un exemple ja clàssic- dels baixos índexs de natalitat i de les conseqüències per al futur del país. No entraré - ara a analitzar aquestes posicions, però sí que voldria - cridar l'atenció en la coincidència entre la Catalunya - industrial i urbana i la rural i més pobra.

(13) La proporció per 1000 habitants de la població de fet nascuts en la pròpia província és de 620,24 a Barcelona, de 895,80 a Girona i de 894,24 a Tarragona. La proporció -- dels nascuts a la pròpia ciutat és de 436,30 a Barcelona, de 368,96 a Girona i de 462,03 a Tarragona. Les ciutats de Girona, Lleida i Tarragona, al contrari de Barcelona, reben una forta immigració de la seva pròpia pro-- víncia, el 397,25, el 302,95 i el 245,42 respectivament. Pel que fa a la ciutat de Lleida, dels 38.868 habitants, 17.087 són nascuts a Lleida mateix, 11.775 a la provín-- cia, 9.787 a altres províncies espanyoles i possessions del Nord d'Àfrica, 170 a l'estranger i 49 no consta.

(14) De les vuit poblacions catalanes que l'any 1930 sobrepassen els 10.000 habitants, només una -Lleida- pertany a la Regió VIII. L'any 1.958 la llista s'ha allargat fins

a trenta-una poblacions, però només continuem trobant -- Lleida. J.IGLÉSIES: El movimiento demográfico en Cataluña, p. 365.

(15) P.VILA: Resum de geografia de Catalunya, Vol: IX, p. 49, també el Vol. VI pp. 80 i ss. Vegeu, també, de P. VILA: El poblament de Catalunya i el problema geogràfic de l'aigua, dins Selecció d'escrits de geografia, Vol. II, pp. 316-332.

(16) J. VALLVERDÚ: "Lleida i Barcelona", dins Lleida problema i realitat, pp. 173 i ss., s'ha ocupat d'aquest aïllament de Lleida en la terra ferma.

(17) A. PERENYA: "La urbanització de Lleida".- Lleida,- Nº 53 (1o.VIII.1927), pp. 6-8. Per als successius fracassos dels projectes urbanístics i la seva crítica: "Lleida en busca de su plan".- Cau.- Nº 39 (1976), pp. 73-75, i també J. LLADONOSA: Història de la ciutat de Lleida, pp. 398-401.

(18) J. SANTAMARIA: Visions de Catalunya, p. 20.

(19) P. VILA: Resum de geografia de Catalunya, Vol. VI, p. 83. Vegeu també J. LLADONOSA: La ciutat de Lleida, Vol. II, pp. 53-59 i A. COMPTE: Aspectos geogràficos de la huerta de Lérida, pp. 24-40. Segons el padró de la contribució urbana (1923) l'interior de la ciutat comptava amb 1899 edificis, l'eixampla amb 1489 i l'extraradi amb 1404, J. MONZON JOSA: De com Lleida creix, progressa i prospera. 1920-1930, p. 124. La immensa extensió del municipi 211,71 Km2, de l'Urgell fins a la Llitera, explica no sols l'existència d'una població dispersa sinó també de caserius importants com els de Raïmat, Sucs, Suquets, etc.

(20) Les xifres per Catalunya estan elaborades a partir de les dades de J.R. LASUEN SANCHO i L. RACIONERO: Análisis espa-

cio-temporal de la población activa en España. 1860-1965, dins El desarrollo industrial de Cataluña. Per Espanya R. TAMAMES: Op. cit. Vol. I, p. 81. SEVILLA-GUZMAN: La evolución del campesinado en España presenta un conjunt de taules de l'"Estructura sectorial de la población activa" - per províncies i totals, des de 1900 a 1960, pp. 257-263. Per una introducció general al tema vegeu: I.FERNANDEZ DE CASTRO: La fuerza de trabajo en España, pp. 41-55.

(21) J.A. VANDELLÓS: Op. Cit., pp. 157 i ss. JORDI NADAL: La población española, p. 197.

CAPITOL II

L'AGRICULTURA

La importància del sector agrícola, tant humanament com econòmicament, a les comarques lleidatanes és prou rellevant perquè li dediquem un Capítol. La riquesa agrícola que els últims anys ha fet famoses aquestes comarques i el protagonisme que durant la República tindrà el camp català, ens obliga a investigar i analitzar de prop la realitat de l'agricultura lleidatana. Sobre quatre aspectes he centrat aquesta investigació: els recs, la propietat, els conreus i les condicions de vida. Factors tots quatre prou interrelacionats, com anirem veient.

La propietat de la terra ha estat un dels temes predilectes de tots els reformismes i revolucions que han existit a Espanya. Les diferències entre la minoria propietària de la terra i la massa de camperols condemnada a treballar-la han estat sempre immenses. El problema rabassaire, per la seva banda, ha estat protagonista continuat de la vida catalana fins a convertir-se en pedra de toc de l'autonomia de Catalunya. L'allau reformista que després de la Gran Guerra es va estendre per Europa va donar nova empenta a la vella aspiració que la terra és per a qui la treballa.

El problema plantejat per la propietat de la terra ha anat desdibuixant tots els altres. Però no n'hi ha prou de saber qui és el propietari; cal saber també quin és el règim d'explotació, quins els conreus principals i quin rendiment en treuen, com es comercialitzen, si usen adobs i maquinària, quin és el paper jugat per la ramaderia i com viuen els pagesos. El volem viure de la terra acaba sent més important que ser el propietari.

No hem de continuar sense assenyalar les dificultats de documentació que he trobat i els desequilibris que, en conseqüència, el lector trobarà en el tractament dels temes. Crec -

que he fet un esforç per sintetitzar uns elements dispersos el resultat, però, més que una síntesi acabada, com caldria esperar, és, potser, l'obertura de tot un seguit d'interrogants i caps per lligar. Què hi farem! això també forma part de l'ofici.

1.- La lluita contra el medi: els recs

El clima és el principal obstacle natural per a l'agricultura lleidatana. A les grans diferències tèrmiques típiques d'un règim continental, estius calorosos i hiverns gelats, hem de sumar-hi l'amenaça de les gelades primaverals capaces d'arrasar la collita i el baix índex de pluviositat. La vella imatge del Segre, regant les hortes de Balaguer i de Lleida, o la més nova dels Canals d'Urgell o d'Aragó i Catalunya, ens poden amagar la realitat d'un país àrid. Estem al bell mig de la Catalunya seca. "Abans el país, ens explica Pau Vila parlant de l'Urgell, era una mena d'estepa. L'arbre no hi existia, com no fos a les vores del Segre, a la canal del Sió o en algun fondal on en temps de pluges corrien les aigües que baixaven del capçal segarrec, veritables oasis de terres desèrtiques" (1).

La lluita per l'aigua ha estat llarga i tenaç, "ha d'ésser vella, diu Pau Vila, com l'expansió del poblament per elles". I, malgrat tots els avenços, queden encara llargues extensions de secà. Les Garrigues, al sud de la Regió, terreny atossalat i de valls estretes, on la bassa a cel obert, els pous i les cisternes i fins i tot els carros-bóta, configuraven el paisatge i la vida cotidiana d'uns pobles amb set anys. El vell projecte del Canal de les Garrigues ha estat alimentant l'esperança un any darrera un altre. A l'oest, ens trobem amb una altra zona majoritàriament de secà, "els sobris antiplans de la Segarra, estesos entre els 600 i 800 metres d'altura, d'horitzons dilatadíssims que van des de les muntanyes costaneres fins al Pirineu, fortament batuts pel vent i entallats per tot arreu per petites

valls estretes i emboscades, poblades per petits nuclis rurals gairebé exclusivament cerealístics"(2). Aquí també els pous, acompanyats de la bella imatge d'una sínia, lluiten per donar un xic de verdor al paisatge. Però també pel nord de la Noguera, al peu del Montsec, cap a Ager i Vilanova de Meià, i per l'oest cap a Os de Balaguer, trobem zones importants de secà. Igual que cap al sud de l'Urgell, cap a Maldà i Vallbona de les Monges, als límits amb les Garrigues i la Conca del Barberà. Al Segrià trobem també zones importants de secà, principalment cap al sudest cap als límits amb les Garrigues.

Els recs antics, són principalment els de Lleida i els de Balaguer.

La tradició popular atribueix els sistemes de recs lleidatans als àrabs. Però la tradició altra volta no és prou exacta, encara que és probable que fos durant l'ocupació musulmana quan aquestes hortes tinguessin el seu primer moment d'esplendor, Josep Lladonosa atribueix algunes primeres sèquies lleidatanes -la d'Alcarràs, avui desapareguda, i la de Torres- als romans, i Pau Vila vol creure que "la persistència, des dels temps ibèrics, de poblacions importants, com Lleida, en plena estepa, no s'explicaria sense una horta asseguradora de l'avituallament indispensable". I d'altres són posteriors als àrabs, com la dita de Pinyana, que, com han demostrat Sol-Torres, té els orígens en la sèquia que l'any 1147 concedí Ramon Berenguer IV als repoladors de la vila d'Almenar (3).

La xarxa general dels recs de Lleida es fonamenten sobre dues sèquies principals, a banda i banda del Segre: L'anomenat Canal de Pinyana i la sèquia de Fontanet.

El Canal de Pinyana, que rega el marge dret del Segre, recull les aigües del Noguera Ribagorçana al lloc anomenat Pinyana, terme de Castillonroi (província d'Osca). El Canal es parti

Mapa 1. Esquema general dels recs

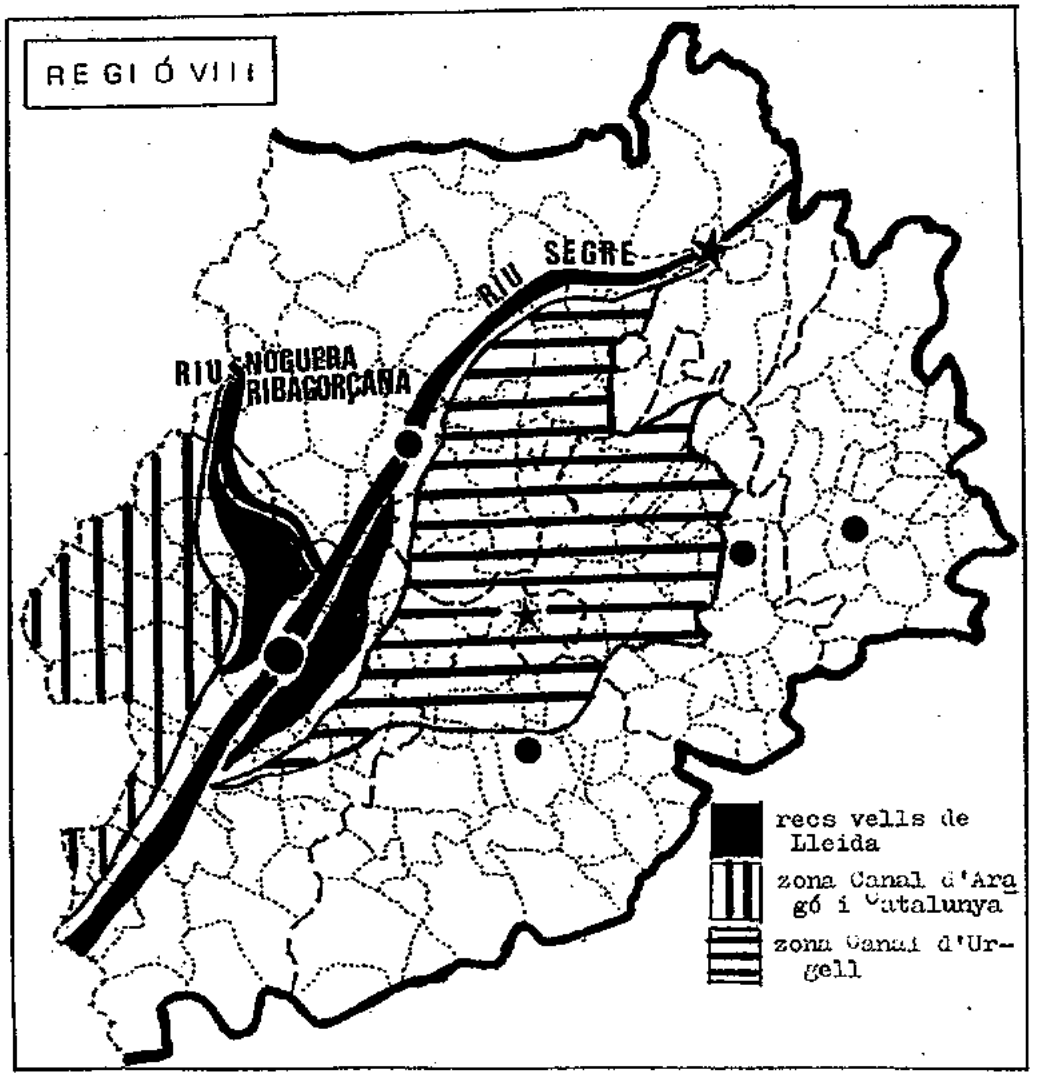

rà en tres braçals, al terme de Vilanova de Segrià; un braç -"sèquia del Cap"- anirà cap a Vilanova d'Alpicat, l'altre en l'entrar al terme de Lleida es parteix en dos més, "la del mig" i "la major", segons la nomenclatura d'en Bergós. Tot plegat el Canal té un recorregut de 40 km -"recorre un terreny de 12 hores de llargària, i 7 d'elles abans d'entrar al terme de Lleida"- fins a la seva desembocadura al Segre, en el terme d'Aitona. Rega els termes d'Alfarràs, Almenar, Alguaire, Vilanova de Segrià, Portella, Rosselló, Torrefarrera, Corbins, Benavent, Vilanova d'Alpicat, Torreserona, Lleida, Soses i Alcarràs. En conjunt segons el professor Tortosa, significa un rec sobre 13.5oo Hes, encara que imperfectament.

L'aigua del Canal era destinada principalment al rec. "Els regants han d'ésser sempre preferits als industrials, moliners i bases de cànem", diuen les Ordenacions. Amb els anys, però, se li ha anat donat altres usos, ja el 1794 era reconegut el dret a usar de l'aigua del Canal per a consum de la ciutat de Lleida. Més tard l'aigua seria aprofitada com a força motriu per moure ja sigui molins fariners, fàbriques de filats o petites centrals hidroeléctriques; Sol-Torres han explicat aquests diferents usos amb tot detall.

Capítol a part mereix el govern del Canal per la Junta de Sequiatge. La Junta era presidida per l'Alcalde de Lleida i actuaven com a vocals un Regidor anomenat per l'Alcalde, dos representants del clergat, un representant dels grans propietaris no pagesos i dos pagesos. El nomenament d'aquests últims, el feia la Confraria de Llauradors i Hortolans, fins al 1771 per elecció entre tots els confrares, però a causa dels grans aldarulls que l'elecció representava, aquesta va passar a ser efectuada pels tres Majorals de la Confraria. A partir de 1918, la Junta és ampliada amb dos nous vocals: un altre pagès, nomenat per la Cooperativa Agrícola-Pràctica, i un altre en representa-

ció dels industrials que utilitzen l'aigua del Canal. Aquesta - estructura es mantindrà durant els anys republicans sense cap - mena de conflicte (4).

La Sèquia de Fontanet pren les aigües del Segre, al terme de Vilanova de la Barca, i després de recórrer 22 Km. les torna al Segre 3 Km. més avall de la ciutat de Lleida, a la partida - de Femosa. Travessa el terme d'Alcoletge i, naturalment, el de -- Lleida, regant la partida de Granyena i la Bordeta. l'ús de les seves aigües és estrictament agrícola.

Existeixen altres sèquies menors. L'anomenada de Torres és la més interessant de totes elles i segons diu en Josep LLa-- donosa és remunta als romans; neix just al nord de la ciutat, - per davall de la presa del Canal de Serós, i s'estén fins al terme d'Albatarrec, Montoliu i Sodanell per tornar les aigües a -- Torres de Segre.

La de Balaguer és l'altra gran horta d'aquestes comarques. Les dues sèquies, la del Molí del Compte i la del Cap, reguen - 509 i 743 Hes. respectivament, a banda i banda del Segre, des - de temps immemorials. Més modernament, i gràcies a l'anomenat - Canal Auxiliar, Balaguer va poder regar 442 Hes. més. Queden, encara, altres hortes antigues, com les de Ponts i Artesa de Se--- gre, de caràcter menor i d'altres circumscrits a un àmbit local (5).

Els recs moderns són els Canals d'Urgell i el d'Aragó i Catalunya. Tots dos canals eren una secular aspiració d'aquestes terres i la concreció de totes dues empreses sembla que es remunta als temps de Carles V; "a qualsevol, però, diu Pau Vila, li ocorreria, en veure esmunyir-se les aigües del Cinca, de l'Essera - o del Segre arran de les terres eixutes, la conveniència d'emmanar-les a amarar els plans esteparis" (6).

Des de l'any 1346, en temps de Jaume d'Urgell, la referència històrica més antiga que tenim del Canal d'Urgell, fins al 1865, en què es donaven per acabades les obres, la història del Canal és llarga i atzarosa. Els projectes s'amunteguen un damunt de l'altre, i fins i tot, l'any 1817 comencen per primera vegada les obres, però són abandonades cinc anys més tard. Tan sols la sequera històrica d'aquestes terres i la tenaç resistència de llurs habitants alimentava l'esperança any darrera any (7).

> "No hay voto más general en la Província -deia la Memòria de 1816-, en la infancia oimos hablar del Canal a nuestros padres, y la dulce esperanza de que se realizará un -- día nos consuela en la vejez".

Al 1836 comencen altra vegada les obres, però la guerra carlina i la inestabilitat política del moment les interrompen altra vegada.

Per Real Decret del 3 de novembre de 1852 es concedia a la "Casa de Girona Hermanos, Clavé i Compañía del Comercio de Barcelona" la construcció del Canal d'Urgell d'acord amb el projecte de l'enginyer Pedro de Andrés y Puigdollers i "cuyo costo se halla presupuestado en la cantidad de treinta y un millones, -- quinientos noventa y cinco mil seiscientos setenta y siete reales de vellón" (8). L'Article 8 del Decret obligava a començar en el termini d'un any i acabar-lo en el quart. Això va significar que les obres comencessin, sota la direcció de don Domingo Cardenal, sense estar prou estudiades totes les dificultats, i van allargar-se les obres durant set anys. L'any 1861, el Canal es donava per enllestit, recollia les aigües del Segre al terme municipal del Tossal (La Noguera) i les tornava al mateix riu - al terme de Sonadell (Segrià), després d'un recorregut de 144 - km (9).

La primera dificultat, una vegada l'aigua baixava pel Canal, va ser fer-la arribar als camps, ja que el país no disposava de

mitjans propis per emprendre les obres, per la qual cosa es va buscar un acord amb la Companyia constructora. Acord que es va concretar en l'anomenat "Conveni de Madrid", i que va ser signat el 17 de febrer de 1862. L'Article Primer del Conveni deia:

> "Los propietarios que suscriban el presente convenio, satisfarán a la Sociedad de Urgel el Canon de nueve una durante los sesenta primeros años de la Real Concesión, desde que con arreglo a lo que se estipula en el Artículo siguiente tengan a su disposición el agua para regar, y el de cuatro por ciento en los restantes, de todos y cualquiera productos o frutos directos del suelo que rindan las tierras regables, con lo cual la Sociedad atenderá hasta la espiración de la concesión, de las limpias del Canal, de sus acequias principales, comprendidas como tales las dos proyectadas en la ribera del Sió. Se considerarán tierras regables todas las que estén en situación de poder regar ya directamente del Canal ya por medio de las acequias principales, o de las secundarias, comunales y de servicio particular" (10).

El Conveni havia de ser signat individualment per cada propietari i aquest, si ho feia, havia d'inscriure totes les finques de què disposava i no fer una tria entre les més rendibles. Això va desenvolupar una considerable picaresca entre els propietaris. Per altra banda, la misèria, també d'esperit, de molts pagesos va fer que molts renunciessin al rec, confiant amb les filtracions de les terres veïnes o qui sap si per malfiança a la innovació que significava l'aigua. Per això, seixanta anys després trobem encara noves inscripcions al rec. (Vegeu en l'Apèndix, l'evolució de les hectàrees regades).

Els malfiats, però, no anaven del tot errats, ja que, quan a partir de 1865 les aigües arriben als camps, comença una nova època de desgràcies. Per falta de drenatge, les aigües assalinaren el terreny i moriren les collites, i els empantanegaments --

van fer aparèixer les febres palúdiques. "Abans eren els eixuts que malmenaven les collites; ara eren els regatges. Totes les esperances que una generació darrera l'altra s'havien anat forjant, ara s'ensorraven per sempre. Aquestes terres semblaven maleïdes! "No hi ha Urgell sense flagell", murmurava, desesperat i sentenciós, el poble" (11).

A poc a poc les calamitats anirien sent superades, però l'adaptació de l'Urgell al rec seria lenta i no sense greus tensions. Ni tots els conreus eren aptes ni anava, l'Urgell, a convertir-se, com s'havia predicat reiteradament en el passat, en el graner d'Espanya; ni tan sols el de Catalunya, no era. Més de trenta anys després, la manca d'aigua (tant per la temporada de l'any en què aquesta arriba als camps com per la quantitat en què ho feia), la forma de pagament (el novè) i la mala organització (distribució) eren els principals problemes amb què s'enfrontaven els urgellencs (12). Els mals arrenquen, segons don Valeri Serra i Boldú, del Conveni de Madrid, "no per altra cosa, sinó perquè la més innocent de les inexperiències presidí la formalització del contracte que havia de regular ses relacions". El Canal va estar pensat per al cereals, per això la Societat es compromet a subministrar aigua de setembre a maig i encara escassament entre setembre i octubre, cosa que compromet alguns anys, la sembra, i conseqüentment no podia assegurar ni l'alfals ni les tardanies. "Així és, conclou don Ignasi Girona, que les terres del Urgell no poden considerar-se com de regadiu, sinó com de rech eventual" (13). Una altra qüestió és la distribució de les aigües; aquesta corresponia al Sindicat General, però sembla que no va ser cosa fàcil posar-se d'acord; la llei del més fort, consagrada en una organització sindical que deixava el poder en mans dels majors propietaris, sembla que s'imposava sovint amb els conseqüents enfrontaments entre uns i altres regants.

Tema a part mereix la qüestió del Cànon (popularment novè) que sobre els fruits la Societat Canal tenia dret a cobrar. Quan arribava el temps de batre, els carros del Canal omplien l'Urgell recollint una de cada nou garbes, i així amb tots els altres fruits. Aquesta operació, no sempre la realitzava directament la Seocietat, sinó que aquesta subhastava anualment els drets del novè. És don Ignasi Girona, propietari del Castell del Remei, la més gran propietat de l'Urgell, i descendent dels fundadors de la Societat Canal, qui analitzà amb més deteniment les conseqüències negatives que el novè té per a l'economia de l'Urgell. En la seva ponència al Congrés de la Federació Agrícola, Ignasi Girona, es pregunta: "¿Sabeu lo que representa el pago del novè dels fruits? Donchs, representa, el pago del 11% de les collites del fruit net de nostres terres". Més endavant, el senyor Girona ens explica:

> "Donchs bé, suposem q'un regant gasta 100 pessetes d'adobs en cultiu y que l'augment del valor en la cullita que aquestos li procurin sía de 120 pessetes.
>
> Sens dubte, pera guanyar el 20% sobre el capital esmersat en adobs tot bon pagés ho farà, més si té de pagar el nové sobre la totalitat de la collita, aleshores els comptes són uns altres; la Societat Canal cobra el 11% sobre 120 pessetes, sian 13,20, quedantli solsament aleshores al regant per sa part, 6,80 pessetes en lloc de 20 com habiem dit.
>
> ¿Emplearà adobs, si sols el capital li ha de reportar un 6,80 per % en un cas favorable? (14).

El pagament del novè seria causa de conflicte permanent entre el país i la Societat, però també una causa del lent desenvolupament de l'Urgell. Val a dir, però, que al 1910 molts pocs serien els pagesos disposats a arriscar un cànon en metàl.lic, sense saber l'èxit de la collita.

L'anomenat Subcanal -i també Canal Auxiliar- i la presa d'Oliana eren aspiracions molt sentides a l'Urgell i eren mirats com a remei segur. El Sub-Canal, "tiene por objeto fundamental, ampliar hasta hasta 6 u 8 metros el caudal de que pueda disponer la zona de Urgel con el Canal Superior, mejorando la distribución de las aguas y extendiendo su radio de acción a 23.000 (Has)" (15). El Sub-Canal es construiria per acord entre "Riegos y Fuerzas del Ebro, S.A." que construiria la presa, la Societat Canal, el Sindicat i l'Estat, que financiaria el 50 per 100 de l'obra. Va ser construït entre la primavera de 1929 i juliol de 1932; pren les aigües a Sant Llorenç de Montgai (terme de Camarasa) i desemboca, 77 km després, a Artesa de Lleida. El pantà d'Oliana, base principal per regular els recs, hauria d'esperar fins a l'any 1959.

La construcció del Sub-Canal alteraria els tractes que regien a l'Urgell: el novè seria pagat fins l'any 1937 d'acord amb el Conveni de Madrid de 1862 i des de 1930 fins al 1960 es pagaria el desè. Aquest nou conveni va ser signat a Barcelona el dia 2 de maig de 1927 per la Junta en ple de la Societat Canal i pel Sindicat General.

La història financera del Canal és tan catastròfica com tota la resta. La Societat Girona Hermanos, Clavé y Cª van traspassar la concessió a la Canal de Urgel S.A., constituint-se provisionalment el 2 de febrer de 1854 i definitivament el 25 de març de 1860. El Canal, que havia estat pressupostat en 32 milions de rals, va costar 57.642695 rals amb 67 cèntims. Quan es constitueix definitivament la Societat, observa don Feran Zulueta, ex-director del Canal, "se encuentra con un presupuesto casi doblado, solo por lo que al Canal se refiere y con ello todo quedaba por hacer". "Todo" significava, les sèquies, principals i secundàries, i l'adequació del terreny. En la Reseña editada por la Societat Canal l'any 1861, s'acut a quatre raons per ex-

plicar aquesta situació: la necessitat de rectificar el traçat del Canal ordenat pel Govern; no es van preveure les obres accessòries i complementàries; com tampoc els costos de les obres inherents a la construcció i que no són compensats per uns fruits que encara no es cullen; i finalment, la necessitat de pagar els interessos dels crèdits quan el Canal encara no produeix beneficis. El senyor Zulueta resumiria totes aquestes raons en una sola: una enorme improvisació que acabaria sent una "ruina colosal para los accionistas y un maldecido azote para el pais". La Societat, per fi, va fer suspensió de pagaments el 26 de gener de 1871 (16).

El Canal d'Aragó i Catalunya, abans Canal de Tamarit, té, també, una llarga història. Els primers estudis es remunten a l'època de Carles III, però no és fins al segle XIX que comencen a prendre cos, encara que no sempre d'una manera realista, ja que el projecte de 1834 encara volia fer un canal de rec, navegable i industrial. Després de diferents fracassos i períodes més o menys agitats, l'any 1896 l'Estat es va fer càrrec de la seva construcció. Deu anys més tard, al 1906, ja es podia regar, encara que a la zona lleidatana no hi arriben les aigües fins al 1910. Recull les aigües a Olvena (província d'Osca) del riu Essera i desemboca al Segre a la Granja d'Escarp, després d'un recorregut de 134 km; l'anomenat Canal de Zaidin, que és una desviació del tronc principal, fa un recorregut de 47,4 km, mentre que el conjunt de les 14 sèquies principals tenen 139 km. Les aigües són regulades pel pantà de Barasona (també dit de Joaquin Costa).

Els primers anys del rec són semblants als de la zona d'Urgell: assalinament, paludisme, etc. Però els problemes més principals anaven per un altre camí. Zones extremadament despoblades, sense comunicacions, no oferien ni al capital ni als colonos incentius suficients per posar-ho en marxa. Però hi ha més:

l'economia de regadiu és una ciència que el pagès aprèn lentament i continuava veient en els cereals, ara amb la collita garantida per l'aigua, la base de la seva economia, sense arriscar-se a nous conreus, com la remolatxa o els farratges, que possibilitarien de pas l'augment de la ramaderia. Com diu don Manuel Florensa, propietari de la zona i diputat en repetides oportunitats per la Lliga, fan falta capitals forasters, capaços de colonitzar els erms i obrir noves vies de comunicació i finalment racionalitzar els conreus (17).

I no és que el Canal no tingués unes repercussions favorables des de bon començament. Més amunt ja m'he referit als aspectes demogràfics, i en el camp, valgui l'expressió, estrictament dels recs, aquestes comarques van passar de regar 6.000 Hes. l'any 1906, a regar-n'hi 58.008 el 1915 i 71.397 l'any 1927 (18). A les comarques lleidatanes el Canal d'Aragó i Catalunya rega els termes d'Alfarràs, a la Noguera, d'Almenar, Alguaire, Almacelles, Torrefarrera, Vilanova d'Alpicat, la meitat occidental del de Lleida, Alcarràs, Torres de Segre, Soses, Aitona, Seròs i Massalcoreig, al Segrià. "Sense pecar d'il.lusos, diu el senyor Florensa, es pot assegurar que l'economia lleidatana li representa un ingrés anyal de més de cinquanta milions de pessetes" (19).

Regar la Segarra i les Garrigues és, de tots els vells somnis, el que queda per fer-se realitat, i del que existeixen dues versions. L'anomenat Canal Superior (dit també de Tàrrega) recolliria les aigües del Segre més amunt de Ponts i regaria la zona fronterera entre la Segarra i l'Urgell, fins Arbeca, a les Garrigues, on desembocaria al Canal d'Urgell, en total podrien regar-se 8.000 Hes. I l'anomenat Canal de les Garrigues, que per la seva banda, prendria l'aigua del d'Urgell, a l'altura de les Borges Blanques, i regaria fins a un total de 6.000 Hes. entre les Borges i Torres de Segre (20). En realitat aquests ca-

Quadre 1

Partit Judicial	Designació		Designació		Designació		Designació		Designació	
	Del conreu	Proporció	Del conreu	Proporció	Del conreu	Proporció	Del conreu	Proporció	Del conreu	Proporció
BALAGUER										
Secà	cereals	30	vinya	30	oliveres	15	pastures	10	improductives	15
Rec	horticultura	1	vinya	17	cereals	75	farratges	5	riberes	2
CERVERA										
Secà	cereals	52	vinya	20	oliveres	11	boscos	10	erms	7
Rec	cereals	75	vinya	13	oliveres	3	pastures	3	erms	1
LLEIDA										
Secà	cereals	40	vinya	10	oliveres	15	pastures	15	improductives	20
Rec	cereals	60	vinya	20	oliveres	10	pastures	5	improductives	5

FONT: Memorias y estados formados por los registradores de la propiedad (1886), Vol I.

nals, malgrat els noms que se'ls ha donat, no farien sinó completar els recs del Canal d'Urgell.

Un últim problema és el plantejat per don Manuel Florensa en un article publicat a "Orientacions" de Lleida, i on apuntava la necessitat d'emprendre l'estudi de "petits regadius". Creu el senyor Florensa, que no es tracta tant sols d'emprendre grans obres d'enginyeria, que és com s'acostumen a plantejar aquests temes, sinó que amb obres de no massa envergadura podria aconseguir-se l'aprofitament de petits rius que ara són inservibles (21). El gener de 1936, però, no era un temps propici per als recs ni petits ni grans.

2.- Producció i Productivitat

Convé analitzar tres factors per estudiar l'estat de l'agricultura lleidatana en els anys que ens ocupen: l'extensió dedicada a cada conreu, el rendiment o producció relativa (productivitat) i el valor (en pessetes) de cada producte. D'aquests tres factors, dos revesteixen una més rellevant importància: l'extensió dedicada a cada conreu, ja que ens indica d'alguna manera la voluntat (tan condicionada com es vulgui) de conrear un producte i no un altre, i la productivitat, ja que ens indica el grau de desenvolupament.

És difícil precisar l'evolució dels conreus: les estadístiques de què disposem ni es remunten massa lluny, ni sempre responen als mateixos criteris. Si comparem, però, les dades d'una enquesta realitzada l'any 1886 entre els registradors de la propietat (quadre 1) amb les de l'any 1935 (quadre 2), veurem de seguida (sobretot si no tenim en compte el capítol "Prats, deveses i monts", inexistents en les comarques meridionals de la província) un predomini dels cereals i de les oliveres i un retrocés de la vinya, degut a la destrucció causada per la fil.lo

Quadre 2. Superficies explotades per cada conreu i aprofitament, per provincies. 1935

	Barcelona		Girona		Lleida		Tarragona		Catalunya		Espanya	
	Total Hes	Per 100	Total Hes	Per 100	Total Hes	Per 100	Total Hes	Per 100	Total Hes	Per 100	Total Hes	Per 100
Cereals	64663	12,89	67207	13,69	164258	13,15	70153	11,24	366281	12,91	8288097	18,72
Llegums	9008	1,79	7063	1,43	7323	0,59	4955	0,79	28349	0,99	1164553	2,63
Rels, tubercles i bolbs	24385	4,86	19758	4,02	9905	0,81	6236	0,99	60284	2,12	621554	1,40
Plantes industrials	5	-	107	0,02	3137	0,25	98	0,01	3347	0,11	710482	1,60
Arbres i arbustes fruiters	14206	2,83	1778	0,36	1123	0,09	71141	11,40	88248	3,11	507978	1,14
Plantes hortícoles	9372	1,86	2447	0,49	3316	0,27	6062	0,97	21197	0,74	186057	0,42
Vinya	121042	24,12	13159	2,68	29632	2,42	101130	16,20	264963	9,33	1611699	3,64
Oliveres	9245	1,84	11215	2,28	106419	8,71	94775	15,19	221654	7,81	2116570	4,78
Prats artificials i farratges	8501	1,69	15178	3,09	31278	2,56	3116	0,49	58073	2,04	386965	0,87
Prats, deveses i monts	238930	47,63	350650	71,45	760748	62,31	253370	40,61	1603698	56,52	23674629	53,48
Guaret	2280	0,45	2185	0,44	103710	8,49	12849	2,05	121024	4,26	4992597	11,27
Total Hes conreades	501637	100	490747	100	1220849	100	623885	100	2837118	100	44261181	100

Quadre 3. Productivitat dels diferents conreus, per provincies. 1935

	Cereals (gra)		Lleguminoses (gra)		Rels, tubercles i bolbs		Plantes industrials		Prats artificials i farratges	Plantes hortícoles			Arbres fruiters	Oliveres		Vinya	
	secà	rec	secà	rec	secà	rec	secà	rec		unitat en que s'expressa el centenar	unitat en que s'expressa 100 manats	Qm per He	Qm per He	consum directe	obtenció d'oli	consum directe	vinificació
	Qm per He													Qm per He			
Barcelona	16,4	23,66	7,0	12,75	139,33	246,66	-	95,0	191,42	835,45	505,0	179,14	0,26	-	-	50,0	32,0
Girona	13,8	18,0	7,6	12,0	103,33	203,33	-	96,0	105,82	630,27	575,0	140,5	0,12	-	-	17,0	27,0
Lleida	13,65	18,9	11,04	12,86	115,5	284,66	18,0	66,8	156,0	685,18	663,33	160,40	0,17	10,50	10,50	12,0	12,0
Tarragona	15,2	19,6	7,16	12,07	134,88	822,33	25,25	112,33	164,14	790,09	537,0	157,0	0,26	2,25	2,25	16,0	18,0
Catalunya	14,76	20,04	8,2	12,42	123,26	389,24	21,62	92,53	154,34	735,24	570,08	159,39	0,20	6,37	6,37	23,75	22,25
Espanya	10,11	18,62	6,03	11,92	165,47	222,27	40,04	67,78	171,89	642,45	536,66	134,28	0,23	8,68	10,77	22,64	19,61

xera. En cadascun dels productes que ha estat possible aquesta qüestió serà més específicada. Podem avançar, però, que els conreus al final del primer terç del segle XX a les comarques lleidatanes no havien sofert grans variacions en referència a l'anomenada tríade mediterrànea i que els canvis aquí són més lents que en el conjunt català. Uns condicionaments infraestructurals, com són ara, les males comunicacions que mantenien moltes zones encara allunyades dels centres urbans i per tant dels mercats, o la precarietat dels sistemes de rec que no garantien l'aigua durant tot l'any, posant així en gran perill algunes collites, -- juntament amb causes estructurals, com un règim de producció de tipus familiar de recursos financers exigus, no incitaven al renovament dels conreus en profunditat i actuaven naturalment a - favor d'una agricultura d'autoconsum i gairebé de resistència.

En conjunt els rendiments espanyols estan (quadre 3) per sota dels generals d'Europa, i si el conjunt català ocuparia un - lloc més amunt en el llistat europeu es deu fonamentalment als nivells de la província de Barcelona, al capdavall l'única de - les quatre províncies catalanes industrialitzades. "El camp lleidatà, assegurá Josep Lladonosa, s'ha distingit per la deixadesa dels agricultors i hortolans" i una opinió semblant expressava en la seva ponència (1910 don Xavier Rubies, quan deia que - els pagesos de l'Urgell i la Segarra es guiaven més pels costums que han heretat que per teories; "així teniu, afirmava, que la massa pagesa al trevallar les seves finques ho fa per que ha - vist que sempre's feya, mes no li pregunteu per quin objecte - llaura'ls camps perque tinch el convenciment que la gran majoria no podria contestarvos". La preocupació per la modernitzacció és evident durant els anys que ens ocupen; un conjunt d'institucions de caràcter cooperatiu, com l'Agrícola Pràctica de - Lleida o els Sindicats de Cervera i Guissona, s'ocupen amb autèntic fervor d'anar estenent noves pràctiques agrícoles. La -

Secció Tècnica del Sindicat Agrícola de Guissona, dirigida per l'enginyer Josep Pané i Mercé, es modèlica, ja que abraça no - sols els camps de la divulgació (conferències i opuscles),

Mapa 2. Les zones agrícoles de Catalunya

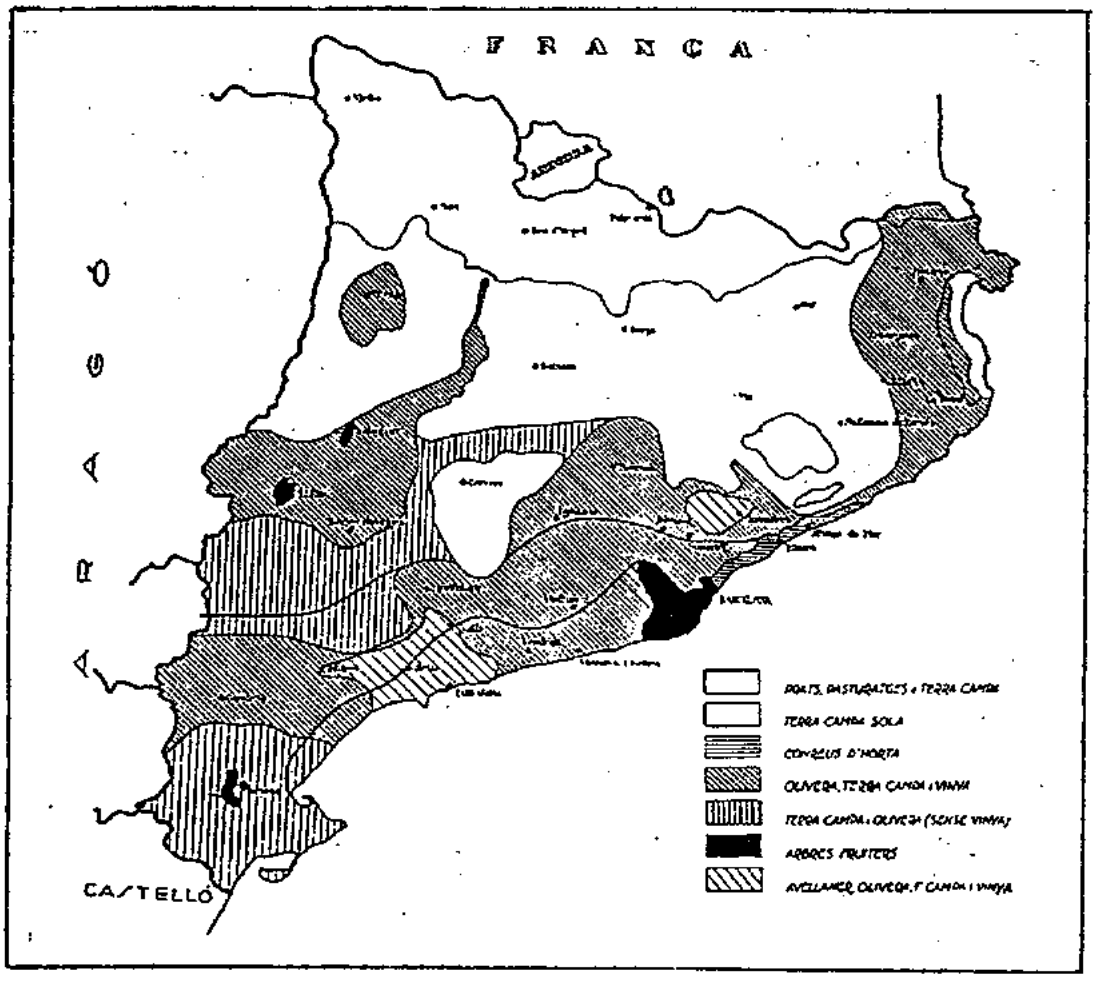

FONT: AUGUST MATONS: Regional Planning.

sinó també una autèntica tasca d'investigació genètica sobre cereals. En la premsa de Lleida, però encara millor en les revistes comarcals -de Mollerussa, de Balaguer, de Tàrrega o de Cervera- la preocupació pels temes agraris és evident, tant en la modernització dels conreus, com per introduir-ne de nous. Al - capdavall, però, no es pot esperar una millora substancial en els rendiments agrícoles quan les estructures de producció con

tinuen estancades en el passat.

Els cereals (quadre 4) no sols ocupen el primer lloc en el valor de les produccions agrícoles (1935), sinó que cal assenyalar el profund desequilibri existent entre els diferents produc

Quadre 4. Valor de la producció per provincies, 1935 (Per 100)

	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona	Catalunya	Espanya
Cereals	17,09	45,50	50,84	32,60	33,74	42,42
Llegums	2,0	4,37	2,78	1,75	2,45	5,00
Rels, tubercles i bulbs	26,59	16,66	8,09	6,69	15,34	11,50
Plantes industrials	–	2,09	2,09	0,15	0,64	2,62
Arbres i arbusts fruiters	12,32	2,78	3,83	20,28	10,75	8,42
Plantes hortícoles	20,32	8,56	6,44	15,75	13,90	8,66
Vinya	16,36	5,09	1,93	12,20	9,94	5,87
Oliveres	1,32	3,27	13,06	9,12	6,75	7,08
Prats artificials i farratges	3,63	11,64	10,11	1,30	5,84	3,47
Prats, deveses i monts	0,35	1,96	0,75	0,15	0,61	4,47

tès, excepte en la província de Barcelona, on podem veure un notable equilibri entre un conjunt de produccions: cereals, arrels (patates), arbres fruiters, productes hortícoles i vinya. A la província de Lleida trobem un sistema absolutament contrari: els cereals representen més del 50 per 100 del valor total i el grup següent no representa sinó un 13,06. Una vegada més hem d'assenyalar el predomini absolut dels cereals -del blat en particular- en l'economia agrícola de la província de Lleida. "El conreu del blat, afirma el professor Emili Giralt, era tingut com un senyal d'estancament, d'obstinació en la rutina i de manca de progrés". Però és que, a més, el complex mercat espanyol de blats, de taxes màximes i mínimes, controlat sobretot pels grans cerealistes castellans i els fabricants farinaires, col.loquen el pagès lleidatà en una situació molt precària a l'hora de vendre la collita.

Fins al 1930 les dades utilitzades provenen del Boletín

Quadre 5

	1908	1912	1913	1915		1920		1925		1930		1935	
	Hes conrendes	Hes conreades	Hes conreades	Hes conreades	producció per Ha Qm	Hes conreades	producció per Ha Qm	Hes conrendes	producció per Ha Qm	Hes conreades	producció per Ha Qm	Hes conreades	producció per Ha Qm
Blat													
secà	75000	-	-	68100	9,43	68896	8,21	74030	9,40	72174	10,50	70000	13,00
reg	25200	-	-	38500	13,45	26890	13,17	28520	18,87	71800	12,00	26733	16,00
Ordi													
secà	-	-	36900	32900	11,14	33420	9,75	32260	11,34	28522	17,39	34100	17,00
reg	-	-	9100	8900	16,12	9790	15,07	9640	18,08	10920	21,25	8900	20,00
Segol													
secà	-	-	9000	6600	9,06	4740	9,72	3970	10,34	4304	12,00	3900	11,25
reg	-	-	-	-	-	-	-	-	-	59	14,50	65	16,50
Civada													
secà	-	-	5950	6800	10,76	9540	8,10	8050	9,05	8820	16,00	9100	12,00
reg	-	-	850	2400	13,50	4510	12,25	2410	15,89	4411	11,50	4960	15,00
Panís													
secà	-	450	-	580	10,00	578	11,57	648	7,72	624	14,00	605	15,10
reg	-	1950	-	3190	22,37	3116	21,90	5004	22,43	4362	24,00	5895	27,00

de Agricultura Tècnica i Econòmica (anys 1909, 1913-1917, 1921, 1925 i 1926) i a partir de 1930 de l'Anuario estadístico de las producciones agrícolas (anys 1930-1935). El lector sabrà comprendre que només utilitzi un any -el 1935- com a punt de referència, ja que, no tracto sinó de donar una visió molt global de la qüestió. Per altra banda, les diferents correccions que un any darrera de l'altre es van introduint als Anuarios fan que el de 1935 sigui el més complet. Totes aquestes dades, per altra banda, es refereixen a la totalitat de la província: el bon sentit ens sabrà fer distingir entre els conreus de muntanya i els de la terra baixa (vegeu el Mapa 1). És per això, per ser un conreu de muntanya exclusivament, que no tinc en compte, generalment, el capítol "Prats, deveses i monts" (22).

Els cereals

(Vegeu el quadre 5)

És aquest el principal producte conreat a les comarques lleidatanes, no sols per l'extensió de terres usades, sinó també pel valor (pessetes) que representa, el 50,84 per 100 del total provincial. Encara que és aquest un producte conreat en totes les comarques de la província, és en les de la Regió VIII on adquireix més rellevància (quadre 6).

Dintre del grup, el blat ocupa el primer lloc, el 7,92 per 100 del total de les terres conreades l'any 1935. El pa continua sent el principal aliment. L'extensió dedicada al conjunt de cereals podem afirmar que es manté gairebé constant durant el primer terç de segle, amb un retrocés del sègol i un progrés significatiu de la civada i del panís. Aquest últim és introduït amb èxit a les terres regades de l'Urgell, amb rotació amb les faves.

Si el comparem amb el conjunt català (collita 1934-1935),

la terra dedicada a cereals a la província de Lleida és pràcticament el de la mitjana catalana i sensiblement menor a l'espanyola. En ordre a la productivitat, sobre un total de vint-i-cinc

Quadre 6. Producció cerealística de la província de Lleida, per Partits Judicials. 1931-1935

	Blat	Ordi	Sègol	Civada	Panís
	Qm. (milers)				
Balaguer	de 300 a 400	de 200 a 300	de 50 a 100	menys de 20	de 25 a 50
Borges	de 50 a 100	de 100 a 200	de 10 a 15	de 2 a 25	de 5 a 10
Cervera	de 300 a 400	de 100 a 200	de 15 a 25	de 2 a 2,5	de 1 a 5
Lleida	de 200 a 300	de 200 a 300	de 50 a 100	menys de 2	de 100 a 125
Seu d'Urgell	de 50 a 100	menys de 10	menys de 5	de 20 a 25	menys de 50
Solsona	de 100 a 200	de 50 a 100	de 5 a 10	menys de 2	menys de 500
Sort	menys de 50	menys de 10	menys de 5	de 15 a 20	menys de 500
Tremp	de 50 a 100	de 10 a 50	menys de 5	menys de 2	menys de 500
Viella	menys de 50	menys de 10	menys de 5	de 2,5 a 5	menys de 500

FONT: J.PANE MERCE: Producciones agrícolas en la provincia de Lérida. Cereales, pp. 11, 15, 18, 20 i 23

països europeus, Espanya ocuparia el lloc vint, mentre que Catalunya estaria en el dotzè. Els índexs lleidatans de productivitat estan un xic per sota de la mitjana catalana i per damunt de la mitjana espanyola, diguem que en el llistat europeu ocuparia el lloc catorzè (23).

La província de Lleida, per altra banda, és l'única de les catalanes amb superàvit de blat, 362830 Qm pel període 1929-1933. Aquesta xifra, però, està molt lluny de convertir Lleida en el graner de Catalunya com algú havia pronosticat ja que les necessitats catalanes pel mateix període havien pujat a 2927972 Qm. Caldrà retenir aquestes xifres quan més endavant estudiem la qüestió del blat durant el sexenni republicà (24).

Una nova varietat de la qual en els anys trenta es fa molta campanya, sobretot a La Segarra i a l'Urgell, és l'ordi de

Quadre 7

	1912		1915		1920		1925		1930		1935	
	Hes conreades	producció per He Qm	Hes conreades	producció per He Qm	Hes conreades	producció per He Qm	Hes conreades	producció per He Qm	Hes conreades	producció per He Qm	Hes conreades	producció per He Qm
Faves												
secà	720	10,29	430	5,70	163	8,00	228	7,00	165	14,00	178	13,00
rec	2130	21,61	3640	14,57	3497	11,08	3091	12,10	2760	20,00	3360	22,00
Llenties												
secà	-	-	-	-	-	-	-	-	31	9,00	30	8,60
Pèssols												
rec	450	7,00	390	6,00	291	8,00	258	8,00	59	10,50	75	10,30
Sigrons												
secà	380	12,00	290	2,29	277	3,96	232	3,18	82	5,84	130	4,00
rec	-	-	-	-	-	-	-	-	16	8,00	25	9,00
Mongetes												
secà	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	80	18,00
rec	2870	6,78	3580	6,48	4197	11,34	4241	9,29	2589	14,70	2350	10,00
D'altres												
secà												
rec	340	14,35	575	7,95	2480	6,42	1794	8,50	302	16,56	150	13,00

cerveseria. Cap al 1931 el "Servei de Terra Campa" de la Generalitat, en col.laboració amb la malteria i cerveseria catalana, va iniciar un programa orientat a introduir aquesta varietat cerealística, de bon començament a la Segarra, com a ordi de tardor. Però on va donar uns resultats unànimement favorables va ser a l'Urgell, en terres de regadiu, en combinació amb la remolatxa de sucre o amb el panís. L'any 1934 es van repartir, per torn rigorós, uns 100000 Kgs de llavor (25).

Llegums

(Vegeu el quadre 7)

Els llegums són un element principal en la composició alimentària, tant d'amplis sectors de la població, com per la ramaderia. I si tenim en compte que Espanya és un país importador d'aquests productes (26), haurem de convenir que l'espai dedicat a aquest conreu no és massa significatiu, i encara menys en el conjunt català i a Lleida en particular, ja que es troba per sota de la mitjana catalana. Estem situats, probablement, en la perspectiva d'una agricultura molt poc comercialitzada; les poques hectàrees dedicades a aquest conreu, sobretot al secà, ens situa gairebé a nivells d'autoconsum. Tan sols les mongetes i les faves, introduïdes a principi de segle en combinació amb el panís, destaquen un xic. Els rendiments, en el conjunt dels llegums lleidatans, estan just per damunt de les mitjanes catalana i espanyola.

Rels, tubercles i bulbs

És més difícil precisar quina és la geografia d'aquests conreus, ja que el poc pes de la ramaderia a les comarques meridionals ens ha de fer pensar que es tracta principalment de conreus muntanyencs. Encara que la patata mereix una considera

ció a part, i de la qual hem de destacar, malgrat una més baixa

Quadre 8

		1930		1935	
		Has conreades	producció per Ha Qm	Has conreades	producció per Ha Qm
Remolatxa farratgera	rec	398	552,00	395	448,00
Naps farratgers	secà	8	130,00	10	146,00
"	rec	40	297,00	50	270,00
Patates	secà	5982	92,00	6550	85,00
	rec	3000	137,50	2900	136,00

NOTA: La campanya de nabs no correspon a la de 1930 sinc a la de 1931

productivitat, la tendència a convertir-se en conreu de secà. - Val a dir, però, que aquest tubercle és considerat també com un producte hortícola, però així i tot la superfície regada dedicada a aquest producte queda molt enrera de la de secà.

Plantes industrials

El llí i el cànem havien estat conreus tradicionals en aquestes comarques, sobretot en les terres regades de Lleida i -

Quadre 9

		1930		1935	
		Has conreades	producció per Ha Qm	Has conreades	producció per Ha Qm
Llí	rec	25	2,80	180	3,40
Cànem	rec	678	10,00	275	9,60
Viments	rec	32	92,00	32	90,00
Remolatxa de sucre	rec	1885	233,00	2650	210,00
Tabac	secà	4	12,00	5	18,00
	rec	18	15,00	37	21,00

Balaguer. Totes dues, però, havien sofert una notable, i que a la llarga seria definitiva, decadència, tan sols pal.liada per moments de crisi d'altres productes, principalment del cotó: - Primera Guerra Mundial i ara amb la crisi generada a partir del crac de 1929. Sota l'impuls de don Ramon Felip i Galícia, president del Sindicat General de Regents del Canal d'Urgell i de la Junta del Canal d'Aragó i Catalunya, els anys trenta i trenta-u es va llençar una campanya a favor d'aquest producte al voltant de l'anomenat "Pool linero de Urgel". L'any 1930 sembla que es van collir deu tones de gra i un altre tant de fibra. En les - previsions del senyor Felip i Galícia s'esperava obtenir en el futur, "dos millones de kilos de ambos productos (gra i fibra) más que suficientes para atender a la industria de la hilatura de España i las fábricas de aceite de linaja de Barcelona que - consumen unas cinco mil toneladas de grano al año". El cànem, - per la seva banda, experimentarà un notable retrocés. Val a dir, però, que continuava tenint un mercat segur en la inevitable indústria, aleshores encara important, d'espardenyes i cordes, si bé com deia Pau Vila "el cànem italià i la mecanització de les manufactures cordera i espardenyera han acabat amb aquest conreu". Es donava principalment en la zona de Balaguer (27).

La fàbrica de sucre del Segre, anomenada també de Menàrguens, construïda a finals de segle passat, va impulsar el conreu de la remolatxa en aquestes comarques, principalment en les zones regades de l'Urgell, la Noguera i el Segrià. El règim de producció era per contracte que la fàbrica feia als pagesos. - Segons La Veu d'Urgell, d'un any per l'altre es fan de quatre a cinc mil contractes i la producció es pot xifrar sobre unes 60.000 tones i un valor d'uns cinc milions de pessetes. Un altre factor a tenir en compte és la importància que la collita de la remolatxa tenia entre els jornalers, ja que ocupava molta mà d'obra. El caràcter monopolista del sector, a través de

la Sociedad General Azucarera de España, va sotmetre la producció remolatxera a una situació de permanent inestabilitat, de cap manera favorable a un normal desenvolupament d'aquest conreu. Aquesta situació d'inestabilitat va desembocar en una sèrie de projectes per a contruir una fàbrica de tipus cooperativista, però que es van estrellar, tant per les dificultats inherents al sector com per la debilitat pròpia d'una empresa d'aquest tipus (28).

Per últim, la producció de vímet era de 30 Hes. en producció regular i 59 en mates disseminades, cosa que significa una producció d'uns 8.000 Qm anuals. El vímet juga encara un paper important en la construcció de cistells i coves, utilitzats correntment tant per les mestresses de casa com per als treballs agrícoles.

Si ara acudim a les comparacions veurem que en general a Catalunya la terra dedicada a plantes industrials està significativament per sota del conjunt espanyol. Per la seva banda la productivitat de la remolatxa lleidatana, el producte més significatiu del sector, és superior a la mitjana espanyola.

Arbres i arbustos fruiters

L'arbre fruiter que amb els anys acabaria convertint-se en el símbol de la riquesa agrícola d'aquestes terres, és durant els anys que estudiem un element secundari. La vella imatge, que arribaria fins als anys cinquanta, d'uns bancals limitats per arbres de tota mena, era dominant durant els anys que ens ocupen. Mentre a les províncies de Barcelona, Tarragona i Girona amb menys intensitat, es disposava de plantacions regulars dels principals fruits, a la de Lleida tan sols l'ametller i el pruner eren conreats en plantacions regulars, i és clar el mateix endarreriment constataríem respecte de la productivitat. Malgrat

tot, en Pau Vila, tantes vegades citat, cap al 1931 profetitzava

Quadre 10

	1930			1935		
	plantacions regulars Has	núm. d'arbres total	producció per arbre Gm	plantacions regulars Has	núm. d'arbres total	producció per arbre Gm
Ametllers	922	1241188	0,02	1014	1273180	0,04
Pruneres	106	143911	0,07	110	142000	0,10
Presseguers	-	99479	0,10	-	100200	0,15
Albercocoquers	-	12061	0,24	-	14800	0,28
Cirerers	-	23734	0,20	-	24500	0,18
Pomeres	-	39315	0,35	-	41000	0,43
Perers	-	77414	0,25	-	74414	0,35
Codonyers	-	50943	0,25	-	51185	0,24
Magraners	-	11502	0,10	-	4400	0,20
Figueres	-	75847	0,35	-	70350	0,20
Avellaneres	-	12650	0,05	-	12950	0,02
Castanyers	-	146	0,30	-	150	0,27
Noguers	-	18677	0,18	-	18500	0,20
Atzerolers	-	553	0,06	-	563	0,06
Servers	-	1555	0,06	-	1635	0,03
Nesprers	-	1123	0,10	-	1200	0,07
Kakis	-	360	0,18	-	350	0,30

dels fruiters lleidatans que són en camí de convertir-se en una de les produccions més importants d'aquestes hortes.

Producció hortícola

Entre les quatre catalanes, la província de Lleida és la que proporcionalment dedica menys espai a l'horticultura. No ens referim, és clar, a l'hortat casolà. El 0,27 per 100 de la superfície total conreada ens situa molt per sota de la mitjana espanyola. L'àmplia extensió muntanyenca de la província és la primera explicació a aquest fet, però l'endarreriment de l'agricultura lleidatana, que en gran manera viu encara d'esquena als mercats urbans, tampoc no és una causa menor. De fet, l'horta com a conreu a considerar es reduïa pràcticament a les àrees tradicionals de Lleida i Balaguer i, cap al sud, seguint

el curs del Segre, cap a les terres de Serós, afamades per la - producció de tomates i pebrots primerencs, gràcies a ser una de

Quadre 11

	1931				1935			
	Has conreades	producció per Ha			Has conreades	producció per Ha		
		el centenar	100 manats	Qm		el centenar	100 manats	Qm
Cols	1150	286	-	-	1110	284	-	-
Col-i-flor	23	204	-	-	27	210	-	-
Enciams	173	833	-	-	167	833	-	-
Escaroles	150	333	-	-	145	833	-	-
Apis	5	333	-	-	13	333	-	-
Melons	136	111	-	-	170	125	-	-
Síndries	47	70	-	-	50	76	-	-
Carabasses	172	96	-	-	168	96	-	-
Pebrots	499	2200	-	-	470	2025	-	-
Albergínies	72	2100	-	-	70	2000	-	-
Escarxofes	26	900	-	-	25	900	-	-
Bledes	42	-	800	-	40	-	770	-
Espinacs	63	-	450	-	60	-	850	-
Ceballots	47	-	370	-	20	-	370	-
Tomates	401	-	-	330	350	-	-	320
Mànduixes	11	-	-	40,0	10	-	-	38
Naps i raves	3	-	-	100	6	-	-	100
Cebes	74	-	-	248	130	-	-	290
Alls	61	-	-	140	60	-	-	120
Patates	195	-	-	210	195	-	-	190
Mongetes verdes	29	-	-	54	40	-	-	65

NOTA: La campanya de patates no correspon a la de 1930 sinó a la de 1931

les localitats de més baixa altitud. Aquestes hortes abasteixen les terres de secà que les envolten i envien encara llurs fruits cap a l'alta muntanya. També les hortes, menys importants, d'Artesa de Segre i Ponts, són bons proveïdors dels muntanyesos, especialment de la banda de la Seu.

Prats artificials i farratges

Quadre 12

	1930		1935	
	Has conreades	producció per Ha Qm	Has conreades	producció per Ha Qm
Prats artificials	9980	50	13415	45
Alfals	14692	92	13070	90
Trèvol	442	70	442	70
Veça	530	41	625	45
Esparceta	2414	46	2300	34
Col farratgera	51	405	75	365
Blat farratger	275	191	110	191
Ordi farratger	319	180	330	174
Sègol farratger	260	150	270	150
Civada farratgera	224	169	210	170
Panís farratger	337	368	370	382

L'extensíssima zona pirinenca de la província és terra propícia per a aquests conreus i és allí on hem de cercar-los principalment. L'alfals per la seva banda és un conreu molt estès en la zona regada pels Canals, on es va introduir com a element regenerador de la terra. El nou conreu no va estimular, però, una ramaderia estabular (vacuna principalment) que hagués representat una nova font de riquesa gens menyspreable. Ja al 1910, don Xavier Rubies, de Balaguer, assenyalava com "se menyspreen d'aquest modo (enviant a fora l'alfals) un grapat de mils de pesetes"; vint anys després en Pau Vila constata que l'alfals de l'Urgell i de la Llitera continuava enviant-se a Barcelona i prelitoral (29).

La vinya

Quadre 13

	Has conreades	producció per Ha, Qm		producció per Ha, Qm
		consum directe	vinificació	
1908	18800	-	-	18,00
1915	22800	-	-	-
1920	28490	-	-	21,72
1930	28959	12,00	12,00	-
1935	29632	12,00	12,00	-

La invasió de la fil.loxera, l'última dècada del segle passat, va acabar amb la vinya lleidatana, una vinya, per altra banda, que s'havia fet a l'escalf de la crisi vitícola a França provocada per la mateixa plaga. L'eufòria va durar uns trenta anys i hom calcula que l'epidèmia va arrasar la província de Lleida 119.000 Hes de vinya. Comarques senceres, com la Segarra van girar-se desencantades cap als cereals. La millora progressiva de les comunicacions, per la seva banda, anava guanyant terreny a l'autoconsum tradicional, i el vi podia arribar més fàcilment d'altres comarques més afamades. Malgrat tot, continuem trobant zones vitícoles a les Garrigues, a la Noguera, a l'Urgell mitjà i a la baixa Segarra. Més cap aquí, han nascut noves vinyes de rec, vinculades sovint a grans cases vinícoles amb plantacions al prelitoral i a la costa: la colonització de Raïmat per don Manuel Raventós, de la Casa Codorniu, és el millor exemple. L'obra de don Ignasi Girona a l'Urgell és també exemplar, acreditant el nom del "Castell del Remei".

els olivars

És fama que l'oli de les Garrigues és el millor del món perquè quant a bouquet i acidesa no té rival, i aquesta assevera ció, certa o no, és orgull no sols dels pagesos de les Garrigues,

sinó dels lleidatans en general. Sembla, però, que aquest conreu és relativament modern, del segle XVIII, i que són els tortosins, comerciants amb ultramar, els qui a darreries del segle XIX, revolucionen la indústria olivera, fent de les Borges Blanques un gran mercat olivaire i un dels centres cotitzadors de Catalunya i d'Espanya.

Quadre 14

	Has conreades	producció d'olives per Ha, Qm	producció d'olives per Ha, Qm		producció d'oli per Ha, Qm
			consum directe	oli	
1912	106000	5,04	-	-	0,96
1915	106800	5,36	-	-	0,98
1920	97400	12,07	-	-	2,76
1925	78905	2,73	-	-	0,57
1930	93846	9,50	-	-	1,99
1935	71967	-	10,50	10,50	2,34

Són aquests anys, però, temps de crisi per al sector. Al endarreriment industrial i una mala política comercial (l'any 1928, per exemple, Espanya va exportar a Itàlia oli per valor de 79 milions de pessetes, oli que un cop barrejat amb olis propis i refinat Itàlia va re-exportar) va afegir-se la competència dels nous olis vegetals i un seguit d'anyades desastroses: les gelades de 1921 i 1922 i de 1932 van destruir no solament les collites, sinó arbres sencers.

Malgrat siguin les Garrigues i les terres no regades de l'Urgell les zones principals d'aquest conreu, el trobaríem repartit per tota la Regió, especialment pels secans permanents. Tant per la seva extensió, com pels nivells de productivitat i qualitat, la producció olivarera lleidatana es situa al capdavant de Catalunya i d'Espanya en general. (30)

ADDENDA I

Factors de modernització: adobs i maquinària

La generalització dels adobs industrials pot ser considerat com un dels elements de modernització de l'agricultura, però caldria investigar l'ús que se'n fa per valorar millor el paper que juga en el desenvolupament agrícola, ja que com ja assenyalava en la repetidament ponència de don Xavier Rubies l'ús dels "fertilisants que'ns ofereix la industria" no era imcompatible amb la supervivència de tots els vells costums.

Constatava l'enginyer senyor Ramon Castañer en un informe de 1919, i que és l'únic testimoni directe que tenim, que el desequilibri entre agricultura i ramaderia existent entre les comarques pirinenques (ramaderes) i les meridionals (agrícoles), era la causa principal que la producció de fems fos insuficient; agreujat, segons el senyor Castañer, per les "malas prácticas" amb què el pagès tracta els femers, així com el poc interès per altres recursos "tales como las basuras de las calles de las poblaciones (tan sols Lleida i Tàrrega tenien un servei permanent de neteja dels carrers) y los residuos de industrias de caracter agrícola". El fons de la qüestió, però, era probablement la rutina en el conreu i, per conseqüència, en la utilització dels adobs.

Els adobs químics i minerals eren (quadre 15) l'any 1919 poc utilitzats. A la falta d'interès del pagès, hi hem d'afegir dificultats en els transports, per una banda, i freqüents adulteracions en el comerç, per l'altra. L'enginyer Castañer ressalta, però, l'important paper dels sindicats agrícoles en la comercialització d'adobs "con lo cual el labrador tiene mayor garantia en la pureza de los abonos, a la vez que alguna economía en el precio".

Quadre 15. Consum d'adobs minerals i principals substàncies anticriptogàniques durnat l'any 1935

	Total de Tones	Per Ha conreades
Barcelona	67706	0,13
Girona	11163	0,02
Lleida	45062	0,03
Tarragona	88959	0,14
Catalunya	212890	0,08
Espanya	1433764	0,03

Entre l'informe de 1919 i les dades de 1935 el consum d'adobs químics i minerals va experimentar un important augment; de 151.908 Qm. es va passar a 450.620 Qm. Malgrat aquest avenç, la província de Lleida continuava a la cua de Catalunya, ja que mentre aquí es consumia 0,03 Qm. per hectàrea (el mateix que en el conjunt espanyol) la mitjana catalana era de 0,08.

No és més fàcil investigar el grau de mecanització de l'agricultura d'aquests anys. Les xifres publicades per l'Anuario estadístico de las producciones agrícolas de 1932 (32) ens porta a confusió. Hauríem d'acudir a analitzar conreu per conreu i eina per eina, sobretot si volguéssim establir les necessàries comparacions amb les altres províncies catalanes o amb la situació espanyola en general. Pot conduir a engany, per exemple, creure que les tres recol.lectores de la província de Lleida contra cap en les altres tres províncies ens situen en una posició envejable. Si fem números veurem que a Lleida disposaven d'una recol.lectora per cada 54.752 Hes. dedicades a cereals, és a dir, a Barcelona, mantenint les proporcions no en corresponia cap.

Hauríem d'establir també una molt ajustada comparació en-

tre les eines tradicionals i les modernes. Per no moure'ns dels cereals, podem veure que la província de Lleida disposa de tres recol.lectores, una per cada 54.752 Hes., de 164 màquines de batre, una per cada 1001 Hes. i de 10.950 trills (els clàssics -- diables), un per cada 15 Hes. de cereal.

Per últim, hauríem encara d'establir una darrera compara-- ció amb l'ús d'animals. La província de Lleida tenia l'any 1935 215 contra 321 entre les altres tres províncies, un tractor per cada 5.678 Hes. conreades, contra 5.035 Has. de mitjana catalana. Però és que el Cens d'animals de tir (de 1933) sumava 58084 caps (cavalls, muls i rucs), és a dir, un animal per cada 21 Has conreades.

ADDENDA 2

La ramaderia: un apèndix

uadre 16. Ramaderia, 1933 (total de caps)

	Vaques	Bòvids	Peu Rodó	Llana i Pèl	Porcí	De Corral
Barcelona	27900	11740	35000	1200300	114930	1959300
Girona	43614	27892	28658	252289	102341	1199464
Lleida	21025	15935	58084	308122	59452	1460894
Tarragona	293	4979	25334	100648	23977	357663
Espanya	2171459	1397166	2757541	6478179	5411535	48302140

"Aquesta zona fisiogràfica, diu Pau Vila referint-se a la depressió central, és molt menys ramadera del què hom podria suposar", excepció de la Conca d'Olot i de la Plana de Vic. El pagès de l'Urgell o del Segrià, ja n'hem parlat, prefereix vendre l'alfals que ser ell mateix ramader. Aquesta manca de vocació ramadera és la primera qüestió a considerar i al mateix temps prou difícil per arribar a conclusions satisfactòries. "Hi ha en la manca de vocació ramadera de totes aquestes contrades, conclou Pau Vila, quelcom d'insòlit, que ara com ara no s'explica" (33). Antoni Bergós, que en termes generals coincideix amb la negativa valoració que feia Pau Vila, assenyalava que s'havia iniciat d'ençà de la guerra europea una certa tendència à l'engreix i recria.

Cal retenir aquestes consideracions preliminars car les xifres, que són provincials, ens poden enganyar. La província de Lleida pot aparèixer en algun aspecte amb cert relleu que no correspon a la realitat de la Regió VIII.

Vaques i producció lletera

El menyspreu per part del pagès lleidatà -de l'Urgell i el Segrià principalment- per aquest negoci va ser motiu de reiterada literatura. Un cop d'ull al quadre 16 ens manifesta la debilitat del sector, fins i tot considerant xifres provincials. --

Tan sols la ciutat de LLeida va experimentar un desenvolupament notable, impulsat pel creixement demogràfic dels primers trenta anys de segle i per les mesures municipals que van anar desplaçant la llet de somera o de cabra (34). Segons Antoni Bergós, el nombre de vaquers establerts a Lleida va passar de dos el 1860 a vuit el 1900, a vint el 1915 i a 100 el 1930.

La producció total de llet a la província de Lleida l'any 1933 va ser de 9.883.200 litres i d'un valor total (llet, formatges i mantega) de 4.523.496 pessetes. Molt per sota de la producció de la província de Barcelona i de Girona: 66.260.000 i 52.362.400 litres respectivament. Les vaques barcelonines van donar un rendiment anual superior (2.880,87 litres) a les gironines (2.401,83) a les lleidatanes (2.400,00 litres); les vaques catalanes en conjunt van tenir uns rendiments molt superiors que el conjunt espanyol, que només era de 1.247,48 litres l'any. Si en la producció de mantega Barcelona també va per davant, 231.300 Kg, per 91.700 de Lleida; en la fabricació de formatges és la província de Lleida la capdavantera, 260.000 Kg per 6.000 de Barcelona. No sé si cal insistir que el gros d'aquesta producció es localitza a les comarques septentrionals de la província: la Seu d'Urgell és el centre més important del sector.

Boví per a carn

No cal que ens entretinguem en els sementals, si no és per assenyalar l'abandó en què es trobava el millorament de les races vacunes. Per altra banda el bou com a animal de tir no era massa utilitzat en aquestes comarques.

En la producció de vedells i vedelles a Catalunya només destaca la província de Girona (21.997 caps, l'any 1.933); a la de Lleida hi havia 6.300 vedells i 5.520 vedelles. Catalunya era un país que necessitava importar carn. Lleida mateix, deia

Antoni Bergós, "tret d'una sexta part escassa" importava la -- carn de Galícia, Astúries o Castella.

Bestiar de peu rodó

Animals íntimament lligats al treball de la pagesia, excepte el cavallar que era més utilitzat pel transport i això explicaria un cert retrocés, que diuen observar Pau Vila i Bergós, a favor del camió.

El ruc i la somera, auxiliars tradicionals de les explotacions agrícoles pobres, eren una estampa típica no sols a l'horta de Lleida, sinó també a l'Urgell i les Garrigues. "En cap altra espècie -com en l'ase de Lleida, senyala Bergós- hi és tan marcada la condició de no ésser la nostra horta país ramader". Les mules i matxos, eren també animals molt preuats per la pagesia lleidatana com a animals de treball.

Quadre 17

Bestiar	Província de Lleida		Horta de Lleida (segons Bergos)
	1929	1933	1929
	total caps		
Cavallar	7889	8461	200
Mular	28570	28213	2000
Asiní	22093	21410	750

Bestiar de llana i pèl

La transhumància era encara habitual a la província de -- Lleida. Els ramats que a l'estiu pasturaven als prats del Pirineu, baixaven a l'hivern a les planes estepàries de l'Urgell i de les Garrigues o del Segrià. Per altra banda totes les poblacions de certa importància mantenen un ramadet per al proveï-- ment local; la carn de xai era, sinó l'única, la més habitual en el consum, més aviat escàs, dels pobles lleidatans.

Les cabres per a llet, en altres temps habituals a la ciutat de Lleida, ara estaven en franc retrocés, però no en les cases de poble on una o dues cabres eren encara les encarregades de subministrar la llet. D'igual manera, el costum de criar un parell de xais que seran sacrificats per la festa major o algun altre esdeveniment d'envergadura, era força estesa.

La producció ramadera d'aquest sector a la província de Lleida l'any 1933 es repartia de la següent manera: 266.595 ovins (156.765 ovelles i 88.745 xais) i 41.527 cabrums (26.232 cabres).

Les produccions secundàries, llet i llana, ens indiquen uns nivells de rendiment més aviat minsos. Així, mentre la producció anual de llet per cabra a les altres tres províncies catalanes és de 353,68 litres, a la de Lleida era de 151,87, per sota de la mitjana espanyola, que era de 187,05. Les ovelles no fan un paper més lluït, ja que donaven una producció de 3,93 litres l'any, per 34,80 a Barcelona, 50,0 a Girona i 24,58 de mitjana espanyola. La producció de llana de les ovelles lleidatanes és de 0,95 Kg, un xic per damunt de la mitjana catalana (0,80 Kg) però molt per sota de la mitjana espanyola, que era de 3,80 Kg. La valoració d'aquest producte l'any 1933 per la província de Lleida va ser de 1.027.897 pessetes la llet de cabra, de 56.980 pessetes la llet d'ovella i de 54.288 pessetes la producció de llana.

Bestiar porcí

Si l'explotació racional i sistemàtica d'aquest bestiar era més aviat escassa, el porc era un complement important per a l'economia familiar de moltes cases de poble, pageses o no. El porc en expressió d'en Bergós era una guardiola que s'engreixava dia a dia.

A l'horta de Lleida, sembla observar-se un canvi substancial d'orientació; segons xifres d'Antoni Bergós, s'ha passat de 550 porcs a principis de segle a 4.000 l'any 1929. Aquest canvi va anar acompanyat per unes noves relacions comercials; el pagès compra el porc directament als porcaters, els quals tenen repartida la feina, els uns a la venda per engreix i els altres els compren engreixats per a revendre'ls als tenders. És a aquesta nova orientació comercial i no a una reacció espontània de la pagesia de l'horta, a la qual Bergós atribueix l'embranzida del sector.

El petit bestiar de corral

"Rarament es troba un indret on la cria de gallines, ànecs o conills, diu Pau Vila, constitueixi una explotació industrialitzada". Els mercats dels pobles importants es nodreixen d'allò que el pagès estalvia del seu propi consum. Només l'horta de Lleida, influïda per l'immediat mercat de la ciutat, ofereix una densitat major d'aquest bestiar, però sense que es pugui parlar de cap granja en sentit modern.

El bestiar de corral l'any 1933 a la província de Lleida era: 40.838 galls, 391.750 gallines, 8.148 capons, 1.018.550 polls, 798 galls dindis i 810 polles dindis. La producció d'ous va ser de 47.010.000.

Les fires

El circuit comercial del bestiar passava encara en gran manera per les tradicionals fires. Potser només el bestiar porcí escapa d'aquest circuit, i encara molt limitat a l'horta de Lleida, ja que les fires d'Almenar, d'Alguaire, de Balaguer i, menys, la de Ponts, eren encara freqüentades pels pagesos que desitjaven adquirir un porc.

Les dues fires mensuals de Lleida són antiquíssimes: la del dia 15 era dedicada a bestiar llaner i la del primer dilluns a tots els altres animals. A aquestes fires acudien tant els pagesos de la rodolia com els grans recriadors i ramaders.

El bestiar de treball compta amb un seguit de fires de molt prestigi entre els pagesos, la de Sant Josep a Mollerussa, les de Balaguer, Salàs i Organyà i sobretot la de Verdú. Pau Vila explica d'aquesta última, que hi acudeixen fins i tot gent de França i d'Algèria i que d'un any per l'altre s'hi venen uns 8.000 caps. El sector oví, en canvi, estava en franc retrocés, limitant-se gairebé a un caràcter local (35).

3.- La propietat agrària

La idea que la propietat en aquestes terres està molt repartida, que la majoria dels pagesos menen terres pròpies, està molt estesa. És difícil, però, documentar aquest tema. Hem d'acudir a fonts no prou segures ni tan completes com ens estimaríem. L'extensió de la propietat, la grandària de les explotacions, sistemes de tinença, pagesia sense terra i d'altres qüestions quedaran força mal contestades.

Els repartiments de rústica pels anys 1934 i 1935 ha estat la font més important per l'estudi de la distribució de la propietat agrícola (36). A la desconfiança que sempre ens inspira una documentació fiscal, hi hem d'afegir un seguit de problemes. El principal és que, en ser confeccionat el repartiment a nivell municipal, ens trobem que algun propietari podria, i de fet és així, estar inclòs en més d'un municipi, la qual cosa pot significar un desajustament important. També és important assenyalar l'heterogeneïtat del primer grup (fins a 10 pessetes), ja que inclou des de les minúscules parcel.les que no tenen altra finalitat que ajudar l'economia familiar, fins a les par-

cel.les de regadiu de petita superfície però de conreu molt intensiu, passant per parcel.les de secà de superfície regular però poca productivitat, tot plegat fa que la petita propietat no

Quadre 18. Regió VIII

		Número de contribuents		Import	Quota
		total	Per 100	total Ptes	mitjana
Núm. total de municipis	166				
Municipis comptabilitzats	158				
Número de contribuents		78220	100		
Contribució					
fins a 10 pte s.		36101	46,15	215543,07	5,97
de 10 a 20 pte s.		16104	20,58	233788,38	14,51
de 20 a 30 pte s.		8148	10,41	190291,50	23,35
de 30 a 40 pte s.		4710	6,02	169479,99	35,98
de 40 a 50 pte s.		3161	4,04	144104,02	45,58
de 50 a 100 pte s.		5601	7,16	405535,09	72,30
de 100 a 200 pte s.		2627	3,35	358628,10	136,51
de 200 a 300 pte s.		913	1,16	210018,59	230,03
de 300 a 500 pte s.		517	0,66	178389,79	345,04
de 500 a 1000 pte s.		265	0,33	179781,65	678,42
de 1000 a 2000 pte s.		58	0,07	80380,10	1385,60
de 2000 a 5000 pte s.		11	0,01	30243,22	2749,38
més de 5000 pte s.		4	-	31103,17	7775,79

FONT: Ministeri d'Hisenda: repartiment de rústica, 1934 i 1935

quedi prou ben representada.

Seguint la classificació establerta per Garcia-Badell (37) entre finca petita familiar, finca miijana familiar i grans finques, ens trobem que el primer grup inclou pel cap baix al 66,73 per 100 dels contribuents. "Las heredadas tienen poca extensión en esta país; -segons la resposta a una enquesta realitzada l' any 1849. — las propiedades de regadio estan de tal manera - divididas, que poquísimos llegan a treinta aranzada. En secano algunos llegan a ciento i más jornales, pero son rarísimas. No hay que buscar en esta província los cortijos de Andalucía, ni las dilatadas heredadas de la Mancha". Per l'altra punta, entre els grans contribuents ens trobem amb uns problemes semblants,

perquè se'ns barregen conceptes com gran propietat, productivitat i fins i tot amb règim d'explotació. Haurem d'acudir a pistes distintes per tal d'intentar reconstruir la realitat. Una Nota sobre el Cens Agrari de 1962 pot ajudar-nos a precisar algunes de les llacunes que deixa la documentació fiscal. No hem utilitzat el Cens com a font principal car el 1962 queda massa lluny dels anys que aquí ens ocupen i cal pensar que les estructures bàsiques poden haver canviat, sinó substancialment, si d'una manera important.

Mapa 3. Contribució territorial, majors contribuents

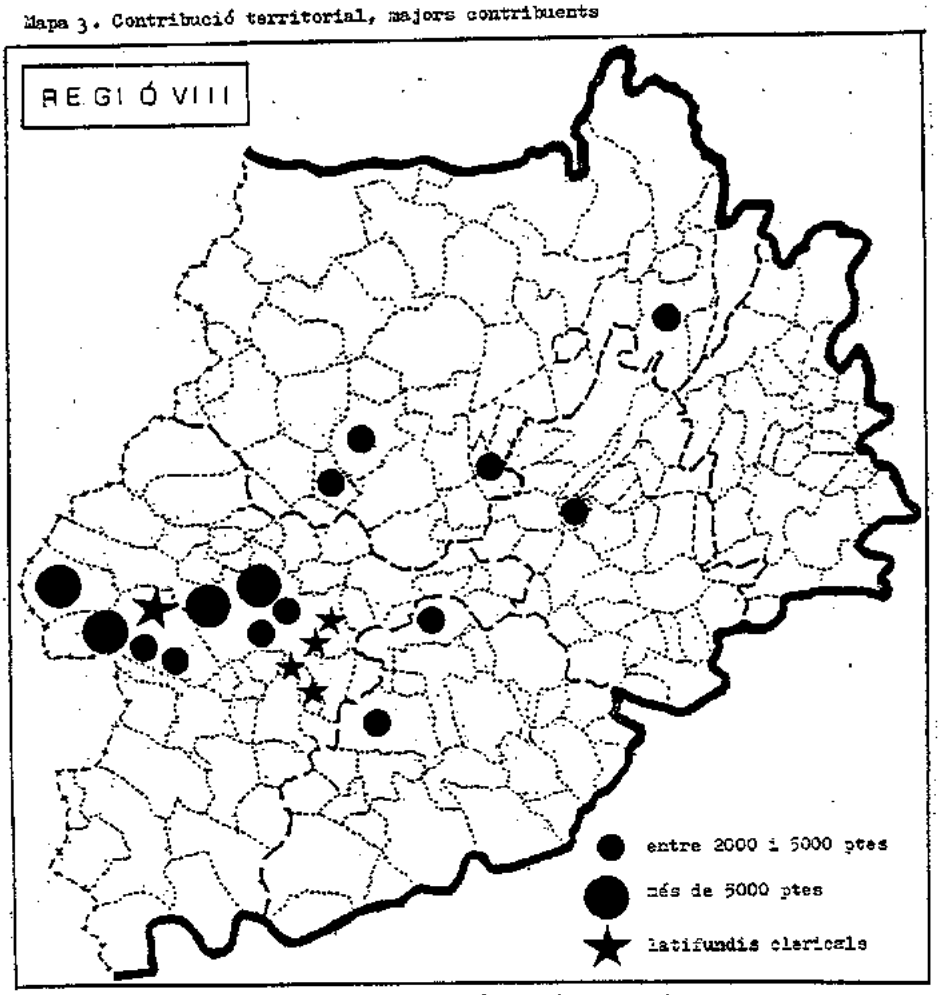

FONT: Contribució territorial. Riqueza rústica (1934-1935)

En resum i a grans trets, podem concloure que a les terres de Lleida existeix un predomini de la petita propietat, sistema que en una agricultura molt tradicional i amb una forta tendència cap a l'autoconsum, alimenta una capacitat de resistència enorme. Uns pocs nuclis de gran propietat, en què al costat d'unes propietats punta en la renovació de l'agricultura lleidatana, n'hem trobat d'altres estrictament tradicionals. Al mig, existeix un nucli, difícil de precisar, de propietat mitjana, però que jugarà un important paper a partir dels anys cinquanta en el llançament de l'agricultura lleidatana (38).

El règim de tinença de la terra és la segona gran qüestió d'aquest capítol. "En la generalidad en esta provincia -ens diu l'enquesta de 1849- las tierras labradas por sus dueños se encuentran en la proporción de un noventa por ciento relativamente a los que cultivan arrendatarios o colonos". Crec que aquesta podria ser per als anys trenta una opinió ajustada. Un seguiment minuciós de la vida social, tant les accions reivindicatives de parcers i arrendataris, com les represàlies preses pels propietaris després dels fets d'octubre de 1934, ens porten a aquesta conclusió. Una excepció pot representar el terme de Lleida i pobles del voltant. "En los pueblos inmediatos a la capital -diu l'enquesta repetidament citada- una quinta parte de las tierras son cultivadas por arrendatarios o colonos; y puede asegurarse que la mitad de las que pertenecen al término de la capital se hallan arrendadas" (39). Capítol a part mereix la situació dels anomenats latifundis clericals propietat del capítol Catedral i de la Unió Laical de Beneficiats de la Catedral de Lleida. Aquests segons exploten les terres en règim de parceria i tenien signats l'any 1965, 830 contractes. Els colonos, com se'ls deia als parcers dels beneficiats, estan repartits entre els pobles d'Alcoletge, Montoliu, Aspa, Albatàrrec, Alamús, Puigvert, Juneda i naturalment Lleida, i molts d'ells disposaven

d'altres terres, en propietat o no. Per la seva banda, els se-- nyors canonges exploten les seves terres en règim mixt: parce-- ria i directament amb jornalers (l'any 1965 el nombre de parcers ascendia a 270) (40).

L'últim tema que mereix una consideració general és el dels pagesos sense terra. Altra vegada hem de reconèixer les dificul tats per precisar aquest tema. Tan sols els Cens de 1920 ens dó na alguna pista. Segons aquest Cens a la ciutat de Lleida hi ha vien 1.885 pagesos patrons i 1.798 no patrons i a la resta de - la província 44.445 i 39.220 respectivament (41). És clar que - aquests pagesos no patrons no cal que siguin necessàriament pa- gesos sense gens de terra, sinó que probablement molts d'ells - menaven alguna altra terra, pròpia o no. No podem pensar que -- existís aquí una massa tan gran de jornalers del tipus que exis tia a l'Andalusia, per exemple, i que no hagués estat font d'im portants enfrontament socials, donat que s'haguessin vist abo- cats a un atur estacional important i per tant a una situació - personal molt difícil.

Les Garrigues

Quadre 19. Les Garrigues

		Número de contribuents		Import	Quota
		total	Per 100	total Ptes	mitjana
Núm. total de municipis	25				
Municipis comptabilitzats	22				
Número de contribuents		12729	100		
Contribució					
fins a 10 ptes.		6858	53,87	31534,92	4,59
de 10 a 20 ptes.		2510	19,71	36392,24	14,49
de 20 a 30 ptes.		1064	8,35	24362,23	22,89
de 30 a 40 ptes.		681	5,34	23204,99	34,07
de 40 a 50 ptes.		416	3,26	18835,97	45,27
de 50 a 100 ptes.		754	5,92	50977,96	67,61
de 100 a 200 ptes.		291	2,28	39693,51	136,40
de 200 a 300 ptes.		84	0,65	25176,01	299,71
de 300 a 500 ptes.		45	0,35	16535,45	367,45
de 500 a 1000 ptes.		17	0,13	12538,56	737,56
de 1000 a 2000 ptes.		7	0,05	8244,23	1177,74
de 2000 a 5000 ptes.		2	0,01	6641,45	3320,72
més de 5000 ptes.		-	-	-	-

En termes generals, hem de constatar, abans d'endinsar-nos en cadascuna de les comarques, que no existeixen diferències substancials entre els resultats generals de la Regió i cada comarca en particular. Així tenim que els repartiments a les Garrigues coincideixen substancialment amb els de la Regió. Que el primer grup (fins a 10 pessetes) sigui aquí proporcionalment més elevat mereix una mica d'atenció, car ens trobem en una comarca amb predomini d'una agricultura extensiva i per tant el valor de la terra és sempre inferior que en l'agricultura de regadiu. En la zona regada de la comarca aquest grup baixa una mica respecte del conjunt de la comarca situant-se en el 46,03 per 100. Per altra banda en aquesta zona regada pel Canal d'Urgell trobem un seguit de propietats importants: Miravall (1.743 Hes) a Juneda, Mas Roig (348 Hes), Concabell (217 Hes), Corbella (200 Hes), totes tres a les Borges; i també hem pogut detec

tar en aquesta zona l'únic moviment de parcers ressenyable. A Arbeca, per exemple, a conseqüència dels Fets d'octubre de 1934 seran desnonats trenta-sis mitgers i un rabassaire (42).

La Noguera

Quadre 20. La Noguera

		Número de contribuents		Import	Quota
		total	Per 100	total Ptes	mitjana
Núm. total de municipis	41				
Municipis comptabilitzats	38				
Número de contribuents		18757	100		
Contribució					
fins a 10 ptes.		8199	43,71	46791,87	5,70
de 10 a 20 ptes.		3698	19,71	60454,87	16,34
de 20 a 30 ptes.		2164	11,53	50377,62	23,27
de 30 a 40 ptes.		1163	6,20	40914,36	35,18
de 40 a 50 ptes.		831	4,43	40674,42	48,94
de 50 a 100 ptes.		1517	8,08	128575,93	84,75
de 100 a 200 ptes.		702	3,74	99331,08	141,49
de 200 a 300 ptes.		266 (1)	1,41	55734,02	246,61
de 300 a 500 ptes.		122	0,65	43119,32	353,43
de 500 a 1000 ptes.		71	0,37	47575,70	670,08
de 1000 a 2000 ptes.		20	0,10	28514,96	1425,74
de 2000 a 5000 ptes.		4	0,02	12189,82	3047,45
més de 5000 ptes.		-	-	-	-

(1) Falta Preixens, doncs consten 151 contribuents, però no l' import

Aquí, a la Noguera, trobem la mateixa fragmentació de la propietat que a la resta de la Regió malgrat les notables diferències entre el nord i sud de la comarca. El conreu directament pel propietari era també el sistema més extens, i només, potser, a l'horta balaguerina trobaríem una quantitat important de mitgers, però que tot cas sense un relleu social important.

Dues finques, la del "Castell del Remei", 365 habitants (terme de Panelles) i la de "Sant Jordi de Mollé", 154 habitants (terme de Sentiu de Sió), totes dues propietats de la família Girona, mereixen un xic d'atenció. Totes dues propietats, sota la

direcció de don Ignasi Girona i Vilanova, adquireixen un caràcter semblant al de Raïmat, dirigida per don Manuel Raventós, és a dir, són un esforç de renovació agrícola exemplar. Principalment en el "Castell del Remei", unes 600 Hes regades pel Canal d'Urgell, emprenen tota una estratègia de substitució de la producció cerealística, predominant a l'Urgell, per conreus més -- productius com el farratges, hortalisses i fruiters. També en - la producció vitícola es van aconseguint uns resultats gens corrents en la comarca, arribant a una producció anual de vins i - aiguardents de 6.000 hectòlitres (43).

La Segarra

Mapa 21. La Segarra

		Número de contribuents		Import	Quota
		total	Per 100	total Ptes	mitjana
Núm. total de municipis	26				
Municipis comptabilitzats	24				
Número de contribuents		7880	100		
Contribució					
fins a 10 pte s.		2795	35,95	13704,21	4,90
de 10 a 20 pte s.		1544	19,59	22384,73	14,49
de 20 a 30 pte s.		875	11,10	21107,83	24,12
de 30 a 40 pte s.		676	8,57	26361,60	38,99
de 40 a 50 pte s.		379	4,30	17206,46	45,39
de 50 a 100 pte s.		844	10,71	58548,84	69,37
de 100 a 200 pte s.		481	6,10	65073,07	135,28
de 200 a 300 pte s.		165	2,09	37177,53	225,31
de 300 a 500 pte s.		80	1,01	29769,89	372,12
de 500 a 1000 pte s.		38	0,48	21717,21	571,50
de 1000 a 2000 pte s.		3	0,03	3262,14	1087,38
de 2000 a 5000 pte s.		-	-	-	-
més de 5000 pte s.		-	-	-	-

La tendència general en l'evolució de la propietat a la Segarra d'ençà el segle XVIII, ha assenyalat al professor Ramon - Garrabou, s'ha caracteritzat per un retrocés de la petita pro-- pietat (d'una a 10 Hes), que passà del 65,2 per 100 de les ter-

res en el cadastre de 1716, al 51,7 per 100 en el de 1852-1853 i encara al 43,7 en el de 1945-1960, un avenç important de la - propietat mitjana (fins a 50 Hes) que ha passat de representar el 27,8 al 1816, al 24,7 al 1852-53 i el 50,6 al dels anys 1945 -60, i un avenç també, si bé no tan espectacular, de la gran - propietat, que passa d'un 2,8 a un 3,1 i a un 4 per 100 respectivament. Per la nostra banda podem observar, en el quadre adjunt, com el primer grup està molt per sota de la mitjana regional, i la importància, relativa, dels grups del mig. Aquesta tendència a un equilibri en el repartiment de la propietat sitonitzarà molt bé amb les grans empreses de tipus cooperativista; em refereixo, és clar, als Sindicats de Cervera i de Guissona. Recollim també les observacions de don Josep Faus i Condamines, - notari de Guissona, el qual assenyala que el règim de masoveria o mitgeria era el sistema de conreu predominant a la Segarra (quan la terra no és menada directament pel propietari) i que l'extensió d'aquest sistema havia acabat amb "un proletariat pobre i miserable" que existia a principis de segle a la comarca (44).

El Segrià

.uadre 22. El Segrià

		Número de contribuents		Import	Quota
		total	Per 100	total Ptes	mitjana
Núm. total de municipis	42				
Municipis comptabilitzats	42				
Número de contribuents		22783	100		
Contribució					
fins a 10 pte s.		10920	47,93	88511,55	8,10
de 10 a 20 pte s.		4750	20,84	64371,02	13,55
de 20 a 30 pte s.		2347	10,30	53196,79	22,66
de 30 a 40 pte s.		1277	5,60	46467,90	36,38
de 40 a 50 pte s.		1000	4,38	42907,36	42,90
de 50 a 100 pte s.		1327	5,82	90159,31	67,94
de 100 a 200 pte s.		650	2,85	87304,12	134,31
de 200 a 300 pte s.		242	1,06	54206,20	223,99
de 300 a 500 pte s.		164	0,71	49639,61	302,69
de 500 a 1000 pte s.		79	0,34	55040,63	696,71
de 1000 a 2000 pte s.		19	0,08	27840,37	1465,28
de 2000 a 5000 pte s.		4	0,01	8026,45	2006,61
més de 5000 pte s.		4	0,01	31103,17	7775,79

Al Segrià trobem els contrasts més acusats de tota la Regió. Al costat de l'esmicolament de la propietat que es produeix als voltants de Lleida, trobem importants latifundis, en el mateix terme de Lleida i en el d'Alcarràs. Al costat del repartiment de la propietat, usual en la majoria dels pobles de la Regió, trobem importants nuclis d'arrendataris i colonos, tant a l'horta de Lleida com en les terres del clergat catedral, com en els límits occidentals del municipi de Lleida i en el d'Almacelles, on trobem els llogarrets de Sucs (77 habitants), Suquets (50 habitants) i Gimenells, terres destinades majoritàriament al pastoreig i algunes d'elles d'origen clerical, com Gimenells. En la mateixa horta de Lleida coincideix la petita propietat o petit arrendament amb finques quantitativament i qualitativa importants.

Entre les grans propietats no eclesiàstiques, dues mereixen una especial atenció. Em refereixo a Vallmanya (terme d'Alcarràs) i Raïmat (terme de Lleida)). El primer, situat a 14 Km. a l'oest d'Alcarràs, té una extensió de 2.600 Hes, regades pel Canal d'Aragó i Catalunya. Fins a principis del Segle XIX era propietat de l'Abadia de Poblet, que la va vendre per 50.000 duros d'or als senyors don Eugeni Manuel de Mier i Escalats i donya Maria Chaves. Els anys trenta n'era propietària la seva néta, donya Eugènia Lamarca i de Mier, esposa del President de la Generalitat, senyor Macià. Les terres eren explotades en règim mixt, jornalers i parcers, uns setanta, que vivien en torres disseminades per la finca. La significació política del propietari va convertir la propietat de Vallmanya en una arma política per ser utilitzada alhora pels comunistes del Bloc Obrer i Camperol i per la dreta.

Raïmat era un erm situat a 10 Km a l'oest de la ciutat de Lleida quan va ser comprat per 600.000 pessetes per don Manuel Raventós i Domènech. Aquestes terres que serien regades pel Canal d'Aragó i Catalunya van començar a ser colonitzades l'any 1914. Dotze anys més tard, de les 3.500 Hes eren regables 2.100, s'havien plantat dos milions d'arbres forestals, convertint-se en el millor camp d'experimentació forestal de Catalunya, 200 Hes de vinya, 15.000 oliveres i altre tant d'ametllers, a més d'una gran varietat de fruiters, 130 Hes dedicades a farratges i 100 per a rotació de cereals i llegums i 50 de plantes hortícoles. La propietat era conreada per un centenar de famílies que vivien allí mateix i uns dos-cents jornalers eventuals. "Es uno de los pocos ejemplos de latifundios explotados, hasta cierto punto, racionalmente, debido a que el propietario era amante de la agricultura y tendía a los métodos modernos de explotación", deia un opuscle propagandístic de la col.lectivització que el POUM va impulsar després dels fets revolucionaris de 1936 (45).

Punt i a part mereixen els latifundis clericals. La història d'aquestes terres ara com ara continua sense fer, malgrat haver fet córrer rius de tinta. Les aproximadament 3.300 Hes dels beneficiats, totes en el terme de Lleida, es reparteixen en quatre finques, la d'Omeradilla (940 jornals), la de Grealó (3.100 jornals) i la de Vinatesa (1.600 jornals), totes tres regades pel Canal d'Urgell, i la d'Astó i Arrullada (1.550 jornals), de secà. Sembla que aquests beneficis, de presentació o Patronat laic, es remunten a mitjans del segle XIV i que va arribar a haver-n'hi setanta-nou. Però, amb els anys, es van anar acumulant, reduint-se a setze, per la qual cosa alguns beneficis tenien més d'un patró (46). Quan es produeix la desamortització dita de Mendizábal, els beneficiats s'acullen a l'Article Sisè de la Llei del 2 de setembre de 1841 que exceptuava de la nacionalització aquelles finques procedents de beneficis i fundacions de patronats familiars. Va ser aleshores quan la comunitat de Beneficiats va passar a titular-se Unión Laical de Beneficiados de la Santa Iglesia de Lérida. Més amunt ja hem referit que les terres eren explotades en règim de parceria.

Les quasi 4.500 Hes propietat dels canonges es concentren en una sola finca, en la partida de Montagut, terme municipal d'Alcarràs, a 6 Km al nord del poble. La propietat va ser cedida l'any 1501 al Degà i Capítol de Lleida pel Reverend don Manuel d'Argentona, sembla que en agraïment d'haver estat alliberat per influència d'alguna persona del Capítol d'un segrest que havia sofert. En el cas dels canonges és encara més confús com van aconseguir burlar les lleis desamortitzadores. "El terreno -es criu el senyor Antoni Costa- regado por sendas arteerias del Canal de Aragón y Cataluña, y acequia de piñana, es feroz; y cria los productos comunes en el término, más arroz y pequeñas plantaciones de lozanos pinos".

Durant la discussió en el Parlament de Catalunya de la Llei

de Contractes de Conreu, els diputats lleidatans d'Esquerra Republicana, senyors Torres, Espanya, Magre i Sauret, van presentar una esmena amb què introduïen el tema de les terres del clergat catedral en la llei catalana de reforma agrària, a través del concepte de propietari col.lectivista de "mà morta". En defensar l'esmena, Josep M. Espanya va argumentar que:

> "El projecte de Llei que fins ara hem vingut estudiant, sembla que té el sentit de regulació de les relacions de propietat individual dels conreadors. Però a Lleida tenim el problema de la propietat col.lectiva.(...) em refereixo a la propietat col.lectiva, que encara existeix en l'antiga "provincia" de Lleida, a les terres de Lleida, pertanyent a entitats eclesiàstiques, propietats que sembla que ja haurien d'existir legalment, perquè en virtud de les Lleis desamortitzadores dels anys 55 i 56, aquests béns es van declarar nacionals i es van subjectar a venda pública"

Els esmenats consideren que aquesta propietat va ser lliurada als colonos en unes condicions semblants a la rabassa,

> "perquè eren terres incultes que es van lliurar als pagesos que les varen trencar, que les varen sembrar, que les varen plantar".

Per això demanen que la Llei faciliti l'adquisició d'aquesta terra pels conreadors. L'esmena va ser acceptada per la Comissió i incorporada al Projecte de Llei, si bé els efectes pràctics, com tota la Llei, per altra banda, van ser nuls (47).

L'Ugell

Quadre 23. L'Urgell

		Número de contribuents		Import	Quota
		total	Per 100	total Ptes	mitjana
Núm. total de municipis	32				
Municipis comptabilitzats	32				
Número de contribuents		16071	100		
Contribució					
fins a 10 ptes.		7329	45,60	35000,52	4,77
de 10 a 20 ptes.		3602	22,41	50135,52	13,93
de 20 a 30 ptes.		1698	10,56	41247,03	24,29
de 30 a 40 ptes.		913	5,68	32531,14	35,63
de 40 a 50 ptes.		535 (1)	3,32	24479,81	45,75
de 50 a 100 ptes.		1159	7,21	77273,05	66,67
de 100 a 200 ptes.		503	3,12	67226,32	133,65
de 200 a 300 ptes.		156	0,97	37724,83	241,82
de 300 a 500 ptes.		106	0,65	39325,52	370,99
de 500 a 1000 ptes.		60	0,37	42909,55	715,15
de 1000 a 2000 ptes.		9	0,05	12518,40	1390,93
de 2000 a 5000 ptes.		1	-	3365,50	3365,50
més de 5000 ptes.		-	-	-	-

Segons explica don Josep Zulueta, que havia estat director del Canal, a l'Urgell predominava la gran propietat (300 Hes de mitjana), però que l'arribada de l'aigua la va arruinar, en gran part perquè pocs d'ells disposaven d'un capital suficient per reconvertir les terres de secà en regadiu. Aquesta reconversió pot calcular-se, segons el senyor Zulueta, en cinc vegades l'import de les obres del Canal, (Zulueta, calculava una inversió de 100 pessetes per Ha). La petita propietat per la seva banda va resistir millor la transformació car va suplir amb treball les deficiències de capital. És difícil saber si la gran propietat arruïnada es va esmicolar en petites propietats o si bé es va donar, fragmentada, en parceria o arrendament (48).

4.- Condicions i formes de vida de la pagesia

> "Per aconseguir (una economia agraria catalana rica i forta), més que una transformació dels règims jurídics que regulen la propietat, s'ha de procurar canviar els cultius i la forma com avui s'explota la terra; aquesta per raons històriques que seria llarg d'exposar en aquest lloc, és avui per avui, cultivada per una mena de consorci entre una classe propietària absent de la terra, abúlica i ciutadana, junt amb un tipus de camperol generalment analfabet o poc menys sòrdid que fa produir la terra a base de les restriccions més inversemblants i les economies més primitives. Un home normal no pot viure al camp, perquè no es conforma amb la vida misèrrima del treballador de la terra (...) (49).

Val a dir que la cita, de don Joan Garriga i Massó, home de la Lliga, és un xic llarga, però prou il.lustrada del camp català del primer terç del segle XX. Una literatura agrícola, molt freqüent, on es dibuixa un camp català harmònic i amable, últim reducte de la raça, sense més tensions i mals que els artificiosament organitzats pels polítics, no és sinó un emmascarament descarat de la realitat. És difícil, tanmateix, apropar-se a aquests temes. Haurem de fer-ho tan sols de passada i a partir d'unes poques dades. I no és que el tema no hagi preocupat, però tot sovint han preocupat més les seves conseqüències que les causes mateixes. Em refereixo principalment al problema de l'abandó del camp pel pagés, tema freqüent entre els tractadistes agrícoles de l'època (50).

Precisament aquest tema de l'abandó del camp va ser tractat per La Veu d'Urgell (51), una revista que l'impressor bellputxenc i militant de la Lliga Regionalista, don Francesc Saladrigues, publicava a Mollerussa. Prescindint de les causes que l'autor de la sèrie anomena morals (i que ens poden sonar a un xic literàries): menyspreu del pagès per part de la resta de la societat i

fins i tot per les mateixes noies pageses, que busquen marit entre les altres professions, etc.; prescindint doncs d'aquestes causes, aquests articles ens presenten un catàleg força complet de les condicions de vida de la pagesia lleidatana: abandó a les inclemències del temps que poden arruinar les collites; secàs permanents; incomunicació viària; manca d'acondicionament dels pobles: aigua corrent, il.luminació pública, clavegueres, telèfon, etc.; manca d'higiene a les cases, molt sovint massa velles per a ser acomodades als avenços de la societat moderna; i manca de serveis sanitaris i d'ensenyament.

Que l'agricultura estigui al ras no ha de significar que l'economia del pagès no hagi d'estar a cobert dels freds tardans o d'una mala pedregada.

> "Sinó podem ajudar al pagès en quant als sofriments que li porta l'inclemencia del temps, diu La Veu d'Urgell, si que es possible ajudar-lo perquè no se li mermi la collita: fomentant el segur contra pedregades, frets, incendis, i en cas de mort d'animals de treball i domèstics amb primes insignificants (sic). El perdó de contribucions, en l'extinció de plagues del camp, previs els estudis, conferencies i experiments corresponents per enginyers agronoms (...)".

Més amunt ja hem vist com en el tema dels recs es tratava tant d'estendre'ls a altres comarques, com d'assegurar els existents. Diguem per resumir que la supervivència de l'agricultura familiar, no és tan sols un problema de ser propietari de la terra, sense desvaloritzar aquesta qüestió, com interessadament feia els senyor Garriga i Massó, sinó que és un problema més extens i més complex: reciclatge professional, programació de nous conreus i millorament de llavors i mètodes, foment del cooperativisme que permeti l'adquisició de maquinària i una comercialització favorable dels productes, etc.

Quan hem parlat del poblament, en el capítol anterior, al-

guna cosa hem vist de les condicions de vida dels pobles rurals. La poca població disseminada que podem trobar en les comarques lleidatanes, habita en torres o masos. Unes i altres poc tenen a veure amb la masia d'altres contrades. La torre lleidatana recordava encara la cabana d'aixopluc que havia estat en el seu origen. Eren construccions de tobes (fang i palla), amb un sostre de cañyís i teules, tot plegat molt primitiu. Aquestes construccions tampoc eren estranyes als pobles, donant a aquests una imatge trista i pobra. Les cases, que al mateix temps eren corrals, reunien molt poques condicions higièniques i eren molt sovint massa velles per poder ser modernitzades. Si bé la llum i el telèfon, en aquest aspecte l'obra de la Mancomunitat va ser importantíssima, ja no eren estranys, l'aigua corrent a les cases i les clavegueres, no eren encara universals.

Existeixen diferents paràmetres per analitzar la qüestió de la incomunicació viària -o comunicació deficient-, una de les causes de l'endarreriment del camp lleidatà, però d'aquesta qüestió en parlarem més endavant.

L'assistència sanitària podem identificar-la amb el metge i la llevadora. I malgrat tot, vint-i-cinc pobles (el 15,06 per 100 del total) no comptaven ni amb un ni altre servei i en trenta-nou (el 23,49 per 100) en mancava un o altre (en dinou el metge i en vint la llevadora). El nombre total de metges a la Regió era de cent setanta-sis: això és, un metge per cada 1.105 habitants. Un segon nivell que podem tenir en compte és l'existència, o no, de servei farmacèutic. Tan sols en cinquanta-sis pobles (i encara en quatre d'ells està vacant) existeix aquest servei (representen el 33,73 per 100 del total) i totalitzen seixanta-set farmàcies, que representa una farmàcia per cada 2.903 habitants. Els serveis hospitalaris no existeixen: tan sols a Balaguer, Les Borges, Cervera i Ponts existia un hospital, però tot sovint no passaven d'ésser llocs d'asil per a pobres -

de solemnitat (52).

És l'accés a la cultura -i a l'ensenyament, si voleu- un - indicador segur del nivell de vida dels pobles. Deixarem per a més endavant l'estudi del servei escolar, per ocupar-nos ara -- tan sols del factor més negatiu, l'analfabetisme en el grau més baix; no saber llegir. És aquesta una lacra que afecta de mane-

Quadre 24. Analfabetisme, per número d'habitants (Per 100)

	homes	dones
Pobles fins a 500 h.	28,67	40,03
" de 501 a 1000 h.	30,73	41,02
" de 1001 a 2000 h.	31,67	40,71
" de 2001 a 5000 h.	30,56	39,70
" de 5001 a 10000 h.	23,08	29,78

FONT: Censo de la población de España. Región catalana

ra més greu les dones, car eren analfabetes un 38,24 per 100 - del total, per un 28,94 dels homes, cosa que ens indica un grau important de marginació de la dona pagesa (53). Si considerem - l'analfabetisme en funció del nombre d'habitants de cada poble (quadre 24), observarem que els índexs es mantenen a un nivell - semblant, entre el 31,67 i el 28,67 per 100 els homes i el 41,02 i el 39,70 per 100 les dones, fins a les poblacions de més de 5.000 habitants, on els índexs baixen considerablement, i proporcionalment més el femení. Per comarques (quadre 25) les diferències no responen a uns criteris socioeconòmics massa clars. Per exemple, les Garrigues, una comarca que perd població té un --- 35,73 per 100 d'analfabets, però la Segarra, que també en perd, en té només un 27,93, menys també que l'Urgell, una comarca relativament més rica. Els exemples els podríem anant multiplicant (54).

Quadre 25. Analfabetisme (Per 100)

Garrigues	35,73
Noguera	36,61
Segarra	27,93
Segrià (sense Lleida)	39,03
Urgell	28,75

FONT: Censo de la población de España. Región catalana

Hem parlat fins ara de les condicions generals d'abandó del camp lleidatà. Aquests condicionaments valen tant per al propietari (d'una explotació familiar, s'entén) com per als parcers i arrendataris. Ens referirem ara a aquests últims i més endavant als jornalers.

Malgrat que el conreu de la terra en règim d'arrendament o de parceria sembla que no era pas freqüent, existien, com ja hem vist (vegeu també la Nota 1), un seguit d'excepcions en què ens aturarem. L'arrendament era més estès a les terres de rec, sobretot al voltant de la ciutat de Lleida (el 40 per 100 dels pagesos de Lleida, ho hem vist més amunt, tenen les terres en arrendament). En el cas particular dels horts, tant a Lleida com a tota la Regió, no era estrany un règim especial de mitgeria, en el qual el propietari posava la terra, l'aigua i pagava la contribució territorial, i el mitger el treball (el planter i els adobs anaven a mitges, igual que els fruits). A les terres de secà, per la seva banda, era més freqüent el règim de masoveria, sense que tingués un caràcter distint de la resta de Catalunya (55).

Un cas especial, altra vegada, era el de les terres propietat del clergat de la Catedral de Lleida. Els contractes de la Unió Laical de Beneficiats es feien per tres anys (de 30 de no-

vembre a 31 d'octubre) i en la divisió dels fruits corresponia als beneficiats, en terra de rec, l'octava part de tots els productes (excepte per les olives i les ametlles que era la sisena part), i en terra de secà, la setena part del blat i la sisena de tots els altres productes; les prestacions econòmiques (recs, contribucions, etc), així com llavors, adobs, estris, etc,. corrien a càrrec dels colons; els beneficiats es reservaven el dret d'inspecció i el d'arrendar les pastures, durant els mesos de desembre i gener, així com tota la caça. Per la seva banda, "el Cabildo percibirá por la cesión de dichas tierras, la quinta parte (o sea: veinte por cien), de todos los frutos que se produzcan", els parcers contribuiran al cànon de rec i al manteniment de camins i pagaran qualsevulga dels drets i contribucions de l'Estat, provincials, etc. El Capítol es reservava el dret d'una inspecció que podia ser minuciosa sobre l'explotació de la terra, així com

> "espera confiadamente que todo aparcero de tierras de la finca de Montagut, propiedad de la Iglesia, sea un buen católico, ofreciendo intachable honradez y moralidad, interesándose en colaborar para la mejora de la finca en todo orden" (56).

Els jornalers han estat, com a grup social, els grans oblidats, potser perquè tampoc no han estat un sector homogeni, és a dir, molts d'ells eren al mateix temps petits propietaris o menaven terres d'altri o era una situació transitòria per un hereu de no massa terra i que encara podia ser menada pel pare. El senyor notari de Guissona, Josep Faus i Condomins, explica detalladament la institució contractual del mosso de mules o de soldada a la Segarra, però sembla que no era exclusiu d'aquesta comarca. Els contractes si bé eren revocables per les dues parts en tot moment, eren anyals i es feien a la fira dels mossos de Guissona el 27 de desembre, dia de Sant Joan Apòstol. L'amo ha-

via de fer la vida (menjar i dormir) al mosso i pagar-li un sou (aquest era diari) i es calculava d'una manera complicadíssima per tal de buscar un equilibri entre els dies llargs o de molta feina i els curts o més descansats. Existien, en alguns pobles,

Quadre 26. Sous mínims per als obrers del camp a les comarques de Lleida, 1934 (en pessetes)

	provincia		localitats exceptuades (1)		horticultura-Lleida		horticultura localitats exceptuades	
	jornalers fixos	jornalers eventuals	jornalers fixos	jornalers eventuals	jornalers fixos	jornalers eventuals	jornalers fixos	jornalers eventuals
1ª Época (1.XII al 28.II)	5	6	5,50	6,75	5,50	6	5	5,50
2ª Época (1.III al 31.V)	6	6,50	6,75	7,25	7,50	8	6,50	7
3ª Época (1.VI al 31.VIII)	8	9	8,75	10	10,50	11	9,50	10
4ª Época (1.IX al 30.XI)	6,50	7,50	7,25	8,25	8,50	9	7,50	8

(1) localitats exceptuades: Albatàrrec, Balaguer, Lleida, Montoliu de Lleida, La Seu d'Urgell, Sonadell i Torres de Segre
FONT: Butlletí Oficial de la Generalitat.- Nº 195 (14 juliol 1934), pp. 288-292

especialistes de calcular la soldada, i si el contracte era revocat abans de l'any, l'autoritat d'aquest expert era respectada per les parts. Sigui com sigui els anys de la República van significar un revulsiu també en aquest terreny i la legislació social per una banda i l'acció d'alguns sindicats per l'altra - (la CNT principalment) van venir a remoure el món dels jornalers. Malgrat tot, les bases del treball rural a Lleida publicades pel juliol de 1934 excloïen encara els mossos "interns i adjunts - per anys" (57).

La simplicitat, aparent, de la vida de pagès ens pot conduir fàcilment a engany. Per sota d'unes formes de vida tradi-- cional i harmònica, ens podem trobar amb una vida que Josep Pla va definir com a "asfixiant i inaguantable". Caldria investigar - sobre la supervivència de les formes familiars tradicionals, - sobre els conceptes que el pagès té de qüestions com la propietat, el poder o sobre socialisme o col.lectivisme, sobre les es

tructures socials, que poden existir per sota de la mateixa estructura de classes i al marge del poder polític convencional i que tampoc necessàriament hem d'identificar amb el caciquisme. "En els pobles rurals, diu en Pla, considerats d'una certa importància -encara que es tracti de la mínima expressió de la importància- hi ha sempre dos cafès -el cafè i l'altre cafè- per les mateixes raons per les quals hi ha sempre dos grups humans o funcions irreconciliables". Unes formes de vida que, tant com les condicions materials; ens donin unes pistes d'interpretació sobre els esdeveniments que viurà el camp català, esdeveniment com els de l'estiu de 1936, i que tot sovint no van desembocar tant en formes revolucionàries com en una explosió simplement de violència (58).

Conclusions

La primera conclusió que se'ns acut en analitzar l'agricultura lleidatana del primer terç del segle XX és l'endarreriment secular en què es troba. Des d'uns recs que cobreixen, malament, per damunt tant sols el cinquanta per cent de la Regió fins a unes condicions de vida que tot sovint voregen la indigència.

Les obres modernes de rec, els Canals d'Urgell i d'Aragó i Catalunya, obres que sense discussió van ser d'una importància rellevant, van suposar el país un cost econòmic i humà considerable. La conversió de secàs permanents en regadius va ser feina llarga i dura i d'uns resultats durant molt anys penosos. Seixanta anys després que l'aigua arribés a l'Urgell, aquesta encara era fonamentalment una comarca cerealística. Això sí, ara, al revés del que passava a la Segarra i a les Garrigues, poden assegurar la collita. Però d'aigua en baixava poca i fora de temporada.

Si tenim en compte els tipus de conreus, hem de concloure que ens trobem en un sistema típicament mediterrani. La gran majoria dels pagesos lleidatans feien blat i una mica de tot. És a dir, ens trobem lluny d'una agricultura integrada en els mecanismes de mercat, fins i tot del mercat interior, ja que el del blat era un mercat en gran part molt mediatitzant. Era encara l'agricultura lleidatana dels anys trenta en gran manera d'autoconsum, amb unes excepcions força localitzades, principalment als voltans de Lleida i d'altres pobles de certa importància. La poca vocació ramadera que tradicionalment havien demostrat els pagesos d'aquí, ens confirma una vegada més en la poca integració de l'economia agrícola de Lleida. Tan sols l'oli hauria de ser una excepció, però tot sembla indicar que la comercialització mai no havia estat en mans lleidatanes.

Els índexs de productivitat, si bé experimenten, en termes absoluts, un augment constant, degut principalment a les ampliacions dels recs i a l'ús d'adobs industrials, es situen gairebé sempre per sota dels índexs catalans i per damunt dels espanyols. Hem de recordar ara que gairebé sempre són els rendiments barcelonins els que estiren de la mitjana catalana. "Les comarques de major rendiment agrari, afirma Jaume Alzina, són les més industrialitzades, o sigui les barcelonines". La forta concentració urbana barcelonina va impulsar aquella agricultura i ramaderia que tenia més a prop; la industrialització va arribar també més fàcilment a una agricultura que es desenvolupava al costat de la fàbrica. A Lleida, igual que a àmplies zones de Girona, del Pirineu o del Baix Ebre, la industrialització no era sinó episòdica, i l'agricultura, en consonància, estava a uns nivells molt més primitius. La modernització, i sé que estic abusant del terme, no és pas un fenomen que pugui ser fragmentat.

En l'estructura de la propietat hem de constatar una forta

tendència cap a la finca petita familiar per una banda i a la - introducció o reconversió de grans explotacions modernes (Raïmat i el Castell del Remei, serien els millors exemples) per l' altra, val a dir que molt localitzades, juntament amb la supervivència de grans propietats de tipus residual (els latifundis eclesiàstics, principalment). Al mig, prou difícil de precisar, trobem un ampli sector de finques mitjanes familiars, que si bé en aquests anys no juguen un paper important (existència d'una pagesia benestant, identificable amb les classes mitjanes), però que sembla estar a l'espera d'un canvi de conjuntura que permeti el seu desenvolupament; sense que això es pugui prendre - com un judici sobre un procés que probablement resta obert.

La classe pagesa lleidatana del primer terç de segle era pobra, sense pal.liatius. "El cert és que l'any 1936, diu Josep Pla, per fixar una data important, la classe pagesa era la més pobra del país". Els pobles lleidatans amb totes les excepcions que calgui, son lletjos i bruts. No serà fins ben endins la dècada dels seixanta quan els carrers d'aquests pobles comencen a canviar de cara i si el mal gust ha estat tant freqüent com per tot arreu, aquí almenys ens hem estalviat d'arruïnar una arquitectura de mèrit, amb totes les excepcions que calgui, també.

En resum, podem concloure que l'agricultura lleidatana es caracteritza per la permanència d'un règim basat en la petita (petita i mitjana) explotació familiar, amb una forta tendència a l'autoconsum i que tan la manca de condicions externes (recs eficaços, divulgació dels adobs, etc.) com d'estímuls (mercats urbans pròxims) i de capacitat financera mantenien unes estructures productives tradicionals.

N O T E S

(1) P. VILA: "La lluita per l'aigua", dins Selecció d'escrits de Geografia, Vol. II, pp. 302 i 295.

(2) L. SOLÉ I SABARÍS dins Geografia de Catalunya, Vol.I, p. 97

(3) La bibliografia sobre els recs antics lleidatans és força abundant, orientada, però, cap als temes més tradicionalment històrics i oblidant els seus aspectes agrícoles. J. BERGOS: "Estudi de l'horta de Lleida. Les aigües". "Vida lleidatana". Nº 58 (octubre 1928), pp. 341-344; J.LLADONOSA: La ciutat de Lleida, Vol. II, pp. 69-73; P. VILA "La lluita per l'aigua", pp. 286-308; A. COMPTE: Aspectos geográficos de la huerta de Lérida, pp. 20-24; J. TORTOSA DURAN: El Pla de Lleida, pp. 57-60. El Canal de Pinyana ha merescut un tractament exhaustiu per part de R.SOL CLOT i M. TORRES GRAELL: Historia de un Canal, 1147-1974. En L'economia del Segrià, p. 13, trobem un mapa de les diferents zones regades de la comarca.

(4) No deixa de ser curiosa la supervivència d'uns mecanismes de control sobre la pagesia a través de la Junta de Sequiatge, l'única institució genuïnament pagesa que restava a la ciutat. Per altra banda molts dels socis de la Confraria, que residia històricament a la parròquia de Sant Llorenç, havien anat perdent el caràcter de pagesos.

(5) P. SANAHUJA: Història de la ciutat de Balaguer, pp. 62-68.

(6) P. VILA: "La lluita per l'aigua", p. 299.

(7) A l'Urgell es tenia per bé el quinqueni en què es feien tres collites mitjaneres i per abundant quan en donava una

de bona i dues de regulars. Hom cita el cas que entre 1725 i 1750 no hi hagué una sola collita bona. Vegeu P. VILA: "La lluita per l'aigua", pp. 302-304. Vegeu també, R.QUINTANA I ARGILES: "La sequera al Pla d'Urgell".

(8) Altres articles del Real Decret especifiquen:

Art. 2: "Disfrutarán los concesionarios el Canal y todos sus aprovechamientos, por el espacio de noventa y nueve años; al cabo de los cuales pasará al Estado en plena propiedad, habiendo de verificarse su entrega en el de perfecta conservación.

Art. 5: "Podrán los mismos disfrutar el uso y aprovechamiento de las aguas y cederlos mediante el pago de un canon o prestación anual, que libremente convenieren con los regantes, con tal que sea dentro del tipo máximo, que, previa instrucción del oportuno expediente que fijará mi gobierno (...)

Casa Canal (Mollerussa) Cap 13/Art. 1/Grupo A/Nº 5

(9) El Canal d'Urgell espera encara no sols l'estudi definitiu, sinó també aproximacions rigoroses i globalitzadores. Malgrat els accidents que han portat a la destrucció de part de la documentació, encara resten suficients papers per abordar aquest tema, principalment a la Casa Canal de Mollerussa. Voldria agrair aquí l'amabilitat que vaig trobar en els responsables de la Casa Canal i principalment la de don Jaume Carné, memòria viva del Canal.
Entre la bibliografia moderna mereixen ser esmentats els treballs d'en J. IGLÉSIES: Els conflictes del Canal d'Urgell; aquest llibret, malgrat el títol, no es refereix sinó als primers anys del Canal; i J. LLADONOSA: El Canal d'Urgell font de riquesa". I entre la bilbiografia antiga hem d'assenyalar Plan de los Canales proyectados de riego y navegación de Urgel que de real orden levantó el difunto

don Juan Soler Fonseca (...), aquesta Memòria -editada l' any 1816 per la Junta de Comerç de Catalunya- conté una - molt interessant descripció de la comarca, si bé, peca d' un exagerat optimisme. Reseña de la obra del Canal de Urgel considerada bajo sus aspectos histórico, facultativo y económico, dedicada a S.M. la reina doña Isabel II (Q. D.G.) por la Sociedad Canal de Urgel; i també les obres d'en J. ZULUETA GOMIS: Canales de riego, de P. ROCA CABEDO: El problema de los riegos en "el Canal de Urgel", i - de V. SERRA I BOLDU: Los recs d'Urgell. Des d'una perspectiva més àmplia: C. VALMAÑA FABRA: Desarrollo progresivo de los cultivos en las comarcas regadas por el Canal de - Urgel y en los posibles regadios de las comarcas limítrofes; J. SARDA: El regadío en Cataluña; i, El fomento de - las obras hidráulicas en España, dictamen publicado por - el Instituto Agrícola Catalán de San Isidro. Una vegada redactades aquestes notes ha aparegut el document estudi de J. MATEU I GIRAL sobre l'Urgell abans del Canal.

(10) El Conveni va ser signat per Ramon Sicar i Antoni Satorres i Vilanova, representants i apoderats de la Comissió de propietaris, anomenada en la Junta celebrada a Tàrrega l'11 d'agost de 1861, i per Ferran Puig i Francesc Ferrer i Busquets, comissionats per la Junta Administrativa de - la Societat Anónima "Canal de Urgel", i en presència dels Excms. senyors Pascual Madoz i Enrique del Pozo i dels M. I.S.S. Manuel Safont, Pedro Abades i Laureano de Figuerola, diputats per les províncies de Barcelona i Lleida. Casa Canal (Mollerussa) Cap XIII/Art. 1/Grupo a/Nº 8.

(11) P. VILA: "La lluita per l'aigua", p. 306.

(12) Vegeu la intervenció d'I. GIRONA: "Producció i circumstàn-

cies en què es desarrolla l'agricultura a l'Urgell", pp. 153-182 i també el llibret d'en V. SERRA I BOLDU.

(13) I. GIRONA en la ponència ja citada (pp. 156-161) estudia amb minuciositat les quantitats d'aigua que porta el Canal i els compromisos de la Societat en aquest terreny.

(14) I. GIRONA: op. cit., pp. 167 i 169.

(15) "Los riesgos de Urgel y el pantano de Oliana", article - originalment publicat al setmanari carlí Terra-Ferma i reproduït a La Veu d'Urgell .- Nº 179 (15 desembre 1933), pp. 6-7. Altres treballs d'interès sobre el Sub-Canal: Canal d'Urgell. Sindicato General de Riegos: El proyecto de Sub-Canal; i R. XURIGUERA: "El Sub-Canal d'Urgell"- Lleida .- Nº 51 (10 juliol 1927), pp. 12-19.

(16) J. ZULUETA GOMIS: Op. Cit. p. 76; Reseña de la obra del - Canal de Urgel (...), p. 36; Anuario Financiero de Bilbao, año XXII (1935), pp. 407-408.

(17) El Canal d'Aragó i Catalunya sembla que no ha despertat tant d'interès com el d'Urgell. Voldria ressaltar, però, la comunicació al IV Congrés Nacional de Recs celebrat ------- a Barcelona l'any 1927 de don M. FLORENSA Y FARRE: Bases para reglamentar el aprovechamiento de las aguas del Canal de Aragón y Cataluña solucionando las dificultades actuales. Un exemple de colonització és l'empresa per don Manuel Raventós a Raïmat, vegeu R. M. MIR I COMAS: Cataluña agrícola, pp. 176-183.

(18) Segons J. TORTOSA: Op. Cit., pp. 60 i 63, de les 95.000 Hes que regia el Canal 43.440 són lleidatanes, però "solo una parte (de l'aigua) llega al sector leridano: -afirma

el professor Tortosa- la que sobra al final de su recorrido". Vegeu també J. LLADONOSA dins Almacelles, visió d'un poble, pp. 143 i ss.

(19) M. FLORENSA: "Els regadius d'Aragó".- Vida Lleidatana .- Nº 77-78 (setembre 1929), p. 309.

(20) Gobierno Civil de Lérida: Memoria de la provincia de Lérida, pp. 91-95.

(21) MANUEL FLORENSA: "Petits regadius".- Orientacions .- Nº 2 (20 gener 1936), p. 2, aquest article va ser publicat també per "La Veu de Catalunya".- Nº 12.368 (9 febrer 1936), p. 9.

(22) Sobre la situació de l'agricultura espanyola en general i la catalana en particular a finals dels anys vint vegeu: A. FLORES DE LEMUS: "Sobre una dirección fundamental de la producción rural española (1926); BARON DE ESPONELLA: "La producción agrícola en España" (1929); J. RUIZ ALMANSA: "Riqueza y rendimiento agrícola de los campos españoles".- "Revista Nacional de Economía".- Tomo XXX (1930). pp. 79-96. Vegeu també: E. GIRALT: "L'agricultura" dins - Un segle de vida catalana, pp. 1283-1289; R.GARRABOU: "El camp català dels segles XIX i XX".

(23) Vegeu l'Anuario estadístico de cereales. 1935, p. 83; els índexs europeus es refereixen a l'any 1934, mentre que els catalans a l'any 1935 de l'Anuario estadístico de las producciones agrarias.

(24) En el període 1929-1933 són tan sols vint-i-vuit les províncies espanyoles amb superàvit de blat, Anuario estadístico de los cereales. 1935, p. 66.

(25) J. FERRAN I LAMIC: Una producció interessant per a l'Urgell. L'ordi de cerveseria. El senyor FERRAN I LAMIC és director de Cultius de la Moravia S.A., aquesta empresa tenia establertes agències de cultius a Tàrrega, Balguer, Bellvís, Cervera i, a Mollerussa, Les Borges, Agramunt i Ivars d'Urgell, que coincideixen amb les oficines del Canal d'Urgell. Vegeu també J. FERRAN I LAMIC: "Un cultiu nou per l'Urgell. L'ordi de cerveseria".- 'La Veu d'Urgell'.- Nº 204 (30 de novembre 1934), pp. 6-8.

(26) L'any 1934 Espanya va importat (quintals mètrics): 286.148 de cigrons, 63.658 de mongetes, 8.908 de pèsols i 94.214 de faves i d'altres llegums secs. Anuario estadístico de cereales. 1935, p. 40

(27) P. VILA: Resum de geografia de Catalunya, Vol. V, pp. 60 i ss. Vegeu també l'entrevista amb R. FELIP I GALICIA publicada a 'La Veu d'Urgell'.- Nº 114, (30 gener 1931), pp. 4-5; també la 'Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro'.- Nº 3 (Marzo 1930), p. 69.

(28) A. MIGUEL DONOSO: "Presente y futuro de la industria azucarera".- 'Economia y técnica agrícolas'.- (1933), pp. 326-327. També a 'La Veu d'Urgell' : "¿Es farà remolatxa?". Nº 184 (3o desembre 1933) pp. 4-5 i "La Sucrera del Segre, es tancarà?".- Nº 208 (30 desembre 1934). Per al projecte de cooperativa vegeu 'Pla i Muntanya'.- Nº 120 (30 desembre 1929) pp. 4-5 i Nºs 121-123.

(29) J. RUBIES: "Producció i col.locació o aprofitament dels cereals y ferratges a l'Urgell i la Segarra". P. VILA: Resum de geografia de Catalunya, Vol. V, p. 55.

(30) P. RICO RUANO: "La producción de aceite de oliva en Espa-

ña".- Boletín de agricultura técnica y económica .- (Febrero-Marzo 1932), pp. 41-45. "Elegia de les oliveres".- Revista de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre.- Nº 5 (maig 1932), pp. 110-113.

(31) L'informe de l'enginyer Castañer en Ministerio de Fomento: Materias fertilizantes empleadas en la agricultura, pp. 380-392; Anuario de las producciones Agrícoles 1935, pp. 31-32

(32) Vegeu: Anuario estadístico de cereales, 1935, p. 69

(33) El costum de viure als pobles que existia entre la pagesia, cosa que feia més difícil cuidar-se dels animals; la relativa novetat que era l'aigua a l'Urgell; i la manca de l'incentiu que significa un mercat urbà pròxim, són algunes de les causes de la manca de tradició ramadera de la Regió. Vegeu P. VILA: Resum de geografia de Catalunya, Vol. V, pp. 65 i ss., i també A. BERGOS: "La ramaderia a l'horta de Lleida".- Vida lleidatana .- Nº 77-78 (1 setembre 1929), pp. 328-337. Les dades generals, sempre que no s'indiqui el contrari responen a les publicades pel Ministerio de Agricultura: Tres estudios económicos.

(34) A. BERGOS explica en l'article citat com quinze o vint -- anys enrera passaven pels carrers de Lleida unes quantes someres cobertes amb mantes vermelles i que eren munyides en presència dels clients; d'igual manera passava amb les cabres: els ramats s'estacionaven al matí i a la tarda en llocs habituals per tal de munyir i vendre la llet. - Per la campanya a favor de l'explotació de la vaca lletera vegeu: J. POCH DE FELIU: "Importància de la vaca lletera en les comarques d'Urgell".

(35) P. VILA: "La fira de Verdú" dins Visions geogràfiques de

Catalunya, Vol. II, pp. 151-159. Per a una primera anàlisi sobre la problemàtica de la ramaderia espanyola en general: Grupo de Estudios de Historia Rural: "Contribución al análisis histórico de la ganaderia española, 1865-1920".

(36) Aquesta documentació es troba a l'Arxiu de la Delegació Provincial del Ministeri d'Hisenda: "Contribución territorial. Riqueza rústica. Repartimiento para 1934, lligalls 168, 242-243, 244, 245 i "para 1935", lligalls 236, 233. Falta la documentació dels següents pobles: Tarrés, Vilosell i Vinaixa de les Garrigues; Alfarràs, Tiurana i Tudela de Segre de la Noguera; Torà de Riubregós i Vallfogona de Riucorb de la Segarra.

(37) G. GARCIA-BADELL: "La distribución de la propiedad en España". La finca petita familiar és aquella en la què totes les feines són realitzades per l'empresari i la seva família, mentre que en la finca mitjana, l'empresari és ajudat per un (o alguns) jornaler fix o temporer.

(38) La documentació fiscal fins ara utilitzada no ens dóna cap referència a l'extensió en Hes de les diferents propietats . Un cop d'ull a les dades del cadastre ens donarà una visió més ajustada i al mateix temps ens reafirma en les conclusions generals i les que havíem arribat fins ara. Vegeu també l'Apèndix sobre el Cens de 1962.

Parcelació del domini territorial. Distribució absoluta de propietaris segons diferents tipus d'extensió en els catastres realitzats fins el 31 de desembre de 1959. Província de Lleida.

	Total	Per 100
menys de mitja Ha.	12681	20,63
de mitja a 1 Ha.	8953	14,56
de 1 a 5 Has.	25986	42,28
de 5 a 10 Has.	7433	12,09
de 10 a 50 Has.	5736	9,33
de 50 a 100 Has.	355	0,57
de 100 a 250 Has.	152	0,24
de 250 a 500 Has.	52	0,08
de 500 a 1000 Has.	57	0,09
de 1000 a 5000 Has.	39	0,06
més de 5000 Has.	6	-
total de propietaris	61450	
superfície imponible (Has.)	414859	

FONT: G. GARCIA-BADELL: "La distribución de la propiedad en España", Estado núm. 3.

(39) J. DEL MORAL RUIZ: La agricultura española a medianos del siglo XIX, pp. 201-205.

(40) M. CASANOVES; M. DOMINGO; J. MARCO; L. BRIA: ¿Concilio o rebeldia? Los latifundios clericales de Lérida, pp. 55-56. D'aquí endavant aquest llibre serà citat per la primera part del títol.

(41) Aquesta mateixa opinió és avalada per JOSEP LLADONOSA: "actualment (1956), encara només un 35% dels pagesos del terme de Lleida són propietaris, mentre que un 40% tenen terres en arrendament i un 23%, pertanyen a famílies de

jornalers". La ciutat de Lleida, Vol. II, p. 75.

(42) R. M. MIR Y COMAS: Op. Cit., p. 63. Per la repressió sobre els mitgers: Unió de Rabassaires: Els desnonaments rústics a Catalunya, pp. 47-51.

(43) Vegeu Institut Agrícola Català de Sant Isidre: Sessió necrològica a la memòria de l'ex-president Excm. Sr. D. Ignasi Girona i Vilanova: R. M. MIR Y COMAS: Op. Cit, pp. 189-199.

(44) R. GARRABOU, treball inèdit citat per J. REBAGLIATO I L. SOLÉ dins Geografia de Catalunya, Vol. II, p. 520. J.FAUS I CONDOMINES: "Dret especial de la Segarra", p. 241.

(45) R. SARDA: Colectividades agrícolas, p. 12. Vegeu també, R. M. MIR Y COMAS: Op. Cit, pp. 176-183; i la intervenció de don M. FLORENSA en l'homenatge necrològic organitzat per l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre a don Manuel Raventós. Per la zona Gimenells-Sucs-Suquets podeu veure: M. FAVA: "Pobles de colonització del Segrià". Pel latifundi de Vallmanya vegeu: A. COSTA ESCOLA: Monografia de Alcarràs, pp. 97-100.

(46) Els patrons tenien el privilegi, en quedar vacant el benefici, de presentar un nou candidat, i d'alguna manera poden ser considerats marmessors d'aquells que van fer la donació. Els patrons dels setze beneficis l'any 1963 eren: 1) Luisa Alvarez de Toledo y Manso, Marquesa de Veler; 2) Diputació de Lleida; 3) Miquel Vidal Martí; 4) Concepción Mañé, de Castelló de la Plana; 5) Mariano Solé Forcada; 6) Antonio Bega, Barón de Tordera; Ajuntament de Pallerols (Talavera de Segarra); i Família Gomar y de los Infantes,

de Lleida; 7) José Capell Jordana; 8) Família Biosca, de Lleida; i Família Gombau Llopis Balcells; 9) Ajuntament de Peralta de la Sal; Marqués de Alfarràs; i Ajuntament d'Ager; 10) Confraria "Els Drapers" de la parròquia de Santa Magdalena de Lleida; 11) Família Porcela Gombau; Maria Carrera Abadía; i Prior Agustino de Cervera; 12) Marquès de Villafranca i de la Vélez; Duque de Medinasidonia; i Família Pardellans i Cosialls i Roca; 13) Família Estopá, de Granyena de les Garrigues; Família Gili, de Benabarre, Família Sasierra, de Tamarit de Llitera; i Família Solans, de Montblanc; 14) José Mª de Sabater y Gaitau de Aijalà; 15) Marqués de Alfarràs; Barón de Albi; Francisca Josefa Paulina Pignatelli, Princesa de Belmonte; 16) Família Calaf; Graus; obrers de Santa Magdalena; i família Gomar, de Lleida.

(47) L'esmena va ser incorporada definitivament com a Transitòria Quarta, i deia:

> "Els conreadors que portin terres en arrendament pertanyents a col.lectivitats o organismes que no tinguin caràcter públic, les quals han d'ésser considerades com a béns de "mà morta", pel fet de no haver estat subjecta a transmissions durant els vuitanta anys darrers, gaudiran de tots els beneficis continguts en el Capítol VI, "El contracte de rabassa morta".

La Llei parla tan sols d'arrendaments, cosa que significa que les terres dels canonges quedarien substancialment igual. Sobre aquest tema podeu consultar, el llibre col.lectiu ja citat més amunt, ¿Concilio o rebeldia? i també, A. FIGUERUELO: "Problema en torno a la propiedad de 3.338 hectáreas". Per a Montagut: A. COSTA ESCOLA: Op. cit, pp. 89-95. I per al debat en el Parlament vegeu el "Diari de Sessions" Nº 159, corresponen al 2 març de 1934, pp. 3478-3480.

(48) J. ZULUETA GOMIS: Op. cit., pp. 100-102. La Memoria de 1816 també insistia en aquest aspecte quan deia: "En el Urgel como país de secano y de ninguna industria son muy extendidas las heredades". Vegeu també: El fomento de las obras hidráulicas en España, p. 7.

(49) J. GARRIGA MASSO: Contribució a l'estudi de l'actual conflicte agrari de Catalunya, p. 15.

(50) Vegeu per exemple: J. MASPONS Y CAMARASA: "La despoblación del campo".

(51) "La Veu d'Urgell".- Nºs 104-108 (agost-octubre 1930).

(52) Anuario General de España. 1934. No conec dades de la resta de Catalunya ni d'Espanya per poder establir cap comparació. Ens quedem, doncs, sense saber si la situació lleidatana era molt o poc distintiva de les altres.

(53) Encara que escrit uns anys abans, podeu veure el llibre d'en J. ELIAS DE MOLINS: La obrera en Cataluña en la ciudad y en el campo, principalment les pp. 72-91. Elias de Molins està molt preocupat per l'emigració de la dona pagesa, "cada mujer perdida para el campo -diu- es una familia menos que podria formarse, un hogar que se extingue"; malgrat la típica retòrica ruralista a què tan aficionats semblen certs literats de ciutat, en aquestes pàgines podem trobar forces dades sobre la marginació a què està sotmesa la dona pagesa.

(54) Hem de tenir en compte que estem parlant de xifres absolutes, és a dir, que sumem també aquells habitants que són analfabets d'ofici, és a dir, els menors de 5 anys. En el Cens de 1930 aquests representen el 17,69 per 100 entre -

els analfabets homes i el 21,o7 per 100 entre els analfabets dones. Globalment la província de Lleida, amb un -- 34,5 d'analfabets sobre el total de la població, està situada entre Tarragona (36,4) i Girona (33,8) i molt per - damunt de Barcelona, que amb un 22,3 per 100 es situa en el darrer lloc de les províncies espanyoles. Ordenant les cinquanta províncies de més a menys, Lleida queda situada al lloc trenta-cinc. Vegeu J. TUSELL: Las elecciones del Frente Popular, Vol. II, pp. 207-213.

(55) J. FAUS I CONDOMINES: "Dret especial de la Segarra", pp. 239-244.

(56) ¿Concilio o rebeldia?, pp. 61-64 i 109-111

(57) BAPTISTA XIRUGUERA en el primer volum de la saga d'en -- Joan Ventura, El pare, descriu la vida d'un mosso jove, fill d'un petit propietari de la Noguera. Vegeu, altra - vegada, J. FAUS I CONDOMINES. Op. Cit., pp. 234-239.

(58) El lector ja haurà comprès que totes aquestes qüestions requereixen una metodologia diferent i fins i tot un treball d'investigació diferent. Podeu veure, però, en alguns aspectes, i malgrat es refereix a la Catalunya vella, I. TERRADES: Antropologia del campesino catalán.

CAPITOL III

LA INDÚSTRIA, ELS SERVEIS I EL CAPITAL FINANCER

Una característica comuna uneix les diferents parts d'aquest capítol: la limitació de les fonts documentals. Aquesta limitació no ens permetrà aprofundir sobre el volum de la producció industrial ni sobre el del tràfec comercial o bancari, ni tan sols a nivells provincials. Ens hem d'acontentar, tan sols, a traçar unes tendències generals, tant sectorials (industrials o comercials) com de localització (industrials, mercats o xarxa bancària).

A partir de documentació fiscal, podem situar la indústria lleidatana en el conjunt català i espanyol, així com la seva estructura interna: redistribució de la quota fiscal entre els diferents sectors. Les dificultats expressades en el seu moment (Capítol 1) ens impedeixen utilitzar el Cens de Població per delimitar millor el pes de cada sector en el conjunt industrial de la província.

En la segona part d'aquest Capítol, em proposo estudiar tres aspectes: comunicacions i transports, comerç i serveis bancaris. Amb el comerç, ens passarà el mateix que amb la indústria, només que al revés: aquí podem delimitar millor quines són les àrees de mercat, però no podem redistribuir la quota fiscal entre els diferents sectors comercials. Per últim, en l'aspecte bancari, podem dibuixar, espero que amb poc marge d'error, el mapa bancari de la Regió, però no el volum de negoci d'aquests bancs o caixes, com no sigui en alguns exemples molt concrets. Altres serveis -ensenyament, sanita, etc.- són tractats en altres capítols, des d'una altra perspectiva.

Dos temes ens ofereix l'estudi del capital financer: la composició mateixa d'aquest capital i la seva inserció en el conjunt català i espanyol. Tot plegat ens dóna una bona perspectiva de l'estructura de l'economia lleidatana.

En l'última part abordarem l'estudi de les condicions de vida de la classe treballadora.

1.- La indústria

Sembla, pel que ens explica en Josep Lladonosa que la indústria de la ciutat de Lleida havia viscut en altres èpoques moments brillants. "Després de la conquesta cristiana, les possibilitats industrials de Lleida s'eixamplaren palesament". Dues vies s'obrien a la nova expansió: Segre amunt cap a les terres de Cerdanya, el Llenguadoc, Gascunya i Provença i una altra cap a l'est, cap a Barcelona i el mar. Aquesta indústria, però, s'ensorrà amb la crisi general catalana del cinc-cents, i quan aquesta experimenta el modern renaixement a partir del segle XVIII, la lleidatana no segueix l'exemple. "Des d'aleshores, conclou Lladonosa, Lleida no passà d'ésser una modesta urbs de pagesos pobres i petits burgesos sense iniciativa ni afany de superació" (1).

Quadre 1. Contribució industrial, 1930 (Per 100)

Provincies	sobre el total de Catalunya		sobre el total d'Espanya		quota mitjana pessetes
	número contribuents	quota pessetes	número contribuents	quota pessetes	
Barcelona	72,62	86,07	18,61	35,92	719,99
Girona	11,45	5,99	2,93	2,50	317,95
Lleida	7,88	3,52	2,02	1,47	271,95
Tarragona	8,03	4,39	2,05	1,83	322,11

FONT: Anuario estadístico de España. 1932-1933, p. 427

Val a recordar, però, que la industrialització de Catalunya és fonamentalment un fenomen barceloní. L'any 1930, sobre el total de contribuents espanyols, els barcelonins representen el 18,61 per 100, mentre que els lleidatans eren tan sols el 2,02; i si no ens movem de Catalunya els barcelonins representen el 72,62 per 100 del total. Igualment, mentre la contribució industrial de la Província de Barcelo

na representa el 35,92 per 100 del total espanyol, la de Lleida justet passa de l'1 per 100; i considerant tan sols la quota catalana, Barcelona representa el 86,07 per 100.

L'anàlisi de l'estructura interna de la contribució industrial, per la seva banda, ens assenyala les principals característiques de la indústria lleidatana.

Quadre 2. Contribució industrial, 1932. Província de Lleida

Sectors	número contribuents	Per 100	quota pessetès	Per 100	quota mitjana
Tèxtil i derivats	85	3,48	48328	7,99	568,56
Cuiro i feltre	16	0,65	2424	0,40	151,50
Metal.lúrgia	166	6,80	29338	4,85	176,73
Fusta	319	13,08	48568	8,03	152,25
Química	68	2,78	31442	5,20	462,38
Ceràmica i vidre	218	8,94	37031	6,12	169,86
Alimontació	1246	51,10	340085	56,24	272,94
Aigua, gas i elctrecitat	217	8,90	39468	6,52	181,88
Paper i Arts Gràfiques	39	1,59	10267	1,69	263,25
D'altres industies	64	2,62	17671	2,92	276,10
Total	2438	100	604622	100	247,99

FONT: Dirección General de Rentas Públicas: Estadística administrativa de la contribución industrial, de comercio y profesiones. Año de 1932.

Ens trobem en primer lloc amb una important concentració entorn del sector de l'alimentació, tant en el nombre de contribuents (el 51,10 per 100 del total provincial) com per la quota fiscal (el 56,24 per 100). La quota mitjana, però, està just per damunt de la mitjana provincial, relativament baixa, cosa que en principi ha de significar un minifundisme empresarial important.

Dels altres sectors hem de ressaltar, el baix nombre de contribuent tèxtil, tan important a Catalunya, però que per quota mitjana és la més important de la província. El sector de la fusta ocupa el segon lloc, tant per contribuents com per quo

ta, i es refereix principalment a la fusta com a matèria prima (procedent del Pirineu, és clar) i no a indústries d'elaboració (mobles, per exemple). Dos sectors punta en el procés d'industrialització, com són la metal.lúrgia i la química, ocupen el segon lloc en la quota mitjana, amb pocs contribuents però. En el sector elèctric hem de fer també algunes observacions: és la província de Lleida la principal productora d'energia elèctrica de Catalunya i, en canvi, ens trobem amb un nombre molt alt de contribuents i una quota mitjana molt baixa, cosa que ens indica una presència important de capital foraster per una banda, i que aquí no és comptabilitzat, i l'existència, encara, d'una important xarxa elèctrica molt primitiva (2).

Analitzem ara els diferents sectors de la indústria lleidatana.

Indústries extractives

Quadre 3. Impost de cànon de superfície per a 1932

Províncies	Mines existens l'1 de gener 1932		
	nombre	extensió en Has	liquidació de l'impost en pessetes
Barcelona	326	78503,02	345842
Girona	221	10959,99	69593
Lleida	351	57464,55	317727
Tarragona	241	6064,31	57886
Espanya	24052	906865,21	5849998

FONT: Anuario estadístico de España, pp.512-513

Malgrat que aquesta indústria acostumi a estar comptabilitzada en el sector primari, i per això no figura en els quadres anteriors, he preferit segregar-la de l'agricultura i tractar-la

aquí. Encara que les xifres existents siguin escasses, podem -- avançar que la producció d'aquest sector és més aviat pobra. No oblidem, que "fins a la descoberta recent de les sals potàssiques, diu Pau Vila, els aprofitaments miners de casa nostra han estat pobres o escassos" (3).

Precisament aquesta descoberta, al voltant de Súria l'any 1913, va obrir moltes expectatives a les comarques lleidatanes, ja que es pensava que s'estenien per una àrea de fins 120.000 - Hes. Lluís Creus assenyala un heptàgon que tindria els vèrtexs a Balaguer, Isona, Berga, Vic, Manresa, Igualada i Cervera. A - l'àrea lleidatana (a la Noguera i a la Segarra) l'explotació va resultar molt petita en comparació a les expectatives. L'any -- 1917, de les 333 concessions existien només 12 mines en explotació (4). Tan sols tenim constància de les de sal a Vilanova de la Sal (dues) (municipi d'Avellanes) i a Vilanova de l'Aguda -- (tres), i de potassa també a Vilanova de l'Aguda (tres) i de -- guix a Camarassa, a Os de Balaguer i a Sanaüja.

Al sud del Segrià trobem una nova àrea minera, de lignits. Aquestes mines van tenir uns anys d'expansió arran de la primera Guerra Mundial. Sabem de l'existència de sis mines a Almatret i a la Granja d'Escarp, i una a Seròs. La producció de lignit -- l'any 1931 a la província de Lleida va ser de 252.000 tones que representava un valor de 5.964.000 pessetes; això significava - el 20,94 per 100 de la producció catalana i el 7,37 del total - de l'espanyola.

De pedreres d'importància, a la Regió, en trobem de tipus calcari a la Floresta i a Vinaixa (5), utilitzades per a mamposteria i les de tipus margós a Cervera, utilitzades per fabricar - ciment hidràulic. Per a la construcció, a Preixana, a Rocafort - de Vallbona i a Talladell. De pedra calcària i litogràfica a Vilanova de Meia. També tenim notícies d'altres canteres a Arbeca

i a Puigvert d'Agramunt.

D'aigües medicinals existien fonts més o menys en explotació a Fulledá (sulfuroses), a la Mora (terme de Granyanella), a Guissona (dues fonts), a Iborra (sulfuroses), a Rocafort de Vallbona (constipats i aparell digestiu), a Rocallaura (bicarbonades), al terme de Sant Pere dels Arquells, dues fonts a LLindàs i dues a Timó, a Torà (ferroginoses i de magnèsia), i per últim a Alcarràs, on una font medicinal havia arribat a obtenir certa fama. Per la majòria d'aquests pobles l'existència de les fonts no va significar sinó l'aparició d'una mena de turisme local -- que seguint el costum d'anar a prendre les aigües anava a raure a aquests poblets. Tan sols a la Mora, Rocallaura i Vallbona - de Riucorb, van picar més alt i es van arribar a instal.lar balnearis, però que mai no van tenir gran renom. A Sant Pere dels Arquells hi havia un sanatori. (Vegeu el Mapa 8)

Indústria tèxtil i derivats i complementaris

Quadre 4. Indústries tèxtils i derivats i complementaris

	nombre contribuents	quota pessetes
Indústria de la llana i estampera	20	22272
" del cànem i lli	18	1430
" del cotó	13	18888
de la seda	1	660
Teixits de mescla	4	1412
" de punt	25	3502
Acabats de teixits	3	65
Estampats, tints i blanquejats	1	100

Tant com per ajudar-se d'una agricultura magra com per proveir un mercat comarcal i fins i tot local, la indústria tèxtil sempre havia sobreviscut com una activitat complementària, prin

cipalment el teixit de la llana, però també del lli i del cànem.

La indústria de la llana era, el 1936, si no el grup amb - més contribuents (el del gèneres de punt li passa al davant) sí el que paga una quota més alta (el 46,08 per 100 del sector). - Val a dir que en gran part era una indústria localitzada a la - Regió nord de la Província (Pont de Suert, per exemple, fabrica unes mantes famoses). Agramunt, a la terra baixa, havia estat - des de l'Edat Mitjana un centre important, igual que Lleida, però sembla que en l'època moderna aquesta indústria no va avan-- çar cap a les terres de ponent.

El lli i el cànem són els altres teixits tradicionals en-- tre la pagesia lleidatana, conreu el què els pagesos sarraïns es van especialitzar. En l'època moderna, i malgrat alguns es- forços com el "Pool linero de Urgel" o bé la crisi bèl.lica que va donar una empenta al cànem, les expectatives no eren massa - falagueres. Al 1935 es van conrear 180 Hes de lli i 275 de cà-- nem, aquest últim principalment a la zona de Balaguer, Castelló de Farfanya, Bellcaire, Penelles i Torrelameu. La indústria del cànem es localitzava a Balaguer i Ponts, i era el seu principal client la indústria espardenyera, de Tàrrega (tres) i Lleida, i de corderia, d'Alfarràs, Balaguer (sis), Cervera (quatre), Juneda (dues), Serós, Tàrrega (sis), Vilagrassa i Lleida (nou).

La indústria del cotó a la Regió lleidatana és una activi- tat molt localitzada, sense imprimir caràcter a les zones on estan establertes i majoritàriament de capital foraster (6). Aprofitant les aigües del Canal de Pinyana trobem un seguit de fà-- briques de cotó: a Alfarràs (dues fàbriques: S.A. Moles i Vida- des, 140 treballadors), i Casals (Hijo de Leonardo, 420 treballadors); a Alguaire (on la colònia de L. Mata i Pons comptava 120 habitants, però que el nombre d'obrers podia arribar a 300); a Rosselló (Indústries Mixtas S.A. elaboraven filats i reforts de

cotó); i Torrefarrera (Antonio Torrelles, teixits de cotó). Era aquesta la principal zona del ram, hi havia però també indústries de cotó a Artesa de Segre, a Guissona, a Ponts (dues), a Torà (també dues) i a Lleida (Tèxtil Leridana S.A.).

Altres indústries del sector eren les d'Agramunt (una de jute, cànem i cotó i una altra de teixits). Les de Mollerussa, ultra una fàbrica de teixits, n'hi existia una altra de seda, probablement una relíquia de quan la Companyia Canal va tenir la idea d'aprofitar els marges del Canal per plantar moreres i dedicar-se a la cria de cucs de seda. Les lones eren un element força utilitzat, tant pels pagesos com per certes indústries aleshores encara importants (com en la construcció de tartanes o en certs tipus de calçat); n'existien dues fàbriques a la Regió a Agramunt i a Lleida.

De gèneres de punt hem comptabilitzat fàbriques a Agramunt, Anglesola, Granadella, Os de Balaguer, Ponts i Tàrrega. I confecció a Albesa (dues), Bellpuig (brodats), Les Borges Blanques (tres de roba blanca i brodats), Granadella, Guissona (cinc), Pobleta de la Granadella, Torà (quatre), Tornabous (dues) i Lleida (camises, roba blanca i confecció per a homes i nens). Molt probablement aquestes activitats -en alguns d'aquests pobles no existia cap altra indústria pròpiament dita- no eren sinó de caràcter secundari, aprofitant una mà d'obra femenina ocupada en l'agricultura de manera parcial, i cal creure que en la majoria dels casos no es tracta d'un treball manufacturer sinó a domicili.

D'altres activitats relacionades amb el tèxtil podem resenyar les fàbriques de gorres de Balaguer (dues), de Cervera (sis), de Guissona, de Mollerussa (tres), de Ponts (tres). Malgrat que la gorra fos usual entre pagesos i treballadors, igual que el barret, per a altres sectors socials, no hi ha res que -

faci creure que totes aquestes fàbriques no fossin sinó petits tallers artesanals (7). (Vegeu el Mapa 1)

Indústria del cuiro i feltre

Quadre 5. Indústries de cuiro i feltre

	nombre contribuents	quota pessetes
Indústries de feltre, barreteria i calçat	1	658
Fàbrica d'espardenyes (mecànica)	1	526
Adoberia i auxiliars	14	1240

Malgrat ser aquesta una província ramadera, no tant per altra banda com caldria esperar, la indústria del cuiro no estava especialment desenvolupada: representa el 0,65 dels contribuents i el 0,40 de la quota industrial. L'única fàbrica existent radicava a Lleida.

El principal client del sector eren els guarnicioners, activitat present en la majoria dels pobles, però tan sols a Lleida existeix una fàbrica d'articles del ram; els altres no eren sinó tallers artesans, reduïts probablement al mateix propietari i un ajudant, la dona en molts casos.

Hem de considerar també els fabricants de botes i bots per a vi, malgrat que no sigui aquesta una Regió vinatera. A Agramunt, a Balaguer (dos), a Cervera (dos), a Granadella, a Guissona (dos), a Mollerussa, a Tàrrega (dos) i a Lleida (dos) es practicaven aquestes arts.

La indústria moderna del sector, la fabricació de calçats, si bé hem comptabilitzat dues fàbriques a Tàrrega i dues més a

Lleida, no era pas de massa importància, en tot cas cap no ha - tingut un desenvolupament digne d'ésser tingut en compte.

Més amunt hem parlat ja de la indústria espardenyera i, -- quan a la barreteria, sabem de les fàbriques de Cervera (tres) i de Lleida (tres). (Vegeu el Mapa 1)

Indústria metal.lúrgica

Quadre 6. Indústria metal.lúrgica

	número contribuents	quota pessetes
Forns de calcinació de minerals de zinc	1	294
Tallers de fundició	1	920
Construcció de maquinària de caldereria i objectes de metall	2	550
Tallers de ferreria i serralleria mecànica	49	13920
Tallers de soldadura autògena	104	9930
Construcció d'estufes, cuines, etc.	1	604
Construcció d'objectes de luxe, daurats, etc.	1	1964
Fàbriques de gafets i objectes de ferro o llautó	1	74
Fàbriques de caixes de llauna	3	882
Fabricació de reixes (mecànique o a mà)	3	200

L'activitat principal del sector, malgrat no figurar en la contribución industrial, era la desenvolupada pels vells ferrers, que igual que altres professions eren presents en gairebé tots els pobles i igual que aquestes eren lluny de representar una - activitat que en diem industrial. També en que quasi totes les poblacions d'alguna importància, segons la Memòria de l'Inspector Martí Lamich, es construïen arreus i diables (trills), encara que fora de la ciutat de Lleida aquesta activitat estava --- molt poc desenvolupada. Més modernament començaven a aparèixer cases especialitzades, més en la venda i reparació, amb maquinà

ria agrícola moderna, principalment a Tàrrega i Lleida. Les fires de maquinària agrícola que comencen a sovintejar a Lleida - anirien obrint noves perspectives per a aquesta activitat.

Les altres activitats del sector es redueïen a la construcció d'aparells per a gas acetilè (popularment, llums de carburo) a Artesa de Segre i a Cervera, on també es fabricava tela metàl lica; a Mollerussa existia una fàbrica de filferro; a Tàrrega, l'activitat era un xic més intensa, ja que existien dues fundicions de metalls i una de ferro, així com dues fàbriques, una - de claus i una altra de teles metàl.liques. Segons Pau Vila, -- aquestes activitats ocupen dos-cents treballadors; a Lleida, finalment, comptabilitzem tres fundicions, una fàbrica de bugies i tallers constructors de bàscules i balances (dos), de bombes per l'aigua (quatre), de calderets galvanitzats per termosifó, d'aparells per a calefacció i també per a gas acetilè (8). (Vegeu el Mapa 1).

Indústria de la fusta

Quadre 7. Indústria de la fusta

	número contribuents	quota pessetes
Tallers de tallar fusta	164	16549
Serres sense fi o de cinta	145	25983
Tallers de torneria en fusta (moguts per força motiu)	1	50
Construcció i recomposició de cotxes i altres carruatges de luxe o comoditat	7	5260
Construcció de pianos, etc.	1	594
Fabricació de joguines (a mà)	1	132

Les ruptures que les modernes preses dels pantans han anat creant als rius, per una banda, i la no construcció del ferrocar-

ril del Noguera Pallaresa, per una altra, va significar un greu entrebanc a la indústria de la fusta de la Província de Lleida. Els vells raiers, que baixaven els troncs fins a Lleida, van haver de plegar. I com assenyalava el repetidament citat informe de l'Inspector Martí Lamich, l'absència del ferrocarril privava a la Província d'un centre comercial per a la fusta semblant al que les veïnes províncies de Osca i Barcelona tenien amb Jaca i Berga.

Hem comptabilitzat fàbriques serradores a Almenar (tres), Anglesola (tres), Artesa de Segre (dues), Balaguer (quatre), Bellpuig (dues), Les Borges Blanques (dues), Cervera (dues), Guissona (cinc), Juneda (dues), Mollerussa, Ponts, Puigvert de Lleida (dues), Tàrrega (dues) i Lleida (set). El senyor Martí Lamich tan sols citava per aquesta activitat les poblacions de Balaguer Tàrrega, Artesa de Segre, Ponts i Pobla de Segur.

El principal client del sector, a part de l'artesanal fusteria, és la construcció de carros per al transport, tant per l'agricultura com pel comerç. Al costat d'aquesta indústria que igual que la fusteria estava àmpliament repartida per tota la Regió i que tot sovint totes dues activitats coincidien en el mateix taller, trobem la construcció de bots per a vi, força extensa, i no ens ha d'estranyar, ja que el costum de fer-se el vi era molt corrent entre la pagesia, principalment a les Garrigues, a la Segarra i a l'Urgell.

Fàbriques de mobles només n'hem comptabilitzat a tres llocs, a Bellpuig, a Tàrrega (sis) i a Lleida (vuit). Més freqüent era trobar tallers, generalment molt artesanals, dedicats a la construcció de cadires de boga, somiers o persianes.

Existien encara vells oficis de la fusta, com la construcció de forques a Anya (set fàbriques a Alentorn i quatre a Vallllebrera) o ventadores, de cedassos, de premses hidràuliques ---

o de diables per a batre a Lleida. Així com noves activitats - que amb els anys anirien cobrant importància: em refereixo a la construcció d'ambalatges, per la fruita principalment; aleshores se'n construïen a Balaguer (dos), a Juneda i a Lleida (dos). (Vegeu el Mapa 1).

Indústria química

Quadre 8. Indústria química

	número contribuents	quota pessetes
Fàbriques d'alum	1	1300
" de verdet (subacetat de coure)	1	140
" de sulfur de carboni i heterol	5	1696
" d'adobs animals no anexes a fabriques de grases	2	500
Laboratoris químics o farmacèutics	7	4212
" d'assaig i anàlisis químics	2	672
Fàbriques d'objectes de perfumeria	1	1050
" de cola, sabó i matèries esteàriques	1	120
" de sabó dur i tou	36	10996
" de lleixius	6	8320
" de candeles de cera	6	2436

L'única indústria important del sector, és la fàbrica de - Casa Cros S.A., instal.lada a Lleida des de 1927 i dedicada a - la fabricació de sulfur de carboni i de superfosfat. Segons Pau Vila, a la Cros hi treballaven un centenar d'obrers i produïa a l'any unes 50 tones de sulfur i unes 30.000 tones de superfos-- fats. Deixant de banda aquesta indústria la resta no són sinó - activitats molt tradicionals i gairebé en funció dels petits -- mercats comarcals i àdhuc subcomarcals. (9)

La de sabons era una "fabricación, deia l'Inspector Martí Lamich, que existe en casi todas las poblaciones, y hasta en muchas casas de agricultores", sobretot a partir d'oli d'oliva o

d'oli de pinyola. Hem localitzat, però, fàbriques a Agramunt, a Balaguer, a Les Borges, a Cervera, a Mollerussa (dues), a Serós, a Tàrrega (dues) i a Lleida (set). A Agramunt, Artesa de Sebre, Les Borges, Serós, Tàrrega i Lleida, existien també fàbriques de lleixiu.

La il.luminació elèctrica era gairebé corrent a tots els pobles però en alguns llocs, singularment a les cases de pagès aïllades, encara s'utilitzaven altres mitjans. Més amunt hem vist l'existència d'algunes fàbriques dedicades a construir aparells per a gas acetilè; això, juntament amb la clientela eclesiàstica, mantenia la tradicional indústria de la cera, almenys a Agramunt (cinc fàbriques), Almenar, Anglesola (cinc), Cervera (cinc), Granadella (cinc), Guissona (sis), Verdú (tres) i Lleida (dues).

També d'un caràcter gairebé local hem de qualificar la indústria de l'alcohol. Existien fàbriques a Bellpuig, a Mollerussa, a Palau d'Anglesola, a Penelles (Castell del Remei), a Tàrrega i a Lleida.

Assenyalem, per últim, l'existència d'una fàbrica de sulfur de carboni a Tàrrega i una altra d'oxigen a Lleida, així com de gel a Balaguer, a Les Borges, a Tàrrega i a Lleida (dues) (vegeu el Mapa 1).

Ceràmica, vidre i cristall

Tres subsectors hem de tenir en consideració: les indústries dedicades a material per a la construcció, la ceràmica de plats-i-olles i el vidre. Diguem per començar que la darrera es redueix gairebé a vidres plans (miralls, etc.) i concentrada a Lleida ciutat.

En la indústria de la construcció, l'activitat principal es concentra en les teuleries. Les favorables condicions del

Quadre 9. Indústries de ceràmica, vidre i cristall

	número contribuents	quota pessetes
Fàbriques de pissa ordinària	3	138
" de terrissa ordinària	22	2200
" d'objectes de decoració	1	60
" de teules, rajoletes i totxos	152	20777
" de bigues i altres objectes de formigó ò ciment armat i pedra artificial	11	6316
Fàbriques de guix o calç	14	2334
" de ciment	11	3990
" on es tracta el vidre o cristall	4	1216

terreny, van impulsar aquesta mena d'indústries: difícilment, - però, van arribar a traspassar un caràcter artesanal, tant pel nombre d'obrers empleats com per les tècniques utilitzades. -- L'any 1934, per trenta-cinc fàbriques, existien quaranta-set - forns. Hem comptabilitzat forns o fàbriques de les diferents especialitats (teules i totxos principalment, però també mosaics, rajoles, etc.) a Agramunt (quatre), Aitona, Albesa (dos), Alcarràs, Alfarràs (dos), Alguaire (dos), Almacelles (dos), Almenar (dos), Arbeca, Artesa de Segre (tres), Balaguer (cinc), Belianes (dos), Bellcaire, Bellpuig (quatre), Les Borges Blanques -- (dos), Camarasa, Corbins, Fondarella, Fuliola (dos), Golmés, Granadella (dos), Granja d'Escarp (dos), Guissona (tres), Juneda, Linyola, Llardecans, Menarguens, Miralcamp (dos), Mollerussa, - Montoliu de Lleida (dos), Ponts (dos), Puigvert de Lleida, Rosselló, Sant Martí de Maldà, Serós, Soses, Tàrrega (set), Termes, Torà, Torrefarrera, Verdú, Lleida (deu).

De forns de guix per a la construcció, en podem localitzar un seguit al nord de la Regió, on el guix, igual que la sal comú apareix lligada a la capa de sals potàssiques. Existeixen -- forns de guix a Agramunt (dos), a Alfarràs (dues fàbriques), Artesa de Segre (dos), Balaguer (una fàbrica), Camarasa, Castelló

de Farfanya (una fàbrica), Donzell, Ivars de Noguera (una fàbrica), Ivorra (una fàbrica), Ponts (dos), Sanaüja (dos) i Torà - (una fàbrica). Dins de la mateixa àrea trobem fàbriques de ciment a Castellserà, Cervera (quatre), Donzell, Freixenet i Altadill, Ivorra, Sant Pere dels Arquells (tres forns). Cal creure que aquestes indústries de guix i ciment no arribaven més enllà d'un mercat comarcal força esquifit.

A més d'un forn de calç a Sarroca i una fàbrica de pedra - artificial a Mollerussa, a Torà i a Lleida, comptabilitzem, en aquesta última, una fàbrica de ciment armat i una altra de tubs de ciment, així com una serradora de marbres i pedra.

Mapa 1. Localització industrial

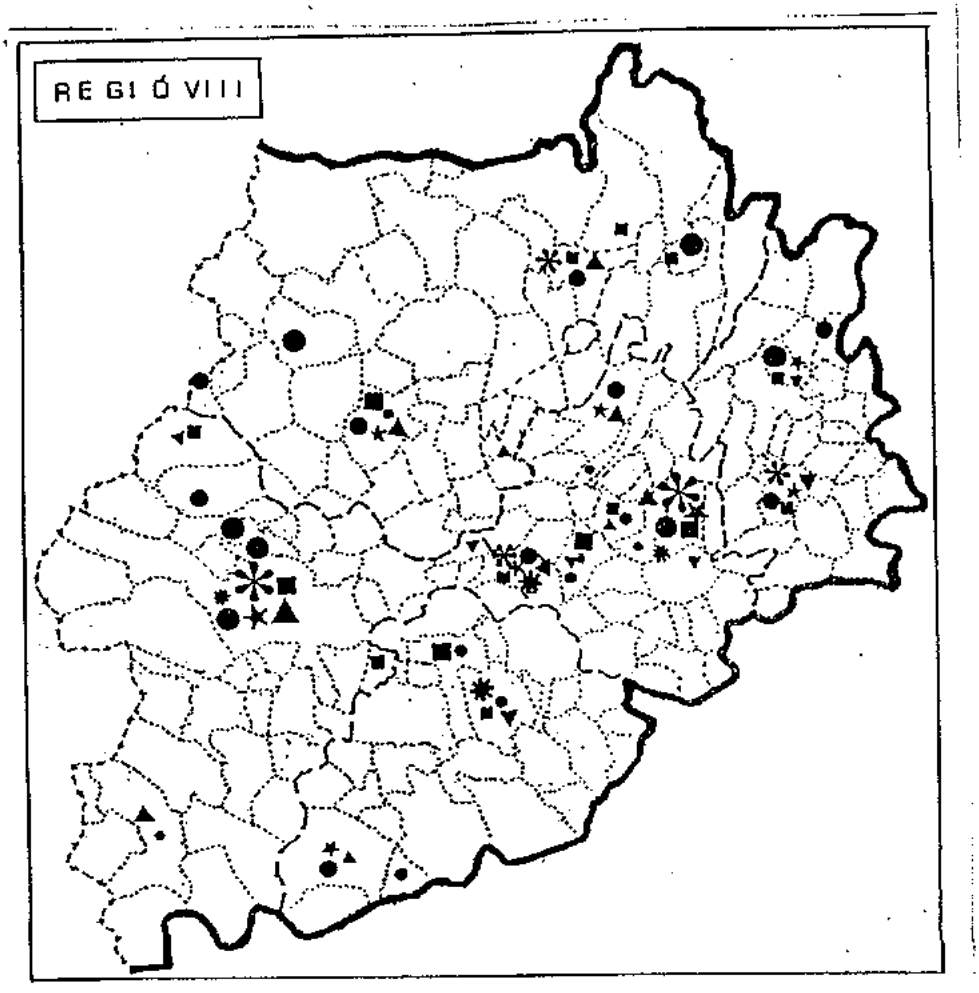

*metal.lúrgia; ●paper; ▪tèxtil; ▲química; ■fusta; ★cuiro.

Mapa 2. Indústries de la construcció i ceràmica

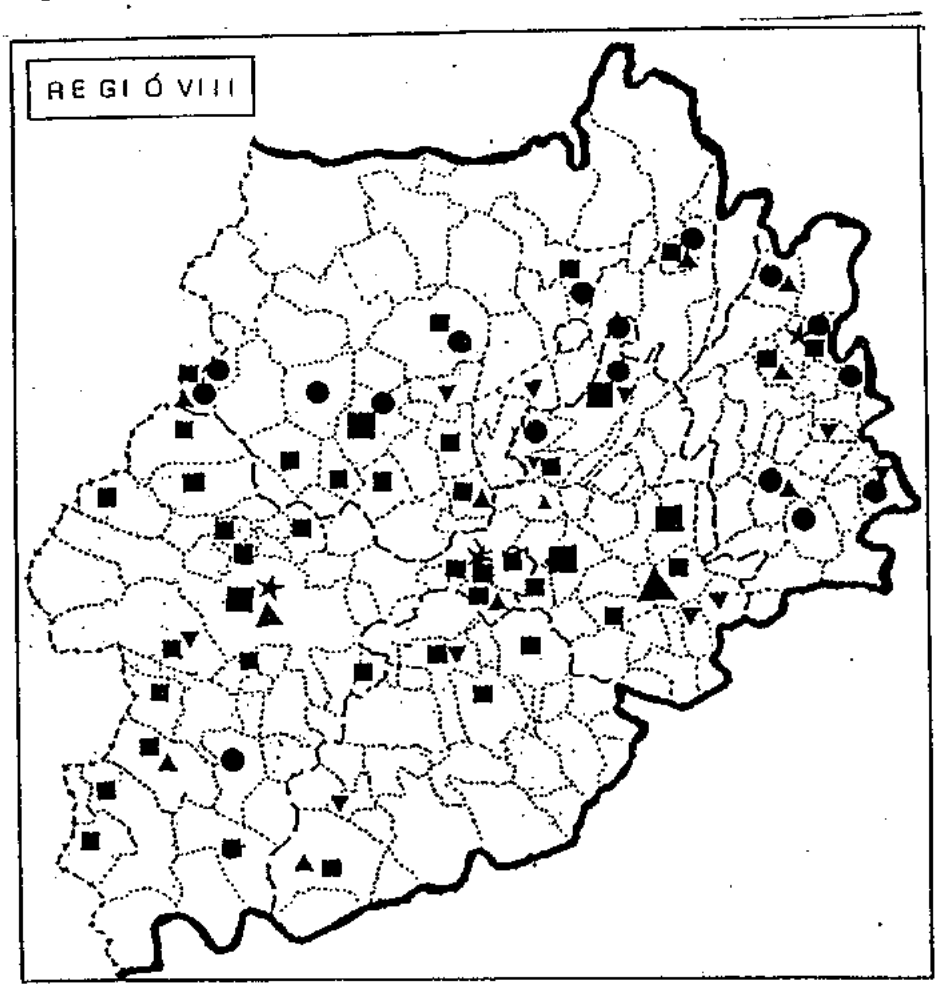

■teuleries; ●forns de guix; ▲terrissaires; ★d'altres.

La ceràmica de plats-i-olles estava encara força estesa, concentrada, majoritàriament, en pobles relativament grans o caps de mercats subcomarcals: Agramunt (tres), Aitona (dos), Alcarràs (dos), Alfarràs (dos), Cervera (tres), Ciutadilla (tres), Freixenet i Altadill, Granadella, Guimerà (dos), Guissona (tres), Ivars d'Urgell, Juneda (dos), Linyola, Manresana, Miralcamp, Montgai (dos), Ponts (dos), Sanaüja (dos), Sentiu de Sió, Solerràs, Verdú (quinze) i Lleida (quatre). Ha estat a Verdú on aquesta indústria ha tingut un desenvolupament més sostingut; tenia, segons Pau Vila, "una trentena de rodes i una quinzena d'amara-

dors i una producció anual d'unes 75.000 pessetes" (10). Els cèlebres càntirs i sellons renegrits de Verdú, no solament estaven molt estesos per les comarques lleidatanes, sinó també més enllà.

Indústries de l'alimentació

> "Basant-se, com ja hem dit abans, en la riquesa agrícola, naturalment les nostres indústries típiques han d'ésser aquelles que es deriven -- dels fruits de la terra".

Aquestes paraules del President de la Cambra de Comerç senyor Pujol Cercós, i que ja havíem citat més amunt, defineixen tant una realitat com una aspiració. Mirarem d'analitzar de més a prop un sector tan important en aquestes comarques.

Quadre 10. Indústria de l'alimentació

	número contribuents	quota pessetes
Fàbriques de conserves (carn o peix)	11	8964
" de mantega i formatges	3	1029
" de conserves (vegetals)	9	5774
" de bombons i caramels	10	3607
" de xocolates i auxiliars	15	4202
Indústria farinera i arrossera	245	103828
Fàbriques de pa en poblacions de 20000 a 39999 habitants	58	9772
Les mateixes en les altres poblacions	258	22865
Fàbriques de pasta per a sopa	10	5186
" de galetes	2	1150
" d'olis	505	152370
" de vins	48	9099
" de xarops	6	1764
" de begudes gasoses	62	8792
" de gasoses granulades	2	963
Aigua potable	2	720

L'any 1929 (vegeu la nota 2 d'aquest mateix capítol), el nombre de contribuents de l'alimentació representa el 51,02 per 100 del total de la Província de Lleida i la quota fiscal el 56,12 del total de la contribució industrial. A nivell de Catalunya, però, els contribuents lleidatans només signifiquen el 17,60 per 100 del sector i la quota fiscal el 13,57 per 100 del total de la contribució industrial per alimentació a Catalunya.

La indústria de l'oli d'oliva és la més important del sector (quadre 11). El valor de la producció de les oliveres representava al voltant del 13 per 100 del valor total de la producció agrícola de la Província.

Aquesta era però una indústria que arrossegava des de feia anys una dura crisi. A les dificultats derivades de la crisi en el mercat mundial de l'oli, hem d'afegir la crisi permanent derivada de l'excessiva fragmentació del sector. L'Inspector Martí Lamich, afirmava que "la industria oleícola se ejerce en casi todos los pueblos de la comarca olivarera, que comprende los distritos de Lérida, Borjas i parte de Balaguer".

Quadre 11. Producció i valor de l'oli d'oliva
Província de Lleida

	Producció (Qm)	valor (pessetes)
1930	187053	35914176
1931	40023	8805060
1932	97217	16526890
1933	157206	26725020
1934	154745	26306650
1935	166924	28377080

FONT: Anuario estadístico de las producciones agrícolas

Mapa 3. Indústria de l'oli l'any 1900

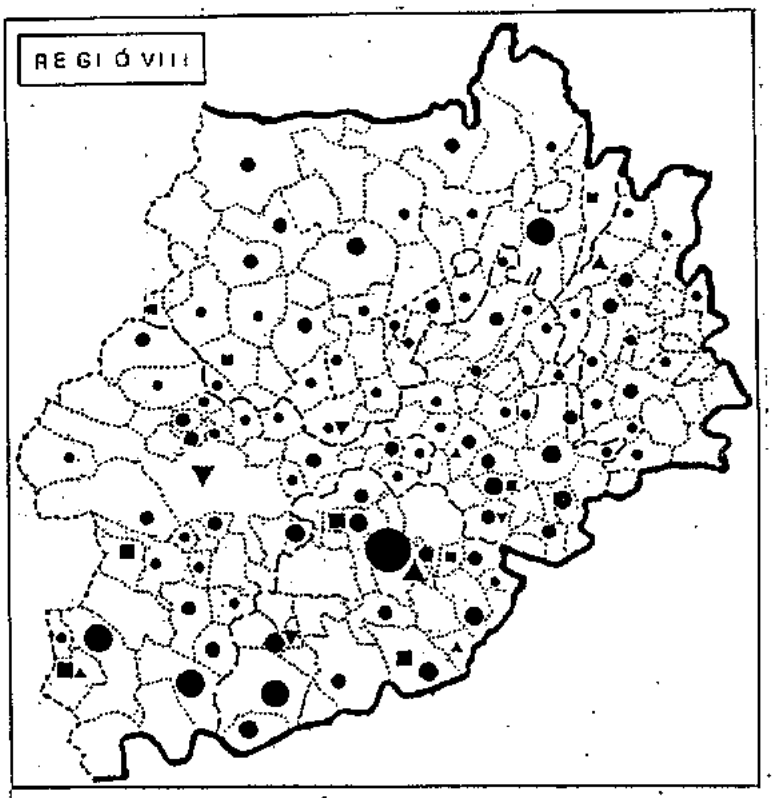

FONT: CEFERI ROCAFORT: Província de Lleida

Mapa 4. Indústria de l'oli l' any 1934

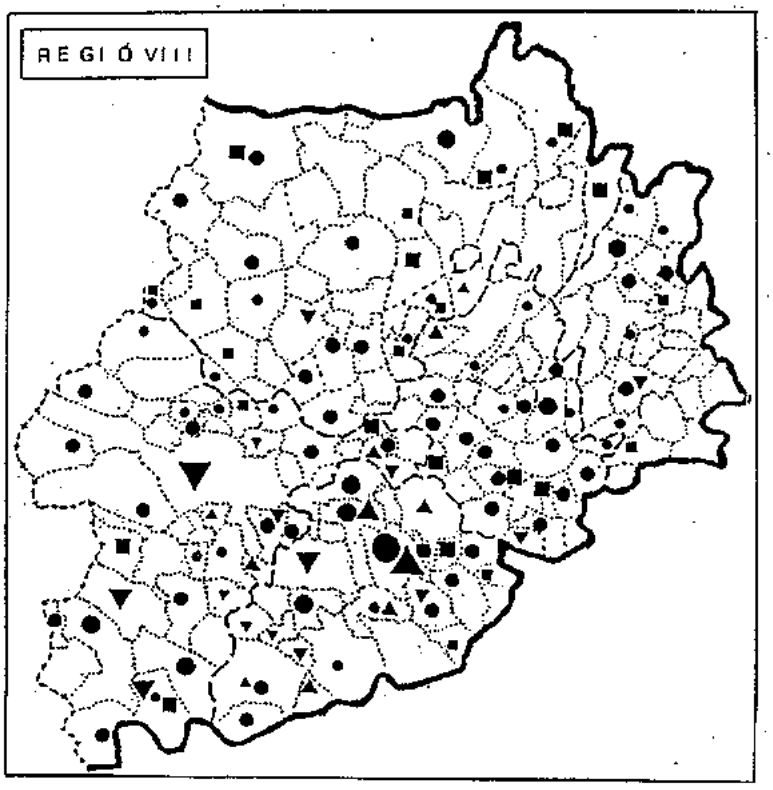

●premses; ■molins; ▲fàbriques.

ra, que es veia sotmesa a una forta competència per part de la potent concentració industrial barcelonesa (11). És aquest un dels exemples més clars de la debilitat de la indústria lleidatana, fins i tot en un sector teòricament favorable com el cerealístic. Si ens aturem un moment en el quadre 13, podem veure com el comerç entre Lleida i Barcelona (el principal client del

Quadre 13. Origen del blat i farina catalans arribats a les estacions de Barcelona (Per 100)

	Blat		Farina	
	Província Barcelona	Província Lleida	Província Barcelona	Província Lleida
1931	23,9	58,7	15,4	16,9
1932	34,0	52,8	17,5	14,3
1933	26,5	64,9	13,3	12,9
1934	19,2	74,1	16,8	9,6

FONT: Anuario estadístico de cereales, 1935.

blat lleidatà) era fonamentalment un comerç de grans i no de farines.

Assenyalem per últim, la notable fragmentació del sector, si bé en proporció més petita que la indústria de l'oli. Hem localitzat aquesta activitat en seixanta-vuit pobles: en cinquanta d'ells existien seixanta-dos molins i en vint-i-quatre trenta-sis fàbriques. (Vegeu els Mapes 5 i 6).

Tampoc van tenir un desenvolupament important les indústries directament vinculades amb la farinera, com la de pasta per a sopa o la de galetes, malgrat l'impuls que segons sembla van rebre, sobretot la primera, arran de la Guerra europea. Hem localitzat fàbriques per a pastes de sopa a Les Borges Blanques, a Cervera (dues), a Ponts, a Tàrrega (quatre) i a Lleida (tres)

Mapa 5. Indústria farinera l'any 1900

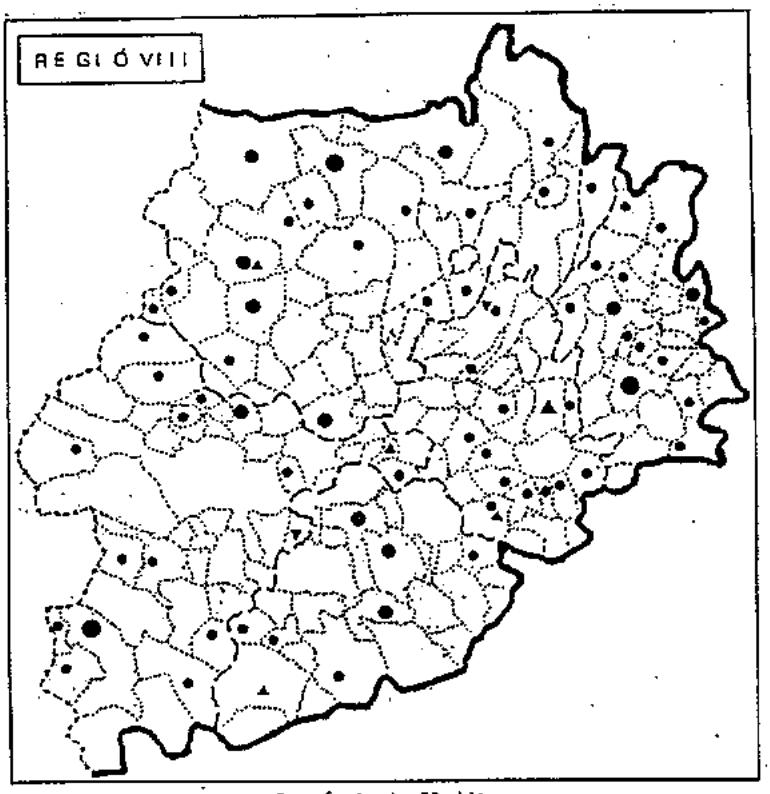

FONT: CEFERI ROCAFORT: Província de Lleida.

Mapa 6. Indústria farinera l'any 1934

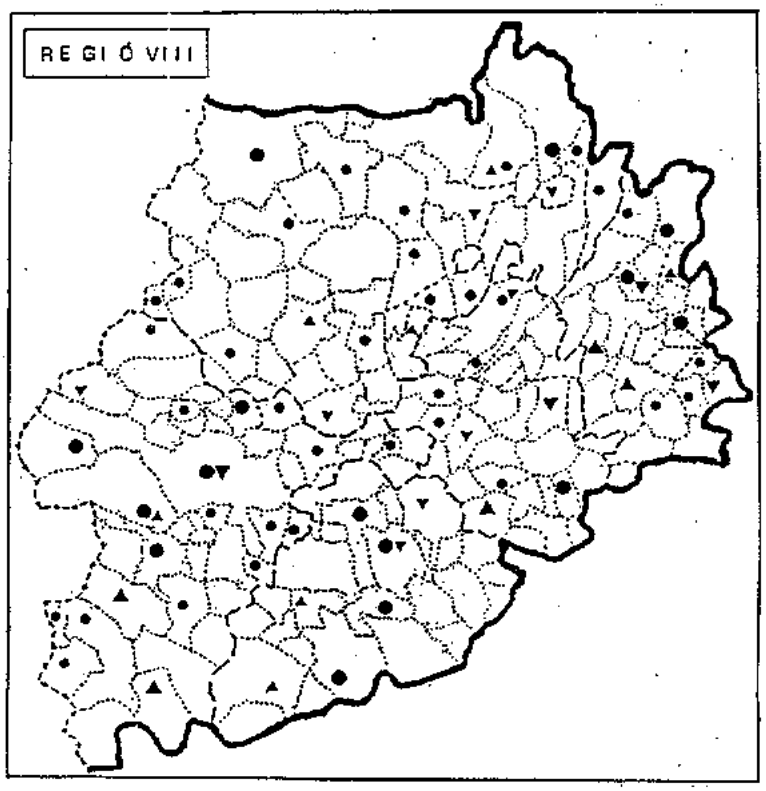

●molins; ▲fàbriques.

(12); i de galetes a Ager, Cervera i Lleida (dues), i a Tàrrega una de neules. La indústria del pa, per la seva banda, no passava d'una estructura típicament artesanal; fins i tot existia - entre la pagesia i els flequers un sistema d'intercanvi en espècies.

Les fàbriques de pinsos no tenien l'empenta que adquiririen anys més tard: la poca volada de la ramaderia lleidatana tampoc no ho exigia. Hi havia a Agramunt quatre fàbriques, a Arbeca un molí i un altre a Golmés. Val a dir, però, que aquesta activitat formava part de la general de les fàbriques de farines.

"Contrariamente a lo que sucede con los aceites, diu l'Inspector Martí Lamich, la fabricación de vinos se hace del más imperfecto y rudimentario, de ordinario por los propios agricultores". Tan sols la marca "Castell del Remei" va aconseguir acreditar-se en el mercat. La resta de la producció vinícola s'orientava majoritàriament a l'autoconsum o al mercat local. L'any - 1935 la producció de most de la Província de Lleida va significar el 6,26 per 100 del total català. En el quadre 14 podem veu

Quadre 14. Apreciació aproximada de la producció de mosts, segons les diferents elaboracions. Província de Lleida

	1935	1934	1933	1932
	Hectolitres			
vins negres comuns	64853	161590	151374	21163
vins blancs comuns	43272	38400	38090	81000
vins rosats i clarets comuns	86533	50206	66154	33000
vins negres fins de taula	10820	3614	4560	-
vins blancs fins de taula	10820	5190	7500	-
vins rosats i clarets fins de taula	-	1687	3000	-
vins licorosos dolços, licors	-	1000	1700	-
vins licorosos secs, licors	-	800	1500	-
misteles blanques	-	304	250	-
misteles negres		168	175	
vermouts i altres aperitius i vins tònics i medicinals		262	315	
total	216298	263221	274618	135163

FONT: Anuario estadístico de las producciones agrícolas.

re, encara, que sigui a tall orientatiu, com es distribuïa la producció vitícola lleidatana.

En el Castell del Remei (municipi de Penelles), es concentraven les principals activitats del sector, ja que ultra el vi (entre 25.000 i 30.000 hectòlitres a l'any, segons Pau Vila) - (13) i de la fàbrica d'alcohol de la qual ja hem fet referència, fabricaven conyacs, aiguardents i licors. També hem comptabilitzat sis fàbriques de licors a Lleida, tres d'aiguardents i licors a Artesa de Segre, tres a Balaguer, una de licor a Bellpuig, una d'aiguardent a Guissona, a Mollerussa i a Tàrrega i dues a Torà. A Ivorra, existia una fàbrica de champagne, activitat que no deixava d'ésser atrevida en aquella contrada.

Més amunt ja ens hem referit a la Sucrera del Segre, propietat de la Sociedad General Azucarera de España. Durant les - campanyes de 1929 i 1930 van entrar respectivament a la fàbrica 27.895.841 i 39.336.466 quilos de remolatxa i va envasar 2.571.094 Kg de sucre l'any 1929 i 3.472.465 l'any 1930. Segons Pau Vila a la Sucrera de Menàrguens durant la campanya hi treballen més de set-cents obrers, en torns de nit i dia, i un centenar durant tot l'any. La Sucrera, per fi, va donar lloc fins i tot a la -- construcció d'un ferrocarril de via estreta entre Mollerussa i Balaguer (14).

La indústria de conserves vegetals va experimentar un grau de concentració considerable: 641,55 pessetes de quota industrial com a mitjana. Abans de la Primera Gran Guerra havia aconseguit, a la ciutat de Lleida, un nivell esperançador, exportant, principalment a Amèrica, tant del Nord com del Sud, el 95 per 100 de la producció total. Aquesta indústria continuava localitzant-se a Lleida ciutat, on l'any 1934 existien tres fàbriques. Existien també establiments d'aquests productes a Balaguer, a Serós i a Torres de Segre.

Quadre 15. Producció de la industria conservera de Lleida, abans de 1914

	quilograms	caixes
Pebrots	1960000	40600
Tomates	840000	24500
Pèsols	112000	3360
Mongetes	8400	504
Escarxofes	8400	168

FONT: E. MARTÍ LAMICH, pp. 254-255.

Existien encara altres activitats relacionades amb l'alimentació que hem de considerar. La fabricació de xocolates, torrons i dolços en general, que es localitza principalment a Agramunt (tres fàbriques de xocolata i set de torrons). Els torroners d'Agramunt van adquirir justa fama i eren coneguts no solament en les fires i festes Majors de tot Catalunya, sinó que baixaven a Barcelona cada any pels volts de Nadal. Destaquen també Bellpuig (tres fàbriques de dolços) i Lleida (dues fàbriques de caramels, una de codonyat, una de xocolata i una altra de torrons). Hi havia encara una fàbrica de xocolata a Artesa de Segre, a Balaguer i a Tòrà i una de torrons a Torres de Segre i a Menàrguens una de mantecados. De fàbriques de gasoses, n'hi havia força, cosa que ens ha de fer creure que, una vegada més, no eren sinó indústries de caràcter local; n'hem localitzat a Agramunt, Aitona, Alguaire (dues), Almenar (dues), Arbeca, Artesa de Lleida i de Segre (dues), Balaguer (dues), Bellpuig (dues), Bellvís, Borges Blanques (tres), Cervera (dues), Granadella, Ponts (dues), Sarroca, Serós (tres), Tàrrega (quatre), Torà, Torrefarrera, Verdú i Lleida (tres).

Donada la poca vocació ramadera de la Regió, difícilment podem trobar una tradició industrial de productes càrnics o llets,

Mapa 7. Indústries de l'alimentació

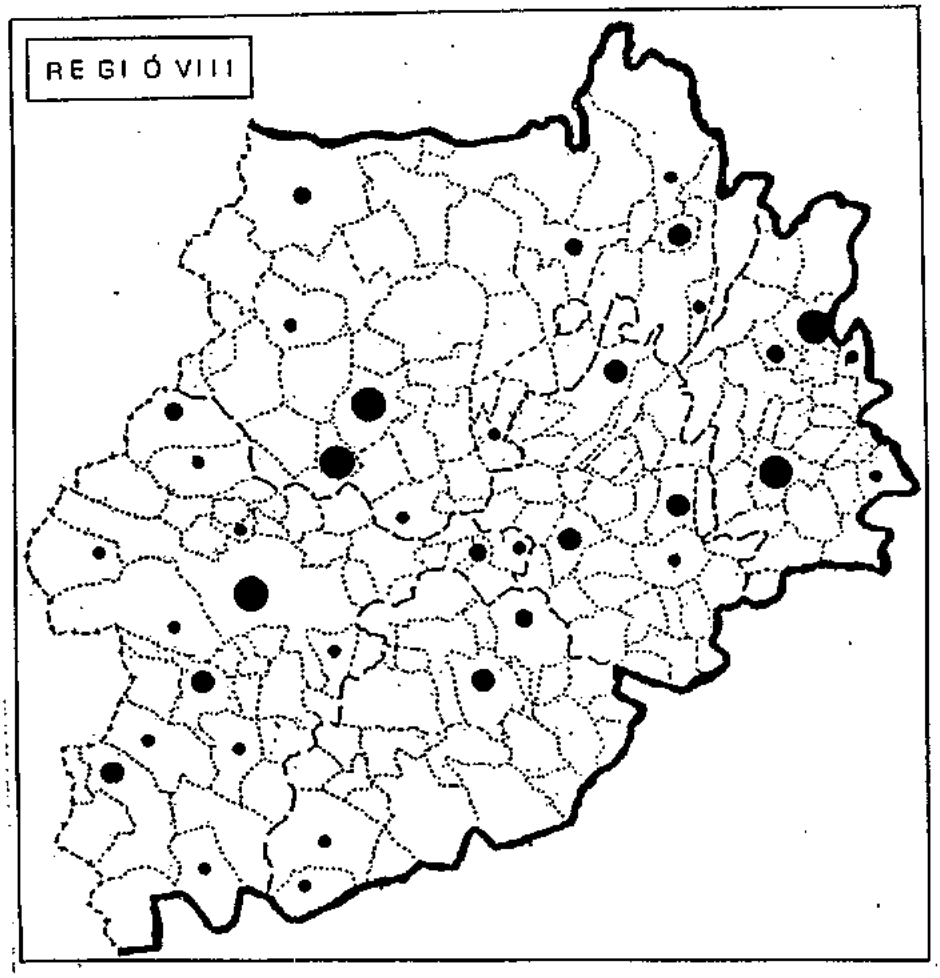

que vagi més enllà de la més estricta artesania i sense més pretensions mercantils que la pròpia botiga. Hem comptabilitzat fàbriques d'embotits a Cervera (dues), Freixenet i Altadill, Guissona (quatre), Ponts i Torà (dues). I a Balaguer una fàbrica de mantega i formatges.

L'apicultura, que proveïa les indústries de torrons, dolceria i cereria, n'hem localitzada a Ager (tres), Alcarràs (tres), Almenar (dues), Baronia de Rialb (dues), Les Borges Blanques (tres), Bovera, Cabanabona (tres), Cervera (tres), Maials, Mollerussa, Torà (dues) i Vilanova d'Alpicat.

Indústria elèctrica

Quadre 16. Aigua, gas i electricitat

	número contribuents	quota pessetes
Fàbriques d' electricitat per il.luminació (144 kilovats/hora)	144	23144
Productors d'electricitat destinada a força motriu (16 kilovats/hora)	16	209
Revenedors d'enrgia elèctrica	56	15721
Fàbriques d'asfalt	1	394

El desenvolupament elèctric de la província de Lleida va - venir més endarrerit que el de les províncies de Barcelona i Girona, encara que més tard els rius lleidatans havien de produir la força elèctrica que transformaria Catalunya.

Els orígens de la indústria elèctrica catalana hem de cercar-los en petites instal.lacions de caràcter local que aprofitant petits salts d'aigua fabricaven energia per il.luminar pobles que encara mancaven de fàbrica de gas. No és fins a partir de la segona dècada d'aquest segle quan apareixen les grans companyies elèctriques, això sí, aquestes adquiriran ràpidament un desenvolupament no igualat per cap altra indústria fins aleshores (15). A les comarques lleidatanes trobem encara als anys -- trenta una convivència entre tots dos sistemes: la supervivència d'un seguit d'indústries locals i la implantació, cada vegada més intensa de les grans companyies. Una altra qüestió, i no menor, és a benefici de qui es construeix la indústria elèctrica, i no m'estic referint tan sols al capital financer. És evident que la indústria elèctrica es va crear en funció de les necessitats industrials i també urbanes (les línies de les dues - grans centrals de la Regió VIII, Càmarasa i Serós, es dirigeixen directament cap a Barcelona), a costa, és clar, de l'agricul

tura. Parlar, com es fa freqüentment, de la riquesa hidroelèc-- trica de la província sense poder, al mateix temps, evaluar els costos (també humans) no és explicar del tot la realitat. L'energia no la ven, naturalment, la província, sinó les companyies, i per altra banda no és tampoc, una indústria generadora d'altres indústries, ni per tant de treball.

La principal societat instal.lada a la Regió era Riegos y Fuerza del Ebro S.A., filial espanyola de la Barcelona Traction Light & Powe Cº i que juntament amb Energia Elèctrica de Catalunya S.A. controlaven la indústria hidroelèctrica catalana. "Recs i Força" explotava a les comarques lleidatanes tres centrals, - la de Serós, la de Camarasa i la de Sant Llorenç. La central de Serós (dita també d'Aitona), s'alimenta amb aigua del Segre, -- subministrada pel Canal del mateix nom i que neix just al nord de la ciutat de Lleida, privant-la així de les abundants aigües que el riu porta fins allí. Va entrar en funcionament l'any --- 1914 i tenia una potència de 56.000 C.V. i una producció anual de 168.357.400 Kw.h. La presa i central de Camarasa van ser --- construïdes entre 1917 i 1920, sent en el seu moment una obra - exemplar; l'any 1930 la presa era encara per la seva alçada la quarta del món; tenia, aquesta central, una potència de 88.000 C.V. i una producció anual de 148.808.400 Kw.h. La central de - Sant Llorenç de Montgai (terme de Camarasa) és la més nova de - les tres i tenia una potència de 11.350 C.V. i una producció -- anual de 155.941.800 Kw.h; la presa de Sant Llorenç alimentava també el sub-Canal d'Urgell. "Forces i Recs" ara també propietària de les fàbriques de Fontllonga, Puigvert de Lleida i Albagés, així com la principal distribuïdora d'energia elèctrica a la Regió, ja sigui directament ja a través d'empreses més petites.

La Hidroèlectrica del Segre (o Hidroelèctrica de Catalunya), ara, juntament amb la societat Hidroelèctrica de l'Empordà, la

principal companyia elèctrica d'àmbit comarcal. L'Hidroelèctrica del Segre era propietària de les fàbriques d'Agramunt, Anglesola, Artesa de Segre, Barbens, Bellpuig, Foradada, dues a Tudela de Segre i a Vilanova de Bellpuig. Va ser fundada a partir de l'Elèctrica del Segre S.A. l'any 1914 i tenia el seu domicili social a Barcelona.

Mapa 8. Indústries extratives i elèctriques

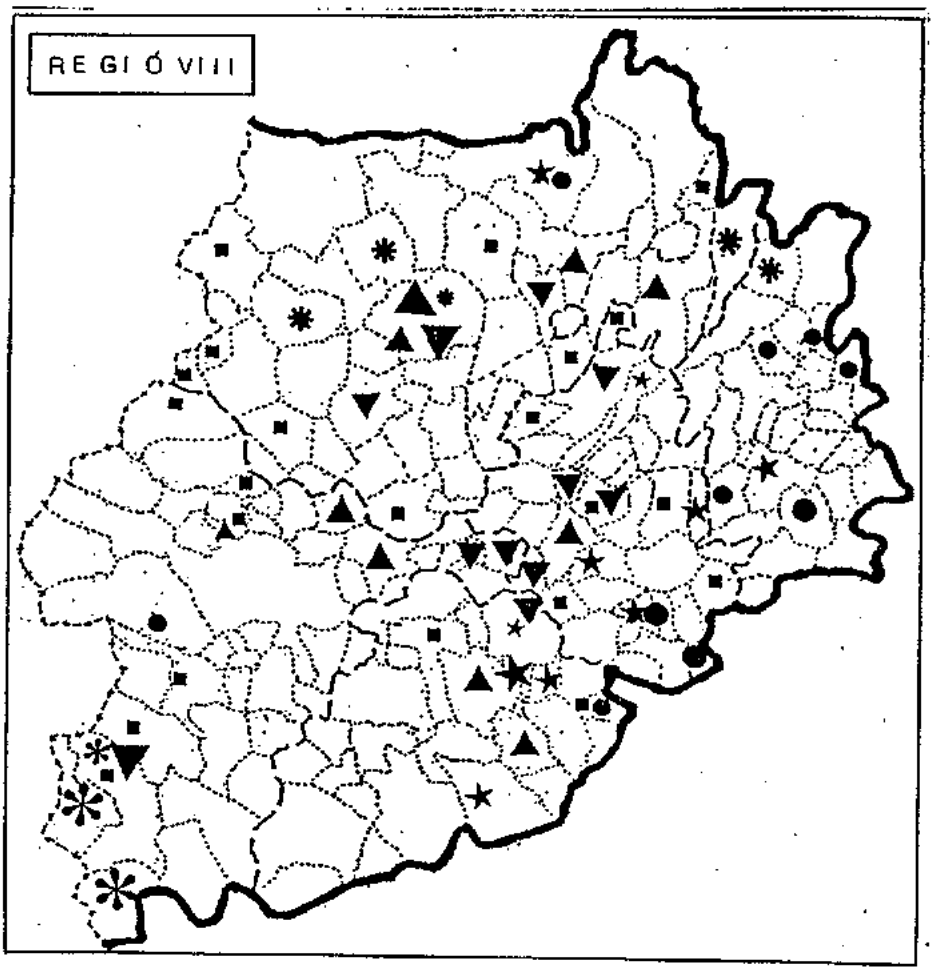

***mines de carbó; ●aigües medicinals; ★pedreres; ✱mines de sal i guix; ▲centrals elèctriques; ■centrals elèctriques locals.**

Hi havia encara altres empreses comarcals. Saltos de Piñana S.A., que tenia fàbriques a Bell-lloc, Torrefarrera i Vilanova de la Barca i la distribució per dotze municipis. L'Elèctrica de Balaguer tenia dues fàbriques, a Balaguer i a Camarasa, però també revent energia que li subministra "recs i Força" entre catorze municipis.

L'Elèctrica Garriguenca distribuïa l'energia que li subministrava "Recs i Força" entre tretze pobles de la comarca, mentre que Elèctrica de Segarra S.A., la comprava a Hidroelèctrica del Segre i la distribuïa entre dos pobles de la comarca i cinc de la comarca veïna, ja de la província de Barcelona.

Existien, a més, fàbriques de caràcter local a Aitona, Alcarràs, Almenar, Alós de Balaguer, Anglesola, Belianes, Bellvís Castellserà, Donzell, Fulleda, Guimerà, Ivars de Noguera, Juneda, Preixens, Serós, Tàrrega, Tiurana, Torrefarrera, Torres de Segre, Tragó de Noguera i Vilanova de Segrià. Elèctrica Baiget tenia fàbriques a l'Albi, Arbeca i Borges Blanques i la Forestal d'Urgell a Golmés i Mollerussa (16).

Paper i arts gràfiques

Quadre 17. Indústria del paper i arts gràfiques

	nombre contribuents	quota pessetes
Derivats del paper i similars	2	1450
Indústies gràfiques	37	8817

Tres fàbriques de paper tenim comptabilitzades, dues de la Forestal d'Urgell, una de pasta de paper a Mollerussa i una altra de cartró a les Borges Blanques. La "Forestal" era una empresa d'alguna vinculació a la Societat Canal; aquesta tenia dret a explotar els marges del Canal i, una vegada fracassada l'aventura dels cucs de seda, es va decidir per l'explotació forestal enfocada a la indústria paperera. La tercera fàbrica radicava a Rosselló i era de paper d'embalatge.

Les arts gràfiques no deixen d'ésser una indústria artesanal, amb poques perspectives d'expansió. Hem comptabilitzat impremtes a Balaguer (dues), Bellpuig, Borges Blanques (dues), -

Cervera (dues), Mollerussa (dues), Tàrrega (cinc) i Lleida (tretze). Existeixen a més, a Cervera, dues estamperies i dos relligadors, a Tàrrega un relligador i a Lleida, nou estamperies i dos relligadors.

Altres indústries

Hem de ressenyar en primer lloc aquelles artes relacionades directament amb productes agrícoles i que estaven pràcticament esteses per tota la Regió. Em refereixo a la composició de cistells i coves i d'estoreries i esparteries: hem de senyalar principalment Agramunt, Balaguer, Borges, Cervera, Guissona, Mollerussa, Serós, Tàrrega i Lleida. També la fabricació d'escombres a Juneda i Lleida. I encara, la indústria del carbó vegetal, ressenyada ja per Ceferí Rocafort, al nord de Balaguer.

Altres indústries que hem localitzat són les de trefileria a Freixenet i Altadill i a Mollerussa. La de corses i toquilles a Balaguer, Cervera, Tàrrega i Torà. Les pedres per a filtres a Sarroca. Una pelleteria a Balaguer. A Tàrrega, de manxes, de flors artificials i de pianos. I a Lleida, per últim, de caixes de cartró, de figures de guix, de perruques i postissos (set) i d'aparell d'ortopèdia (dues).

De la lectura, potser un xic monòtona i reiterativa d'aquest cens industrial, crec que en podem deduir unes quantes característiques generals.

Hem de constatar, en primer lloc, que no es tracta tant d'indústries en el sentit modern del mot, sinó que majoritàriament no són sinó petits tallers, tot sovint familiars, de característiques artesanals.

En segon lloc, hem de ressaltar el caràcter residual de moltes d'aquestes indústries. És a dir, moltes d'aquestes activitats estaven simplement comdemnades a desaparèixer.

Les indústries pròpiament dites eren poques i molt localitzades, sense arribar a crear espais pròpiament industrials.

Per últim, podem decidir, a partir de les diferents localitzacions industrials, una primera xarxa dels nuclis comarcals i sub-comàrcals.

2. SERVEIS

Transports i comunicacions

En la molt repartida Memòria de l'Inspector E. Martí Lamich les deficiències en les comunicacions apareixen una i altra vegada com una causa principal de les dificultats que patien les indústries lleidatanes. Sota tres aspectes analitzarem aquesta qüestió: carreteres construïdes, servei públic d'automòbils i transport ferroviari.

Quadre 18. Vies existens el 31 desembre 1933

Províncies	total vies construïdes	Per Km2
	Km	
Barcelona	2677	35
Girona	1874	32
Lleida	2033	17
Tarragona	1861	30
Espanya	97282	21

FONT: Anuario estadístico de España. 1934.

En la xarxa de carreteres i camins existents l'any 1933, la província de Lleida no solament va a la cua de Catalunya sinó que també està per sota del conjunt espanyol. És clar que, principalment, la incomunicació es referia a la regió muntanyenca. Així i tot, crec que el panorama no seria massa diferent. Dels 2.033 Km totals, 1.301 eren de carreteres de l'Estat, 144 de carreteres provincials i 588 km de camins veïnals.

Pel que es refereix al servei públic d'automòbils, la situació de la província de Lleida és tan lamentable com en el tema anterior. No solament va també per darrera de les tres altres províncies catalanes, sinó de la mitjana espanyo

la. El senyor Josep Monzón, que comptabilitza cinquanta-sis lí

Quadre 19. Servei públic autoritzat d'automòbils (1933)

Províncies	nombre línies	longitud total Km	longitud per Km2
Barcelona	196	3518	45
Girona	62	1505	26
Lleida	66	1659	14
Tarragona	81	1544	25
Espanya	2447	90957	18

FONT: Anuario estadístico de España. 1934.

nies, diu que són dues-centes vuitanta-nou les poblacions de -- les províncies de Lleida, Osca, Saragossa, Tarragona i Barcelona les comunicades amb Lleida, cent setanta-cinc amb línia di-- recta i cent catorze a partir d'enllaços que tenen per centre - la Seu d'Urgell, Tàrrega, Artesa de Segre, Balaguer i Cervera (17).

El ferrocarril, el tercer element a analitzar, només circula per la zona sud de la província, de Lleida cap a Barcelona - via Manresa i cap a Tarragona (a partir de Picamoixons es divideix cap a Reus i Tarragona o cap a Valls i Barcelona) i de --- Lleida cap a Saragossa via Montsó, l'única via cap a l'interior.

El més genuïnament lleidatà dels trens era el de Lleida a Saint Girons (dit també del Noguera Pallaresa). Aquest ferrocarril formava part d'una línia més àmplia i ambiciosa: Baeza-Albacete-Teruel-Lleida-Saint Girons i com a trans-pirenaic havia estat acordat amb França l'any 1904. Al revés dels seus homòlegs de Puigcerdà i Canfranc, amb el projecte lleidatà mai es van -- complir els termini per a la seva construcció. Fins a l'any 1924 no va arribar a Balaguer i fins al 1950 i 1951 no arribaria a - Tremp i a la Pobla de Segur, final del trajecte per ara. Aquest fracàs va fer córrer rius de tinta a Lleida i va donar lloc a -

una quantitat infinita de comissions i inútils iniciatives, --- fins al punt de deixar en el sentir comú lleidatà l'amargor --- d'haver estat enganyats i postergats una vegada més. Al marge de la comunicació directa amb França, i que de ben segur que va -- despertar il.lusions absolutament infundades, la no construcció d'aquesta línia va significar un aïllament de la zona nord de - la província, dificultant tota mena de comunicacions comercials així com restant-li possibilitats turístiques (18).

Però també altres zones de la Regió VIII queden força --- allunyades del tren. Penso, per exemple, en el nord de la Noguera, amb nuclis subcomarcals importants com Artesa de Segre o -- Ponts o el nord de la Segarra amb Guissona o Torà de Riubregós, per exemple. Una altra qüestió és la manca d'uns mínims ferroviaris inter-regionals (tan sols existia la línia Mollerussa-Balaguer); recordem el paper bàsic que el tren va jugar a finals del XIX i principis del XX, la Geografia general de Catalunya dirigida per Carreras Candi, per exemple, ens dóna sempre la referència de la distància entre cada poble i l'estació de tren - més pròxima.

El comerç

> "(...) el nostre comerç ha de cercar també la seva estabilització o bé en l'exportació - dels fruits o en la venda dels productes manufacturats a la gent del camp;"

Són la continuació de les paraules del president de la - Cambra Oficial de Comerç, senyor Pujol Cercós, a La Veu de Catalunya i a les quals m'he referit més amunt, paraules que resu-- meixen prou bé l'orientació que hauria de tenir el comerç lleidatà. Una altra cosa és saber si va ser capaç d'assolir aquests objectius i si la classe comercial els havia asumit.

Quadre 20. Contribució sobre el comerç en general, 1930 (Per 100)

Províncies	sobre el total de Catalunya		sobre el total d'Espanya		quota mitjana pessetes
	número contribuents	quota pessetes	número contribuents	quota pessetes	
Barcelona	66,41	80,92	12,01	18,46	406,90
Girona	12,13	5,92	2,19	1,35	162,96
Lleida	10,25	5,59	1,85	1,27	182,20
Tarragona	11,19	7,55	2,02	1,72	225,51

FONT: Anuario estadístico de España. 1932-1933, p. 427

Altra vegada hem de fer referència al poc pes que la Província de Lleida té en el conjunt català i nul en l'espanyol (quadre 20). Les fonts de què he disposat, fiscals i l'Anuario general de España, no permeten ni avaluar el volum comercial lleidatà, ni tan sols redistribuir les dades generals (contribuents i quota) entre els diferents sectors, ni classificar degudament les diferents activitats comercials ressenyades, ja que la confusió entre els diferents sectors i sub-sectors és força notable.

Tan sols de manera indicativa deixem constància que a partir de l'Anuario general de España es poden comptabilitzar les següents activitats comercials. Com era d'esperar el grup principal és el constituït pels tractats amb cereals i farines, quatre-cents vuitanta-u en total, repartits entre setanta-dos pobles. Les fruites, verdures i llegums sumen també la important xifra de dos-cents vint-i-cinc comerciants, repartits entre trenta-sis pobles. Els comerciants de palla i farratges són cent-quaranta-quatre, entre trenta-dos pobles. Cent-quaranta-tres sumen els comerciants i tractants d'olis, dels quals disset radicaven a Lleida i quaranta-tres a Les Borges Blanques; dels tretze comerciants d'olives, sis eren d'Arbeca. De comerciants d'ametlles n'hem sumat cent-quatre, repartits entre vint-i-vuit pobles, principalment de les Garrigues.

Després d'aquests grans grups, hem de comptabilitzar, setanta-dos comerciants de vins i aiguardents (Borges, Juneda i Lleida, són els que reuneixen un nombre més elevat). Trenta-vuit comerciants d'ous, repartits entre vint pobles. Els comerciants de patates sumen trenta-cinc, repartits entre quatre pobles, divuit d'ells, però, residien a Vilanova de Meià. Hem sumat, també, vint-i-cinc comerciants de llanes, repartits entre set pobles, i vint-i-un de pells, entre sis pobles. Vint-i-quatre eren els comerciants de llavors; Lleida sola, però, en reunia dinou. Vint-i-tres ho eren de remolatxa, de la zona la Noguera-Urgell-Segrià, vuit pobles en total. Els comerciants de carbó (cal suposar que vegetal) sumen dotze, nou a la Noguera. També de la Noguera, per últim, eren els comerciants de cànem, nou en total, tres a Balaguer i sis a Castelló de Farfanya.

El senyor Jordi Llobera, en un article al qual faren referència més avall, deia del comerç lleidatà (de la província, cal

Quadre 21. Establiments comercials a la ciutat de Lleida, 1930

Queviures i productes alimentaris	300
Teixits i altres articles de vestir	105
Rellotgeria, joieria i bijuteria	12
Adreguería, perfumeria, articles higiènics i farmàcia	27
Ferreteria, maquinària agrícola, articles elèctrics, etc.	38
Mobles i tapisseria	9
Curtits, llana, basters	9
Màquines d'escriure i de cosir, terrissa i material sanitari	15
Vehicles (autos, bicicletes, motos, etc.)	9
Llibreria, papereria, periòdics	12
Carbó, llenya, escombres, etc.	20
Joguines i quincalla	11
Magatzemistes, tractants, exportadors	28

FONT: JOSEP LLADONOSA: La ciutatde Lleida, Vol. II, p. 191.

entendre) que era simple proveïdor de la població; si ens aturem en la composició del comerç de la ciutat de Lleida (quadre 21), el principal nucli comercial no sols de la província sinó que s'estén més enllà de les fronteres de la Catalunya estricta, comprovarem l'exactitud de la definició del senyor Llobera.

L'enquesta que la Ponència que la Generalitat va nomenar per estudiar la divisió territorial va fer a tots els municipis catalans, ens dóna la xarxa dels mercats de la Regió. L'enquesta preguntava pel principal mercat de cada localitat i per un segon mercat al qual acudien els habitants d'aquell municipi. Catorze pobles responien que el seu mercat principal era el propi, Balaguer, Ager, Agramunt, Artesa de Segre, Borges, Cervera, Bellpuig, Guissona, la Manresana, Ponts, Tàrrega, Torà i Lleida. Són aquests fonamentalment els mateixos centres de mercat, principal o secundari, per als altres pobles (19). (Mapa 10)

En resum la debilitat del sector ens ha de fer pensar que "l'exportació dels fruits", per tornar a les paraules del senyor Pujol Cercós, de l'agricultura lleidatana pel comerç lleidatà no havia d'ésser important i per altra banda "la venda dels productes manufacturats a la gent del camp" es devia reduir a un comerç molt tradicional i en gran manera autoabastit per la producció local.

Mapa 10. Mercats

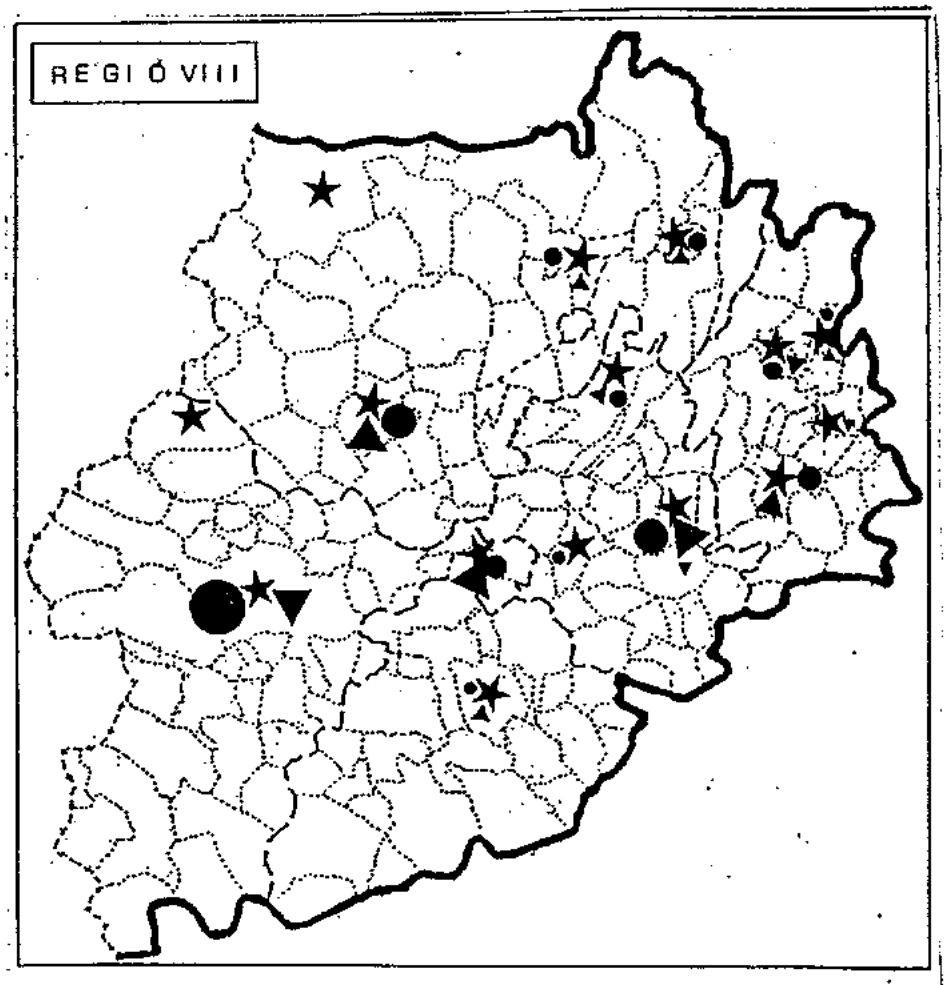

★mercat propi; ●mercat principal; ▲segon mercat.

Serveis bancaris

En un altre article -"Lleida bancària"- publicat en el número ja citat de La Veu de Catalunya del 30 de juliol de 1933, el senyor Jordi Llobera, explicava que el problema més greu que tenia plantejat Lleida en el terreny bancari era:

> "Indiscutiblement això: l'aparell bancari que funciona en el país, no compleix amb exactitud "dins de la província", la doble missió que forma part integrant del programa general de la banca" (20).

És a dir, mentre la banca compleix "a la maravella" -després veurem que amb una xarxa tant esquifida fins i tot aquesta funció havia de quedar compromesa- la missió de recollir diner, incompleix la de redistribuir-lo. Diu el senyor Llobera que no existeixen les estadístiques amb què defensar aquesta segona afirmació, però que existeixen "signes externs" que fan pensar-ho.

Entre la banca catalana, era el de Reus, Banc de Descomtes i Prèstecs, associat al Catalunya, el que tenia una xarxa més estesa a les camarques lleidatanes. L'any 1934 comptava amb dotze sucursals, a l'Albi, Almatret, Arbeca, Aitona, Cervià, Granadella, Juneda, Llardecans, Maials, Pobleta de la Granadella, Serós i Vinaixa. La majoria d'aquests pobles estan situats en una zona abocada cap a Reus, Montblanc i Santa Coloma de Queralt -- (vegeu la nota 19 d'aquest mateix capítol). La fallida del Banc de Catalunya va arrossegar la del de Reus, que s'incorporà massivament l'Hispano Colonial.

Aquest banc, l'Hispano Colonial, l'any 1935, i gràcies a un acord amb el Central, incorporà les oficines que aquest tenia a Catalunya i per tant les de Bellpuig, Cervera, Balaguer i Lleida i més tard obrirà també oficina a Guissona. L'any 1950 l'Hispano Colonial, que ja hem vist s'havia quedat amb les oficines del Banc de Reus, serà absorbit definitivament pel Central, con

vertint-se aquest en un dels millors col.locats de la província.

El segon banc català més estès era la Banca Arnús, que tenia oficines a Agramunt, a Artesa de Segre, a Mollerrussa, a Ponts, a Balaguer, a Cervera, a Tàrrega i a Lleida: vuit oficines en total. L'any 1947 la Banca Arnús seria també absorbida pel Central.

La banca lleidatana, l'enfortiment de la qual demanava el senyor Llobera com a remei a la poca atenció que Lleida rebia de la forastera, no va superar, en cap cas, l'estadi de "banquers corresponsals" (21), sense anar més enllà d'un àmbit local o comarcal. Segons l'Anuario General de España l'any 1934 existien "banquers corresponsals" a Agramunt (Josep Gassó), Almenar (Ramon Fargues), Artesa de Segre (Lluís Santaeugènia), Cervera (Josep Civit), Guissona (Magí Mercadé), Mollerussa (Josep Nogués i Ignasi Queralt), Ponts (Josep Audet), Tàrrega (Francesc Segarra Vives), Torà (Ramon Bagà) i a Lleida (Fills de Magí Llorens). La Banca Llorens va ser l'única institució lleidatana que va arribar a adquirir un cert estatus de banc i l'any 1935 passaria a mans de l'Hispano Americano (22).

Entre la banca espanyola, el Central, ja ho hem vist més amunt, era el millor situat. El seguia l'Español de Crédito, que s'estableix a Catalunya l'any 1930 a partir de la compra del Banc di Roma i l'any 1934 tenia oficines a Balaguer, a Les Borges Blanques, a Cervera, a Tàrrega i a Lleida. El Banco de Aragón tenia també oficines a Balaguer i a Lleida. A Lleida ciutat tenien també oficina els bancs de Bilbao, el Comercial de Barcelona i el Nueva Hispania i el Banc d'Espanya, establert a Lleida des de l'any 1886.

El Banc d'Espanya era encara per aquest temps un banc comercial en competència amb la banca privada, i cobria unes necessitats "que no són cobertes pels bancs locals"; la valoració

Mapa 11. Bancs i caixes d'estalvi

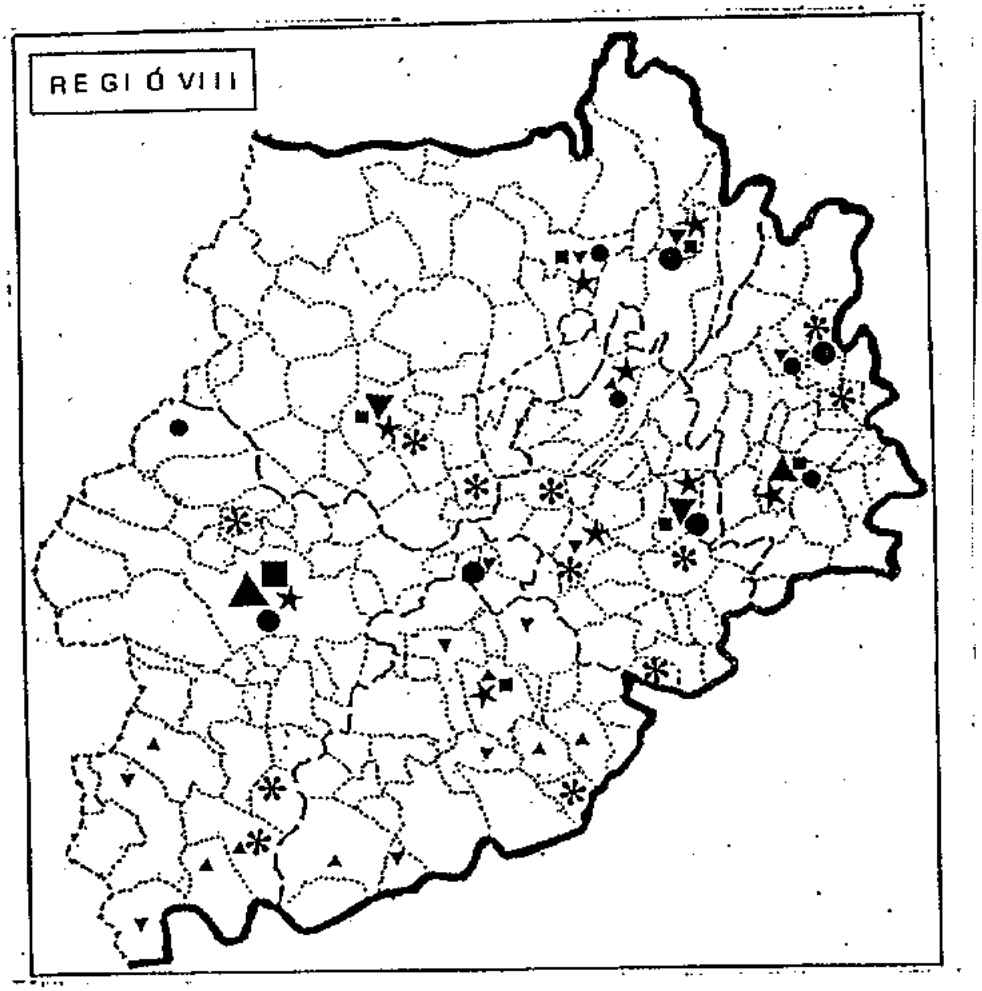

▲bancs; ■caixes d'estalvi; ★caixes postal; *caixes rurals; ●bancs corresponsals.

d'aquesta actuació es problemàtica, car com assenyala també --- Francesc Cabana, és "difícil de veure exactament fins a quin -- punt és causa o conseqüència de la manca de banca catalana" (23). La influència del Banc d'Espanya a la Província de Lleida havia d'ésser força important ja que els senyors Sardà i Beltran parlen de "un complet domini, ja que no solament predomina, sinó - que pràcticament és l'únic mitjà amb què compten aquestes comarques (es refereixen també a les de Girona) per a poder efectuar les seves operacions de Banca".

La sucursal a Lleida del Banc d'Espanya era deutora respecte del propi Banc; és a dir, i aquesta era la política general

del Banc, invertia en la província més diner del que els lleidatans hi havien dipositat. Una altra cosa seria analitzar aquesta política inversionista del Banc (24).

Una altra qüestió és la participació lleidatana en el capital del Banc. Els accionistes lleidatans representaven el 0,11 per 100 del total i el 3,42 per 100 dels accionistes catalans.

Quadre 22. Accions i accionistes del Banc d'Espanya

Sucursals	Accions	Accionistes
Barcelona	10195	383
Tarragona	512	38
Lleida	213	17
Reus	195	25
Tortosa	169	15
Girona	133	15 18
Total Espanya	354000	151915

FONT: FRANCESC CABANA: La banca a Catalunya, p. 185

Per altra banda, els accionistes lleidatans posseïen cadascun d'ells, gairebé la meitat de les accions que posseïa com a mitjana un accionista, 12,50 accions per accionista a Lleida, per 23,29 de mitjana espanyola, que coincideix pràcticament amb la catalana (23,01); és a dir, a Lleida hi havia menys accionistes i més pobres, si val l'expressió.

Entre les caixes d'estalvi, la de Pensions era l'única que comptava amb una certa expansió. El senyor Jordi Llobera fins i tot diu que era la institució bancària més "poderosa" de la província. Existien, però, d'altres institucions del mateix ram. A Lleida tenien també oficina la Caixa de la Generalitat i la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Lleida. La Caixa Postal, comptava l'any 1929, a la Regió, amb nou oficines, a Agramunt, Artesa de Segre, Balaguer, Bellpuig, Les Borges Blanques, Cervera,

Ponts, Tàrrega i Lleida (25). De Caixes Rurals, tot sovint lligades a sindicats agrícoles, n'hi havia a Bellpuig, Ivars d'Urgell, Linyola, Llardecans, Omells de Na Gaia, Portella, Rosselló, Torà, Torrebeses, Vallfogona de Balaguer, Verdú i Vilosell; la desconnexió entre unes i altres i el caràcter molt elemental del seu funcionament i ambicions els dóna un caràcter estrictament local i fins i tot gremial.

En els seus inicis, la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Lleida, fundada l'any 1880, i igual que la majoria d'aquestes institucions, era fonamentalment una institució de caràcter benèfic i educatiu, és a dir, dirigida tant a combatre l'usura com a fomentar l'estalvi, principalment entre les classes treballadores (26), però també hem de considerar, com assenyala Jordi Fontseré, una última aspiració de cara a "procurar la estabilitat y quietud pública" (27).

Malgrat que el Mont de Pietat aniria perdent importància en el total de préstecs de la Institució, principalment a partir del nou segle, aquesta faceta va fruir d'un tracte preferent, mantenint d'aquesta manera el caràcter fundacional i condicionant, potser, l'expansió de la Institució. Així per exemple, en la Memòria de 1931, podem llegir:

> "Durante todo el ejercicio que reseñamos no se ha celebrado subasta de objetos predarios, pues quisimos dar toda clase de facilidades a nuestros deudores, comprendiendo la Junta de Gobierno que la situación, por su escasa cosecha, así lo aconsejaba."

Sembla, per altra banda, que la política creditícia de la Institució va ser molt conservadora, concentrant-se principalment en els crèdits personals i els hipotecaris sobre finques urbanes o rústiques, i a partir de 1898 també sobre valors cotitzables en borsa, al 65 per 100 del seu valor. "Las modalidades de crédito -diu José Fornies- que practicó la institución no va

riaron apenas entre 1889 y 1940" (28).

Quadre 23. Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Lleida, impositors (1913)

Menors, homes	114
Menors, dones	78
Dones solteres	159
Dones casades	360
Dones vídues	341
Domèstiques	217
Jornalers i artesans	499
Empleats	190
Militars, amb graduació o sense	56
Pagesos	468
Societats	41
Orfes	84
Professionals	181
Comerciants	113
Propietaris	72

FONT: Memoria 1913, pp. 15-16

Si bé en la intenció dels seus fundadors la Caixa era pensada fonamentalment per a les classes treballadores, i el quadre 23 i certa política afavoridora de l'estalvi així ens ho indica, altres qüestions ens assenyalen que els beneficiaris reals seran principalment certs sectors de les classes mitjanes o de la burgesia. Em refereixo tant als articles de possible pignoració (s'admetien tan sols or, plata, pedres precioses, roba blanca, mobles i atuells de qualitat) com als destinataris dels crèdits; "las clases medias, y la burguesia local, diu Fornies, y cada vez en menor cuantía, obreros y jornaleros, harían uso de las modalidades de préstamo". (29)

Els socis fundadors, i els seus hereus, van assegurar-se, per la seva banda, el control de la Institució, i si bé els primers anys podem observar una certa mobilitat en els càrrecs (càrrecs que exercien de manera gratuïta i en un moment en què el Monte-pío no tenia més personal que un ordenança), a partir de principis de segle la direcció es va anar concentrant al voltant d'un nucli cada vegada més reduït i del qual hem de destacar don Ramon Felip i Galicia, que va ocupar la direcció des de 1913 fins a la seva mort, l'any 1936 (30).

La Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Lleida ha estat l'única institució lleidatana del seu caire i malgrat sembla (quadre 24) que s'anés a consolidar com a tal, ha estat de les poques del seu rang que no ha aconseguit sobreviure. La nul.la ex

Quadre 24. Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Lleida

Any	Llibretes	Capital impost
1881	121	17926,50
1890	256	95345,69
1900	1300	1279363,14
1910	2400	1930069,35
1920	3449	2922251,57
1930	7521	6055820,80
1934	8729	5479718,31

FONT: Memoria 1934-35, p. 21

expansió geogràfica, el manteniment d'un estil de treball esquifit (l'any 1935, per exemple, obre tan sols de 9 a 11 de dilluns a dissabtes i de les 16 a les 18 aquest darrer dia) i una política poc ambiciosa i excessivament conservadora, ens explicarien, potser, part del seu fracàs. L'altra part correspondria tant a

les característiques de l'economia lleidatana del moment, com a la voluntat del nucli director de mantenir al Monte-pío en uns límits concrets i que coincidien força bé amb les intencions fundacionals. La Caixa lleidatana seria absorbida l'any 1979 per la Caixa de Pensions.

Aquesta, la Caixa de Pensions (31), havia obert set oficines a la Regió, des que el 1910 s'establí a Tàrrega i Lleida. Al 1934 tenia oficina a Balaguer, Cervera, Les Borges Blanques, Artesa de Segre i Ponts.

L'any 1935 (el de desembre) l'estalvi lleidatà confiat a la Caixa de Pensions sumava 32.917.500,0 pessetes, cosa que representava el 4,8 de l'estalvi català dipositat en aquesta Institució: 0,8 per 100 pertanyen a Balaguer, el 0,1 a Artesa de Segre, el 0,1 a Ponts, el 1,0 a Cervera, el 1,0 a Tàrrega, el 1,8 a Lleida, i era inapreciable el de les Borges Blanques. I per l'altra banda dels 106.423.800,0 pessetes que la Caixa de Pensions havia concedit en crèdits el 31 de desembre de 1935, tan sols corresponien a la Regió VIII el 3,4 per 100 (el 0,4 a la Noguera, el 0,3 a la Segarra, el 0,4 a l'Urgell, el 0,4 al Segrià i el 0,3 a les Garrigues).

Malgrat que en conjunt (només les Garrigues reben més diners dels que han dipositat) les comarques lleidatanes surten "perjudicades" de les seves relacions amb la Caixa de Pensions, crec que seria exagerat pensar que l'economia lleidatana del primer terç del segle vint -l'agricultura lleidatana, en últim terme- està sofrint un drenatge important a través dels sistemes crediticis a favor d'altres terres o de la indústria, per exemple. A aquestes altures no ens ha de sorprendre que l'estalvi per habitant a través de les caixes, l'any 1935, a les comarques lleidatanes, sigui menys de la meitat de la mitjana catalana (168,8 pessetes per 376,9); l'estalvi per habitant dins de la Regió es distribuïa de la següent manera: la Noguera 125,4 -

pessetes per habitant, la Segarra 321,2 (l'única comarca que s'apropa a la mitjana catalana), l'Urgell 168,8, el Segrià 201,9 i les Garrigues 168,8 (32).

Si, a més, tenim en compte, com assenyalen Nadal i Sudrià, que el crèdit de la Caixa de Pensions es dirigia principalment cap "a les economies domèstiques i als serveis col.lectius", tampoc no ens pot sorprendre que l'economia -agrícola- lleidatana no fos afavorida especialment, car ja hem vist el poc integrada que resultava l'agricultura familiar lleidatana.

3.- EL CAPITAL FINANCER

L'últim aspecte de l'activitat econòmica lleidatana que ens queda per veure és l'estructura del capital financer. Igual que en els sectors anteriors, situaré primer el capital lleidatà en referència al conjunt català i espanyol, per analitzar, en un segon pas, l'estructura interna del cas concret lleidatà (33).

Quadre 25. Resum del capital en accions de les societats anònimes. 1930.

Províncies	nombre societats	capital nominal	mitjana
Barcelona	1670	3947717467	2363902,67
Girona	48	36038200	750795,83
Lleida	24	9210250	383760,41
Tarragona	52	52433000	1008326,90
Total d'Espanya	4604	15342786896	3332490,63

FONT: Anuario financiero y de sociedades anónimas de España. 1930.

Cap lector que hagi arribat fins aquí s'estranyarà del quadre 25, del poc nombre de societats anònimes existents a la Província de Lleida i de la feblesa del conjunt d'aquestes societats.

Quadre 26. Resum del capital de les societats anònimes de la Província de Lleida

	1930			1931		1932		1933		1934		1935	
	1	2	3	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Olis, greses i lubrificants	1	82500	82500	id.	id.	id.	id.	id.	id.	id.	id.	id.	id.
Aigua potable	2	120500	60250	id.	id.	id.	id.	id.	id.	id.	id.	id.	id.
Cervesa	-	-	-	1	501000	id.	id.	id.	id.	id.	id.	id.	id.
Comerç en general	1	75000	75000	id.	id.	id.	id.	id.	id.	id.	id.	id.	id.
Electricitat i gas	7	2212000	316000	8	3262000	id.	id.	7	3130000	id.	id.	6	2980000
Farineres i panificació	2	200000	100000	id.	id.	id.	id.	id.	id.	id.	id.	id.	id.
Fusta	1	525000	525000	id.	id.	2	1225000	1	700000	2	1450000	id.	id.
Maquinària i construccions metàl.liques	1	3500000	3500000	id.	id.	id.	id.	2	375500	id.	id.	id.	id.
Productes alimentaris	3	684750	228250	2	183750	3	211750	id.	id.	id.	id.	id.	id.
Productes químics i farmacèutics	2	300000	150000	id.	id.	1	200000	id.	id.	id.	id.	id.	id.
Tèxtil	1	350000	350000	id.	id.	2	450000	id.	id.	id.	id.	id.	id.
Transports	3	1160500	386833	2	1010500	3	1065200	id.	id.	id.	id.	4	1165200
Total	24	9210250	383760	23	10110250	3	10892950	26	10510950	27	11260950	27	11210950

1 Nombre de societats; 2 Capital nominal; 3 Mitjana (capital nominal).

FONT: Anuario financiero y de sociedades anónimas de España. 1930-1935.

Una altra qüestió és l'estructura interna del capital lleidatà (quadre 26). Per nombre de Societats, em refereixo a l'any 1930, destaca per damunt de tot el sector elèctric, amb set societats, però al mateix temps la mitjana per societat de capital nominal està per sota de la ja molt baixa mitjana provincial. Això ens confirma en el que hem vist en parlar de la indústria elèctrica, la supervivència d'una indústria comarcal (i fins i tot sub-comarcal) absolutament -

anacrònica en un sector punta de la indústria espanyola. Pel seu capital nominal, cal assenyalar en primer lloc el sector de maquinària i construccions metàl.liques, ja que una sola empresa totàlitza el 38 per 100 del capital total lleidatà, i al mateix temps és l'única empresa de la província que es situa per damunt de la mitjana espanyola.

Entre els altres sectors, tan sols el transport es situa per damunt de la mitjana provincial. Hauríem també de destacar el baix percentatge del capital invertit, tant en el sector d'alimentació en general, com en les farineres i panificadores en particular.

Pel que fa a la mobilitat dels diferents sectors hem de constatar una estabilització força important: tan sols elèctriques experimenta un cert dinamisme d'un i altre signe. Aquesta fermesa, és clar, no és signe de fermesa sinó de raquític estancament.

En la radicació d'aquestes societats hem de destacar en primer lloc la ciutat de Lleida, on eren domiciliades deu societats amb un capital nominal de 2.814.750 pessetes. Venia després les Borges Blanques, amb dues societats amb un capital total de 1.132.500 pessetes; també amb dues societats, Tàrrega (345.000 pessetes), Rosselló (200.000 pessetes) i Guissona (75.200 pessetes). Balaguer només tenia domiciliada una societat, però per capital nominal (1.250.000 pessetes) era la segona de la província. A Torà existia també una sola societat amb un capital nominal de 132.000 pessetes. Les restants societats de la província eren domiciliades, tres a la Seu d'Urgell i Solsona i una a Oliana, una a Tírvia, Pobla de Segur, Tremp, Aseguell i Viella (que amb un capital nominal de 3.500.000 pessetes és la primera societat de la província). (Vegeu l'apèndix).

4.- CONDICIONS DE VIDA DE LA CLASSE TREBALLADORA

Les informacions sobre la relació entre els preus dels productes alimentaris bàsics i dels jornals, va ser molt insuficient durant els anys de la República, per això intentaré fixar la situació a partir de les dades de 1930 i establir una aproximació per als altres tres anys reunint a partir de dades disperses, sobretot quan es tracta dels jornals.

Quadre 27. Salari-dia, 1930. Província de Lleida

	Màxim	Mínim	Aprenents
Obrers	9,42	4,80	2,80
Obreres	5,84	2,48	1,60

FONT: Ministerio de Trabajo: Estadística de salarios y jornada de trabajo, pp. 108-190.

A partir d'un càlcul propi (34) i per tant, discutible com es vulgui, podem fixar el consum d'una família lleidatana (dos adults i dos menors) al voltant de les 5,50 pessetes diàries. Considerant tan sols la categoria salarial màxima -9,92 pessetes diàries- els comptes familiars havien d'anar molt ajustats, si tenim en consideració que més de la meitat del sou l'havia d'invertir en menjar; per al peonatge, el manteniment d'una família era impossible sinó era a nivells d'estricta supervivència; el mateix hauríem de dir d'una família que depengués del jornal d'una dona, fins i tot en el nivell més alt. En el llistat provincial per ordre decreixent dels jornals, la Província de Lleida ocupa el lloc trenta-quatre, l'última de les quatre catalanes (35).

Així com disposem de suficients números per establir la tendència general del cost de la vida, no tenim la mateixa sort per als salaris. La informació, sobretot a partir dels Jurats Mixtes, que sobre aquesta qüestió ha pogut reu-

Quadre 28. Cost de la vida de l'obrer, 1930
Ciutat de Lleida.

Pa (1 Kg)	0,65 pessetes
Vaca de 2ª classe (1 Kg)	4,62
Xai (1 Kg)	4,54
Porc (1 Kg)	3,58
Bacallà (1 Kg)	2,01
Cigrons (1 Kg)	1,58
Mongetes seques (1 Kg)	1,45
Arròs (1 Kg)	1,03
Patates (1 Kg)	1,25
Oli (1 litre)	1,85
Vi (1 litre)	0,45
Ous(1 dotzena)	2,92
Llet (1 litre)	0,53
Cafè (1 Kg)	8,08
Sucre (1 Kg)	1,67
Sabó comí (1 Kg)	0,99

FONT: "Boletín de estadística". 1930

nir és massa deficient per tal d'establir cap conclusió.

De totes maneres i com a tendència general crec que es pot afirmar que mentre el cost de la vida es va mantenir i fins i tot baixar respecte al 1930 (vegeu l'Apèndix) els salaris van augmentar, almenys durant els anys 1931 a 1933. És a dir, en la vida de les classes treballadores les millores haurien vingut principalment pel manteniment dels preus i les dificultats pel perill de l'atur, ja sigui complet, ja parcial (36).

Almenys a nivells oficials (bases de treball aprovades pels Jurats Mixtes) la jornada laboral era de vuit hores. I dic oficialment perquè d'acord amb les informacions del Ministeri de Treball (37), l'any 1930 la jornada laboral era a Lleida de nou hores pel transport, decoració, adobers, fàbriques de con-

serves vegetals i auxiliars de farmàcia i de deu hores pels picapedrers i pastisseries; a Bellpuig i a Mollerussa es donaven també jornades de nou hores i és molt probable que l'incompliment fos més extens. Alguna revista catòlica, com per exemple Acció Comarcal de Tàrrega, es queixa repetidament que el comerç no respecta l'obligat descans dominical. Les vacances, per la seva banda, oscil.len entre els vuit i els quinze dies.

L'atur, que era l'amenaça més greu que pesava els treballadors, no tenia a Lleida el dramatisme d'altres contrades. L'agri

Quadre 29. Treballadors en atur, 1933. Província de Lleida.

	complet	Per 100	parcial	total	Per 100
Juliol	610	0,52	800	1410	1,12
Agost	342	0,29	627	969	0,83
Setembre	1214	1,05	1481	2695	2,33
Octubre	1182	1,02	1123	2305	1,99
Novembre	1069	0,92	809	1878	1,62
Desembre	1230	1,06	835	2065	1,78

FONT: Estadística del paro obrero involuntario en el segundo semestre de 1933.

cultura lleidatana no generava l'atur estacional tradicional d'altres llocs ni la crisi industrial dels anys trenta afectà aquí de manera notable, entre altres raons perquè la indústria lleidatana, com ja hem vist, restava força al marge de la cojuntura mundial. És probable que, com la premsa local es cuida de ressaltar tot sovint, en un tant per cent significatiu les files dels aturats forçosos es nodrissen de forasters, arribats a les comarques lleidatanes recentment en busca de millor fortuna. No obstant, alguns convenis signats a partir de 1934 contemplen aquest problema i tracten de donar-li solució, ja sigui concertant una

reducció de jornada ja sigui organitzant torns de treball o altres fórmules semblants.

Les úniques dades a nivell provincial de què disposem, elaborades pel Ministeri de Treball per al segon semestre de 1933, ens confirmen en aquestes suposicions. Voldria recordar, abans de continuar, que l'any 1933, diu el professor Balcells, va ser un any clau, car és el moment en què la crisi econòmica es va generalitzar. El mes de setembre l'atur (complet i parcial) afectava al 2,33 per 100 de la població activa lleidatana; és la xifra més alta. La meitat del 4,6 per 100 que Balcells ha calculat per al conjunt català, durant aquests sis mesos (38).

Per sectors (vegeu l'Apèndix) i amb números absoluts, és l'agrícola el més afectat, seguit de la construcció, amb la diferència que mentre l'atur agrícola sofreix unes oscil.lacions prou importants, 669 de total al mes d'agost a 2.164 al mes següent, la construcció experimenta un creixement constant d'aturats. En tants per cent, a l'agricultura oscil.la entre el 1,30 al mes de juliol i el 2,69 al mes de setembre; la construcció, per la seva banda, oscil.la entre un 4,54 al mes de juliol i un 18,97 al de desembre. En els altres sectors, l'atur és menys significatiu i més irregular.

La composició del mercat de treball de la construcció, inflat tot sovint per una massa obrera no qualificada i arribada de nou a la ciutat, és un dels principals problemes a l'hora d'enfocar el problema de l'atur en el sector. Sembla, a més, que l'atur hivernal era normal a Lleida i que podia arribar a afectar fins al quaranta per cent dels treballadors, degut principalment que durant aquesta temporada els costos podien experimentar un augment de fins un vint per cent (39). Per últim, el volum de la construcció va experimentar un notable descens. Per exemple, a nivell provincial es va passar de consumir 32.714 to

nes de ciment l'any 1930 a 14.903 al 1932 i 22.209 l'any 1933 i a la ciutat de Lleida la construcció de pisos va anar a menys, per arribar al 1933 a la xifra més baixa de la dècada 1923-1933 (40).

L'analfabetisme a la ciutat de Lleida afectava al 28,30 per 100 del total, a un 25,08 dels homes i a un 31,41 de les dones; el 38,93 dels analfabets eren, però, menors de cinc anys. Si recordem les xifres sobre analfabetisme que hem vist en el capítol anterior, haurem de concloure que l'analfabetisme no era tan sols un problema de classe.

Quadre 30. Classes per adults (1 novembre 1933).

	Núm. de classes		Alumnes matriculats			
			homes		dones	
	homes	dones	total	Per 100	total	Per 100
Lleida Ciutat	6	3	232	4,83	81	1,30
Província	377	8	7978	18,22	831	1,36

NOTA: El tant per 100 està calculat sobre el total d'analfabets.
FONT: Anuario estadístico de España. 1934.

Les classes per adults, i considerant tan sols als analfabets, arribaven a uns índexs molt baixos, considerant fins i tot les classes per a homes a nivell provincial, que es pot considerar una bona mitjana. Per altra banda, no disposem de prou informació sobre els continguts d'aquestes classes per a adults.

No es pot reduir les condicions de vida de la gent a la fredor d'unes xifres, i la reducció resulta encara més lamentable quan aquestes xifres són poques i parcials. No existeixen tampoc moltes més possibilitats, com no sigui donar la paraula

al tremendisme i a la demagògia. Tampoc existeixen massa referències, fora de les molt generals i limitades, tot sovint, allistats de preus i salaris. Altres aspectes de les condicions de vida de la classe treballadora, i que probablement l'enduririen, no poden ser abordats: condicions de la vivenda i en el treball, alcoholisme, etc. D'altres, com assegurances per accident, jubilació, etc., eren pràcticament desconegudes a Lleida com no fos a uns nivells molt elementals per mútues patronals, etc.

En resum, les condicions de vida de la classe treballadora lleidatana havien d'ésser força precàries, sense arribar, però, als nivells de desesperació d'altres indrets d'Espanya, sobretot perquè els efectes de la dura crisi econòmica no incidirien aquí de manera tan dramàtica, degut precisament a la debilitat i a la poca integració de l'economia lleidatana.

Conclusions

La primera conclusió que ens interessa, és destacar la xarxa de centres i sub-centres comarcals a partir de la localització de les diferents activitats industrials i artesanals així com dels diferents serveis (Mapa 12). En primer lloc hem de destacar la ciutat de Lleida, capital oficial i real de la Regió, que estén la seva influència més enllà d'aquestes comarques, fins a les terres del Pirineu i de l'Aragó. Segueixen, a distància, Balaguer, Cervera i Tàrrega, autèntics caps comarcals i nuclis de comunicació entre unes i altres comarques. Les Borges Blanques, si bé és la capital de les Garrigues, no exerceix sobre la comarca una autèntica capitalitat, ultra en el negoci de l'oli, que expandeix la seva influència més enllà de la comarca i fins i tot de les terres de Lleida. Mollerussa, terra de contacte entre l'Urgell i el Segrià, s'endinsa fins la Noguera i

Mapa 12.

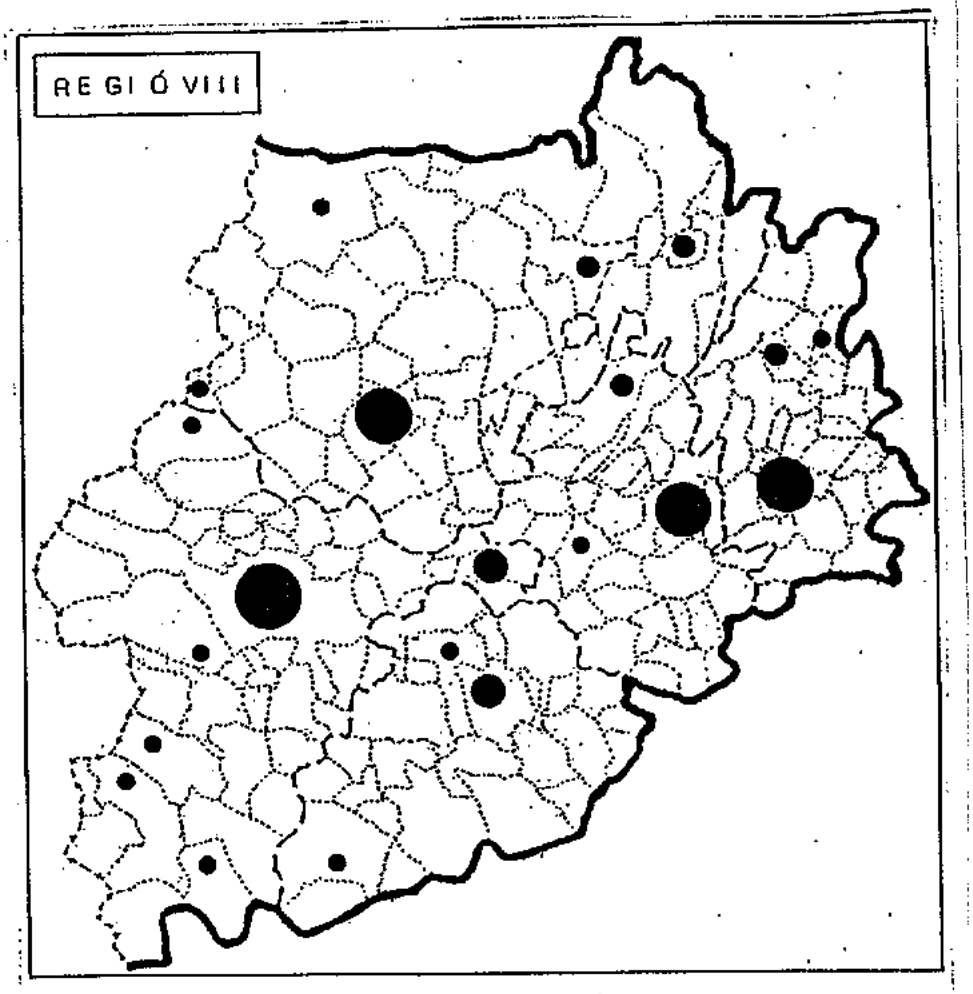

les Garrigues, centre administratiu del Canal, terres, potser, massa diverses per exercir una capitalitat, però que li auguren un futur brillant. En el tercer rengle trobem quatre nuclis, Artesa de Segre i Ponts, per una banda, porta dels pirineus, Agramunt, cap de la Ribera del Sió, punta de les terres altes de l'Urgell i per últim Guissona, que juga un paper semblant a l'alta Segarra. Hem de comptabilitzar, per últim, un seguit de pobles que sense arribar a definir una sub-comarca, actuen de centres principals d'un conjunt de poblets; la importància d'aquests pobles tampoc no és sempre igual i depèn de molts factors, per exemple, de la proximitat o llunyania d'altres nuclis més importants; hem d'enumerar: Ager i Alfarràs a la Noguera; Almenar,

Alcarràs, Aitona, Serós i Maials al Segrià; la Granadella i Juneda a les Garrigues; Bellpuig a l'Urgell; i Torà de Riubregós a la Segarra.

Per la indústria hem de concloure en primer lloc, que no podem parlar tant d'una estructura industrial, sinó principalment d'unes estructures artesanals més o menys evolucionades i en funció, tot sovint, d'uns mercats comarcals i locals fins i tot. La indústria pròpiament dita era molt localitzada tant geogràficament com per sectors, però sense arribar a configurar uns espais ni uns sectors industrials reals.

Hem citat al seu moment, l'opinió de l'Inspector de Treball senyor Martí Lamich sobre la negativa influència de les males comunicacions sobre el desenvolupament de la Província; dotze anys més tard en termes generals la situació no havia millorat pas massa, si bé les dificultats es multipliquen en la Regió pirinenca.

El tradicional mercat, lloc on acudeix la pagesia amb els seus productes, tot sovint sobrers del seu consum, més que produïts per a ser comercialitzats, i proveir-se d'allò que necessita, era el principal polaritzador de l'activitat comercial, amb l'excepció, probablement, de Lleida. En el cens de les societats anònimes tan sols n'hem comptabilitzat una sola dedicada al comerç, tot un símbol de per on anava el comerç lleidatà.

La xarxa bancària era també força limitada, situació que per altra banda no ens ha d'estranyar si tenim en compte la situació dels altres sectors econòmics, agricultura inclosa.

En resum, al costat d'una agricultura tradicional, activitat econòmica principal de la Regió, era impossible que es desenvolupés un comerç o una banca dinàmica. No existien tampoc aquells condicionaments bàsics -existència de matèries primeres, mercats importants pròxims, bones comunicacions, etc.- per atreure el capital industrial, local o foraster.

N O T E S

(1) J. LLADONOSA: La ciutat de Lleida, Vol. II, pp. 111-112 i 113. Voldria ara, referir-me, també, a les dificultats per documentar aquest tema. Les fonts existents són molt heterogènies i al mateix temps molt dèbils. Com a fonts estadístiques he utilitzat l'Anuario estadístico de España i l'Estadística administrativa de la contribución industrial, de comercio y profesiones de la Dirección General de Rentas Públicas per l'any 1932. Aquestes fonts fiscals, a més dels inconvenients típics que sempre presenten, revesteixen l'inconvenient que graven màquines i no tallers o fàbriques, cosa que significa que una fàbrica o un taller pot entrar per dos conceptes distints i naturalment el nombre d'entrades és, o pot ser, superior al nombre de contribuents o empresaris. Per la localització de les empreses he utilitzat principalment l'Anuario general de España, i també Guia Informativa y de Comunicaciones de Lérida y su provincia i Anuario Gráfico (...). Aquestes guies, és clar, ens localitzen les indústries, però de cap manera ens indica el volum de la producció, ni el nombre de treballadors. M'ha estat d'una gran utilitat l'informe de l'Inspector de Treball senyor E. MARTÍ LAMICH sobre la indústria lleidatana, recollit per l'Instituto de Reformas Sociales: Informes de los inspectores de trabajo sobre la influencia de la guerra europea en las industrias españolas (1917-1918). Per a referències actuals, podeu veure principalment: Cámara Oficial de Comercio e Industria de Lérida: Posibilidades de desarrollo industrial de la provincia de Lérida i també, R. PUJOL MARIGOT: La localització de la indústria en Catalunya, quarta part d'El desarrollo industrial de Cataluña.

(2) Malgrat no correspondre al mateix any fiscal -1929 aquest i 1932 el Quadre 2- i per tant els totals no coincideixen, aquestes dades ens poden servir d'elements de comparació

Contribució industrial, per provincies, 1929

	Barcelona		Girona		Lleida		Tarragona		Espanya	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Tèxtil i derivats	29,72	1348,00	11,81	731,08	3,08	773,29	9,76	682,11	11,83	782,49
Cuiro i feltre	5,60	444,15	1,83	322,68	0,74	129,85	2,18	356,34	3,14	335,83
Metal.lúrgia	12,65	440,20	2,18	386,08	7,13	201,91	8,01	247,04	6,99	395,06
Fusta	13,94	232,11	13,51	144,51	12,35	182,17	11,77	168,05	12,84	230,19
Química	6,41	682,76	1,70	374,20	3,99	470,72	5,25	454,42	4,19	568,78
Ceràmica i vidre	6,11	336,00	8,70	173,90	8,57	160,93	9,01	169,53	8,34	197,55
Alimentació	12,68	468,29	23,37	215,43	48,50	292,81	43,34	351,70	40,39	270,34
Aigua, gas i electricitat	2,12	586,11	3,11	871,22	11,07	252,49	2,10	433,10	4,27	579,61
Paper i arts gràfiques	7,39	415,02	2,34	509,00	2,07	285,87	4,37	305,83	4,50	394,39
D'altres	3,32	385,65	31,65*	214,65	2,44	274,82	4,15	317,82	3,44	316,47

1 Nombre de contribuents (Per 100 provincial); 2 Quota mitjana.
(*) Inclou la indústria del suro.
FONT: Anuario estadístico de España. 1930

(3) P.VILA: Resum de Geografia de Catalunya. Vol. II, p. 19

(4) L'Anuario General de España: Ressenya algunes pedreres de guix en aquesta zona però sense explotar. Podeu veure també pel tema miner: LL.CREUS: Visió econòmica de Catalunya. Vol. I, pp. 106-121 i els textos de la Conferència de l'aprofitament industrial de les riqueses naturals de Catalunya (C.A.I.R.).

(5) F.MARTIN: Els picapedrers i la indústria de la pedra a la Floresta.

(6) Eren empreses barcelonines: L. Mata Pons S.A. (fundada l'any 1919), Textil leridana S.A. (1919) i Hiladuras Casal S.A. (1927).

(7) L'any 1976, el sector tèxtil comptava amb 162 establiments per tota la Província, que ocupaven 4089 treballadors, dels

quals 14 solament reunien el 57,66 per 100 del cens del sector; aquests eren 8 de confecció, 4 de filats de cotó i 2 de gèneres de punt. En cap de les cinc comarques, l'any 1970, l'índex de treballadors del tèxtil arribava a l'1 per 100 sobre el total català. En cinquanta anys el tèxtil lleidatà no ha experimentat cap signe important d'expansió, com no sigui un desplaçament cap als primers llocs, dins del sector, de la confecció, activitat que en part substancial es basa en el treball femení a domicili. Si ens entretenim en aquestes consideracions es pel paper important que el tèxtil ha jugat en el desenvolupament industrial de Catalunya.

(8) El forn per calcinació de minerals de zinc del Quadre 6 es refereix a les mines de blensa de la Vall d'Aran. Malgrat la pobresa de les dades existents, les següents xifres en donaran una pista sobre el raquitisme del sector.

Relació ordenada de les províncies pel valor de la seva producció minero-metal.lúrgica, sense incloure les canteres. 1929

	Nº d'ordre (sobre 50 províncies)	Valor (pessetes)
Barcelona	4	156602621
Girona	30	5228959
Lleida	32	3941931
Tarragona	19	15206538

FONT: Anuario estadístico de España. 1930

(9) P. VILA: Resum de Geografia de Catalunya, Vol. VI, pp.46-47.

(10) Ibíd. pp. 21-22.

(11) L'any 1929, la província de Barcelona mantenia en funcionament 54 fàbriques farineres, amb una producció anual de blat de 530.870 Qm (mitjana per al període 1929-1933), mentre que la de Lleida amb una producció anual de més del doble (1.160.472 Qm) tenia tan sols 50 fàbriques. Vegeu: Anuario estadístico de los cereales. 1935.

(12) J. LLADONOSA afirma que abans de la guerra de 1936 la indústria fideuera de Lleida tenia una producció anual de 600.000 Kgs., dels quals se'n destinaven al mercat local un 25 per 100. La Ciutat de Lleida, Vol. II, p. 119.

(13) P. VILA: Resum de Geografia de Catalunya, Vol. VI, pp. 16-17.

(14) Ibid. p. 14. Les úniques dades sobre la producció de la fàbrica de Menàrguens provenen de l'Anuario estadístico de España. 1930, p. 151.

(15) F.F. SINTES OLIVES i F. VIDAL BURDILS: La industria eléctrica en España, p. 36. Vegeu també, F. VIDAL I BURDILS: "L'evolució hidroelèctrica de Catalunya".- Economia i finances.- Vol. XIII (1930), pp. 128-130, 144-146, 215-217 i 247-248. I també LL. CREUS: Op. cit., Vol. I, pp. 190-242 i 405-410 i l'Anuario financiero y de sociedades anónimas de España.

(16)

Centrals	Propietari		CV	Producció anual Kw/h
Conca del Segre				
Ponts	Hidroelèctricitat de Catalunya (comarcal)		756	2258000
Montsonís (Foradada)	id.	id.	80	229000
Artesa de Segre (Canal d'Urgell)	id.	id.	47	65000
Anglesola	id.	id.	60	85000
Barbens	id.	id.	83	135000
Bellpuig	id.	id.	104	292000
Castellserà (Canal d'Urgell)	Canyelles i Cia. (hidràulica)		180	403333

Castellserà	id. (tèrmica)	90	-
Arbeca (Canal d'Urgell)	Explotacions hidroelèctriques	50	-
Borges Blanques (Fontvella) (Canal d'Urgell)	id.	100	-
Juneda	Francesc Torrent (Expl. Hidr. S.A.)	180	108811
Torregrossa	Explotacions Hidroelèctriques S.A.	50	-
Puigvert	Reca i Força de l'Ebre S.A.	100	-
Sant Llorenç (Camarasa)	id. (conexió amb Serós i Camarasa a 110 KV)	11350	155941800
Balaguer	Elèctrica de Balaguer (comarcal) (Expl. Hidroelèctriques S.A.)	127	265000
Vilanova de la Barca	Explotacions Hidroelèctriques S.A.	125	56000
Vilanova de la Barca	Hidroelèctrica del Segre	74	109000
Serós	Reca i Força de l'Ebre S.A. (línies a 110 KV a Barcelona, Camarasa i Sástago)	56000	168357400
Riu Noguera Pallaresa			
Camarasa	Reca i Força de l'Ebre S.A. (línia a molt A.T. a 110 KV a Barcelona)	88000	148808400
Riu Noguera Ribagorçana (Sequia de Pinyana)			
Alguaire	Camil Solsona	50	-
Torrefarrera	Explotacions Hidroelèctriques S.A. (local)	320	
Riu Cinca			
Massalcoreig	Societat Espanyola de Construccions Elèctriques S.A.	100	259858

FONT: Ll. CREUS: Visió de Catalunya, Vol. I, pp. 405-408 i 410.

(17) J. MONZON JOSA: De com Lleida creix, progressa i prospera, pp. 158-160.

(18) Seria literalment impossible ressenyar, encara que fos superficialment, les vegades que la premsa lleidatana s'ocupa del tema, car gairebé tots els periòdics en un moment o altre en fan referència. Per una versió crítica a les possibilitats de la línia Lleida-Saint Girons vegeu: "Los ferrocarriles en España".- Revista Nacional de economia Tomo XXXIII (1932), pp. 697-721.

(19) Generalitat de Catalunya: Divisió territorial, Vol. I, pp. 88-90, 95-109, 127-130. Vegeu també J. TORTOSA DURAN: "Contribución a la geoconomia de Lérida, Mercados geográficos y ferias". En l'enquesta de la Ponència de la Generalitat eren citats com a mercats principals o secundaris, respectivament: Balaguer (22 i 12 vegades), Lleida (46 i 14), Artesa de Segre (4 i 3), Tàrrega (22 i 14), Mollerus

sa (12 i 11), Ponts (7 i 2), Borges Blanques (2 i 4), Cervera (13 i 9), Guissona (4 i 3), Torà (1 i 1) i Agramunt (4 i 4); només com a mercat principal: Sant Guim, però, pot incloure un equívoc, ja que Freixet i Altadill, que el citen com a mercat principal, són del mateix municipi, i Bellpuig, és també citat una vegada; com a mercat secundari, Sant Ramon, que no era municipi, era citat tres vegades, la Manresana i Verdú, ho eren per un altre poble. Rocallaura, Vallbona de les Monges, L'Albí i Fulleda acudien també a Montblanc; Bovera, Granadella, Juncosa, Pobleta de la Granadella, Torms, Granja d'Escarp i Torrebeses, a Reus; i Guimerà, Montoliu de Segarra, Sant Antolí i Vilanova, Sant Pere dels Arquells i Talavera, a Santa Coloma de Queralt; també, els del Portell acuden a Calaf i els d'Aitona a Fraga.

(20) "La Veu de Catalunya".- Núm. 11583 (30 juliol 1933), pp. 19-21.

(21) F. CABANA, distingeix en parlar de la banca local "entre els bancs en forma de societat anònima i els que anomenarem de banquers corresponsals", d'aquests últims, diu Cabana, que "sovint, i en el seu inici, és una activitat de prestador unida a una altra activitat comercial o industrial". Bancs i banquers a Catalunya, pp. 285-286. Per la reconstrucció de la xarxa bancària, podeu veure: Relación de pueblos en que existe banco o banquero establecido para aplicación de la tarifa de condiciones mínimas (1934), F. CABANA: Op. cit. i Anuario general de España.

(22) F. CABANA, dóna una relació més extensa de banquers corresponsals dels que ha tingut notícia per als anys vint i trenta: Agramunt (Josep Gassó), Artesa de Segre (Vda. de

J. Aldabó i Lluís Santaeugènia), Balaguer (Luis Maluquer), Bellpuig (Magí Sanfeliu), Borges Blanques (Vda. d'Antoni Aldomà i Joan Estave), Cervera (Josep Civit, Jaume Camps i Llibertat Tarruell), Mollerussa (Ignasi Queralt Cabeceran i Josep Queralt Cabeceran), Ponts (Manuel Graells Closa, Oliva i Fité i Josep Solans), Serós (Aresté i Roca i Enric Segura), Tàrrega (Francesc Segarra Vives i Baldomar Trepat) i Lleida (Fills de Magí Llorens), Op. cit., pp. 307-309.

(23) F. CABANA: La banca a Catalunya, p. 195.

(24) La sucursal del Banc d'Espanya a Lleida devia al propi Banc els anys 1930 i 1931: 21.925.442 i 23.767.509 pessetes respectivament. Per altra banda els comptes corrents dipositats en aquesta Sucursal sumaven: 2.704.041 i 745.130 pessetas, també per als anys 1930 i 1931. Val a dir, però, que en conjunt les sucursals catalanes del Banc d'Espanya eren creditors del Banc. Pel que fa al Banc d'Espanya, vegeu: J. SARDA i Ll. BELTRAN: Els problemes de la banca catalana, pp. 36-42.

(25) Gobierno Civil de Lérida: Memoria de la Provincia, p. 49. Segons el senyor J. MONZON: Op. cit., p. 145, les imposicions a les diferents caixes establertes a la ciutat de Lleida l'any 1930 eren:

Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat	6.055.820,80 pts.
Caixa de Pensions	5.558.910,57 "
Caixa Postal	413.928,59 "

(26) Per la promoció de l'estalvi el Monte-pío va acudir tant a distints premis entre diferents classes d'impositors - (per exemple entre jornalers, vídues o criades -cal desta

car que aquestes últimes a més de posseir una llibreta - havien de portat deu anys de servei a la mateixa casa), com, per exemple, a unes guardioles de metall que presta va entre titulars de llibretes; la clau de la guardiola quedava en possessió de la Caixa i havien de dur-la, almenys, dues vegades a l'any a buidar-la. La filosofia de la guardiola la resumia la Memoria de 1930 amb aquestes paraules, "cuidad del céntimo que la moneda de oro por si sola se conserva". Per la història de la Institució vegeu principalment, J. FORNIES CASALS: Història de la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Lérida.

(27) J. PETIT FONTSERE: Estructura económica de las cajas de ahorro catalanas, p. 26.

(28) J. FORNIES: Op. cit., p. 145.

(29) Ibid., p. 120.

(30) A. PERENYA: "Lleidatans d'ahir i lleidatans d'avui. Ramon Felip i Galícia".- Lleida .- Núm. 51 (10 juliol 1929) p. 9-11.

(31) J. NADAL i C. SUDRIA: Història de la Caixa de Pensions, pp. 516-518. Aquesta Institució comptava també amb oficines a la Seu d'Urgell (l'any 1917 havia absorbit la Caixa d'Estalvis de la Seu d'Urgell), a Tremp, a Sort i a Solsona.

(32) Ibid., p. 249, vegeu també les taules 9 (pp. 222-225) i 7 (p. 248).

(33) Vegeu: Anuario financiero y de sociedades anónimas de España, años XV-XX (1930-1935).

(34) He fet el càlcul tenint tan sols en compte els productes inclosos en l'apartat "Coste de la vida del obrero" del "Boletín de estadística":

1 Kg de pa	0,65 ptes.
300 grs de carn de vaca o porc o xai	1,27 "
300 grs de bacallà o mitja dotzena d'ous	1,03 "
500 grs d'arròs o cigrons o mongetes seques	0,67 "
1/2 Kg de patates	0,12 "
1/4 l. d'oli	0,46 "
1 litre de llet	0,53 "
100 gr de cafè i sucre	0,20 "
1/2 l de vi	0,22 "
250 grs de sabó comú	0,73 "
Total	5,88 "

Alguns dels jornals (en pessetes/dia) a la ciutat de Lleida l'any 1930 eren:

	Màxim	Mínim
Paletes	10	6
Fusters	9	5
Pintors	9	6
Sabaters	10	7
Sastres	10	7
Cosidors i modistes	5	3
Ferrers	9	5
Metal.lúrgics	10	6
Tèxtils	10	6
Serradors mecànics	12	7
Ebenistes	12	7

FONT: Anuario estadístico de España. 1930.

(35) Tarragona ocupava el 15, Girona el 27 i Barcelona el 29. Vegeu, Ministerio de Trabajo: Estadística de salarios y jornales de trabajo referida al período 1914-1930.

(36) Per la tendència general, vegeu A. BALCELLS: Crisis económica y agitación social, pp. 110-111.

(37) Vegeu Anuario español de política social, pp. 496-497, 585-587, 821, 1139-1140, 1314-1314, 1418-1419, 1492-1493, i 1541-1542; "Jurado Mixto Provincial de Artes Blancas - de Lérida. Bases de trabajo".- El flequer lleidatà .- Núm. 24 (juliol 1933) pp. 13-17; Gremi Comercial de Lleida: Laude de la dependencia mercantil de Lleida; "Jurat Mixte Rural de Lleida: fabricació d'escombres".- Butlletí Oficial de la Generalitat .- Núm. 166 (14 juliol 1936) p. 2063; "Jurat Mixte Arts Blanques: fabricació de pasta per a sopa".- Ibíd., Núm. 156 (1 maig 1936) p. 1711-1712; i també Ministerio de Trabajo: Op. cit., pp. 218-225.

(38) A. BALCELLS: Op. cit., pp. 31 i 45. El professor Balcells assenyala també que l'atur "era bastante más grave en la ciudad de Barcelona que en el resto de Catalunya" (p. 37).

(39) M. GONZALEZ ROTHVOSS: Información relativa al paro en la indústria de la construcción durante la temporada de invierno en España. La informació és el resultat d'una enquesta realitzada durant els anys 1930 i 1931 entre els comitès paritaris, associacions patronals i obreres i -- funcionaris del Ministeri de Treball.

(40) Consum de ciment. Província de Lleida

1930	32.715 tones
1931	29.047 "

1932	14.903 tones
1933	22.209 "

FONT: Anuario estadístico de España. 1934

Permisos d'obres demanats a l'Ajuntament de Lleida:

	Pisos	Magatzems
1923	324	8
1924	317	9
1925	284	5
1926	262	3
1927	220	2
1928	198	4
1929	187	3
1930	209	8
1931	201	10
1932	195	6
1933	168	4
1934	427	14
1935	267	21
1936	125	10

FONT: "Construcció a Catalunya".- Butlletí mensual d'estadística.

SEGONA PART

INTRODUCCIÓ

El sistema de classes a les comarques lleidatanes, s'estructurava al voltant d'una classe pagesa abrumadament majoritària, petits i mitjans propietaris en gran part, però lligats a una agricultura molt endarrerida i en molts casos d'autoconsum. Al voltant de la qual, s'estenia un sector artesanal, depenent gairebé exclusivament del mercat pagès. Paral.lelament, van anar sorgint nuclis de treballadors, que no eren ja dependents d'aquesta estructura: vinculats a les obres públiques i a la construcció, al transport (principalment al transport ferroviari) i a la indústria, si bé les característiques d'aquesta (aïllament geogràfic i sectorial, sistema de colònies en el tèxtil, minifundisme gairebé artesanal en molts casos, ect.) dificultaven, en gran manera vertebrar una classe obrera real.

Als nuclis més importants, caps de comarca o de subcomarca, i principalment a Lleida, s'havia anat configurant un sector de classe mitjana prou urbanitzat (sobre aquest tema, els costums ciutadans del jovent de casa bona de Balaguer, hi ha escrit Teresa Pàmies a Crònica de la vetlla) per distingir-se de la pagesia, de qui freqüentment era filla i -potser per -- això mateix- menyspreava. Metges, notaris, farmacèutics, advocats, traficants de gra o d'adobs, petits industrials i comerciants i algun propietari gros (que no feia de pagès i estava emparentat amb les professions liberals). A segona fila, els mestres, els escrivents i els impressors, nodrien les files del periodisme local i de la cultura en general. No podem oblidar tampoc el pes important d'un cert clergat, no vinculat específicament a l'acció pastoral (beneficiats, organistes, etc.) bastant abundant en aquests nuclis; també és aquí, on trobem els col.legis de religiosos i religioses. Hi ha encara, un ex

En el primer Capítol d'aquesta segona part (Capítol IV), ens ocuparem de les institucions de base ideològica (religioses i d'altres, com la maçoneria, el moviment llibertari, Palestra, etc.); d'aquelles altres que tenen com a funció principal la creació o transmissió de cultura, de filiació voluntària (és a dir, no considerarem el sistema escolar), encara que en algunes d'elles un i altre tema es confonen perfectament; i per últim, d'aquelles que tenien l'esplai com a funció principal (única en molts casos).

En el següent Capítol (Capítol V), estudiarem les institucions de caràcter socio-econòmic, és a dir, aquelles que la seva base social respon a uns interessos de professió o de classe (organitzacions patronals o sindicals) i les de caràcter cooperativista.

Per últim (Capítol VI), analitzarem les diferents alternatives polítiques, és a dir, el sistema de partits.

De les diferents institucions analitzades, he procurat estudiar la seva base social, la seva extensió geogràfica, els mitjans d'expressió i d'expansió (premsa) amb què comptava l'ideari que defensava i transmetia. Les conferències, ocupaven un lloc important en aquest aspecte, revaloritzades principalment per l'alt nivell d'analfabetisme real, és per això, que he procurat recollir els temes de les diferents conferències -i cursos- organitzades per les distintes institucions; les relacions, és clar, no són exhaustives, ja que ni la premsa dóna compte de totes, ni existeixen, malauradament, col.leccions tan senceres dels periòdics per pretendre ser exhaustius; no es tracta, doncs, sinó de veure l'orientació de cada grup.

L'Església catòlica, per la seva història, expansió i in

fluència social i complexitat organitzativa, desborda els límits d'aquesta investigació. M'he limitat, doncs, a estudiar l'extensió de les seves estructures organitzatives bàsiques - (parròquies i clergat) i aquelles organitzacions que representen un esforç per apropar l'ideari catòlic a la societat civil.

En conjunt, he utilitzat la premsa com a font principal, tant la de l'organització a estudiar, com l'altre; els judicis que una organització fa de les altres, van completant la definició que fa d'ella mateixa, i acabem, a partir de les diferents interrelacions, tenint una visió més completa del conjunt. Les fonts pròpies, és clar, tendeixen per regla general a magnificat la pròpia organització, sobretot pel que fa al nombre d'afiliats i expansió geogràfica; però, no hi ha d'altres. No obstant, espero poder oferir, a partir de les anàlisis d'informacions contrastades i dels diferents camps d'actuació, una visió de conjunt bastant aproximada.

A l'última part, he utilitzat l'esquema que el professor Isidre Molas, aplica en el seu treball El sistema de partits polítics a Catalunya (1931-1936), ja que ens facilita, al mateix temps, un instrument de treball i el marc polític (general i particular de cada opció) i la correlació de forces en què van actuar cadascun dels partits.

CAPITOL IV

INSTITUCIONS DE BASE IDEOLÓGICA, CULTURAL I RECREATIVA

1.- Les institucions religioses

Al marge de petites comunitats protestants (1), quan parlem d'institucions religioses hem de pensar, és clar, amb l'Església catòlica.

La Regió VIII estava repartida principalment entre tres bisbats, el de Lleida, el de la Seu d'Urgell i el de Solsona i amb menys presència els de Vic i Tarragona. En 144 municipis comptabilitzats trobem 233 parròquies (2).

Quadre 1. Parroquies i clergat diocesà

comarques	nombre municipis	nombre municipis comptabilitzats	nombre parroquies	nombre habitants (1)	nombre capellans	habitans per capellà
Garrigues	25	15	15	20357	29	702
Noguera	41	41	77	50032	123	407
Segarra	26	26	58	21956	87	252
Segrià (2)	42	40	41	50665	67	756
Urgell	32	22	33	32379	68	476
Lleida	—	—	9	38868	106	367
Regió VIII	166	144	233	214257	480	446

(1) habitants dels municipis comptabilitzats, Cens 1930; (2) sense la ciutat de Lleida

Tant per l'organització parroquial com pel nombre de capellans hem de concloure que l'organització que representa l'Església catòlica no és igualada per cap altra, ni tan sols per l'administració pública. Existeix, però, un desequilibri intern important, la Segarra i la ciutat de Lleida tenen, per habitant, més capellans que el conjunt de la Regió; mentre que la Noguera i l'Urgell tendeixen a coincidir-hi, les Garrigues i el Segrià (sense Lleida) estan lluny d'aquest conjunt regional (3). Al costat del clergat diocesà existeixen encara les ordres religioses. Els religiosos tenien a la Regió 21 convents,

dels quals 5 eren seminaris. Per comarques, el repartiment era: un de sol a les Garrigues (Borges Blanques), quatre a la Noguera (Balaguer, dos, Ponts i les Avellanes), tres a la Segarra (Cervera, Sant Ramon (Portell) i Guissona), nou al Segrià (Mollerussa, dos i Lleida, set) i quatre a l'Urgell (Tàrrega dos, Bellpuig i Agramunt, un cadascun).

El nombre de convents de religioses establerts a la Regió era de 61: cinc a les Garrigues, catorze a la Noguera, set a la Segarra, vint-i-cinc al Segrià (catorze a Lleida) i deu a l'Urgell. D'aquests establiments, quaranta eren dedicats a l'ensenyament, tres a la vida contemplativa i els altres a serveis socials (4).

Aquesta organització eclesiàstica, tot i sent formidable, no esgota l'organització de l'Església catòlica, ja que aquesta, a més de l'enquadrament a partir de les pràctiques religioses, tendeix a fomentar entre el poble catòlic diferents organitzacions que fan present l'Església entre la societat civil. En termes generals, l'associacionisme catòlic lleidatà té per aquests anys una forta tendència cap al tradicionalisme organitzatiu: associacions de caritat, conferències de Sant Vicent de Paul, Dijous Eucarístic, confraries i arxiconfraries, etc. Experimenta en aquests anys de contraposició i d'enfrontament amb altres sectors organitzats de la societat, una reorientació de l'associacionisme catòlic cap a uns nous plantejaments: Lligues Parroquials de Perseverància, organització catequística (5), estudiants catòlics (a Lleida i a Tàrrega) i sobretot la naixent Acció Catòlica, malgrat que estigués molt lligada encara a les velles organitzacions i en gran part la seva activitat es limités a l'organització d'actes d'afirmació catòlica: dia de la premsa catòlica, homenatge al Papa, jornades eucarístiques, etc. principalment a Lleida (6).

Van existir, però, dues organitzacions que defineixen -- prou bé el caràcter, les possibilitats i les limitacions del nou associacionisme catòlic, i que com tantes altres coses d' aquest país es van veure frustrades a causa de la guerra de - 1936. Em refereixo a la Federació de Joves Cristians de Catalunya (FJC) i a l'Acció Social Popular.

La Federació de Joves Cristians és un dels grans mites de la història del catolicisme català d'aquest segle. Va arribar a tenir un nivell organitzatiu i una base d'influència important. Aquest èxit, si més no relatiu, va ser degut probablement a la sàvia combinació d'un conjunt d'interessos i de metodologies. A la Federació hi havia formació doctrinal i escoles nocturnes per als obrers, futbol i bàsquet, lluita i atletisme, gimnàstica i excursionisme, organitzava alhora una - biblioteca i un concurs de pessebres; no és estrany, doncs, - que per exemple a Tàrrega organitzessin la Federació els mateixos que havien muntat l'organització juvenil nacionalista Palestra (7).

La formació doctrinal del fejocista era la principal intenció de la Federació i girava principalment entorn del setmanal cercle d'estudis i de les reunions mensuals. És difícil avaluar la participació en aquestes reunions d'estudis, crec que a Lleida es pot xifrà al voltant de la cinquantena, en tot cas sempre per sota de la participació total en el moviment; també és veritat que la poca durada de l'organització no va - permetre l'arribada de les noves generacions formades ja en l' avantguardisme (8).

El primer toc d'atenció a Lleida a favor del que serà la Federació de Joves Cristians el trobem a El Diario de Lérida, durant els mesos de febrer i març de 1931, a partir d'uns comentaris a la sèrie que el doctor Bonet havia publicat a El Ma-

tí titulada "Un viatge de cara als joves" i d'altres dedicats al naixement de la JOC (Joventut Obrera Catòlica). Va ser aquest mateix any de 1931 quant es va constituir la fejoc lleidatana. En conjunt, a la Regió trobem dos nuclis principals, l'un al voltant de Lleida, i l'altre, la Subfederació Urgell-Segarra, que tenia el seu nucli més dinàmic a Verdú; existien encara d'altres nuclis dispersos (9).

Malgrat la Federació s'ocupés poc de la política, aquest ha estat un tema clau de la seva llegenda. Activitats, la revista fejocista de Lleida, recordava tot commemorant el quart aniversari:

> "Recordem: els fejocistes erem republicans, catalanistes, liberals, judios (sic), masons, etc. etc. I encara sovintejaven els anònims".

Al marge d'aquestes incomprensions, que possiblement a Lleida ciutat van adquirir més virulència que a d'altres llocs, la Federació com a tal es va mantenir al marge de la lluita política; la joventut de l'organització i dels seus membres tampoc ho propiciaven. Mossèn Bonaventura Pelegrí, mentor i principal valedor de la Federació tenia però una idea prou clara de quins eren els seus fins últims. Deia a l'estiu de 1933 i dins d'una sèrie dedicada a analitzar la necessària intel.ligència de les dretes lleidatanes:

> "Tothom sap la tasca de formació del jovent empresa per la Federació de Joves Cristians i els bells resultats que poden esperar-ne tots els sectors de dreta, que forçosament han de nodrir-se de les florades novelles educades cristianament".

Dit d'una altra manera, per a un home clau en el desenvolupament de la Federació, aquesta era centre de formació catòlica, però també l'escola on havien de fornir-se els futurs --

quadres dels partits de dretes. I no deixa de ser curiós que un home que coneixia i vivia molt de prop la marxa dels par-- tits polítics, dipositès la seva confiança per a la formació humana, espiritual i al capdavall política dels futurs quadres, no als mateixos partits, o a les seves joventuts, sinó a una entitat del tarannà de la Federació, neutral en últim terme, respecte als mateixos partits. Una altra cosa és que la fejoc lleidatana no tingués prou temps per desenvolupar-se i donar els fruits que s'esperava d'ella i quins haguessin estat --- aquests (10).

Un punt delicat per a la fejoc lleidatana, i font si més no d'un clima de tibantor entre alguns sectors catòlics, era el seu reconeixement oficial com a Joventut d'Acció Catòlica. A les moltes reticències i problemes que la Federació va anar trobant en el conjunt dels bisbats catalans per obtenir aquest reconeixement, en el de Lleida es plantejava un problema su-- plementari, la meitat dels pobles del bisbat eren d'administra ció i parla aragonesa, i si per una part la Federació era cata lana per l'altra la seva base era diocesana. Activitats del 20 d'agost de 1935, amb tota delicadesa, però també amb decisió, planteja aquest tema i el desig de ser reconeguts com a Acció Catòlica; era molt probablement una iniciativa arriscada. Ac- tivitats ofereix dues solucions: una crear una "Unió Diocesana de Joventuts d'Acció Catòlica" que fos federativa:

> "dues organitzacions idèntiques en el fi i diverses en els procediments la Unió Dioce sana de Joves Cristians per als pobles de -- llengua catalana i la Unió Diocesana de Jo-- ventuts Catòliques, per als pobles de llengua castellana";

i dues, donar plena llibertat a cada grup parroquial i federa ció diocesana amb un organisme suprem d'enllaç. Activitats, és

clar, s'inclinava per la primera. La solució es va fer esperar encara uns mesos i no va ser cap de les dues propostes. La "Unió Diocesana de Joves Cristians" (FJC) formaria part oficialment de l'organització de joventut masculina d'AC en qualitat d'adherida, i com a tal tindria dos representants a la Junta Diocesana. Aquests serien Francesc Castelló, tresorer, i Juli Lladonosa, vocal. D'aquesta manera la Joventut Masculina d'AC de Lleida quedava vinculada majoritàriament a l'Acció Catòlica Espanyola (11).

Acció Social Popular neix l'any 1931 de la fusió entre l'antiga Acció Popular (hereva per la seva banda d'una altra Acció Social Popular fundada l'any 1907 pel jesuïta p. Gabriel Palau) i l'Institut Catòlic, fundat pel caputxí pare Basili de Rubí.

El camp de treball no era el de la lluita política estricta, pròpia dels partits polítics, sinó el camp social, a partir de l'estudi i difusió de la doctrina social de l'Església, dotant-se, per a aquesta feina, d'una organització que reflectís els diferents segments de la societat (12). Deia el manifest fundacional de l'ASP de Balaguer (gener 1932):

> "Dintre del camp social la nostra activitat s'entendrà a tots els ordres. Reconeixent, com reconeixem, que l'actual organització no és prou justa, ni el suficient cristiana, no pararem fins que, desfent falses hegemonies i atacant equivocades concepcions, arriben a plasmar una nova organització més justa i equitativa" (vegeu l'apèndix).

Acció Social Popular aviat va arrelar a Balaguer i a Tàrrega. Les seves revistes, Acció i Acció Comarcal, serien de les primeres que l'organització tindria fora de Barcelona. Més tard a Cervera existiria també un nucli important que editaria també un setmanari, Avant, si bé amb no tanta fortuna com les

seves col.legues (13).

A la nota dedicada a la premsa i al llarg d'altres capítols anirem veient quina era l'actitud i la doctrina exposada per la premsa d'ASP, és per això que no ens entretindrem ara en aquesta qüestió, a fi de referir-nos més explícitament a la seva organització interna.

Una de les seccions més dinàmiques de l'ASP va estar, tant a Balaguer com a Tàrrega, la Secció Femenina. Per les notícies que trobem en les seves revistes, sembla que la de Balaguer es va orientar més cap a la formació doctrinal i cultural, d'una manera més clàssica, mentre que la de Tàrrega tenia un caràcter més diversificat i amb una projecció social més acusada. Així, la Secció Femenina de Tàrrega fomentava l'esport (bàsquet, tennis, etc.), ocupava dues planes de l'Acció Comarcal on escrivien sobre litúrgia, catecisme, informació de llibres, modes i cuina. Mantenien també, potser influenciades pels companys de la Secció Obrera, una secció dedicada a les minyones, per a les quals organitzaven cursets de formació cultural, economia domèstica i religió (14).

A Tàrrega, però, la secció més dinàmica i la més interessant pel que significava de desafiament a les organitzacions sindicals clàssiques, era la Secció Obrera. Creada oficialment durant la primavera de 1932, es desenvolupa a dos nivells: la formació doctrinal i les prestacions ofertes als treballadors. La feina en el camp doctrinal anava dirigida tant a combatre les idees socialistes, comunistes i anarquistes com a difondre les pròpies, les del sindicalisme catòlic. En la base de l'anàlisi que faran del sindicalisme trobarem un tema molt estimat per l'opinió catòlica: la religió. El sindicalisme, diuen, "té una finalitat econòmica", reivindicativa diríem ara, i aquí s'hi troben tots, però el que diferencia els dos camps sindi-

cals, és la antireligiositat d'uns i l'acceptació de la moral cristiana pels altres (catòlics, protestants i interconfessionals).

La Secció Obrera no va assumir sinó molt tímidament el caràcter reivindicatiu propi del sindicalisme, però a partir de les prestacions que oferia va anar atraient-se una base significativa de treballadors. Va obrir a partir de maig de 1932 un despatx d'informació gratuït i obert a tots els obrers, així com una Caixa de Socors i Previsió, constituïda poc després de posar-se en marxa la secció i que era l'obra de la qual n'estaven més orgullosos. La Caixa debìa de tenir aproximadament 160 socis, 133 dels quals eren fundadors (s'havien inscrit durant els dos primers mesos, juny - juliol de 1932), i al voltant d'un terç del total, els hem de considerar socis protectors, és a dir, no eren estrictament obrers.

La secció obrera targarina no es va veure sotmesa, gràcies al medi social en què es va desenvolupar, a les pressions de la lluita de classes que van portar al fracàs a d'altres organitzacions semblants. És principalment això el que li dóna un caràcter d'excepcionalitat i per tant de difícil extrapolació. La secció va evolucionar cap a la Unió de Treballadors Cristians de Catalunya, constituint-se com a tal durant la primavera del 1936.

Altres seccions amb menys personalitat eren la Federació de Patrons i la de Pagesos a Balaguer, amb dues seccions, la de Propietaris i la de Parcers i Masovers. L'ASP, almenys a les terres de Lleida, reconeixia com a pròpia a la Federació de Joves Cristians, amb la qual compartia locals i en donaven complida informació en les seves revistes.

Acció Social Popular va representar, sobretot a Balaguer

i Tàrrega i potser no tant a Cervera, un esforç important de renovació catòlica. No em refereixo tant a una renovació doctrinal, sinó més aviat organitzativa. El catolicisme es troba de cop i volta que l'hegemonia li és disputada, Acció Comarcal assenyalava prou bé el problema i el camí:

> "Doncs, bé. Aquest catolicisme que si fins ara podia ésser més o meys passador, hem de dir-ho ben alt, avui és completament insuficient. Ja no n'hi ha prou de tenir la fe dels nostres avis -i encara molts la tinguessin!-; el nostre catolicisme és necessari que sigui més avisat, que penetri més endins de les nostres conviccions (...) (15)

Val a dir que aquestes tres ciutats tenien per una banda un nucli important de població (professionals, comerciants, clergat, etc.) capaç de sostenir una empresa del caràcter d'Acció Social Popular, i per una altra, com ja he assenyalat més amunt, per la seva pròpia estructura no es veuen sotmeses a una conflictivitat social important que posi a prova realment les seves prèdiques de caràcter social.

Fins ara hem estat parlant d'organitzacions d'obediència catòlica, és a dir, que d'alguna manera estaven vinculades orgànicament a l'Església, i per tant, apartades directament de la lluita política o social. Però tot sovint aquestes mateixes i d'altres vegades unes de noves també d'inspiració religiosa, juguen un paper diferent del propi d'una entitat catòlica. És a dir, sense ser partits polítics, es converteixen en llocs de convergència dels partits de dretes i de gent independent capaç de fer el pont entre distintes opcions. Acció, de Balaguer, explica que "sa fundació" recollia la lamentació de molts balaguerins que

> "manqués en nostra ciutat, una entitat que juntés i agermanés tots els elements de dretes".

Tots van estar d'acord en dues característiques per a la futura entitat: havia de ser apolítica i catòlica. La seva missió, digue-m'ho d'una manera directa, no era guanyar eleccions amb candidats propis, sinó crear opinió i facilitar l'entesa entre els partits de dretes.

Potser un model més ajustat que l'ASP va ser la Lliga Catòlica de Lleida. Aquesta es va constituir, d'acord amb el Reglament aprovat l'any 1901.

> "Con el fin de defender los principios de la Religión, las personas y cosas eclesiásticas (...)".

Però la Lliga Catòlica no era tan sols un ideari, sinó també un cafè i un lloc d'encontre de diferents sectors, on es feien -i desfeien- candidatures i per on passava una part important de la política municipal. La Lliga Catòlica va entrar en una crisi irreversible a partir de la confecció de la candidatura al Parlament de Catalunya. El Centre Comarcal Lleidatà, que presidia en Jesus Lanao, i del qual he trobat poques referències, jugava, potser, un paper semblant a la Lliga de Dretes, almenys en servir de tribuna a diferents opcions de dreta. El Centre Comarcal també donava allotjament a un sindicat catòlic, i va ser la primera seu social d'Acció Popular Catalana (CEDA), l'any 1934.

2.- Associacions ideològico-culturals

L'organització nacionalista Palestra no va assolir a les comarques lleidatanes l'expansió que se li atribueix per al conjunt de Catalunya. Els nuclis aquí existents va ser pocs i per regla general amb una actuació més aviat feble, ja que, potser amb l'excepció de Tàrrega, lluny de ser els centres d'educació integral que Palestra aspirava, es reduïen a nuclis

amb activitat molt puntual i preferentment de caràcter cultural (16).

Palestra, a la ciutat de Lleida, va néixer sota la protecció del Centre Excursionista, pel maig de 1931, a partir d'una ponència constituïda per Josep Bergua, Josep Canals, J. Alcobé i J. Cervera. L'organització a Lleida va centrar la seva actuació en la feina cultural, principalment organitzant cursets de català i d'història de Catalunya i conferències (17), abandonant l'aspecte esportiu i de formació global que l'organització perseguia. Palestra lleidatana va participar també en l'organització del viatge que bascos i gallecs van fer a Catalunya l'estiu de 1933; l'expedició va ser degudament complimentada, tant pel comissari de la Generalitat, senyor Valldeoriola, com per l'Ajuntament, que els oferí una recepció; després des dels finestrals de la Paeria va haver una tanda de discursos, que van donar lloc a un petit, però significatiu, incident, ja que mentre el representant basc, senyor Isuzi, va despertar l'antipatia d'un sector del públic -"quatre indocumentats" va dir El Correo- quant va anomenar a Déu "com a fundador de les nacions", l'Humbert Torres, per la seva banda, va disgustar els bascos - quan els va engegar que si el seu autonomisme no tirava endavant era degut al seu caràcter dretà i que el seu triomf podria implicar una desviació en les directrius de la Constitució (18). La conferència que Pompeu Fabra va donar al Saló de Sessions - de la Paeria al gener del 1933, va ser un altre esdeveniment important organitzat per Palestra. Tots dos actes, però, posen de manifest que la delegació de Lleida era més aviat una plataforma propagandística del nacionalisme radical que no pas un - centre de formació i agitació permanent, que era l'objectiu de l'organització.

Molt probablement la delegació de Tàrrega s'apropava més

al model; és clar que es beneficiem d'una abundant informació subministrada pel setmanari catòlic Acció Comarcal i per tant la podem conèixer millor. Palestra de Tàrrega, que havia estat inaugurada pel març de 1931, ultra cursos d'història de Catalunya, va organitzar cursets de cultura general per a nois entre 10 i 15 anys, excursions i campaments d'estiu, teatre, mantenia un gimnàs i naturalment un cercle d'estudis que almenys va funcionar entre 1933 i 1934 (19). Alguns dels joves de Palestra, es passaran anys avenir, amb armes i bagatges a la Federació de Joves Cristians. Josep Mª Vidal i Satre ho explica així:

> "I creiem que fóra una mena de suïcidi moral que sols s'explicaria per acatolicitat o per l'il.lusionisme pueril de les grans unitats fictícies, l'intent d'educar el nostre jovent, prescindint del seu sentiment de cristianitat" (20).

Al cap i a la fi, en la seva metodologia, una i altra institució eren ben semblants i el sector social al qual es dirigien tampoc debia ser massa distint.

També va haver delegació de Palestra a Balaguer, Cervera (es va dissoldre l'octubre de 1933), Agramunt, Guissona, Juneda i potser en algun altre lloc. La famosa "crida del foc" per commemorar el centenari de la renaixença, va tenir també el seu ressò, i els joves de Palestra es van esforçar que les fogueres il.luminessin les terres de ponent.

La maçoneria ha estat un dels grans tabús de la història d'aquest país i una de les llegendes més sòlides, fomentada, és clar, per uns i altres. El doctor Juan Tusquets descrivia l'any 1932 d'aquesta manera, l'ambient lleidatà dels primers mesos del nou règim republicà:

> "Las fuerzas de Lérida maniobran bajo la

> férula de Humberto Torres, afiliado a la Logia Pitágoras -como su difunto cuñado Alberto (sic) Pereña- i miembro activísimo de la Federación Espírita Española (Diputación, 93 principal, Barcelona). Existe, además, la Logia Antonio Pio, cuya correspondencia recibe Ramon Sales, yerno de la viuda Granada, propietaria de la Libreria Nueva, en la trastienda se reúnen con frecuencia Salvador Roca, actual Director del Instituto, el médico Benavent, y otros significados masones (...) (21).

El text ben segur que seria ratificat per molts lleidatans de dretes i així ho explicava la llegenda. Hem d'anar, però, a poc a poc. Van existir a Lleida, durant la República, dues sectes maçòniques, la Pitàgores i l'Antonio Pio.

La lògia Pitàgores formava part de la Gran Lògia Regional del Nord-est del Grande Oriente Español i de la qual n'era responsable en Ramon Sales Torres. Aquesta lògia comptava el 19 de març de 1936, segons certificació de la Gran Lògia Regional, amb disset "germans". Les dades més antigues que es tenen d'aquesta lògia són de l'any 1925 quan comptava amb set membres, encara que és possible que algun d'ells fos maçó amb anteriorità a aquesta data i s'organitzés al seu voltant la lògia; aquesta, devia créixer una mica durant la guerra de 1936 fins arribar a vint-i-quatre socis. El nucli principal eren els homes que en l'argot polític lleidatà se'ls deia "la petera" i que van tenir una evolució política molt complicada, que els va menar des del nacionalisme radical d'Estat Català fins al partit radical-socialista de Marcel.lí Domingo; cal creure que en aquesta última radicació no hi era estranya la mà de la maçoneria. També hi trobem algun prohom de Joventut Republicana com Ricard Palacin, diputat al 1931 i al 1932 i Pere Valldeoriola, comissari de la Generalitat entre 1932 i 1934. Podem creure que la lògia era un bon lloc d'enteniment entre dos sec

tors del republicanisme durament enfrontats (22).

La lògia Antonio Pio tenia certa tradició a Lleida, ja que havia existit a finals del XIX; l'any 1887 comptava amb vint membres i va ser reorganitzada l'any 1910 per Carles Nieto i Gil, un gracienc que era secretari de l'Ajuntament de Puigvert de Lleida, Bernabé Julian i Alonso, maquinista retirat, natural de Barajas (Madrid) i Miquel Esteve i Montagut, industrial, fill d'Olot. En la petita història de la maçoneria lleidatana és freqüent aquest procés de construcció i reconstrucció de lògies al voltant d'algun personatge foraster, secretaris d'ajuntament, metges o mestres, i desaparegudes amb la seva marxa, així ens explicaríem l'existència de lògies a Castellserà (1894-95), a Tàrrega (1889), a Sort (1888), a la Seu d'Urgell (1888-91), a Solsona (1890-93), a part de les lleidatanes Méndez Núñez (1187-89 i 1891-95) i Amigos de la Virtud (1888-93). Tornat, però, a l'Antonio Pio (Gran Lògia de Catalunya de la Federación de la Gran Logia Española) existent durant la Segona República, sembla que no és creada fins el 18 de desembre de 1934 per un decret del Diputat Gran Mestre de la Gran Lògia de Catalunya. Es fa molt difícil precisar el nombre de "germans" que va arribar a agrupar, però molt probablement no va passar de la vintena i entre els seus noms només és conegut el del regidor de Joventut, senyor Juli Barberà. Per un decret del President del Soberano Consejo de Gobierno del 2 de març de 1936, set socis d'aquesta lògia foren suspesos dels seus drets maçònics, acusats pel que sembla, d'impulsar un Gran Orient Independent Català (23).

Per les dades que hem pogut contrastar, la història i el paper de la maçoneria a Lleida se'ns apareix més aviat esquifida i no coincideix massa amb el paper que li atribuïa el doctor Tusquets i que potser tenia en altres indrets.

El moviment llibertari, que s'alimentava d'una llarga tradició de combat, va desenvolupar per tot Espanya, ultra la seva influència sindical en la CNT, un seguint d'instruments de lluita, tan polítics com ideològics, tan organitzatius (la FAI, les Joventuts Llibertàries, els Comitès de Presos o Dones Lliures), com culturals (ateneus, editorials o revistes); tot plegat fa del moviment un conjunt molt heterogeni i fins i tot contradictori.

En conjunt, a les comarques lleidatanes el moviment llibertari tenia molt poca tradició, fins i tot en el camp més tradicional del sindicalisme. Durant els anomenats anys rojos (des de la revolució soviètica de 1917 fins la Dictadura), el sindicalisme lleidatà, va ser animat i dirigit per joves molt influenciats pels esdeveniments que passaven a Rússia i que s'expressaven en el setmanari Lucha Social; els nous plantejaments dels pro-soviètics van anar fent forat entre els nuclis cenetistes més actius, fins apartar-los dels clàssics principis confederals; i si és veritat que la CNT no era un sindicat específicament anarquista, també ho és que privats de la plataforma sindical, els va ser molt difícil als anarquistes introduir-se entre els medis obrers i pagesos (24). En vigílies dels esdeveniments de juliol de 1936, tal i com explicava Acracia en un número extraordinari commemoratiu, la CNT no comptava a les comarques lleidatanes, sinó amb els nuclis de Cervera ("uno de nuestros baluartes"), Cervià, Arbeca, Alguaire, Aitona, Seròs i algun altre (a Lleida, a la Granadella, a Maials); aquesta pobresa, però, no els privava d'afirmar que la CNT,

> "proporcionalmente significaba la única fuerza de tipo obrero organizada, en las comarcas particularmente" (25).

També abans del 19 de juliol, la presència de les Joven--

tuts Llibertàries, havia estat escassa, algun grup a Serós, a Alguaire o a Linyola. La FAI, va aconseguir, després d'expulsar els sindicats dirigits pel Bloc, fer-se amb les restes de la CNT lleidatana i alinear-la amb les tesis insurreccionals, majoritàries a la Regional catalana. L'assalt, coordinat amb un moviment generalitzat per tota Espanya, de la caserna de La Panera el gener de 1933 , per part d'elements faistes, va ser l'acció més espectacular de la FAI a Lleida, però desastrosa per al futur del moviment, ja que Lleida era una ciutat molt petita i la repressió va ser molt eficaç (26).

A Lleida hi havia un grupet anarquista molt actiu (27), tan sindicalment, com en el camp específic de l'anarquisme; va publicar entre setembre de 1933 i juny de 1934 Acracia i a partir de novembre de 1934 va impulsar un Ateneu Llibertari. Acracia, era un setmanari escrit íntegrament en castellà i s'ocupava de la formació doctrinal (principalment dirigida a combatre les influències polítiques en el si de la classe obrera; en conseqüència,els atacs més durs eren dirigits contra el Bloc i contra l'Esquerra); a més de la informació sindical i local (aquesta última principalment a través de la nota curta i irònica), comptava també amb abundant informació dels pobles; malauradament, però, és escrita en uns tons molt retòrics i genèrics. D'Acracia, en van sortir trenta-cinc números i va morir per les deutes, tal i com van reconèixer els seus editors. L'Ateneu Llibertari va tenir una vida breu, perquè va ser clausurat als tres mesos d'existir (gener 1934) com conseqüència de l'onada repressiva que va seguir als fets insurreccionals del desembre anterior. A l'abril de 1936, es va intentar posar-lo altra vegada en marxa, però penso que no es va fer realitat (28).

L'any 1932 es va crear a Cervera Acció Rural Catalana, se

gons Jaume Ubach perquè la pagesia volia el seu local

> "perquè segons el lloc el pagès no hi té cabuda i encara que no se li hagi dit directament, ell ho ha comprès perfectament fa --- temps".

La raó no deixa de ser pintoresca i no podem estar-nos de preguntar si a Cervera, fora de les tertúlies particulars, podia existir local o associació que no fos nodrida per la pagesia. La desaparició de la premsa local l'any 1933 no ens permet seguir massa bé aquesta associació, però per les notícies que tenim es va dedicar principalment a organitzar conferències i debats; la més sonada de totes va ser la confrontació entre Enric Sala, publicista i Victor Colomé, dirigent del BOC sobre El comunisme i el capitalisme davant la crisi mundial. Acció Rural va ser presidida per Jaume Carbonell. (29).

A principis de l'any 1932 el setmanari Occident aborda va una qüestió de primer ordre per a la cultura a Lleida; després d'assegurar que "la política catalana es caracteritza per un descens de nivell frapant", continuava:

> "A manca d'un ideal col.lectiu que no s'ha sabut fer-ho sentir amb intensitat, hom ha intentat mantenir l'entusiasme amb excitacions demagògiques o sectàries, amb vaguetats il.lusòries o amb sentimentalisme puerils" (30)

El judici era sever, però no anava del tot desencaminat, la bella florida produïda durant la Dictadura, semblava que hagués mort glaçada per la democràcia. A la desaparició de les revistes Lleida i Vida Lleidatana (vegeu l'apèndix 1), calia sumar la pràctica desaparició de l'Ateneu, institució que va jugar un paper cultural important, principalment els últims anys de la Dictadura, sota l'impuls, principalment, de Salvador Roca i Lletjós, un home clau en el desenvolupament de la historiografia lleidatana i l'Antoni Bergós. Moltes de les ac

tivitats de l'Ateneu van quedar plasmades en les pàgines de Vida Lleidatana.

La desaparició de l'Ateneu i d'altres instruments culturals que fins aleshores havien restat en mans del homes que ara anaven a emprendre la feina de reconduir el país, és un tema greu i que compromet seriosament el futur, perquè ja no intentaran en tot el període posar en marxa cap altra iniciativa en aquest terreny. Les iniciatives culturals, ara, sorgiran per la seva esquerra.

El Grup de Mestres Batec, havia nascut a Termes, durant la Dictadura, a casa del mestre Vila. Hi eren, Palau Caselles, Patrici Redondo, Josep de Tàpia, Salvador Ambrós i d'altres; es van donar el nom de Grup Lliure de Col.laboració Batec i si bé es definien com a Grup, aquest era absolutament obert i no tenia ni estatuts, ni direcció ni tan sols quotes. El fet que es tractés de mestres "nacionals" els va significar algun enfrontament amb mestres anarquistes, ja que aquests, al contrari dels de Batec, presentaven l'Escola Nova (o racionalista) com una alternativa global a l'escola pública o nacional que es deia aleshores.

> "L'actuació del grup -deia Salvador Ambrós- té dues finalitats. Primera despertar en el poble l'amor a l'escola, obrir l'escola als vents del carrer, que sigui la llar de tots. Segona, adoptar els mètodes eficaços a les escoles i criticar-ne els resultats" (31).

La principal activitat del grup era la trobada mensual, que es realitzava cada vegada en un poble distint. El matí tenia un caràcter de festa, de portes en fora, d'elogi de l'escola laica i única, festa en què es buscava la col.laboració de les associacions polítiques i socials de caràcter liberal i d'esquerra i dels ajuntaments, quan aquests eren regits per gent

del mateix tarannà; en aquest acte es buscava, també, la col_laboració dels pares per a la biblioteca, les cantines, el material o festivals. Per la tarda, després d'un dinar de germanor, hi havia la sessió més pròpiament professional, s'examinaven les novetats, doctrinals i pràctiques, s'intercanviaven llibres, etc.; és a partir d'aquestes reunions com, per exemple, va ser conegut a les comarques lleidatanes Freinet, fins i tot, es va arribar a crear una "Cooperativa española de la técnica Freinet" (32).

Si bé no va sortir com a portaveu del grup, ja que apareix com a revista quinzenal, Pedagogia i sociologia, va ser la gent de Batec els qui van animar Escola una revista que va aparèixer el 15 de febrer de 1932. Escola es presenta - amb la mateixa estructura que les trobades mensuals: defensa d'un nou model d'escola, tant des d'una perspectiva social - com pedagògica, i s'ocupa també de qüestions més estrictament professionals. La mateixa revista en el número 1 - Salut - s' autodefineix prou bé:

> "La nostra posició és clara. Un ideal: l' escola; un sentiment: el nen; un amor: la vida; un amic: el mestre; un company: el treballador; un daler infinit avançar, avançar sempre, dretament, procurant en tot moment que no sigui a pas lent; si pot ésser millor que caminar, córrer" (33).

La gent, molta d'ella jove, que s'agrupava a Studi d'Art i al voltant de la revista Art, no es reconeixeria, probablement, com un grup de manera estricta, però actuen d'alguna manera com a tal. Art, la revista d'avantguarda que animava Enric Crous, no sols va ser una de les millors publicacions que mai no s'han fet a Lleida, sinó també l'expressió literària i -- gràfica de tot un moviment. Art, proclamava en la seva presentació ser:

"Una revista internacional. Contra clos geogràfic. No com inperatiu voluntarista, sinó com una necessitat vital. No LLeida-Barcelona, sinó cosmos, però dins del cosmos. Lleida-Barcelona"

La lectura, encara que sigui superficial, de la revista, ens fa adonar que aquest anunciat no era tant una bona intenció, sinó que s'observa una voluntat real de projecció i sobre tot d'obertura a totes les avantguardes. Una altra cosa és que Art fos capaç de saltar el clos geogràfic i fer-se sentir més enllà de la ciutat que la va veure néixer, dit d'altra manera, que arribés a ser coneguda a Barcelona.

Una altra cosa és que es convertís més en un grup tancat en la vida cultural lleidatana, que en un revulsiu eficaç, malgrat que busquessin l'escàndol, no massa difícil tampoc. "Quan no em van liquidar allí, ja no em xafaran mai més", deia en Leandre Cristòfol tot comentant l'exposició que l'any 1933 va presentar al Casino Independent. L'escàndol gros, però, va arribar amb la Primera Exposició Concurs de Primavera, organitzada per l'ajuntament, coincidint amb la Festa Major de 1934; el veredicte va ser contestat per Crous, Cristòfol i Antoni G. Lamolla. L'Ajuntament, al qual el gest no li sentà gens bé, no se'n va estar i els va sancionar fins i tot amb la inhabilitació per prendre part durant tres anys seguits a qualsevol manifestació d'art organitzada per l'entitat. Hem dit més amunt que Art era també l'expressió d'un moviment; d'ells va néixer la iniciativa de crear un cine-club, el quart que existia a Espanya, i que es va estrenar amb Romança sentimantal de l'Eiestein, així com una companyia "amateur", anomenada Teatre Universitari.

No ens ha d'estranyar, donats els pressupostos artístics i ideològics del grup i el seu enfrontament amb la societat -

lleidatana, les afinitats amb un altre grup, també de gent molt jove i també enfrontat amb el conjunt de les forces polítiques. Em refereixo, és clar, al Bloc Obrer i Camperol. L'apropament, per altra banda, entre la vanguarda artística i literària i els comunistes, amb totes les seves contradiccions i peculiaritats, era una tendència freqüent arreu d'Europa (34).

Un dels llocs d'encontre entre uns i altres, i obert naturalment a altres sectors, va ser l'Ateneu Popular Lleidatà, que va néixer a principis de 1934 i que era presidit per Nicolàs Martinez i Lage i n'era secretari Pau Xiriguera. L'Ateneu va impulsar principalment cursos i cursets, tècnics i de divulgació, pensats principalment per als obrers; conferències, i d'altres activitats com exposicions o concerts; per a aquestes últimes acostumaven a buscar aixopluc en el Cercle Mercantil. L'Ateneu Popular va ser clausurat al febrer de 1935, en el marc de l'onada repressiva que va seguir als fets d'octubre de 1934; al març de 1936 van intentar posar-lo altra vegada en marxa, però no sé si amb èxit (35).

L'Acadèmia Bibliogràfica Mariana, fundada l'any 1862 per mossèn Josep M. Escolà, era no solament la institució més original de les fundades a Lleida, sinó única en el món catòlic. L'Acadèmia es va fundar, diu mossèn Pelegrí,

> "amb la bella i enlairada finalitat de promoure el conreu de les lletres i de les arts en honra i glòria de la Verge Immaculada, i com a mitjà de bastir una monument grandiós a la Mariologia en el seu triple aspecte històric, literari i artístic".

Fonamentalment, les activitats de l'Acadèmia es van orientar en dues direccions: cap a la feina editorial, preferentment de tema marià (literari, doctrinal o històric), per aquesta feina comptava amb impremta pròpia; l'altra activitat principal de

l'Acadèmia era l'organització de certàmens literaris, que a imitació dels Jocs Florals, se celebraven cada any en honor d'una advocació mariana distinta. A més d'aquesta festa anual, l'Acadèmia no tenia cap altra activitat de caràcter ciutadà. (36).

Altres associacions culturals existents a Lleida eren, l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, per les notícies que tenim portava una vida més aviat ensopida. L'any 1931, una mica abans de la República, es va crear una nova associació, Unió Lleidatana, amb la pretensió d'"aclocar a tots els qui senten amor a les terres lleidatanes i vulguin estudiar els seus problemes"; estava encapçalada per en Victòria Muñoz i trobem entre els membres de la Junta homes de la Lliga Regionalista; no crec que tingués una vida massa larga. L'any 1935 es va fundar l'associació Amics dels Museus; tenia dues finalitats, vetllar pels museus lleidatans i donar-los a conèixer, organitzant principalment visites col.lectives per als socis; un any més tard de la seva fundació comptava amb cent trentacinc socis.

En el camp musical, els grups corals comptaven amb una arrelada tradició. Hem de destacar l'Orfeó Borgenc (fundat l'any 1922), el Balaguerí (1921), el Joventut, de Bellpuig (1919), el Lleidatà i el Nova Tàrrega (1915). Hi havia també d'altres orfeons i corals, a Borges i Bellpuig, altra vegada, a Albatarrec, a Artesa de Lleida i de Segre, a Cervià, a Juneda, també dues, a Vinaixa. Agrupats en els Cors Clavé, hi havia corals a Cervera, Tàrrega i Lleida, dues a cada lloc, i a Torregrossa. La dansa no estava tan ben representada, ja que només a Tàrrega i Lleida existia el Foment de la Sardana. Aquestes dues ciutats eren també les úniques que comptaven amb entitats dedicades al foment de la música instrumental: L'Associació de Músi-

ca de Tàrrega i la Unió Musical de Lleida.

3.- Institucions recreatives i esportives

Entre les institucions recreatives de Lleida el Casino - Principal era la de més anomenada. Dins la més fidel tradició provinciana, era lloc de reunió i esbarjo de senyors, així com també de tertúlia política i quan s'esqueia, niu de conspira cions. No en va, allí acudien també els militars amb graduació. Rovira i Virgili ens ha deixat un record entranyable del Casino, adobat, potser, per l'enyorança de l'exili:

> "Al Casino Principal de Lleida, la tertúlia política, confinada a un racó de la sala de cafè, s'enriquí amb tres joves que havien acabat la carrera. Eren dos advocats i un metge: Alfred Perenya, Pere Mies i Humbert Torres, als quals s'afegí algun vell federal que al costat d'ells es sentia rejovenit i fortificat. El bàndol contrari el formaven algunes figures grises del dinastisme i dos homes de vàlua que encara no havien evolucionat cap al catalanisme: Magí Morera i Galícia i Romà Sol.
> "Un altre personatge ocupava l'escena evocada: un senyor alt, bru, espigat, de cordial tracte, fines maneres i atraient figura. Era Francesc Macià i Llussà, cap d'enginyers de la guarnició" (37).

El Casino Independent va néixer segons em va explicar n' Antoni Bergós, per un afany d'independència dels joves cadells del Casino Principal, massa encotillats per la presència de llurs pares; per les mateixes raons, va atreure's a la jove oficialitat de la plaça.

El Círcol Mercantil de Lleida, lluny d'actuar com un grup de pressió empresarial, com la Federació de Círculos Mercantiles de España, de la qual en formava part, s'inclinava més -- aviat cap a les activitats clàssiques d'un casino. L'any 1932,

el Círcol es va donar de baixa de la Federación a causa de la campanya d'aquesta contra l'Estatut de Catalunya; comptava amb uns set-cents socis.

Els ferroviaris disposaven també del seu Casino, dit abans Centre Instructiu Ferroviari. Existien també unes quantes penyes recreatives, quasi totes sense local propi, al voltant de les quals s'organitzaven festes com les del carnestoltes o de les modistes per Santa Llúcia; la més famosa de totes elles va ser la Penya Eureka, que l'any 1934 va organitzar l'elecció de la primera miss Lleida, premi que va recaure en la senyoreta Ramoneta Torner i Balaguer.

L'esbarjo als pobles lleidatans es canalitzava gairebé únicament cap als cafès, per als homes, i cap al ball del diumenge, per al jovent; ultra, és clar, el clàssic passeig, preferentment per la carretera o al voltant d'alguna font o arbreda. El cinema tan sols era present a vint-i-tres pobles, a més de Lleida.

No podem entrar en la múltiple casuística, tot sovint pintoresca i algunes vegades dramàtica, de tots i cadascun dels pobles, però sí que podem anunciar una sèrie de característiques comunes sobre la majoria d'aquests centres d'esbarjo i reunió; característiques que no són de cap manera particulars dels pobles lleidatans. Tot sovint cadascun d'aquests centres eren nuclis d'identificació social i política; de vegades aquesta identificació era implícita, malgrat que tothom ho sapigués; d'altres era explícita, i no se sabia molt bé on acabava el partit i on el cafè. El diputat Joan Sauret ha explicat això molt bé en la seva evocació de Balaguer, feta en el llibre Bellviure. La manca d'organitzacions polítiques estrictes no ens ha de confondre sobre l'enquadrament polític de la gent, aquest es feia a partir d'altres entitats. A la llarga, però, havia de

ser en moltes ocasions un element de simplificació i de divisió del cos social. Altres vegades, alguns d'aquests centres assumien distintes funcions, i al temps que eren llocs d'esbarjo, i també eren centres culturals (concerts, teatre, conferències, etc.); un bon exemple seria l'Ateneu de Tàrrega.

Entre els esports, el futbol ja era aleshores el més popular. El Tàrrega C.D., la U.E. Balaguerina, els lleidatans F. C. Lleidatà i el Joventut F.C., aquest vinculat a Joventut Republicana, eren probablement els clubs més famosos de la Regió; n'hi havia però d'altres, i així quan l'any 1936 es va confeccionar una selecció comarcal per acudir a l'Olimpíada Popular que s'havia de celebrar aquell estiu a Barcelona, es van seleccionar jugadors de Tremp, Balaguer, Puigvert, Vallfogona, Aitona, Arbeca i Bellpuig, hi va haver encara una altra selecció de Lleida-ciutat. Existien també campionats comarcals o locals (a Lleida); hi participaven equips de composició diversa, però també podia convertir-se en camp de confrontació ideològica, com per exemple, quan s'enfrontaven els equips de la Federació de Joves Cristians amb els xicots del Bloc Obrer i Camperol, lluint tots dos equips llur anagrama a la samarreta.

L'excursionisme comptava amb anys d'història, tant a Balaguer com a Lleida; ara bé, l'excursionisme era, amb rares excepcions, més que un esport, la vella pràctica vuitcentista de descobrir el país. Era com a molt, una activitat a mig camí entre l'esport, la geografia, la botànica, l'arqueologia, la fotografia i la retòrica, més o menys poètica i patriòtica. El Centre Excursionista Balaguerí, va organitzar una biblioteca, un museu comarcal, un àlbum-arxiu de fotografies, que comptava amb les seccions de costums, paisatge, retrospectiva, arquitectura, escultura i pagesia; a més a més, va publicar, almenys fins desembre de 1933, un Butlletí que va venir a substituir

la Memòria anual. A Lleida, l'any 1935, es va crear a partir de la fusió del Centre Excursionista de Lleida i del Centre Excursionista Pla i Muntanya, el Centre Excursionista de Lleida Pla i Muntanya que va passar a presidir el professor de la Normal senyor Felip Solé i Olivé.

4.- D'altres organitzacions

Els estudiants també van comptar amb organitzacions pròpies, si bé és difícil saber-ne de la seva vida. A Tàrrega va existir la Unió d'Estudiants Targarins, més aviat de caràcter cultural: cinema, esports, conferències; l'any 1935 van anunciar la revista Ressò, de caràcter mensual (38). A Lleida l'any 1932 existia una Associació d'Estudiants de Batxillerat, adherida a l'esquerrana FUE ("Federación Universitaria Escolar"). A la Normal va existir també una Associació de Normalistes Ilerda, presidida per Enric Godas, també de tendència esquerrana; Lina Odena, per exemple, hi va ser convidada a pronunciar una conferència sobre la seva experiència a la URSS; l'Associació de normalistes també va treure una revista, Ilerda. També els estudiants catòlics es van reunir en una Associació d'Estudiants Catòlics de Lleida i també editaven una revista, Juventus; l'AEC va lluitar per recuperar entre els estudiants les festes i tradicions catòliques, principalment la de Sant Tomàs d'Aquino. La celebració d'aquesta festa l'any 1935, va suposar un enfrontament directe amb el director de l'institut, senyor Roca Lletjós, amb un seguit de vagues i expulsions, de gran ressò per tot Lleida i que van acabar amb una solució de compromís. Per altra banda, els enfrontaments i divisions que sens dubte existien entre alguns sectors de l'estudiantat, tenien el seu origen més en les posicions familiars o alienes als centres, que no pas a una dinàmica pròpia impulsada per les diferents orga-

nitzacions estudiantils.

El Sindicat de Turisme de les Comarques de Lleida, que presidia el senyor Joaquim Moret i la Comissió Permanent de Fires i Festes, nascuda l'any 1935 per iniciativa de la Cambra de Comerç, podien convertir-se, si haguessin tingut temps, en autèntics grups de pressió sobre la política municipal i lloc d'encontre de diferents interessos. Participaven en la primera, a mès de la Generalitat i l'Ajuntament, les Cambres de Comerç i de la Propietat Urbana, el Círcol Mercantil i Industrial, el Centre Excursionista i el Gremi d'Hotelers; mentre que en la segona s'hi aplegava tot Lleida, excepte els partits polítics i sindicals, per altra banda, la majoria d'ells restaven suspesos com a conseqüència dels fets d'octubre.

Hem d'assenyalar per últim, l'existència, si bé amb una vida gairebé esmorteïda, de la Societat d'Amics del País, l'única activitat de la qual en tenim notícia és el canvi de Junta.

(1) J. GONZALEZ: El protestantisme a Catalunya, pp. 58-59, assenyala l'existència de comunitats a Lleida, Torrefarrera, Corbins, Bell-lloc, Alcarràs, Mollerussa; sembla que existia també algun nucli al baix Segre, a Aitona, Serós, etc. De Serós, recull mossèn R. VIOLA en El martirio de una Iglesia, p. 46, el testimoni del senyor rector sobre la situació religiosa del poble: "Serós tiene un lucido abolengo anticlerical (...). Cuando en las comarcas vecinas nadie sabía que quería decir la palabra República, aquí ya habia comunistas, socialistas, vegetarianos, naturistas y seguidores de toda gama variadísima en ideologias y procedimientos. Por último sentó aquí sus reales la secta adventísta, aunque con escasa fortuna y pocos adeptos". (Els subratllats apareixen en el llibre de mossèn Viola). Per a una visió de conjunt, preferentment de l'església catalana, vegeu la tesi doctoral de la professora P. GARCIA: Los catòlicos catalanes y la Segunda República.

(2) Per a l'estadística de parròquies, clergat i comunitat religioses: Estadística de la diocesis de Lérida, Estadística del clero de la Diòcesi de Solsona, Estadística del Obispado de Urgel i Estadística del Clero de la Diocesis de Vich. L'Arxidiòcesi de Tarragona, segons carta dirigida a l'autor per la direcció de l'Arxiu Històric Arxidiocesà (juliol de 1982) no va publicar cap estadística entre 1930 i 1936, els municipis de les Garrigues i d'Urgell sense comptabilitzar eren d'aquest bisbat; comprendrà el lector que hagi prescindit totalment d'aquests pobles. El repartiment de parròquies i capellans per bisbats i comarques era el següent:

comarques	Bisbats							
	Lleida		Seu d'Urgell		Solsona		Vic	
	capellans	parroquies	capellans	parroquies	capellans	parroquies	capellans	parroquies
Garrigues	29	15	—	—	—	—	—	—
Noguera	49	35	74	42	—	—	—	—
Segarra	3	3	24	14	23	20	20	18
Segrià	159	44	—	—	14	6	—	—
Urgell	—	—	29	20	39	13	—	—

(3) Pel nombre de capellans, en sentit descendent, els bisbats de la Seu d'Urgell, Lleida i Solsona ocupen els llocs 21, 27 i 29, sobre un total de 61 bisbats. Anuario estadístico de España. 1930.

(4) Provincia de Lleida, clero regular

	número religiosos	número religiosas
1900	585	697
1910	368	716
1923	719	799
1930	685	855

FONT: Anuario estadístico de España. 1931

L'any 1930 el nombre de religiosos per 10.000 habitants era de 48,97, per sota de les altres tres províncies catalanes (Barcelona 54,66, Girona 55,50 i Tarragona 48,97), però per damunt del conjunt espanyol 34,54.

(5) A la concentració catequística de Montserrat celebrada l'

estiu de 1933 van assistir-hi dels bisbats lleidatans 23 grups: de Lleida (7 grups), Alfarràs, Almenar, Alguaire, Rosselló, Alpicat, Castelldans, Juneda, La Floresta, Bellloc, Borges Blanques, Puig-grós, Sonadell, Granadella, Aitona, Serós i Puig-vert; però també van acudir-hi, almenys, nens de Balaguer i Tàrrega. Aquestes concentracions d'Eixerits, que així és com es coneixia a aquesta organització, van anar fent-se freqüents arreu de les comarques. Vegeu per exemple, "Gran concentració d'Eixerits a Bellpuig".- Lo Pregoner, nº 288 (17 juliol 1932), p. 10. El motiu de la concentració va ser la benedicció de la bandera dels Eixerits locals; hi acudiren, ultra una representació de Barcelona emcapçalada pel Dr. Tusquets, representacions d'Anglesola, Belianes, Castellnou, Castellserà, Golmés, Ivars d'Urgell, Mollerussa, Palau d'Anglesola, - Poal, Preixana, Sant Martí de Maldà, Vilanova de Bellpuig, Castell del Remei, Maldà i Torregrossa.

(6) Orientació Femenina - Revista mensual de la Juventud Católica Femenina de Lérida. Malgrat els pocs números que he pogut consultar, és una mostra d'aquesta actitud a mig camí entre la renovació i el més estricte conservadurisme; al costat de campanyes moralitzants o de la crònica de la festa del Corpus celebrada a la Colònia Marcel de Rosselló, amb una processó presidida pels propietaris i d'altres famílies distingides de Lleida i del Rosselló, trobem un esforç dirigit a la formació religiosa, signe dels nous moviments. En aquest sentit hem de ressaltar les Escoles Dominicals dedicades a la formació moral i religiosa de joves obreres i criades; l'existència d'aquestes escoles es remonta, però, a més de seixanta anys enrera; l'any 1935 n'existien tres a les quals hi acudien entre 150

i 200 alumnes. Les escoles volien ser ultra llocs de formació, centres de reunió i divertiment.

(7) J.Mª VIDAL I SATRE: "Reflexions i propòsits".- Acció Comarcal. Núm. 72 (29 abril 1933), pp. 7-8. Vegeu principalment, La Federació de Joves Cristians de Catalunya; per al naixement a Lleida i prescindint de tots els condicionaments imposats per l'època en què va ser escrit, J. LLADONOSA: Un alma transparente, principalmente les pp. 48-54.

(8) Entre els temes que van ser tractats en el Cercle d'Estudis del Grup de Lleida tenim constància dels següents: Dogma catòlic i apologètica cristiana. Mn. Ramon Macarulla; Dret natural i economia social, Mn. Josep Vilas; Els primers bisbes de Lleida, Dr. Joan Allisent, prev.; La biologia i el dogma, Dr. Baró; Història de l'Església primitiva, P. Joan Serrat,S.I., La funció social de la propietat, Mn. Josep Vilas; Els viatges de Sant Pau, P. Joan Serrat, S.I.; La justícia social, Mn. Josep Vilas. La reunió mensual tenia sempre la mateixa estructura: 1) lectura i aprovació de l'acta anterior; 2) explicació de l'Evangeli, normalment pel consiliari; 3) un o dos temes a càrrec de diferents fejocistes. Activitats, editada per la Unió Diocesana de Lleida, ens dóna relació dels temes tractats o a tractar en un seguit de reunions mensuals: Dos enemics inseparables, Manuel Quinquillà; La matèria és una forma d'energia, Francesc Castelló; Qüestió litúrgica, Pau Quinquillà; La castetat font de fortalesa, Josep Ametlla; Protocol i ritual en l'elecció del Papa, Prudenci Pelegrí; Declamació pràctica, Josep Canals; La castetat i la joventut, J. Ametlla; Lliçó de dret canònic,P.

Pelegrí; La declamació pràctica al teatre, J. Canals; Quatre anys de Federació a Lleida, J. Canals; Conquesta, M. Quinquillà; Com pensa i sent la classe obrera, F. Castelló; Defensa del sacerdoci, P. Quinquillà. La Federació de Lleida va organitzar també un curset de litúrgia i un altre de cant gregorià a càrrec de Mn. Ramon Espasa. Com podem veure en línies generals, els temes doctrinals s'orientaven més cap a la recerca de la renovació portes endins que no pas cap a una projecció social o política de l'acció militant cristiana. En el núm. 8 d'Activitats (20 març 1936) i amb el títol "Després de les eleccions", s'afirma que la causa principal de la "derrota dretista", "la trobem en la manca de religiositat d'una part considerable del nostre poble" i exposa clarament quin era el seu programa: "Formació religiosa i moral. Aquest és el remei. Davant la profonda crisi religiosa en què ha caigut el poble espanyol no si veu altra solució acceptable i eficaç que una croada intensa de recristianització. El treball és dur, dificultós i a llarg termini, però si volem tocar de peus a terra convindrem, contra tots els impacients i contra tots els mètodes i sistemes que ara s'anomenen contundents, que aquest és el procés de les grans empreses constructives. L'Església va al davant donant-nos exemple." (Els subratllats són d' Activitats)

(9) Al voltant del Grup de Lleida (Grup 154 i anomenat Pleyan de Porta i que comptava amb dos subgrups, l'obrer i el pagès) es van desenvolupar els grups de Borges Blanques (el 225), de Juncosa (el 339, Sant Isidre), d'El Soleràs (el 295, Sant Domènec), de Juneda (el 175), de Montoliu (el 356, Verge de Montoliu), de Llardecans (el 209, Verge de Loreto), d'Os de Balaguer (el 294), de Torregrossa (el --

340), de Torres de Segre (el 296), de Sonadell (el 336), de Puiggrós (el 338), de Castelldans (el 337) i d'Alfarràs; l'any 1936 estaven en formació els grups de Benavent, Torrelameu, Granadella i Torms. La subfederació Urgell-Segarra agrupava l'any 1935 als grups de Cervera (el 83, Madona Santa Maria), de Rocafort de Vallbona, de Vilet, de Verdú, de Sant Martí de Maldà, de Bellpuig (el 271, Tres Turons), d'Anglesola (el 226), de Guimerà, de Vallbona de les Monges, de Vilanova de Bellpuig, de Granyena de Segarra, de Mollerussa (Avant), d'Ivars d'Urgell, de Tàrrega - (el 235, Horitzons) i de Talladell. Altres grups existents eren els de Balaguer (Sant Crist), de Bellvís, d'Agramunt (Agramutius), d'el Poal i de Miralcamp. Són quasi deu --- grups més que els localitzats pels autors de La Federació de Joves Cristians de Catalunya, pp. 235-236, ells, però, ressenyen també el de Torà de Riubregós.

(10) "Al cap de quatre anys".- Activitats. Núm. 5 (20 novembre 1935), p. (1). B. P(elegrí): "L'intel.ligència de les dretes lleidatanes".- El Correo. Núm. 654 (19 juliol 1933), p. 1. La idea de Mn. Pelegrí sobre la Federació coincideix gairebé amb la del president de l'Acció Catòlica Espanyola, Dr. Angel Herrera: "Que ens deixin (els partits polítics) formar els ciutadans i l'Acció Catòlica els hi donarà madurs". L'Acció Catòlica explicada pel President de l'Acció Catòlica espanyola .- Butlletí de dirigents de la FJC. Núm. 23 (juliol 1934), p. (1). La revista Acció, Núm. 46 (1 maig 1934), p. 4, quant es refereix a "les nostres joventuts" es refereix tant a la Federació reunida en - Congrés a Barcelona com a la concentració de les joventuts de la CEDA a l'Escorial. Per a una crítica a la versió -- "oficial" que identifica a la Federació amb un moviment d'

avançada, vegeu J. MASSOT I MUNTANER: L'Església catalana, pp. 165-173.

(11) "El fejocisme, Acció Catòlica".- Activitats.- Núm. 2 (20 agost 1935) pp. (1-2); "Acció Catòlica".- Ibid.- Núm. 6 (20 desembre 1935), p. (1); i "Nomenaments".- Ibid.- Núm. 7 (20 gener 1936), p. (8). En realitat el reconeixement com a única Acció Catòlica juvenil d'homes només el va obtenir el bisbat de Girona, vegeu P. GARCIA: Op. cit., Vol. I, p. 192. Els bisbats de la Seu i de Solsona, aquest reconeixement el van obtenir d'una manera implícita, ja que cap altra organització hi aspirava.

(12) En la IV Assemblea, Cervera, maig 1935, l'ASP comptava amb les següents federacions i organitzacions: Federació d'Homes de Carrera, de Patrons, Unió de Pagesos, Unió de Dependents, Unió d'Obrers Manuals de Catalunya i Secretariat d'Educació Social; com organització específica l'ASP comptava sempre amb una Secció Femenina. Per l'ASP vegeu principalment: J. CIVERA; B. DE RUBI; X. CASASSES; A. GRIERA: Acció Social Popular a Catalunya. 1906-1936.

(13) A la zona d'influència de Tàrrega existien quatre grups: 1) Cap de grup Tàrrega; agregats: Talladell, Figuerosa, Altet, Vilagrassa, Claravalls i Santa Maria de Montmagastrell (Claravalls). 2) Cap de grup: Bellpuig; agregats: Preixana, Barbens, Ivars d'Urgell i Bullidor (Barbens). 3) Cap de grup: Sant Martí de Maldà; agregats: Rocafort de Vallbona, Nalec, Vilet (Rocafort de Vallbona), Maldà, Vallbona de les Monges, Sant Llorenç de Vallbona (Rocafort) i Belianes. 4) Cap de grup: Verdú; agregats: Rulíola, Tornabous, la Guardia, Tornabous i Tarròs (Tornabous). Acció Comarcal (Tàrrega).- Núm. 1 (19 desembre 1931), p.

(19). A principis de 1932 l'ASP de Balaguer tenia delegats locals a Termens, Vilanova de la Sal, Alentorn (Artesa de Segre), La Sentiu de Sió, Alós de Balaguer, Bellvís, Poal, Penelles i Montgai i més endavant, subdelegacions a Camarasa, Sant Llorenç (Camarasa) i Gerb (Os de Balaguer). Acció (Balaguer). Núm. 2 (15 juliol 1932), p. 7 i núm. 23 (1 novembre 1933), p. 9. Penso que per regla general, es tractava més d'afiliats a títol personal i vinculats directament a l'entitat principal, Tàrrega o Balaguer, que no pas delegacions o organitzacions amb vida pròpia, això es veu prou bé quan es discuteix el tema de les mutualitats escolars.

(14) Entre les conferències organitzades per la Secció Femenina de Balaguer hem anotat: P.F. Fort, OFM: Acció Catòlica a Itàlia i El matrimoni i l'escola; Maria Sullà: L'educació cristiana dels infants; Montserrat Porcioles: Escola; Mª Teresa Nobell: Colom, la seva personalitat i la seva obra; Carme Badia: Dia del nou cristià; Quimeta Pijoan: Robinson Crusoe; Concepció Pla: La Passió; (acompanyada de projeccions); Maria Sullà: L'ideal de la jove d'Acció Catòlica; Mossèn Albert Vives Mir: La dona catalana, el sentiment i la pedagogia; P. Francesc Pallàs, OFM: Valor educatiu de les idees en la dona nostrada; P. Josep Badia: La dona catalana mestressa de l'enteniment i del seny. Per la seva banda el Programa del curset per a les noies de servei de Tàrrega comprenia els següents temes: religió i moral, llegir i escriure, comptes, cuina, planxar, higiene, infermeria i administració.

(15) "Vers una conciència catòlica".- Acció Comarcal. Núm.165 (9 febrer 1935), pp. 1-2.

(16) Palestra va ser creada a Barcelona el mes d'abril de 1930, inspirada en gran part en l'escoltisme que Batista i Roca havia conegut a Anglaterra i que combinava la pràctica de l'esport (formació del caràcter) amb la cultural (formació de l'esperit). Palestra, que es desenvolupà sota la protecció dels partits catalanistes però independentment d'ells, cercava la formació del jovent català per a fer-lo "capaç d'enfrontar-se amb alló que estava succeint a Catalunya i a Espanya", en paraules del seu secretari, Batista i Roca; segons ell mateix, Palestra va arribar a tenir tres-centes delegacions i cinc mil socis. Vegeu la conversa entre F. Mascarell i Batista i Roca a la revista Avenç.

(17) L'hivern de 1933 la delegació de Palestra a Lleida, amb la col.laboració del Centre Excursionista, va organitzar tres cursets: Llengua catalana, professat per Felip Solé i Olivé; Història de Catalunya que donaria Salvador Roca i Lletjós; i finalment, un altre d'Història de Lleida - La Lleida que imaginem, la Lleida que coneixem i la Lleida que sentim, per Antoni Bergós i Massó. La Jornada. - Núm. 307 (31 gener 1933), p. 2, L'any abans, Palestra, havia organitzat un cicle de conferències sota el títol genèric de formació nacionalista: El sentiment nacional català durant el segle XVIII, Josep M. Casasses; Catalunya durant la revolució francesa i les guerres napoleòniques, Carles Rahola; El Palau de la Generalitat, Jeroni Martorell; El sentiment català a través de les lluites del segle XIX, Pere Coromines; La Generalitat durant la Guerra de separació, Ferran de Segarra. La Jornada. Núm. 251 (2 gener 1932), p. 1. L'Antoni Bergós era probablement l'inspirador i principal animador de la dele-

gació lleidatana.

(18) "Arribada dels nacionalistes bascos i gallecs".- El Correo. Núm. 640 (4 juliol 1933), p. 1 i La Jornada. Núm. 334 (8 juliol 1933), p. 1, en "Notes i comentaris". En aquestes "Notes", La Jornada, insisteix en les idees que el doctor Torres va expressar des de la Paeria i que -- ens revelen unes idees sobre el dret a l'autonomia que tot sovint s'atribueixen en exclusiva a gent i grups de tradició més centralista; diu per exemple La Jornada: "Figureus una Generalitat a mans de Carrasco, Batiste i Roca, Maspons i Anglasell, Valls i Taberner, Romeva, Ventosa, etc. A l'autonomia de Catalunya ara li farien el mànec".

(19) Entre altres debats, podem assenyalar el dirigit pel doctor Joaquim Serra Vila: Civilització i cultura; i els presidits per Batiste i Roca, l'un sobre la prosperitat de Catalunya-ciutat; i un altre, sobre federalisme o separatisme, com a diferents solucions al plet català. En aquest darrer debat es van sotmetre a votació totes dues solu-- cions, triomfant els separatistes amb 37 vots, contra 14 per la federal, "Inauguració del Cercle d'Estudis".- Acció Comarcal. Núm. 78 (10 juny 1933), p. (13).

(20) J.Mª VIDAL I SASTRE: "Reflexions i propòsits".- Acció Comarcal. Núm. 72 (29 abril 1933), i també del mateix autor "Qui som i on anem", en el núm. 130 (9 juny 1934), p.(4).

(21) J. TUSQUETS: Orígenes de la revolución española, p. 153. És veritat l'existència de dues lògies, com assenyala Mn. - Tusquets, però té algunes confusions de noms; per altra banda la lògia Pitàgores no apareix en l'apèndix del lli

bre. Respecte a la filiació maçònica del doctor Torres no crec que sigui certa, sinó que més aviat respon a la coneguda afecció de l'autor d'atribuir aquesta filiació amb molta generositat. Vegeu J.A. FERRER BENINELI: Masoneria española, vol. 2, pp. 218-222, en la llista de diputats maçons, no apareix el nom del doctor lleidatà; - tampoc apareix en la llista que de la lògia Pitàgores - existeix a la Secció de Maçoneria del "Archivo Histórico Nacional" a Salamanca. El senyor Antoni Bergós em va desmentir també categòricament la filiació maçònica del doctor Torres, així com la seva pròpia; em plau de ressaltar que els noms -i la poca importància, de retruc- que em va facilitar el senyor Bergós van coincidir fonamentalment amb els que vaig trobar a Salamanca.

(22) D'acord amb la informació trobada a Lleida per la Guàrdia Civil, després de l'ocupació per les tropes franquistes, havien estat membres de la lògia Pitàgores els següents senyors:

Manuel Muzar i Borrell	3	grau	
Josep Mª Benavent	3	"	Metge. Radical-Socialista.
Ramon Sales i Torres	3	"	Mestre. R-S
Ricard Palacín i Soldevila	3	"	(29.8.1925) Advocat.JR
Xavier Jacques i Piñol	3	"	Farmacèutic. R-S
Josep Galceran i Borell	3	"	Empleat. R-S
Joan Nolla i Pujol	2	"	(22.8.1925) Empleat.R-S
Eloi Rios i Martin	2	"	(22.8.1925)
Lluís Sales i Torres	2	"	(22.8.1925)
Eduard Andreu i Lamarca	2	"	(19.9.1925)
Joan Falguera i Morell	2	"	(26.9.1925)
Francesc Flavia i Pinto	1	"	(va ser expulsat)

Josep Mercè i Sendra	1 grau	(15.2.1926)
Pere Buiria i Foixench	2 "	(22.3.1926) R-S
Francesc Arqués i Model	2 grau	(15.4.1926) R-S, després POUM
Gabriel Latasa i Aranguren	1 "	(26.4.1926)
Salvador Roca i Lletjós	1 "	(5.5.1926) Professor. R-S
Ramon Sarries i Curtit	1 "	(31.5.1926)
Santos Vicente i Baldoví	1 "	(5.11.1926)
Lluís Suárez i Alvarez	1 "	(15.11.1926)
Josep Alvarez i Giron	1 "	(15.9.1925)
Leopoldo DOmínguez i Duran	2 "	(30.5.1927) pl. q. Expulsat?
Heliodoro Catalalunyd i Expinós	1 "	(1928)
Pere Valldeoriola i Andreu	1 "	(18.4.1928) Advocat. JR
Josep Reus i Papiset	1 "	R-S. Industrial

Archivo Histórico Nacional, (Salamanca) Sección Masoneria, Legajo 761 A 11. La filiació política i la professió els hi he posat jo mateix. La data entre parèntesis es refereix a la de l'ingrés a la lògia. Pel número de germans del 19 de març de 1936, vegeu: J.A. FERRER BENIMELI: Masonéria española, Vol. II, pp. 225-226.

(23) Entre la diferent documentació de la lògia Antonio Pio - apareixen els noms de: Miquel Sol, Llorenç Perramon i Playà, Joaquím Ollé i Vernís, Juli Barberà, Josep Ribé, Viader (va ser representant de la lògia a la Gran Assemblea celebrada el 19 de març de 1936 per la Gran Lògia de Catalunya), Roc Boronat, (ERC) Baldomero Cabré, Jaime Julià, Eudaldo Planas i Bergada, Luis Villalba, Antonio - Obradors i Josep Canals, aquests set darrers són els que van ser expedientats. AHN (Salamanca). Secció Masoneria

Legajo 613; per a la maçoneria anterior a la República, Legajo 761.

(24) El professor Termes, ha assenyalat, penso que amb encert, si bé referint-se a la crisi dels anys trenta, "que la base Confederal estava poc i mal organitzada -els sindicats eren només un nom i una petita organització jerarquitzada- i qui controlava els comitès sindicals, els comitès pro-presos i la redacció del periòdic "Solidaridad Obrera" era qui dirigia la CNT. (...) la base (poc militant o d'una actuació exclusivament laboral a la fàbrica o al taller) es deixava portar pel nucli dirigent fos qui fos". J. TERMES: La CNT i la Generalitat.

(25) "Papel de los sindicatos de las comarcas en el movimiento revolucionario y ante la guerra".- Acracia.- Núm. 307 (19 julio 1937), p. 11.

(26) Segons la premsa local hi van prendre part uns tres-cents homes, d'Alguaire, Pobla de Cervoles, Seròs, Lleida i potser d'altres llocs, si bé només va actuar un escamot; la xifra de tres-cents, però, podia ser intencionadament exagerada. La versió anarquista de la repressió a La barbarie gubernamental en (...) Lérida. Donat el caràcter secret, i pel que sembla tampoc massa organitzat de la FAI, és molt difícil saber la influència real de l'organització; Gómez Casas, citant fonts faistes, diu que el gener-febrer de 1936 (Ple Nacional de Regionals de la FAI) la Comarcal de Lleida tenia 20 grups, la del Segrià 6, i la de Segarra-Garrigues també 6. J. GOMEZ CASAS: Historia de la FAI, p. 191

(27) D'aquest grup hem de destacar a Fèlix Lorenzo i Pàramo,

que l'any 1936 seria alcalde de la ciutat, a Jacint Borràs, secretari del Comitè Provincial de CNT i Luis Guijarro, del sindicat de la construcció. Els dos primers eren de la FAI; en Guijarro, potser també, però sembla que va oposar-se a la tàctica insurreccional, segons em va explicar Antoni Bergós. Entre els faistes locals devien existir discrepàncies, ja que Borràs va deixar de col.laborar a Acracia.

(28) L'Ateneu, penso que no va tenir més activitat que organitzar algunes conferències, que van ser les següents: Javier Serrano, metge, Problemes sexuales; Cosme Rofes, metge, Higiene social; José de Tapia, mestre, La Escuela Nueva; Jacinto Borràs, Porque somos anarquistas; José Alberola, mestre, Interpretación anárquica de la revolución social.

(29) JAUME UBACH: "Perquè es constituí Acció Rural Catalana". Avant.- Núm. 61 (12 març 1933), pp. (2-3). Sobre la Controvèrsia Sala-Colomer, Avant, indicava la seva inconveniència, ja que només havia servit per fer propaganda del comunisme, núm. 56 (27 febrer 1933), p. (9).

(30) "El retrocés del catalanisme".- Occident.- Núm. 51 (27 febrer 1932), p. 1.

(31) SALVADOR AMBROS: "Davant d'una campanya imbècil. Història i elogi del grup Batec".- La Jornada.- Núm. 355 (2 gener 1934), p. 2.

(32) Per a la polèmica escola racionalista-escola pública: FRANCISCO PIQUER: "Al margen de una opinión. Las escuelas y el profesorado racionalista".- Acracia.- Núm. 28

(5 mayo 1934), p. 1. L'article, que era signat pel director de l'"Escuela Luz" d'Alguaire, anava dedicat al mestre Patricio Redondo.

No se precisar si les reunions se celebraven exactament cada mes ni quantes se'n van fer, el fet és que al març de 1936 anunciaven la tercera d'aquell any; respecte a l'assistència tan sols de la reunió celebrada a Termens el 20 de maig de 1934 diuen que hi van assistir quaranta persones, entre mestres i mestresses.

(33) No sé quants números van arribar a sortir d'Escola; jo n'he localitzat set. En aquests números, i d'entre altres, es van publicar aquests articles: J. SANTAULARIA: "Concepte de la llibertat del nen segons la història, l'església i nosaltres"; J. BORRÁS: "Professionalisme i espiritualitat"; P. UBACH: "Llibertat escolar"; J. DEWEY: "El credo pedagógico"; TARRAGÓ: "Del ideal en la educación"; M. ARESTÉ: "El problema sexual a la escuela"; J. AMBRÓS: "L'escola nova"; J. PACH: "Por la escuela única"; S.V. BALDOVI: "Cuestiones paido-psico-pedagógicas"; L. VILALTA: "Filologia"; J. PACH: "Educación sexual"; J. DE TAPIA; "El libro y la lectura"; M.D. PIERA: "Entorn del nen. La peresa".

(34) Art va ser editada en facsímil l'any 1977 per Leteradura, de Barcelona. Vegeu també, Monogràfic Cristòfol i E. RATES: Pintura contemporània a Lleida. 1930-1980.

(35) Dels cursos que tenim constància que van ser organitzats per l'Ateneu Popular, podem assenyalar el professat per Màrius Torres: Química del cos humà. Entre els conferenciants invitats trobem a Aurora Bertrana: Viatges; Cosme

Rofes, professor de la Normal de Mestres de Barcelona: El problema de l'educació sexual; i Joaquím Serra Vila, professor de l'Institut: A l'entorn del problema Llibertat. En el Consell de direcció de l'Ateneu Popular hi -- trobem gent d'Art, com A.G. Lamolla, L. Cristòfol, Josep Viola o el mateix president "Niko" Martínez i Lage i -- gent del Bloc Obrer i Camperol com Josep Tufet, Frederic Godàs o Josep Mª Morlans o el secretari Pau Xuriguera. Aquesta aliança durant la guerra va desembocar en la -- creació de l'Agrupació d'Escriptors i Artistes Socials (AEAS) de la qual en van ser membres de la Comissió Organitzadora Lamolla, Pau Xuriguera, Josep Comabella i Cristòfol.

(36) B. PELEGRI: Lleida en la Renaixença, p. 159. Per a la producció bibliogràfica de l'Acadèmia podeu veure Catàlogo del legado Areny, Vols. II i IV, pp. 112-121, 123-140, 154-157 i 3-40; aquest és el catàleg més complert de la producció bibliogràfica lleidatana i reuneix de les diferents etapes de la "Imprenta Mariana" entre 1878 i 1936 set-cents quaranta-dos títols; és clar que no tots són de literatura religiosa, però sí una gran part. L'Acadèmia, que va premiar a molts dels poetes catalans més destacats, a poc a poc es va anar castellanitzant; vegeu per a aquest aspecte: R. XURIGUERA: L'aportació de l'occident català a l'obra de la Renaixença, pp. 169-170.

(37) A. ROVIRA I VIRGILI: Siluetes de catalans, Vol. I, pp. 133-140.

(38) L'única notícia d'aquesta revista l'he trobada a Acció Comarcal. Núm. 197 (21 octubre 1935), p. (13), però no sé si va arribar a sortir mai.

CAPITOL V

ASSOCIACIONS DE BASE SOCIOECONÓMICA

1.- Organitzacions patronals

La Cambra de Comerç i Indústria és la principal plataforma d'enquadrament de la classe industrial i comercial lleidatana. Malgrat la Cambra assumeixi en diferents ocasions la defensa dels interessos de la classe que agrupa, el seu paper és -- sempre, i també en aquestes ocasions, de caràcter institucional, de defensa genèrica dels interessos de Lleida i província, cosa que respon perfectament amb la tendència general de la burgesia d'identificar les seves organitzacions amb l'interès general del país, però que també, almenys a Lleida penso que és així, pot amagar una gran debilitat organitzativa (1).

La Cambra de Comerç, malgrat tingués una participació -- molt activa en la vida lleidatana, participant en gairebé totes les iniciatives de caràcter econòmic, tot sovint com a protagonista principal, no es pot dir el mateix de la seva participació en la vida política (2); quan aquesta es produeix és a títol personal, encara que estigui plena de simbolisme, com quan després dels fets d'octubre de 1934 el seu president, senyor - Pujol i Cercós, es féu càrrec interinament de l'alcaldia.

És també el senyor Pujol qui en nom de la Cambra es pronuncià algunes vegades sobre la marxa de l'economia i de la política en general. La crisi econòmica internacional i les repercusions a Espanya i a Catalunya van ser abordades pel senyor Pujol en una conferència pronunciada el 17 d'abril de 1934, així com en una intervenció en el Ple de la Cambra celebrat el 26 de setembre del mateix any.

El president de la Cambra enfocà la crisi econòmica des - d'una perspectiva liberal, criticant conseqüentment tant l'autarquia i el nacionalisme econòmic, com l'intervencionisme de

l'Estat, tant en la política monetària com en la social. A Espanya, diu el senyor Pujol, si la crisi ha arribar més tard, no és el tòpic oficial "els espanyols vivim a la glòria", sinó perquè el país viu endarrerit respecte a la resta dels països capitalistes; aquesta debilitat, que en un primer moment a pogut semblar providencial, pot convertir-se a la llarga en definitiva, perquè si la crisi

> "(...) dura com sembla, donada la nostra debilitat, causarà estralls i quant vingui la represa en el món exterior, nosaltres viurem en la misèria".

Tres menes de conseqüència podem posar de relleu en l'anàlisi del senyor Pujol. De caràcter polític, en primer lloc, i que són a la vegada causa i efecte; principalment els problemes d'ordre públic i els relacionats amb la confiança que els governants han d'inspirar als inversors, però al mateix temps la crisi ha agravat el "desordre" i la "indisciplina social".

> "Aquestes dues juntes i ajudant-se entre elles han arribat a portar-nos a una situació dificilíssima".

En l'ordre econòmic, cal assenyalar en les dues intervencions del senyor Pujol una decidida preocupació pels temes del comerç, però també per la política monetària; l'abaratiment del crèdit es converteix gairebé en obsessió que fins i tot traspua desconfiança cap a la banca, a la qual veu com la gran beneficiària de la crisi. L'atur forçós, per últim, és el tercer tema abordat; el senyor Pujol, sense minimitzar gens ni mica la qüestió, es manifesta desconfiat vers les diferents sortides que es plantegen al problema de l'atur (obres públiques, etc.) i encara més amb tot allò que significa "política social" de l'Estat.

> "Com sempre passa, a Espanya l'avenç el fem a salts, i moltes vegades, especialment

> quan es tracta de matèria social, ens passem de la meta, on tots els demés procuren arribar-hi el més tard possible" (3).

En les vigílies de les eleccions de febrer de 1936, el president de la Cambra, i contra el que és costum, escriurà un llarg article al diari La Tribuna; allí, després de constatar el clima de guerra civil amb què s'està desenvolupant la campanya i que ha de conduir que els vençuts -siguin els que siguin- se sentin atropellats i sotmesos pels vencedors i es veuran abocats a no reconèixer la "supremacia legal" del vencedor. El senyor Pujol planteja com "una qüestió prèvia" a sotmetre a tots els candidats, el tema econòmic; diu que les llistes electorals estan plenes de polítics coneguts,

> "(...) pero de los más no sabemos como piensan sobre los problemas económicos que tenemos planteados en las comarcas y los más extensos y más graves que tiene que resolver la nación". (4)

Lloable esforç, que al capdavall ningú li havia d'agrair, per conduir el debat i la lluita política al terreny més "neutre" i més "rigurós" de l'economia.

La Cambra de Comerç i Indústria comptava amb delegacions, més o menys autònomes, a Balaguer, Mollerussa, Tàrrega i Cervera.

Abans de continuar amb les diferents organitzacions patronals, ens aturarem en el quadre general que podem confeccionar a partir de les dades del Cens Social de Catalunya dels anys 1934, 1935 i 1936. (Quadre 1) (5). La primera conclusió que se'ns ofereix és la debilitat organitzativa de la classe patronal lleidatana, debilitat que se'ns presenta tant per la poca presència en alguns grups i l'absència total en altres (principalment el grup 10, fusta, però també en els grups 4, indústries extractives i 17, electricitat), com en la presència inconstant en els

diferents Cens, tant de les mateixes organitzacions com del nombre de socis, etc. Al contrari de la tendència assenyalada per la professora Mercedes Cabrera, l'associacionisme patronal lleidatà no va experimentar un augment espectacular a partir -i com a conseqüència- de la proclamació de la República; em sembla que

Quadre 1. Cens electoral social de Catalunya. Entitats patronals (Regió VIII)

Grups d'indústries	Any de constitució			Cens 1934			Cens 1935			Cens 1936		
	abans 1931	1931 -34	1935 -36	nom. entitats	nom. socis	nom. empleats	nom. entitats	nom. socis	nom. empleats	nom. entitats	nom. socis	nom. empleats
3. Alimentació	6	4	1	4	231	180	7	484	739	3	39 (1)	560
6. Petita Metal.lúrgia	1	-	-	1	32	230	-	-	-	1	(1)	202
8. Química	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2	(1)(2)	24
9. Construcció	3	-	-	2	73	361	1	(1)	1487	2	(1)(2)	207
11. Tèxtil	2	-	-	-	-	-	1	-	164	1	(1)	49
12. Confecció de vestits	2	-	-	1	20	63	-	-	-	2	(1)(2)	194
13. Arts gràfiques	2	-	-	1	1	7	-	-	-	2	(1)(2)	31
15. Transports terrestres (no ferroviaris)	2	-	-	1	7	66	-	-	-	2	(1)(2)	115
19. Comerç en general	4	-	-	2	153	526	1	(2)	380	4	123 (1)(2)	607
20. Hostaleria	4	-	-	3	92	286	3	83	688	2	62 (1)	331
21. Serveis d'higiene	2	1	-	2	63	73	1	34	62	1	(1)	15
22. Banca i oficines	3	-	-	1	9	48	1	(2)	446	3	62 (1)(2)	108
23. Espectacles públics	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	(1)	11
24. D'altres	2	-	-	1	25	158	1	(2)	35	-	-	-

NOTES: (1) Associació de Contribuents de Tàrrega, en tots els grups consta el total de socis, 369. (2) Igual que en el cas anterior el Gremi Comercial de Lleida, sempre fa constar el total, 95 socis en el Cens de 1935 i 39 en el de 1936.

FONT: Butlletí Oficial de la Generalitat.- Núm. 212 (31 juliol 1934) pp. 672-685; núm. 326 (22 novembre 1935) pp. 1651-1662; núm. 185 (9 juliol 1936) pp. 86-99.

aquest és un aspecte molt important des de la perspectiva de la lluita de classes i de l'objectivització d'aquesta lluita. Per sectors, i no és estrany, és la indústria de l'alimentació la - que reuneix més associacions i més socis, principalment en el - Cens de 1935, possiblement com a resposta a la política farinera que l'any anterior, que des de la Conselleria d'Economia i Agricultura, havia menat Josep Comorera. Malgrat que algunes de les societats domiciliades a Lleida tenien caràcter comarcal (i provincial) són poques les localitats en què trobem alguna organització: tres a Balaguer, una a Cervera, Artesa de Segre i Borges Blanques i catorze a Lleida. Tot plegat, coneixent l'estructura industrial i comercial de la Regió, aquest panorama no se'ns -- pot fer estrany; les estructures artesanals no es veien amenaçades ni per una classe treballadora que no hi era, ni per la po-

lítica general de l'Estat, com podia passar amb l'agricultura, o en el sector farinaire, on la tradicional correlació de forces entre pagesia i farinaires es va veura capgirada, encara - que breument, a favor dels primers.

Atenció a part mereix Tàrrega i Lleida. A Tàrrega existeix l'Associació de Contribuents, constituïda el 8 d'agost de 1913, present en tots els grups ressenyats en el quadre 1. En el Cens de 1936 comptava aquesta Associació amb 369 associats, i si bé és difícil desglobar aquesta xifra, sabem que en el Cens de 1934 el grup 6 (petita metal.lúrgia) comptava amb 32 socis, el 9 -- (construcció) amb 40, el 12 (confecció de vestits) amb 20, el 13 (arts gràfiques) amb 1, el 15 (transports terrestres no ferroviaris) amb 7, el 19 (comerç en general) amb 71, el 20 (hostelería) amb 10, el 22 (banca i oficines) amb 9 i el 24 (d'altres indústries) amb 25 i en el Cens de 1935 el grup 21 (serveis d'higiene) amb 7 socis. No hi ha dubte que l'Associació de Contribuents de Tàrrega era una de les millors estructurades de la Regió i - que la classe patronal targarina una de les millors enquadrades, sense excloure, és clar, que l'Associació pogués acollir contribuents de pobles veïns.

Sense la importància de l'Associació targarina, a Lleida, el Gremi Comercial, constituït el 29 de setembre de 1927, enquadra també un nombre important de sectors, ja que en el Cens de 1936 està present en el següents grups: química, construcció, - confecció de vestits, arts gràfiques, transports terrestres (no ferroviaris), comerç en general i banca i oficines; i en el Cens de 1935 també en el d'hosteleria i el més genèric d'altres in-- dústries (6).

De la Federació d'Industrials Flequers de la Província de Lleida és de l'única organització patronal de la qual tenim una informació relativament abundant, perquè va publicar una revis-

ta mensual, El Flequer lleidatà , durant tot el període. La Federació va ser fundada l'any 1931 i la podem considerar una organització patronal tipus. Hem de pensar que la majoria d'industrials flequers eren petits empresaris, que es trobaven entre tres focs: el dels pagesos que buscaven vendre el seu blat al millor preu; el dels fabricants de farines, un grup més poderós econòmicament i socialment; i el dels governs, interessats en donar al pa un preu polític. La Federació, per la seva banda, també es va plantejar la lluita en tres fronts: contra la competència deslleial dins del sector, signant amb la part treballadora unes bases de treball i lluitant més tard perquè les complissin tots els flequers; per enfortir la pròpia organització i dotar així a la professió d'una única veu; i finalment, en el front institucional, per aconseguir la creació de Juntes Reguladores dels mercats de farina i pa. La lluita va ser dura però menada amb intel.ligència i amb el convenciment que era la professió qui havia de cercar les seves pròpies solucions, les Memòries Anuals són un bon testimoni de tot això (7). La Federació, que a finals de 1934 diu comptar amb uns quatre-cents socis, s'articulava sobre sis organitzacions: Gremi de Lleida, Comarca de Cervera, de Balaguer, de Lleida, de Tremp i de Borges Blanques.

Si no hem tractat les associacions patronals agrícoles amb totes les altres no és sinó per la importància que l'agricultura tenia a les terres lleidatanes i per dedicar-li, per tant, una atenció especial. L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI), la principal organització patronal agrària catalana, era també present a les comarques lleidatanes, si bé la seva peculiar organització segons la qual els socis ho eren directament de l'Institut, sense organitzacions intermèdies, li resta el protagonisme i el dinamisme que podien tenir d'altres organitzacions. L'any 1929 l'IACSI tenia a les comarques de Lleida un ca

ràcter estrictament testimonial, 58 socis en total. A partir de la proclamació de la República, l'augment és considerable (340 nous socis l'últim trimestre de 1931); així i tot penso que l'Institut no va tenir a les comarques de Lleida (un màxim de 530 socis a la primavera de 1936) (8) l'adhesió que cal suposar-li en altres comarques.

Malgrat que l'Institut, com ja he assenyalat, no desenvolupés organitzacions comarcals o locals, això no vol dir que abandonés el camp de la propaganda i l'agitació. L'IACSI va saber implicar a importants sectors pagesos en la defensa de la propietat, encara que molts d'ells no estiguessin de cap manera amenaçats. Les anomenades Assemblees de Defensa Agrícola, van multiplicar-se, arrivant al seu punt culminant en la concentració celebrada a Madrid el mes de setembre de 1934, on sembla que van acudir-hi des de Lleida amb un tren especial.

Hi havia d'altres organitzacions patronals agrícoles d'àmbit generalment comarcal i orientades principalment a ocupar l'espai de la patronal en els organismes arbitrals en temes de treball i també, de vegades, com a portaveus de l'IACSI, si bé sense afiliar-s'hi necessàriament com a tals. Així, l'any 1932 comptabilitzem Associacions de Propietaris Agrícoles al Partit de Balaguer, constituïda el 19 de novembre de 1931 i que comptava amb 41 socis; al Partit de Lleida, constituïda el 1 de novembre de 1931 i que tenia 68 afiliats; i la del Partit de Cervera. A Tàrrega, L'Associació de Contribuents enquadrava també als propietaris agrícoles. A l'Urgell, existia també una Associació d'Agricultors, el nucli central de la qual estava a Mollerussa. Per últim, la Junta Provincial de Ramaders, creada el 7 de març de 1929 agrupava a la patronal del ram i l'any 1932 comptava amb 213 socis que ocupaven 852 obrers (9). Cal assenyalar, però, que cap d'aquestes organitzacions assumeixen el paper de

portaveu de la classe social que enquadra i que la seva actuació és en gran part exclusivament burocràtica.

2.- Associacions de caràcter professional

Hi havia a Lleida les seus de tot un seguit de Col.legis Professionals: el de metges, d'odontòlegs, de practicans, de farmacèutics, de comadrones, de veterinaris, d'advocats, de procuradors, del secretariat local, d'agents comercials i de titulars mercantils. La gran majoria d'ells gaudien de la pacífica activitat de cobrar la pòlissa de reglament i vetllar pel bon nom de la professió; alguns fins i tot vivien rellogats al si d'alguna altra organització. Tan sols van alçar la veu quan el Govern de la Generalitat va iniciar, començant pel col.legi del Secretariat Local, un procés de reorganització de la vida col.legiada. Les veus que es van alçar, però, estaven dins de la més clàssica línia provinciana. No faríem justícia als Col.legis Professionals sinó ressenyessim una sèrie de publicacions de caràcter professional que van impulsar i sostenir, com és ara: El Auxiliar Médico (Col.legi de practicants), El Nostre Col.legi (funcionaris de l'Administració Pública), El Secretariat Lleidatà (Secretariat Local) i el Boletín Médico (Col.legi de metges); de caràcter professional era també El Eco Médico que dirigia José F. de la Pradilla. D'un caràcter semblant als Col.legis Professionals hem d'anotar l'Associació de la Premsa.

L'Associació de Mestres de la Província de Lleida, agrupava a l'Associació de Mestres de Cervera (l'any 1936 tenia 39 socis, repartits entre 16 municipis de la Segarra i l'Urgell), la de Tremp (l'any 1936 tenia 41 socis), la de Sort (que tenia 15 socis l'any 1932), la de la Seu d'Urgell (25 socis), la de Ba-

laguer, la de Lleida-Borges Blanques i la de Viella (10). De - ben segur que les esperances que la República va desvetllar en el camp de l'educació i les realitzacions que els primers governs republicans van dur a terme, juntament amb les noves expectatives que obria l'Estatut d'Autonomia, va donar nous ànims al magisteri nacional i a l'Associació en particular. En començar el curs 1932-33 el seu portaveu assegurava que:

> "La instauració del règim democràtic que l'Estat espanyol s'ha donat, ja per si sol reclama del ciutadà el sentiment d'una major -- responsabilitat en la satisfacció dels seus - deures com a tal, i en aquest sentit, a nosaltres ens imposa una major cura en la preparació cultural de les generacions futures per - tal que esdevinguin suficientment dotades de la intuició necessària per a triar en cada moment aquells homes que hauran de guiar la societat espanyola amb més probabilitats d'en-- cert (...) (11).

El caràcter marcadament professional de l'Associació es reflectia prou bé en El Magisterio Leridano, la revista que editava des de 1917 i que a principis de 1936 es convertirà amb El - Magisteri Lleidatà. La revista tenia com a pàgines fixes les dedicades a anuncis oficials, nomenaments, etc.; si bé s'ocupava també de temes de pedagogia i d'altres relacionats amb l'escola i el magisteri en general. A més de la revista, l'Associació organitzava els anomenats Centres de Col.laboració, que eren reunions de caràcter pedagògic organitzades generalment pels mateixos mestres de la comarca; van col.laborar, també, amb la incipient Ràdio Lleida, en temes escolars; i a Lleida van organit-- zar, l'any 1936, el Casal del Mestre, on hi havia biblioteca, - sala de reunions i conferències i un servei d'informació i se-- cretaria. No sempre el pas dels anys donen a cada cosa el seu - valor, de vegades l'enfosqueixen d'altres se'ns presenten amb - una brillantor tampoc ben bé seva; a partir d'això, penso que -

L'Associació de Mestres, des d'un republicanisme i un pluralisme ideològic moderat, a banda i banda, va tenir una esplèndida actuació entre un sector -el magisteri- tradicionalment abandonat entre l'escalofó, i un cert menyspreu per part de la societat. L'Associació va saber menar la seva activitat de manera eficaç en tres fronts distints: en les qüestions més gremialistes, en la renovació intel.lectual i humana de la professió i com a element integrador professió-escola-societat.

3.- El sindicalisme agrícola i la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya

L'únic moviment de caràcter cooperativista present a les comarques lleidatanes era precisament el sindicalisme agrari (12). Malgrat el mot "sindicat", aquestes organitzacions pageses eren de caràcter interclassista i el seu fi principal el cooperativisme, especialment en tot allò que feia referència a la venda de la producció i a la compra d'adobs, etc. Aquest caràcter econòmic prevaldrà sobre qualsevol altre en els sindicats agrícoles. Ara bé, també és veritat que aquests sindicats van ser els instruments principals d'enquadrament de la pagesia, en primer lloc en defensa de la producció i en segon lloc constituint-se en elements de solidaritat entre un sector social comdemnat de sempre a l'aïllament, a canvi, és clar, de no discutir les estructures de propietat de la terra (13).

L'època de major organització del sindicalisme agrícola és durant els anys 1916-1920, anys d'una gran agitació entre bladers i industrials i entre bladers i govern, a partir de la crisi oberta per la Primera Gran Guerra (14). Dels noranta-vuit sindicats registrats entre 1933 i 1934, cinquanta-set van ser constituïts durant aquests anys.

El Quadre 2 (15), ens permet unes quantes reflexions. En primer lloc l'alt grau de sindicació respecte al nombre de contribuents. Voldria assenyalar que és important valorar la xifra global, el 18,81 per 100, ja que hi havia sindicats que estenien la seva influència més enllà de la comarca. El repartiment intern sempre és més complex i les diferències existents entre una i altra comarca ha de respondre per força a causes de caràcter conjuntural. No hi pot haver cap dubte que els magnífics exemples dels sindicats de Guissona i de Cervera són la causa principal de la forta participació en la comarca, però el tema és per què aquí es va desenvolupar un sindicalisme potent i dinàmic i no a la veïna comarca de l'Urgell o de la Noguera. Les Garrigues, per la seva banda, és l'única de les co-

Quadre 2. Sindicats agricoles

	1923		nombre municipis	nombre contribuents de rústica	1933-34		
	sindicats	socis			sindicats	socis	socis Per 100
Garrigues	28	2235	25	12729	28	3090	24,27
Noguera	37	2295	41	18757	17	1572	8,38
Segarra	7	1087	26	7880	4	3396	43,09
Segrià	49	4295	42	22783	36	5166	22,67
Urgell	25	1774	32	16071	13	1496	9,30
Regió VIII	146	11686	166	78220	98	14720	18,81

FONT: Vegeu la nota 14.

marques on el nombre de sindicats és superior al de municipis i per tant on existeix un sindicalisme més ramificat i més equilibrat, al revés de la Segarra on dos sindicats polaritzen tota l'activitat. En principi les dues característiques comunes entre la Segarra i les Garrigues són, un nivell de pobresa generalment atribuïda a totes dues i la tendència accentuada al monocultiu, del blat a la primera, de l'oli a la segona; totes

paç de dirigir i animar tota la comarca. Deia la Memòria de 1930-31

> "La farinera ha portat al Sindicat una independència i una superioritat per les seves seccions de cereals que hi havíem arribat a endevinar, tant és així que ens sembla impossible el què haguéssim pogut sostenir per tants anys una secció de vendes en comú de cereals, que havíem de treure al mercat sense transformar, tenint com a competidors els fabricants de farines de la comarca".

La venda de la producció era, és clar, la principal preocupació del Sindicat i una de les facetes més interessants. Donada la desconfiança del pagès a vendre en comunitat, diu la Memòria de 1921-22, el sindicat, va establir tres models diferents de venda: "blat a preu de sindicat", en què si bé el soci podia retirar diners a compte, el preu definitiu no s'establia fins a final de campanya; "blat a preu del dia", el sindicat pagava al preu del mercat d'aquell dia; i per últim, "blat a preu condicional", com en el cas anterior és una senzilla operació de compra-venda, però, a vuit dies de terme. Més endavant, exercici 1933-34, el Sindicat establiria un sistema de préstecs sense interès, iniciativa que podia contribuir enormement a reforçar cada vegada més l'aspecte cooperativiste del Sindicat i combatre la idea que molts pagesos tenien del sindicat com un lloc -entre d'altres- on podien anar a vendre el blat.

I això ens porta a una altra qüestió, el caràcter del Sindicat. Malgrat es definís com una cooperativa, en el fons i durant molts d'anys el Sindicat viu abocat, potser justament, a la seva consolidació com a empresa, oblidant així molts dels aspectes implícits en el cooperativisme. Tendència, que traslladada als socis, es converteix amb el seu principal enemic, ja que

com es queixen repetidament en les diferents Memòries, molts dels socis no han fet com cosa seva el Sindicat, sinó que com ja assenyalava més amunt, per a molts és tan sols una eina de què servir-se'n quan els convé.

Voldria assenyalar, per últim, l'enorme interès que el Sindicat de Guissona va demostrar des d'un bon començament pels aspectes tècnics i científics de la producció agrícola. Ja l'any 1907, van posar en funcionament el que havia de ser la biblioteca del Sindicat, a partir de la subscripció a la "Biblioteca Agrària Solariana" de Sevilla. Les preocupacions en aquest terreny van culminar amb la creació de la secció tècnico-consultiva, dirigida per l'enginyer agrícola Josep Pané i Mercè. La secció comptava amb un laboratori d'assaig i un camp experimental. L'actuació de Josep Pané com a director tècnic del Sindicat va ser profitosa, ja que va saber dirigir amb encert tots els esforços teòrico-pràctics que realitzava la seva secció cap a l'estudi de les condicions de la comarca i cap a la recerca de millores concretes en la producció, principalment del blat (va donar nom -"blat Pané"- a un dels blats més populars a les terres de Lleida), així com a la popularització (opuscles, articles, conferències, etc.) d'aquests estudis i treballs.

El Sindicat de Cervera va néixer l'estiu de 1918, i com tants d'altres, com a protesta contra la política cerealista que aleshores es feia i contra el Sindicat Provincial de Fariners en particular; i aquesta seria principalment l'orientació de la seva lluita. L'enfrontament del Sindicat amb els fariners va adquirir més d'un cop tonalitats dramàtiques, com quan es va calar foc a la fàbrica de farines del Sindicat, tot just un any després de ser inaugurada, abocant així al Sindicat a la ruïna. El Sindicat comptava l'any 1933 amb 1530 socis repartits principalment entre la Segarra i l'Urgell, però també cap a la

Noguera i les terres frontereres de l'Anoia i de la Conca del Barberà. Aquesta extensíssima organització territorial ens descobreix en primer lloc la primacia d'uns plantejaments econòmics, potser fins i tot empresarials, per damunt de qualsevol altre (18).

Mapa 1.

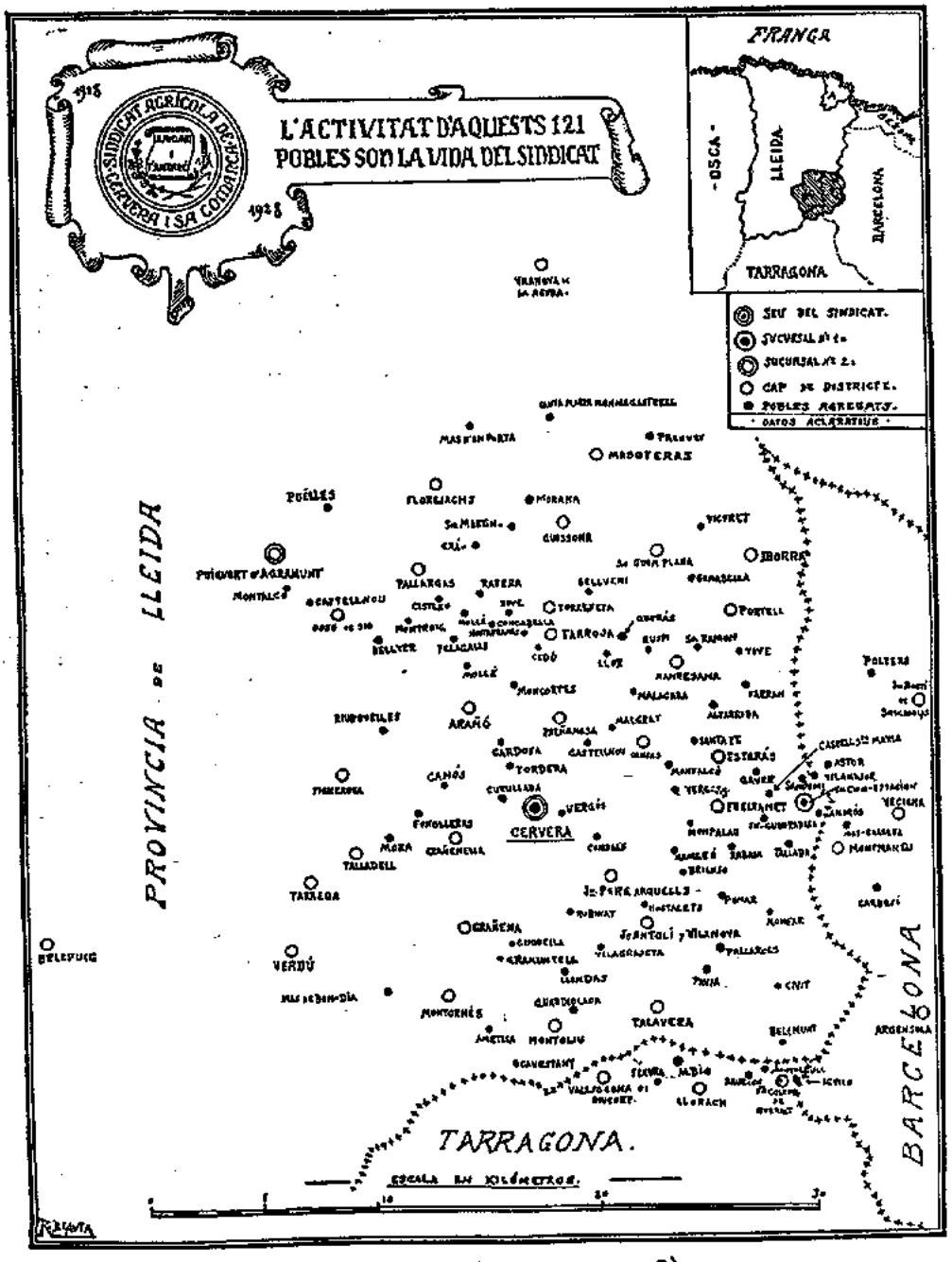

FONT: El Sindicat.- Núm. 100 (15 maig 1928).

No es pot entendre la història del Sindicat de Cervera - sense parlar del seu gerent, Ramon Vidal i Trull, conegut com Josep Vidal de Montpalau (poblet del municipi de Sant Antolí i Vilanova), home emprenedor i lluitador de mena i molt probablement també conflictiu. Es va destacar no tan sols al front del Sindicat cerverí, sinó també en la Comissió Cerealista de la - Unió de Sindicats Agrícols de Catalunya (USA), organització de la qual n'era fundador.

Aquesta, l'USA, es va constituir formalment el 12 de juliol de 1931 a l'Assemblea celebrada al Palau de Projeccions - de Montjuïc i que presidir el president Macià. La Unió, com explicava el qui seria el seu segon president Pere Cabot, no va ser una fusió de sindicats, sinó un instrument necessari a tots els sindicats per adquirir tots junts una força que els mancava un a un. L'USA aspirava a reunir a tots aquells que viuen - només de la venda dels productes de la terra.

> "Ni els rendistes, ni els assalariats, ni aquells que per posseir uns pocs productes de la terra creuen que amb el nom de productors, poden comerciar amb els productes dels altres i beneficiar-se amb els fruits dels seus germans més febles o més ignorants, caben dintre les organitzacions agrícoles" (19).

El preu polític i social a pagar per aquesta estratègia - d'integració al voltant d'uns interessos comuns, de grups radicalment enfrontats en altres qüestions (com per exemple en el tema de la propietat de la terra), va ser que sectors importants dels rabassaires, principalment, veiessin en l'USA, si no un - enemic declarat, sí un element de distorsió en la correlació - de forces en presència; i va ser també, per torna, que a l'USA es veiessin forçats a automarginar-se en els temes claus que - agitaven i preocupaven el camp català dels anys trenta (20). - El fet que a les comarques lleidatanes, com ja he assenyalat -

altres vegades, aquesta lluita per la terra fos molt més matisada, va significar que el sindicalisme adherit o pròxim a l'USA no es trobés amb aquesta oposició entre la classe pagesa. Pel contrari, sí que es va guanyar la desconfiança de l'Esquerra Republicana, ja que aquesta va veure en la seva actitud durament crítica amb la política agrícola (principalment amb el tema del blat) dels primers governs republicans, una possible plataforma d'enquadrament del desencant i de la inquietud pagesa a favor de la dreta no o poc republicana. La vinculació, almenys en el seu origen, d'alguns dels principals sindicats -el de Guissona i el de Cervera, per exemple- al sindicalisme catòlic o almenys al clergat local, venia a augmentar aquesta desconfiança. Més endavant, ja veurem com de cara als diferents governs, tant de Madrid com de Barcelona, el sindicalisme agrari lleidatà va mantenir una actitud molt independent i generalment, això sí, crítica.

És difícil precisar quants sindicats van ser membres de la Unió i quants hi eren pròxims. Per les notícies que he anat recollint, estaven adherits a l'USA un mínim de 33 sindicats, que representaven el 33,67 per 100 del total de sindicats agrícoles (del quadre 2) i que sumen en total 8.636 socis, això és el 58,66 per 100. Per comarques, les Garrigues, juntament amb el Segrià, són les que donen un grau d'adhesió més baix (6 sindicats en el primer cas i 9 en el segon), si bé hi són els principals sindicats, de Borges, Arbeca i l'Agrícola Pràctica de Lleida. La Segarra i l'Urgell són els que donen, pel contrari, un grau més elevat d'adhesió; a la Segarra significa la pràctica totalitat dels pagesos segarrencs sindicats, i a l'Urgell ho estaven 8 sindicats. De la Noguera estaven adherits també un mínim de 8 sindicats. (21).

S'ha atribuït al sindicalisme catòlic un paper preponde-

rant en el desenvolupament del sindicalisme agrari de caràcter cooperativista fins el punt d'haver-se afirmat que si bé la Llei de 1906, que va ser el primer intent seriós per encaminar aquest sector del cooperativisme, no va ser obra del sindicalisme catòlic, sense aquest la Llei hagués tingut escàs èxit; com també s'ha dit que el sindicalisme agrari catòlic va ser un dels pocs èxits organitzatius de l'anomenat catolicisme social (22). A les comarques de Lleida el sindicalisme agrícola catòlic era minoritari, passat per alt la confusió de xifres existents i atenint-nos a les que disposem, agrupava als anys 1933-34 a 15 entitats (el 15,30 per 100 del total, Quadre 2) que agrupaven a 1572 afiliats (el 10,67 per 100). Una altra qüestió és que en sindicats tan influents com els de Cervera i Guissona, trobem en els seus orígens si no una vinculació orgànica amb el sindicalisme catòlic sí una evident influència d'aquest, al temps que mantenen una clara vinculació amb el clergat local. En el número 100 d'El Sindicat, de Cervera, trobem vàries col.laboracions de clergues, i fins i tot mossèn Pere Daussà afirma que el sindicat cerverí:

> "és avui més que mai la joia, l'orgull de la sindicació catòlico-agrària de la nostra terra".

El tema és, però, que als anys trenta un i altre sindicat es mouen més per l'apoliticisme i "neutralisme" de l'USA, que pels rengles confessionals.

Els sindicats catòlics s'agrupaven principalment en la Federació Catòlica Agrària, fundada el mes de novembre de 1918 i que d'acord amb la relació de sindicats de 1933, comptava amb 15 sindicats i 1.101 socis; el nombre total, però, de sindicats catòlics vinculats o no a la Federació podria pujar a 21 i el de socis a 1.937 (23).

El Sindicat Agrícola-Catòlic de Lleida va publicar entre 1920 i 1936 el mensual Lo Rampill. La revista, que no era sinó un full, tenia un caràcter essencialment doctrinari, tant de - caràcter religiós - "l'Evangeli de cada diumenge" - com político-social; era escrita en català, utilitzant un llenguatge planer i acudia habitualment a la tradicional tècnica del diàleg entre dos pagesos, Nasdor, murri i incult, i Rampill (vegeu l'Apèndix). Sorprenentment, Lo Rampill, s'ocupà poc de la vida orgànica del Sindicat, i de la Federació, pel que no és una font

Mapa 2. Federació Catòlica Agrària al 1928

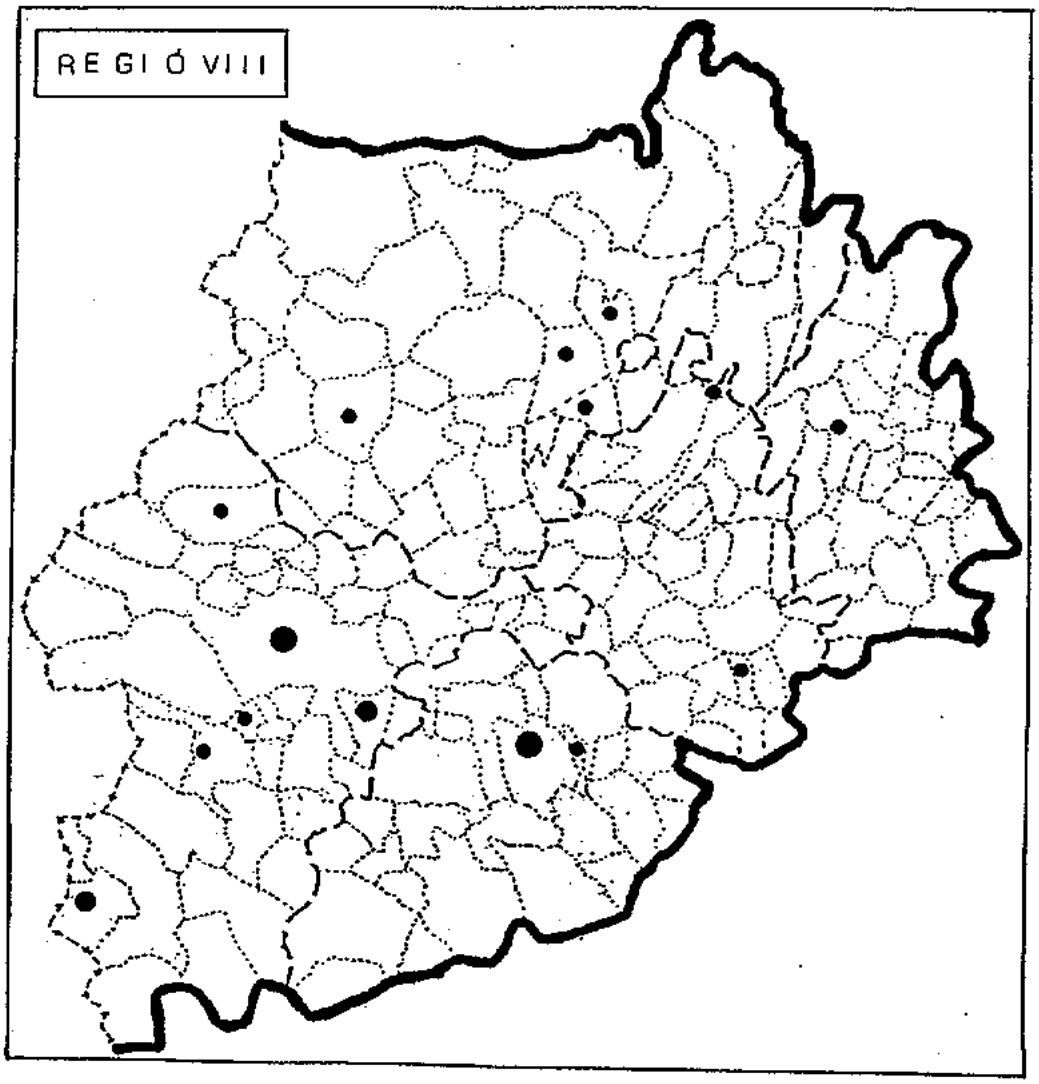

massa precisa per conèixer la vida del sindicalisme catòlic - lleidatà. El principal animador de la revista era mossèn Ramon Llavaneres, consiliari al mateix temps del sindicat.

Lo Rampill, obertament contrari al sistema republicà, s'esforçà en criticar la política dels diferents governs. Ara bé, si hi ha un tema constant en les seves planes és la defensa estricta de la propietat; defensa que probablement respon tant a la creença en la seva bondat per al bon funcionament de l'economia, i per tant de la vida social, com a la por a qualsevol canvi. És una mena de fe cega que perquè tot segueixi igual, - és millor que res canvii. Així s'oposaren tant a la Llei de Reforma Agrària del primer bieni, com a la de Contractes de Conreu, com a la reforma impulsada pel democristià Jiménez Fernández.

4.- L'estructura sindical obrera

És cap a 1926 o 1927, tal com assenyalava la revista Lleida (24), quan comencen a reorganitzar-se -i a vegades simplement organitzar-se- les associacions de caràcter sindical entre els obrers lleidatans. No es tracta, encara, de sindicats estrictes; les condicions en què vivia el país -la Dictadura- no ho permetien, ni tampoc és fàcil definir quina mena de sindicalisme es feia, ja que mentre algunes de les noves associacions apareixen vinculades a anomenats Sindicats Lliures, d'altres són del tot indefinides. La majoria d'elles, sigui quin - sigui el seu origen, dos anys més tard, les trobarem apuntades a la reorganitzada CNT, confirmant així un cert distanciament que hom ha volgut veure entre la pràctica sindical -defensa dels interessos concrets i immediats- i la pràctica política de les organitzacions clàssiques i dels Lliures també, naturalment (25).

Es fa difícil establir un quadre exacte de quines han estat les organitzacions sindicals o sindicats d'empresa presents en la vida lleidatana. La dispersió de dades i fins i tot la varietat de noms que s'atribueixen, o els atribueix la premsa, dificulta moltíssim la feina. La negativa de la CNT quan a participar en els Jurats Mixtes i per tant en els Cens Social, nega a aquest qualsevol valor comparatiu amb la secció patronal (26); hem d'avançar, doncs, a poc a poc.

A la caiguda de la Dictadura, gener de 1930, i a partir d'alguns sindicats recuperats els últims anys, es va reorganitzar a poc a poc el sindicalisme de classe a Lleida. El diumenge 13 de juliol de 1930 es va celebrar l'Assemblea constitutiva de la Federació Local Obrera (FLO), adherida a la CNT. Van prendre part a l'Assemblea: el Centre de Dependents del Comerç i de la Indústria (aviat Sindicat Mercantil), la Societat de Forners, la de la Fusta, la Unió del Ram de la Construcció i la Unió d'Oficials Tipògrafs; com a observadors, un delegat del Sindicat de Bombers, de Barbers i Joan Farré del Sindicat Nacional Ferroviari (de la UGT). La Federació seria dirigida per un Comitè Local integrat per dos delegats de cada sindicat, responsables directament davant de la Junta Directiva del seu Sindicat (27).

La nova Federació és en realitat la legítima hereva de la Federació Local Obrera que havia existit a Lleida abans de la Dictadura d'en Primo, per tant, hereva també de les dissidències i tensions que aquella havia viscut. Aquells anys i al voltant del setmanari Lucha Social, es va aglutinar un grup de joves sindicalistes que a partir de l'atracció i la influència de la revolució russa van intentar uns nous plantejaments dins del sindicalisme cenetista. Aquell grup estava inspirat principalment per Joaquim Maurín, que havia estat secretari de la Fede-

ració Local i també per Pere Bonet, director i editor de Lucha Social i Víctor Colomer; van prendre també part en la constitució dels Comitès Sindicalistes d'Oposició (Bilbao, desembre de 1922), que volien ser dins la CNT unes plataformes d'actuació sindical d'aquells que simpatitzaven amb la revolució soviètica i pròxims, per tant, al naixement del moviment comunista a Espanya. La implantació de la Dictadura va congelar el plet - aleshores plantejat entre el sector majoritari de la CNT i els Comitès d'Oposició (28).

Els enfrontaments dins la FLO entre anarquistes, minoritaris, i polítics van començar d'hora. Aquests últims s'agrupaven principalment al voltant de les revistes L'Espurna i La Señal, animada aquesta última per Joan Farré; se'ls identificava amb el grup de La Batalla, que dirigia Maurín a Barcelona. Tàcticament els comunistes (els podem anomenar així) s'organitzaren en Comitès d'Oposició Sindical Revolucionaris, nova versió dels Comitès Sindicalistes Revolucionaris. La política de l'Oposició Sindical era definida prou bé per Francesc Aguilar del Sindicat de la Fusta i de la Comissió organitzadora de la FLO; la resumia en tres punts:

> "La CNT és l'única que pot portar a terme les aspiracions dels treballadors en el terreny econòmic (...)
>
> "La democràcia sindical, ha d'imperar dins de la Confederació, democràcia que avui no existeix (...)
>
> "Els obrers partim del principi que l'emancipació dels treballadors ha d'ésser obra dels treballadors mateixos, tenint d'actuar al marge del sindicat, en el partit polític de classe (...) (29).

La necessitat, per un costat, d'enfortir el naixent sindicalisme, i la successió repetida d'esdeveniments importants du

rant l'hivern de 1930 i la primavera de 1931, per un altre, devien atenuar les tensions. Per altra banda, la irrupció, poc abans de les eleccions municipals d'abril, del Bloc Obrer i Camperol a la vida lleidatana, havia dotat els elements d'Oposició Sindical d'una plataforma política d'enquadrament que juntament amb el control que exercien sobre la FLO, deixava els anarquistes en una posició de debilitat i sense massa elements per contraatacar. L'oportunitat se'ls presentaria amb el Congrés de la CNT, celebrat a Madrid els dies 11-16 de juny de 1931. Aquest Congrés va aprovar una resolució per la qual cap militant d'un partit polític podia ocupar càrrecs en el sindicat (30), si bé, "viendo en él un asalariado", se'ls hi permetria formar-hi part. D'una altra manera, no s'expulsava els comunistes de la CNT com havien demanat els sectors més intransigents de l'anarquisme, però se'ls hi barrava el pas a la direcció. Si ens atenim ara a la delegació lleidatana al Congrés, ens trobem que dels nou delegats tres eren anarquistes (Jacint Borrás, Luis Guijarro i Manuel Palau) i portava set representacions, mentre que els bloquistes eren set delegats (Francesc Aguilar, Francesc Pelegrí, Joan Farré, Mariano Pujol, Hilario Arlandins i David Rey, aquests dos últims no eren lleidatans) i set representacions; dels set sindicats de Lleida, cinc eren representants per bloquistes i dos d'ells Farré i Aguilar, havien estat candidats en les eleccions municipals del 12 d'abril. La situació no podia pas durar.

L'instrument elegit pels anarquistes, seria la constitució d'una Federació Provincial. Es raonava que donada la debilitat de la CNT en la província era impensable la constitució de Federacions locals i comarcals. El qui seria primer secretari de la Federació Provincial, Jacint Borràs, veia així el tema:

> "El problema fundamental que la CNT tiene en esta provincia es puramente de orden moral. La CNT tiene por la provincia, y principalmen

> te en al capital, un número determinado de cotizantes, pero no tiene una organización Confederal; no tiene una organización que procure, como es su deber, la capacitación moral de los obreros, de acuerdo con los principios y finalidades de la organización. Aquí no solamente no se ha hecho, sino que al contrario, se ha saboteado todo lo posible la espiritualidad de la CNT" (31).

La Federació Local de Lleida, l'única mínimament organitzada, s'havia de convertir en l'animadora de la Provincial. El raonament no era pas descabellat i el Bloc el va aplicar quan li va convenir (Unió Provincial Agrària), però era per als comunistes un regal enverinat, ja que els seus rivals confiaven, i així era, controlar la Federació Provincial i des d'allí la Local.

L'ofensiva va ser engegada en dos fronts diferents; contra els dirigents bloquistes més significats; en virtut dels acords de Madrid, Francesc Aguilar va ser el primer de rebre quan no se'l va admetre com a delegat en el Ple de Locals i Comarcals (octubre de 1931) (32); i contra la política sindical comunista en general, sobretot a través de Solidaridad Obrera (33).

El Ple de la Federació Local, celebrat el 6 de setembre de 1931, va acordar per dos vots de diferència, convocar un Ple per a l'11 d'octubre en què es va constituir la Federació Provincial.

> "Nacer con solo dos votos de mayoria -deia Borràs- és un nacimiento muy poco halagüeño para el desempeño de su misión"

El proper pas, i així ho plantejava Borràs el mateix dia de la Constitució de la Federació Provincial, era la desaparició de la FLO i la seva substitució per un Sindicat Únic, ja que ram per ram, deia, tots els actuals sindicats són pobres en mitjans i en organització, al temps, que el Sindicat Únic -

permetria acabar "con la morbosidad de la lucha de tendencias" que ha paralitzat a la Federació Local. En aquesta són els representats dels obrers els que discuteixen i decideixen, mentre que en el Sindicat Únic la discussió serà en presència de tots els obrers i serien aquests els que prendrien directament les decisions. El mateix Borrà, reconeixia, però,

> "que la proposición está perdida; porque los comunistas se han empeñado en que esto no fuera una realidad" (34).

La primera activitat engegada pel nou Comitè Provincial, encapçalat per Jacint Borràs, va ser l'organització d'una gira de propaganda per la província. Entre el 22 de novembre i el 6 de desembre, van recórrer uns quinze pobles, tots dins la Regió VIII. Sobre dos eixos es va organitzar la campanya: donar a conèixer la nova organització provincial (i la CNT en general) i combatre el Bloc Obrer i Camperol, el qual acusaven sistemàticament d'obstruir el desenvolupament sindical. Malgrat que els militants del Bloc ho eren també de la CNT, no cal dir que cap home del Bloc va intervenir en cap acte de la gira. Aquesta va acabar amb la celebració, al Teatre dels Campos de Lleida, d'una Conferència Regional de la CNT, els dies 6 i 7 de desembre de 1931.

La campanya organitzada pel Comitè Provincial no va donar els fruits que potser n'esperaven els organitzadors o que almenys reflecteixen les cròniques de Solidaridad Obrera. Una sèrie de factors contrarestaren l'esforç anarquista. En primer lloc cal destacar que el Bloc exercia un control decisiu sobre una sèrie de sindicats, tant a Lleida -controlava la FLO- com en alguns dels nuclis més importants, com Balaguer, Tàrrega, Alfarràs, Borges Blanques i d'altres. La guerra burocràtica que hagué de menar el Comitè Provincial contra aquests sindicats suposava

un gran desgast per uns homes que deien avorrir la política.

El conflicte, que no podia acabar sinó amb l'escissió, va esclatar quan a finals de 1931, Borràs, secretari provincial, va expulsar el Sindicat de la Fusta de Lleida de la CNT, acusant-lo de reincidir en l'elecció de Francesc Aguilar, al temps que comminava la Federació Local a prendre la mateixa decisió. La rèplica li va venir per la veu de Miquel Tufet, també del Sindicat de la Fusta:

> "Tomad todas las resoluciones que querais pero tened en cuenta que en Lérida la CNT es la Federación Local y que mientras ésta no acuerde nuestra expulsión nosotros continuaremos en la CNT" (35).

No tardaria massa en ser també expulsat el Sindicat de l'Alimentació, perquè s'havia solidaritzat amb el de la Fusta. Així les coses, el Comitè de Federació Local va convocar a les Juntes Directives dels Sindicats pel dia 24 de febrer de 1932. Els acords de la Federació Local van ser un desafiament directe al Comitè Provincial i en definitiva al Comitè Regional que li donava suport. Les Juntes Directives van nomenar secretari a Miquel Tufet i a proposta del Sindicat de la Fusta van aprovar la destitució dels Comitès Nacional i Regional de la CNT, així com el nomenament de Joan Oncins, del BOC, en substitució d'en Borràs, com a delegat del Comitè Regional; Química, Metal·lúrgia, Mercantil, Barbers, Arts Gràfiques i Fusta van votar a favor d'aquestes decisions, mentre que Construcció i Transport ho feien en contra; Llum i Força i Ferroviaris, donat que eren Sindicats de caràcter regional o nacional, s'abstingueren en les votacions de caràcter local i votaren amb els majoritaris en les altres.

Borràs, va demanar als Sindicats que tornessin a celebrar assemblees entre el 3 i el 10 d'abril, i reconsideressin la se

Quadre 3. CNT de la Regió VIII (Nombre d'afiliats)

	Congrés 1931	Conferència Regional (6-XII-1931)	Ple Provincial (5-VI-1932)	Ple Regional (5/13-III-1933)	Congrés 1936
Aitona		76			250
Albatarrec					40
Albesa					35
Alcarràs					44
Alfarràs	500	500			
Alguaire		120	410		70
Almatret					40
Arbeca	50	50	40		70
Balaguer	165	150	105		
Borges Blanques		80	142		
Castellserà			60		
Cervera	180	300			350
Cervià			170	105	28
Granadaella					40
Ivars d'Urgell		18	56		
Maials		41	80		45
Mollerussa		(1)			
Els Omells de Na Gaia			37		
Seròs	50	50	25		150
Tarrega	(1)	(1)	400		
Torres de Segre			36		60
Torregrossa		70	140		
Lleida, sindicats:	1300	1686	1115		1039
-Alimentació		84			
-Arts gràfiques	50	72	50	40	35
-Construcció	950	250	300	396	500
-Ferroviari	(1)	400	250		170
-Fusta	250				70
-Llum i força		290	241		
-Mercantil		180			
-Metal.lúrgia	(1)	200			
-Oficis varis					144
-Petroli			14		
-Química		80	75		
-Telefonos			35		
-Transports	110	130	150	150	150
-Unió de ferroviaris	(1)				

NOTA: (1) Van enviar delegats però no consta el número d'afiliats.

FONT: CNT: Memoria del Congreso (...)1931; "La Conferencia Regional de Sindicatos en Lérida".- Solidaridad Obrera.- Núm. 327 (8-XII-1931) p. 2; "Acta del Pleno Provincial de Lérida".- Ibid.- Núm. 451 (28-VI-1932) p. 3; "Pleno Reginal (...) 1933".- Ibid.- Núm. 652 (14-III-1933) p. 5; Ibid.- Núm. 1267 (6-V-1936) p. 3, per al Congré de 1936.

va actitud. Les assemblees en els millors dels casos es van limitar a ratificar-se en els acords anteriors i fins i tot algun sindicat, com el Mercantil o el de Barbers (el de Borràs, per cert) ni tan sols van celebrar aquesta assemblea. Solament Arts Gràfiques va rectificar els acords anteriors.

Amb aquest ambient, es va arribar al Ple Regional celebrat a Sabadell entre el 24 d'abril i el 1 de maig de 1932. Les Federacions Locals de Lleida i Girona, totes dues controlades pel Bloc, van ser expulsades de la CNT, i la de Tarragona, també dirigida pel BOC, ho seria una mica més endavant (36).

Expulsada la FLO de Lleida, el moviment sindical cenetista quedà escindit definitivament en dues branques: els sindicats que continuaven sota la disciplina confederal i els sindicats expulsats, controlats pel Bloc Obrer i Camperol. No és cert, com assenyalen algunes fonts anarquistes, que la divisió donés la ciutat de Lleida al BOC i la província a la CNT (37). Alguns dels Sindicats de Lleida van continuar a la CNT, si bé és cert, que alguns l'anirien abandonant; tampoc tots els Sindicats de la província restaren sota control anarquista. Simplement, fou que el BOC es va resistir a abandonar totalment la CNT; si l'abril de 1932, hagués volgut protagonitzar una desbandada no li hagués estat difícil. Hi ha encara una darrera qüestió, excepte alguns nuclis, la majoria dels Sindicats no eren sinó de pagesos, i en aquest terreny la presència de la Unió Provincial Agrària era molt més important que la dels Sindicats cenetistes.

La principal característica del Quadre 3 és la poca continuïtat de la majoria dels Sindicats, prescindint ara dels expulsats i del Ple Regional de 1933, ja que molts sindicats restaven clausurats com a conseqüència dels fets revolucionaris de gener. Tan sols Alguaire, Arbeca, Cervera, Maials i Serós

mantenien una certa presència continuada, i entre els de Lleida, Arts Gràfiques, Construcció i Transports i en menor grau - el de Ferroviaris. De la mateixa manera que observem una gran discontinuïtat geogràfica, no sempre explicable, hem de constatar una gran disparitat en el nombre de militants, cosa per altra banda gens estranya donades les característiques de la CNT (38).

La CNT lleidatana es va afilerar al costat del sector majoritari en la pugna entre faistes i trentistes que va dividir a la Regional catalana, és a dir, amb els faistes. Al gener de 1933 i amb combinació amb diferents alçaments de caràcter anar

Mapa 3. La CNT de la Regió VIII al 1936

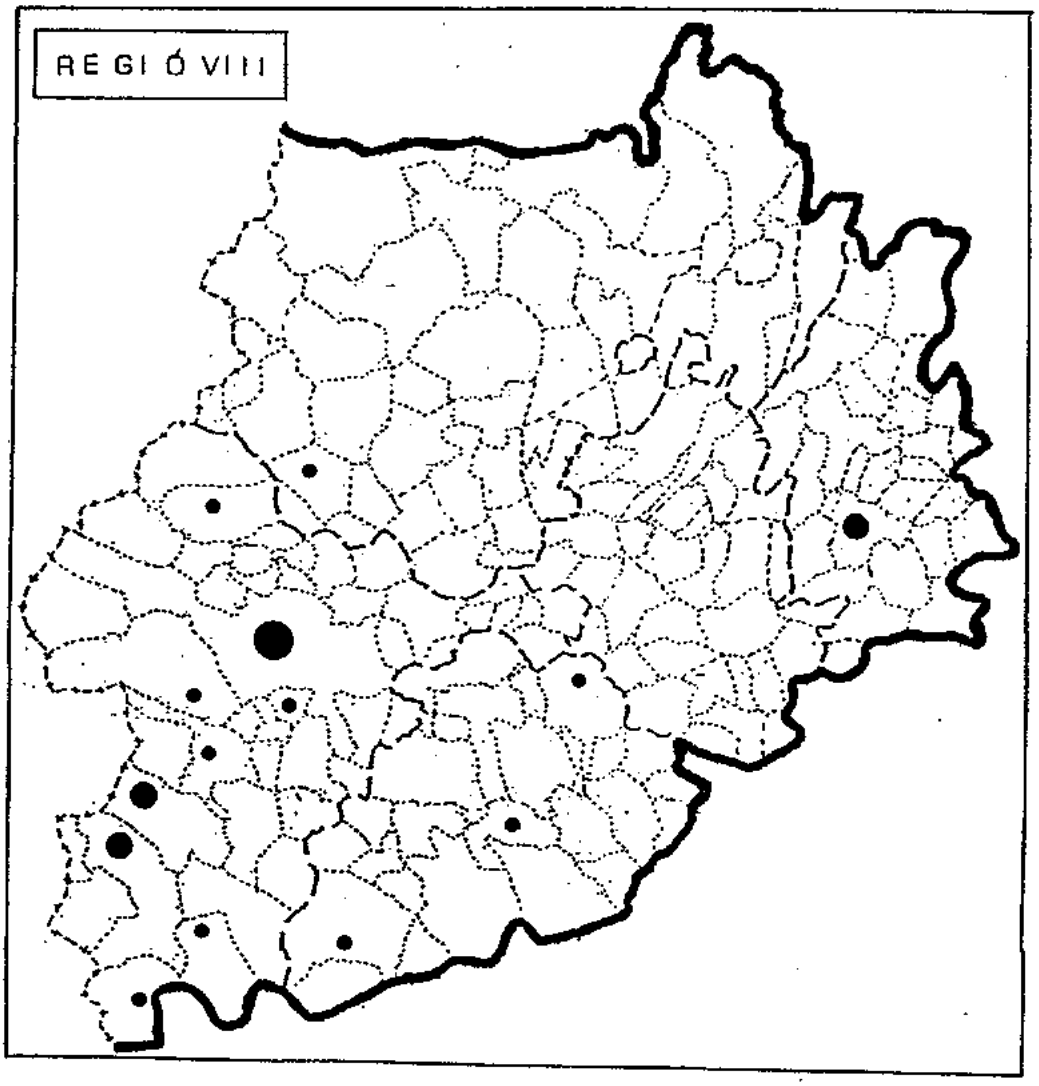

quista, els faistes lleidatans van intentar l'assalt a la caserna de La Panera, en una acció absolutament aïllada i sense cap possibilitat d'èxit, però que va arrossegar la clausura dels sindicats. Des d'aleshores els sindicats cenetistes de Lleida van viure una vida precària, les clausures van sovintejar, amb una manca total d'iniciativa.

En el terreny concret del sindicalisme agrari no és que els anarquistes no s'adonessin de la seva importància, fins i tot des d'una estratègia global; des de Solidaridad Obrera, es deia:

> "El agro leridano puede ser la despensa de toda la región, como lo es de todo su capitalismo. Y puede serlo, por tanto, del régimen comunista libertario en su círculo regional (...)
>
> "Estas características conceden a la provincia de Lérida un derecho indiscutible a llamar nuestra atención de manera extraordinaria, como uno de los valores más sólidos y más necesarios para la obra revolucionaria social y económica que el proletariado español, y el catalán particularmente, tiene encomendada a la Confederación Nacional del Trabajo y a sus luchadores" (39)

Val a dir, però, que els cenetistes van gastar més energies en la retòrica que en les anàlisis sociològiques del camp; estaven profundament amarats de principis àcrates i de fe cega en el futur, però no sabien pas gaire quin terreny petjaven. Pensar, com feia Mariano R. Vazquez, que al 1936 el problema del petit propietari es reduïa a no pagar la contribució, "la realidad -deia- nos muestra al Estado como burgués del pequeño propietario", és no saber gaire bé quina era la realitat del camp català i del Lleidatà en concret. Jacint Borràs, apuntava per un moment un canvi viable de penetració en el camp:

> "La forma definitiva para los pueblos campesinos que mejor puede prepararlos para su

finalidad revolucionaria, es el sindicato-cooperativa" (40)

Però això, requeria, no només "una previa preparación" - com deia Borràs, sinó sobretot abandonar la tàctica insurreccional que conduïa directament, entre altres conseqüències no menys greus, a la clausura dels sindicats, fent, per tant, inviable qualsevol temptativa de caràcter cooperativista. L'únic Ple Provincial de Camperols del qual he tingut notícia, es va celebrar el 15 de desembre de 1935; hi eren presents els sindicats d'Artesa de Lleida i de Segre, l'Autònom de Lleida, de - Torrefarrera, de la Granadella, de Puigevert de Lleida, d'Aitona i d'Albatarre; tan sols tres d'aquests sindicats participaren al Congrés que cinc mesos més tard celebrà la CNT a Saragossa: els d'Aitona, Albatarrec i la Granadella.

Els Sindicats Expulsats de la CNT es van reunir el 12 de juny de 1932 a Tarragona per tal de constituir una Federació - Regional. L'Assemblea es va moure en tres direccions: evitar l'aïllament a què es podien veure abocats els sindicats expulsats; afirmar la seva voluntat irrenunciable de tornar a la -- CNT; i elaborar una política sindical de Front Únic. En realitat tan sols el primer punt era un objectiu a l'abast dels convocants. El Front Únic sempre seria vist pel sector majoritari de la CNT com una maniobra comunista per ocupar un espai sindical que les seves forces no cobrien. A l'Assemblea de Tarragona hi van acudir, des de Lleida, delegacions dels Sindicats -- Mercantils, de la Metal.lúrgia, de la Fusta, dels Barbers, així com de la Federació Local, i van enviar la seva adhesió els de Química, Llum i Força, Ferroviaris, Treballadors del Camp de - Tàrrega, d'Obrers i Camperols de les Borges, l'Oposició Sindical Revolucionària de Ferroviaris i l'Oposició Sindical Revolucionària de Lleida.

L'any 1932-33 seria un any en certa manera confús en el panorama sindical lleidatà. L'escissió entre bloquistes i cenetistes es veuria traslladada al si d'alguns sindicats, que es veurien a partir d'aleshores duplicats; també perquè durant uns mesos alguns d'ells mantindrien una actitud ambigua entre la FLO i la CNT. D'aquesta situació va néixer la Unió Local de Sindicats, filla, per una banda, de la crisi que havia cremat l'experiència de la Federació Local, i per una altra, de la sortida organitzativa que el Bloc buscava a la seva política de Front Únic. Josep Morlas ho va explicar així des de Lucha Social:

> "Els diferents sindicats de Lleida que havien format la desapareguda Federació Local Obrera i que a conseqüència de la forta lluita de tendències produïda pel sectarisme anarquista van quedar dispersos, després d'una curta temporada d'actuar isolats i sense tenir un lligam entre ells tornaren a donar-se compte que calia reagrupar novament les forces obreres de la ciutat en un punt de coincidència que sense minves de la personalitat i independència de cada sindicat permetés actuar conjuntament en el aspecte general de la lluita de classes.
>
> "Fruit d'aquesta intel.ligència ha estat la creació de la Unió Local sobre una base molt més àmplia que l'anterior Federació Local; puix actualment la Unió Local és en realitat el Comitè de Relacions d'un compacte Front Únic local que agrupa a diverses sindicals de dintintes posicions i tendències, les quals han estat deixades al marge per tal de refer i reagrupar fortament els obrers lleidatans" (41)

La Unió Local es va constituir el 18 de maig de 1933 i un any més tard agrupava els següents sindicats: Fusta, Metal.lúrgia, Mercantil, Barbers i Perruquers, Indústria Ferroviària, Alimentació, Pagesos (Unió Provincial Agrària), Llum i Força, Cambrers i Cuiners, Forners i Pastissers i Construcció (42). Da

vant d'aquesta llista no podem sinó pensar que la nova Unió Local no significava una ampliació real de la base sindical que ja tenia l'antiga Federació i que el nou organisme responia - principalment a un canvi tàctic del Bloc.

La Unió Local de Sindicats editaria a partir de febrer de 1934 Lucha Social, la vella revista de la Federació Local dels anys vint i de la qual es reclamaven hereus. Així ho deia l'Editorial del primer número:

> "Estamos de acuerdo con la orientación de los últimos números de LUCHA SOCIAL y continuaremos trabajando por los mismos ideales de aquellos camaradas.
>
> "Declaramos que sobre nosotros ejerce una poderosa influencia las consecüencias de la - guerra europea, la revolución de 1917 y, últimamente el triunfo del fascismo en Alemania y la ofensiva fascista en España"

De Lucha Social no en van sortir més de mitja dotzena de números l'any 1934 i penso que no tants quan va reemprendre - la publicació l'any 1936, ja que va ser clausurada a conseqüència dels fets d'octubre. Assenyalem per últim, que la ULS va - ser lògicament una bona aliada del Bloc Obrer i Camperol, principalment com a plataforma per a l'Aliança Obrera.

D'altres sindicats que durant l'any 1932-33 van abandonar, o van ser expulsats, la CNT van ser els de Balaguer, Agramunt, Tàrrega, Almacelles, Alfarràs, Rosselló, Les Borges, Maials, - Bellpuig, Castellnou, Tornabous, Els Omells (43).

L'any 1936 el POUM, que acabava de tancar un procés d'unificació i aprofitant el corrent que a favor de la unitat travessava el moviment obrer des de l'octubre de 1934, va llançar la iniciativa de crear una Federació Obrera d'Unitat Sindical (FOUS). Aquesta es va constituir a Barcelona els dies 2 i 3 de maig de 1936. Andreu Nin, que era el seu secretari general, --

deia que el propòsit de la Federació no era crear una nova central.

> "Su propósito es organizar la lucha por la unidad sindical, porque la experiencia enseña que toda causa, por justa que sea, si quiere triunfar, ha de organizar a sus partidarios"

Quadre 4. Organitzacions sindicals a la ciutat de Lleida l'any 1939

Grups d'indústries	CNT	Comunistes	Lliures	UGT	ULS	D'altres	Totals
3. Alimentació		70			181	78	329
6. Petita metal-lúrgia					190		190
7. Química		8			78		86
9. Construcció	500	53			581	9	1143
10. Fusta	70				159		229
11. Tèxtil							29
12. Confecció de vestits							6
13. Arts gràfiques	35				20		55
14. Transport ferroviari	170			767			937
15. D'altres transports terrestres	150				363	21	534
19. Comerç en general					292	292	292
20. Hosteleria					161		230
21. Serveis d'higiene					79		79
22. Banca i oficines				189	40		229
23. Espect. públics			69			133	133
24. D'altres	114	95			90	26	325
Totals	1039	261	69	956	2234	267	4826

FONT: Per la CNT, vegeu Quadre 3; per als altres Cens electoral Social de 1936.

És clar que la versió d'en Nin era si més no molt optimista i que en realitat tal com assenyala el professor Bonamusa - el POUM "no hizo más que reordenar su fuerza sindical proveniente, en su mayoria de los sindicatos expulsados de la CNT" (44).

De Lleida van participar a la Conferència d'Unitat Sindical, a més de la Unió Local de Sindicats i els sindicats que - més amunt hem ressenyat, el Sindicat d'Obrers i Peons de l'Ajuntament, el de la Construcció, el del Transport i el d'Oficis Varis. Van passar també a formar part de la FOUS els Sindicats de Treballadors de Balaguer (49 afiliats l'any 1936) i el de Tàrrega (297 afiliats aquest mateix any). També va participar a la Conferència de maig la Unió Provincial Agrària que deia representar cinquanta seccions.

L'any 1936 va significar també per als sindicats expulsats de la CNT un canvi important en les seves posicions respecte - als Jurats Mixtes per arbitrar en qüestions de treball. Fins - ara aquests sindicats,seguint la vella tradició cenetista,els havien boicotejat i titllat de reformistes. Ara, amb l'excusa de vetllar per l'aplicació de l'amnistia laboral decretada a - favor dels represaliats pels fets d'octubre, acceptaran d'entrar a formar part dels Jurats (45). La qüestió, però, és que també passen a acceptar el paper arbitral dels Jurats en qüestions estrictament laborals i són, per tant, inscrits al Cens Electoral Social de 1936. L'augment important de sindicació experimentat els últims mesos, començava a dotar-los d'un pes real dins de cada sector, capaç per tant d'influir sobre la patronal. Penso que això últim seria un element important a l'hora de reorientar els sindicats poumistes. Per altra banda, - la Unió Agrària que era dirigida per homes de la mateixa tendència, del Bloc, sempre havia participat en aquests elements d'arbitratge.

La Unió General de Treballadors (UGT) tradicionalment no havia comptat amb gaire presència a Lleida, ni tampoc a les comarques. En un informe de l'any 1932, fet per Josep Comaposada, diu referint-se a les províncies de Girona i Lleida, però principalment a aquesta darrera:

> "(...) los trabajadores viven casi absolutamente olvidados de cuanto significa organización de resistencia. En la de Lérida, aparte una sociedad de albañiles que existe en la capital, dudamos que haya otra en el resto de la provincia" (46).

En termes generals, i des de l'òptica ugetista, l'informe s'atenia a la realitat, però amb algunes excepcions. La UGT comptava a Lleida amb tres societats importants, a part d'aquesta societat de paletes de la qual no tinc cap notícia en concret. Aquestes eren: el Sindicat Nacional Ferroviari, l'Associació d'Empleats de Banca de Lleida i sa Província i la Unió d'Empleats d'Oficines i Despatxos. El sector ferroviari era un dels nuclis obrers amb més entitat a la ciutat i donada la seva mobilitat de plantilles i la forta implantació de la central socialista en el sector, no ens pot sorprendre que també a Lleida comptessin amb un suport important; estaven també afiliats a la UGT el Sindicat de Contrata del Dipòsit de Màquines d'Estació del F.C. Nord i el Consell Obrer de Ferrocarril de Lleida a Balaguer.

En el sector bancari català la UGT era tradicionalment majoritària i Lleida no era en això una excepció.

Per últim, d'entre els sindicats ugetistes organitzats a Lleida, hem de comptar a la FETE (Federació Espanyola de Treballadors de l'Ensenyament); si bé penso que es tractava d'una organització reduïda a un sectors molt concrets i minsos, en gran part als mestres del grup "Batec" i mestres i estudiants

vinculats al Bloc Obrer i Camperol. Voldria recordar ara que al voltant de "Batec" es va produir alguna polèmica entre els partidaris de l'escola pública i mestres anarquistes, partidaris de les escoles racionalistes. No és estrany que els primers es veiessin atrets cap al sindicat socialista, més comprometes amb l'obra renovadora de l'escola pública (47).

En el Cens Social de 1936 apareixen uns quants sindicats que amb la denominació comú d'Oficis Diversos responen a sindicats inspirats pel Partit Comunista de Catalunya. Ultra Lleida, que comptava amb 6 seccions i 261 afiliats, eren presents Artesa de Segre (8 seccions i 98 afiliats), Cervera (18 seccions i 99 afiliats), i amb una sola secció a Almacelles (97 afiliats), Balaguer (31), Serós (42) i Termens (22). Penso que aquests sindicats no eren sinó plataformes d'acció comunista bastant aïllades. Paral.lelament van posar en funcionament el Sindicat de Treballadors de la Terra, amb la pretensió de substituir a la Unió Agrària a partir d'una política de radicalització dels temes conflictius i de desgast contra els seus dirigents. L'any 1936 comptaven amb 627 afiliats repartits entre Bellvís (38 afiliats), Juneda (28), Torregrossa (aquí van lograr fer-se amb les antigues organitzacions del BOC i de la Unió Agrària, 260 afiliats), Artesa de Lleida (41), Menarguens (50), Soses (34), Sodanell (80), Artesa de Segre (24) i Lleida (72).

Malgrat la intensa propaganda de la premsa dretana, els Sindicats Catòlics no van arribar a tenir una presència significativa. Aquesta campanya es va veure intensificada a partir dels fets d'octubre. El daltabaix que va representar l'octubre de 1934, principalment a Astúries, va actuar de revulsiu, traduint-se en una recerca de responsabilitats portes endins, "si el obrero huye de la cera -es deia a El Correo- es que más de una vez se habrá quemado" (48).

En el terreny organitzatiu tenim notícia d'un Sindicat - Obrer Catòlic, que tenia la seva seu, primer a la Lliga Catòlica i més tard al Centre Comarcal, i que l'any 1931 presidia - Lluís Vierge (49). L'any 1936 hi havia seccions de la Unió de Treballadors Cristians de Catalunya a Cervera, Agramunt i a - Tàrrega, de la qual ja hem parlat.

En una recapitulació final sobre l'estructura sindical a la ciutat de Lleida l'any 1936 (Quadre 4) ens trobem que pre-- senta les següents característiques. En primer lloc, el nivell de sindicació era força elevat, sobrepassant el 60 per 100 -- dels obrers (50). D'entre els diferents grups, i amb totes -- les precaucions, penso que tenien un nivell alt de sindicació: alimentació, construcció, ferroviaris, hosteleria; amb - més reserves arts gràfiques i banca i oficines. Les xifres del transport no ferroviari em mereixen força desconfiança; i el - grup dels espectacles públics, els 133 afiliats ho són a la -- Unió Musical. D'entre els grups amb un índex més baix de sindicació hem d'assenyalar química, tèxtil i confecció; els grups de la fusta i del comerç, també donen un índex baix. Penso que els índexs de sindicació no estan tant en funció de les estructures empresarials, trobaríem de tot a totes bandes, com de la tradició de lluita, i per tant dels quadres obrers en cada sector. De les diferents opcions sindicals, els sindicats impul-- sats primer pel Bloc i més tard pel POUM, eren majoritaris.

5.- La Unió Provincial Agrària

> "El nucli inicial del BOC prové de Lleida, capital essencialment agrícola, del qual está saturada tota la vida de la ciutat. -- Aquest contacte i les possibilitats enormes que hi ha en el camp lleidatà, per a una ac

> ció política de mires avençades, degut - principalment a l'endarreriment de la major part de la pagesia d'aquelles comarques, ha fet que el BOC exposés un programa d'acció social i política oportunista de cara al pagès.
>
> "Servit d'aquesta finalitat els homes del BOC han aconseguit en aquests darrers mesos, no solament mantenir, sinó acréixer considerablement -a expenses dels partits governamentals- llurs posicions a les comarques lleidatanes" (51).

El text que prové d'un opuscle de propaganda anticomunista, ens assenyala algunes de les claus per interpretar l'èxit, si més no relatiu, de la Unió Provincial Agrària. En primer -- lloc en el nucli inicial del Bloc a Lleida hi ha un grup de pagesos, Sebastià Garsaball i Salvador Mor, entre els més destacats, homes que a més a més jugaran un paper important en el - desenvolupament del partit; és a dir, el Bloc comptarà des d'un bon començament amb pagesos de debó i seran aquests els que -- principalment impulsaran l'acció pagesa del partit. En segon - lloc, la situació d'endarreriment en què viu l'agricultura i - la pagesia lleidatana, i a la qual ens hem referit més amunt, feia possible menar una política progressista, política que l' ERC va renunciar a fer. I en últim lloc, també és cert que el Bloc va fer una política oportunista, o encara millor, flexible; ja assenyalava La Batalla, parlant precisament dels camp lleidatà, imitant a Marx i Engels que "nuestra teoria no es un dogma, sinò una guía para la acción".

Com arreu del país, l'arribada de la República, també va convulsar el camp lleidatà; no era tan sols que els vells -- problemes adquirien nova actualitat, i fins i tot nova viru-- lència, cosa que va significar que gent ben pensant cregués que els havia inventat la República, sinó que s'obrien, ----

també per al pagès, esperances fins aleshores amagades. Les terres dels capellans, els problemes dels recs d'Urgell, la submissió a les companyies d'adobs o als traficants de farines, el sentiment d'explotació vers el propietari o l'abandó i la pobresa, de cop i volta revoltaven el camp. La República, també aquí, és la gran esperança.

La lluita contra el clergat terratinent seria menada per la Unió de Colons, entitat, que dirigida per Gregori Biosca, de la Unió Agrària, cercaria una solució legal i de compromís. A l'Urgell després d'unes lluites molt dures, tant per la democratització del sindicat com per l'aigua, s'acabaria també pactant unes solucions acceptables per a les diferents parts. El sindicalisme cooperativista, ja ho hem vist, prendria nova esbrancida. Les possibilitats de demanar una revisió dels contractes, desvetllaria l'interès de molt pagesos.

Els orígens de la Unió Agrària són del mateix 1931 a Lleida; si bé l'aparició com a tal no és fins a principis, febrer o març, de l'any següent. Hem de creure que aquesta primera expansió no és sinó una reorientació que els militants del BOC donaren als sindicats, més o menys cenetistes, existents al seu poble. Tinc la impressió que aquesta mena d'ambigüitat, la Unió Agrària la mantindrà al llarg del període i que no es tindrà cap problema de treballar dins d'altres entitats, principalment en els sindicats cooperativistes. Ja en el segon Congrés de la Federació Comunista Catalano-Balear, que era l'òrgan polític del BOC, en parlar de la possibilitat que els sindicats per ells creats, o controlats, engeguessin en el seu si cooperatives, és diu:

> "La complejidad de las condiciones es grande. Siguiendo la norma de ser flexibles, podrían dejarse ensayar las dos orientaciones (crearn'hi o no) y la realidad nos dirá cual es el camino más acertado." (52).

Mapa 4. La Unió Provincial Agraria al 1936

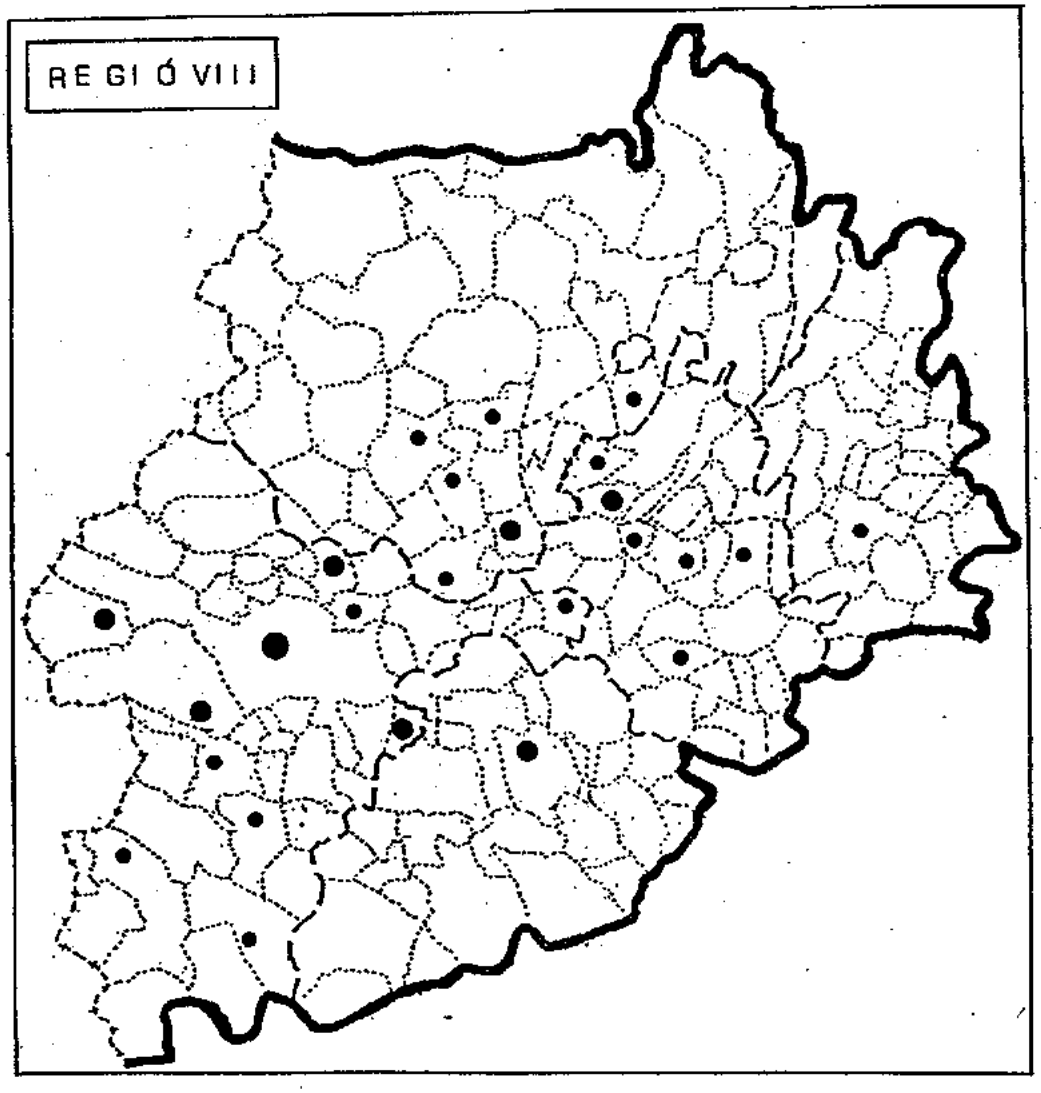

Tot sovint van mantenir, fins i tot, una doble filiació. A Lleida, per exemple, ens trobem coneguts dirigents de la Unió Agrària en les llistes de socis de l'Agrícola Pràctica. Aquesta actitud i la poca literatura que la Unió va produir, ens fa difícil situar-la justament en una bona perspectiva organitzativa.

Tardaria encara un any a celebrar-se el que podem considerar Assemblea Constitutiva de la Unió Provincial Agrària; aquesta se celebraria el diumenge 19 de març de 1933 al Teatre

dels Campos. Assistiren 25 delegacions de sindicats adherits i set com a observadors. L'Assemblea, ultra fixar uns criteris - bàsics en temes d'organització, elaborà els punts principals - d'una plataforma reivindicàtiva: bases de treball per als jornalers, contra les mitjanies i contra el pagament del novè a la Societat Canal d'Urgell, així com, reclamar a la Generalitat la seva nacionalització. S'ocupà, finalment de l'estratègia a seguir: la Unió es pronunciaria, sense renunciar a l'acció directa com a últim recurs, a favor de l'acció legal i potenciaria per als casos de lluita general aliances amb "organismos afines". En resum, es tracta fonamentalment d'un programa progressista i marcadament possibilista, lluny de les grans definicions ideològiques, però capaç de mobilitzar a la pagesia. El mateix podríem dir de les conclusions aprovades en el Congrés celebrat al març de 1936, no són sinó un conjunt de mesures encaminades a pal.liar els efectes de la repressió que - seguí als fets d'octubre (53).

Un programa que a fi de comptes, en altres indrets va ser impulsat per l'ERC, directament o a través de la Unió de Rabassaires. A Lleida l'Esquerra va abandonar el terreny a favor del Bloc i si bé cal reconèixer que va intentar engegar un sindicat pagès, la Unió de Conreadors, aquest va ser un rotund fracàs. (54).

Ja he assenyalat més amunt les dificultats que hi ha per precisar amb exactitud la implantació que la Unió Agrària va aconseguir a les comarques lleidatanes. El Quadre 5 és una bona font, però penso que incompleta; alguns nuclis que van estar presents a l'Assemblea de 1933 (vegeu l'Apèndix) no consten en el Cens Social, tal com Agramunt i Juneda, o d'altres - com Alfarràs o Balaguer i Almenar, no apareixen o només surten en un dels llistats. Tots ells eren pobles on el Bloc, i des-

Quadre 5. Unió Provincial Agraria (cens electoral social)

Sindicats	Any constitució	Afiliats 1934	Afiliats 1936
Alcarràs	1933	111	111
Alcoletge	1936	-	70
Almenar	1933	120	-
Anglesola	1933	66	77
Balaguer	1936	-	25
Barbens	1933	53	56
Bellvís	1933	70	94
Borges Blanques	1933	147	194
Castellserà	1933	78	80
Cervera	1933	24	24
Corbins	1934	-	133
La Fuliola	1932	136	136
Golmés	1933	60	66
Linyola	1932	108	108
Llardecans	1934	-	26
Lleida	1931	394	425
Preixens	1933	31	31
Puigvert de Lleida	1933	118	118
Rocafort de Vallbona (Sant Llorenç)	1933	14	-
Sant Martí de Maldà	1932	60	48
Sarroca	1933	47	29
La Sentiu de Sió	1933	-	77
Serós	1936	-	25
Tarrega	1932	37	51
Torregrossa	1931	181	-
Torres de Segre	1933	38	48
Vallfogona de Balaguer	1936	-	20
Vilanova d'Alpicat	1933	110	110

FONT: Butlletí Oficial de Generalitat.- Núm. 212 (31 juliol 1934) pp. 659-661; núm. (3 juliol 1934) pp. 73-74.

prés el POUM, tenien una presència important. Voldria insistir amb el que he dit més amunt: l'ambigüitat organitzativa de la Unió, potser per la seva joventut; però crec que hem de veure la Unió Agrària, tant com un sindicat organitzat, la canalització d'un moviment. Per comarques la Unió va aconseguir una presència important al Segrià, a l'Urgell, principalment a la zona regada, a la Noguera, principalment també a la zona regada i més propera a Balaguer, i a la zona regada de les Garrigues, Juneda i les Borges Blanques. La Segarra, controlada pels sindicats de Cervera i de Guissona, i les Garrigues juntament amb el secà de l'Urgell, amb nuclis cenetistes destacats (Arbeca, Cervià, Espluga Calva, La Granadella, etc.) es van resistir - més a la penetració de la Unió Agrària (55).

La Unió Agrària agrupava a tot pagès "que viva de su trabajo sin que tenga a otro a jornal" (Assemblea 1933). És a dir, a jornalers, a mitgers i aparcers i a petits propietaris; la - ratlla estava en no tenir jornalers. No crec que la Unió arribés mai als 4.000 afiliats que diu tenir al març de 1933; també dubto que comptés mai amb les 50 seccions que diu tenir al maig de 1936 (Congrés Constituent de la FOUS) (56). Ara bé, a partir d'algunes campanyes sonades, revisió de contractes o - la del Canal d'Urgell, i a partir de la influència dins la Unió de Colons o bé la que podia exercir a través dels organismes - oficials en què desempenyava la representació obrera, va aconseguir un notable ascendent entre la pagesia lleidatana, que - va arribar a preocupar seriosament tant a l'Esquerra, que va - intentar una alternativa, com a la dreta. Si és clar que la direcció del sindicat, del qual era president Sebastià Garsaball, un pagès de l'horta de Lleida, estava absolutament controlada pel Bloc, i cal pensar que en molts pobles -si no en tots-, totes dues organitzacions es confonien bastant, i que

en aquest sentit la Unió era l'instrument que el BOC buscava per, seguint la consigna de Lenin "dur la lluita de classes - als pobles", no és tan clar que el moviment estigués capitalitzat políticament pels comunistes del Bloc, sinó que al capdavall els pagesos acabaven dirigint-se a l'Esquerra, de la mateixa manera que la direcció cercava les aliances "con los - organismos afines": ULS, FOUS o l'Aliança Obrera.

Al juny de 1936 van treure una revista mensual, Unió Agrària però no crec que sortís cap altre número a més del primer en el mes de juny. Una vegada començada la guerra es van incorporar a la Unió de Rabassaires, si bé ja aquella primavera havien fet servir aquest nom.

N O T E S

(1) Per aquesta tendència d'identificació entre interessos de classe i interès nacional en el si de les organitzacions patronals, vegeu, M. CABRERA: "La estratègia patronal en la Segona República".- Núm. 7, pp. 9-10. Per a les organitzacions patronals existens durant la República, vegeu l'Apèndix d'aquest mateix article, pp. 121-161.

(2) El Boletín de la Cámara de Comercio e Industria de la Provincia de Lérida, que es va publicar fins l'any 1936, ens facilita molt poca informació sobre la vida orgànica de l'entitat i tampoc és un canal d'opinió. No sé si els Arxius de la Cambra poden facilitar l'estudi que la institució mereix.

(3) Per a les intervencions del senyor Pujol i Cercós, podeu veure d'ell mateix: Conferència-exposició donada (...) en reunió extraordinària celebrada el dia 17 d'abril de 1934 (...) i Cambra Oficial de Comerç i Indústria: Ressenya dels més importants fets d'índole econòmica (...) feta pel President de la Corporació en la sessió del Ple de 26 de setembre (...).

(4) J. PUJOL CERCOS: "Frente a la próxima contienda electoral. Una cuestión previa".- La Tribuna.- Núm. 362 (6 febrer 1936) p. 1.

(5) Cens electoral social de Catalunya. Entitats patronals .- Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya.- Núm. 212 (31 juliol 1934) pp. 672-685; núm. 326 (22 novembre 1935) pp. 1651-1662; núm. 185 (3 juliol 1936) pp. 86-99. Els --- grups no ressenyats al quadre 1 i per tant sense cap organització a la Regió són: 1) indústries del mar; 2) agríco-

les i pecuàries (aquest grup serà tractat més endavant); 4) extractives; 5) siderúrgia i metal.lúrgia; 7) material elèctric i científic; 10) fusta; 14) transport ferroviari; 16) transports marítims i aeris; 17) aigua, gas i electricitat; 18) comunicacions. Existien d'altres associacions patronals que no figuren en aquest Cens, com per exemple el Gremi de Carnissers de Lleida, constituït l'any 1933; l'Associació de Tracció Mecànica Lleidatana, també constituïda l'any 1933 i que tenia delegacions a Pobla de Segur, Artesa de Segre, Balaguer, Tremp, Agramunt, Solsona, Ponts, Serós i Isona.

(6) Segons la Memòria de 1935 el Gremi comptava amb 86 socis. El Comitè directiu d'aquell any estava presidit per Vicens Bernadó.

(7) Per a les diferents memòries vegeu El Flequer Lleidatà.- Núm. 8 (febrer 1932), pp. 8-11; núm. 20 (febrer 1933), pp. 9-11; núm. 44 (febrer 1935), pp. 4-8.

(8) Socis de l'IACSI, 1929-1936

	1929	1936
Garrigues	4	48
Noguera	15	131
Segarra	4	69
Segrià	26	134
Urgell	9	148
Regió VIII	58	530

Les xifres de socis de 1936 estan obtingudes a partir de sumar les noves adhesions que són registrades per la revista de l'Institut, entre juliol de 1931 i maig de 1936, però cosa que mai no es dóna la relació de baixes, la xifra no -

pot ser sinó aproximada; val a dir però, que no es produeix en cap moment una desafiliació massiva. Els homes més representatius de l'IACSI a la comarca de Lleida eren, Manuel Florensa i Farré, Epifani Fortuny i de Salazar, Casimir de Sangenís i Ignasi Vilaplana i Jové; en la de Balaguer, Delfí Canela i Cots i Josep Cabeceran i Borràs; en la de Borges, Alfons Beleta i Minguella i Ramon Arqués i Arrufat; i en la de Cervera, Manuel de Pedrolo i Jaume Carbonell. Per a la vinculació dels petits propietaris als interessos oligàrquics, vegeu, E. SEVILLA-GUZMAN: La evolución del campesinado à España, pp. 90-93.

(9) Boletín Oficial de la Provincia de Lérida.- Núm. 92 (30 juliol 1932) i el "Cens electoral social de Catalunya", citat en la nota 4.

(10) No he trobat el nombre de socis de les seccions de Balaguer, Viella ni de Lleida-Borges, però d'acord amb l'estat de comptes de l'Associació (15 desembre 1935) els ingressos per quotes van ser:

Secció	Lleida-Borges	4.100,00	pessetes
"	Balaguer	1.972,00	"
"	Cervera	988,00	"
"	Seu d'Urgell	312,55	"
"	Solsona	389,00	"
"	Sort	243,00	"
"	Tremp	514,00	"
"	Viella	194,00	"

Vegeu, El Magisteri Lleidatà.- Núm. 793 (13 febrer 1936), p. 4. L'Associació era dirigida per Josep Calzada, com a president, i Antoni Claverol, com a secretari.

(11) "El nou curs".- El Magisteri Lleidatà.- núm. 634 (15 novembre 1932), p. 1-2.

(12) Al marge d'aquests sindicats, de molt poques cooperatives hem trobat cap referència i d'entre aquestes podem citar el Sindicat i Cooperativa de Vaquers de Lleida, la Cooperativa Gremial S.A. que reunia als amos de cafès, bars, hotels, etc., de Lleida i la de Cases Barates "Pablo Iglesias", també de Lleida. Lleida era l'única de les províncies catalanes en què no existia una Federació de Cooperatives, vegeu, A. PEREZ BARO: Les cooperatives a Catalunya.

(13) Precisament el protagonisme d'aquesta conflictivitat, al voltant de la propietat de la terra, ha significat que els estudiosos hagin dirigit els ulls cap aquest tema (rabassaires, Llei de Contractes, etc.) i el tema del sindicalisme de caràcter cooperativista hagi restat en l'oblit; vegeu per exemple: J. DE CAMPS I ARBOIX: Història de l'agricultura catalana. Per a una primera aproximació al tema, podeu veure, M. RIBAS BANUS: La Union de Sindicatos Agrícolas de Cataluña (USA), aquest treball es ressent, una mica, de l'actitud generalitzada d'enfocar la problemàtica del camp català des del conflicte de la terra, menyspreant, així, d'altres aspectes del sindicalisme cooperativista.

(14) La crisi desencadenada a partir de la Gran Guerra (1914-1918) va enfrontar els interessos de la burgesia industrial interessada en la rebaixa de l'aranzel i en el manteniment del preu del blat, per evitar -o si més no frenar- l'augment de salaris, i els interessos bladers, capitanejats principalment pels castellans. Objectivament, és clar, el pagès blader de la Segarra o de l'Urgell es veia més fàcilment abocat cap a Valladolid que cap a Barcelona. Vegeu, C. HERMIDA REVILLAS: "Trigueros contra industriales".

(15) El quadre 2 està elaborat a partir de: Ministerio de Fomento: Memoria estadística de las entidades agrícolas y pecuarias en 1 de abril de 1923, pp. 238-247; Ministerio de Agricultura: Censo estadístico de sindicatos agrícolas, pp. 172-181 i 392-393; "Sindicatos agrícolas que funcionan, recogidos por el Ministerio de Hacienda con arreglo a la Ley de 28 de enero de 1906" fins el 31 de desembre de 1933; i Comissió organitzadora de la Cambra Oficial Agrícola de Lleida .- Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya.- Núm. 198 (17 juliol 1934), pp. 334-335. Les dades, ni tan sols les de constitució, poden prendre's al peu de la lletra i les contradiccions entre un i altre llistat no són infreqüents; ara bé, partint d'aquestes cauteles, crec que poden ser utilitzades i en els casos que he pogut contrastar amb altres fonts, els resultats són força coincidents.

(16) Sindicato Oficial Sociedad Agrícola Práctica. Lista de socios de número del año 1935 .- AHN (Salamanca) Sección Político-Social (provincia de Lérida) Legajo 60.

(17) Vegeu, Sindicat Agrícola de Guissona i sa Comarca: Memòria publicada amb motiu del vint-i-cinquè aniversari de la fundació del Sindicat. Gener de l'any 1931. En la primera Junta hi havia homes de Vicfrend, Sant Martí, Torrefeta, Palocret, Bellvehí, Massoteres i Guissona; Ramon Esteve Llovet va ser el seu primer president.

(18) Per les dades que tinc sobre participació, aquesta era més aviat escassa. Per la renovació de la Junta de 1930 la votació màxima va ser de 565 vots i la mínima de 26, en la de 1931 va ser de 204 de màxima i al 1932 de 136. El

protagonisme del gerent, Ramon Vidal, es va veure reforçat per una organització molt estesa i complexa però molt poc integrada.

(19) C. JORDA: "Què és la USA".- Pagesia.- Núm. 96 (9 juliol 1934), pp. 1-3. Carles Jordà va ser el primer president de la Unió, fins la seva mort l'any 1935. P. CABOT: "Les nostres entitats agrícoles".- Agricultura i Ramaderia. Any XVI. Núm. 1 (gener 1932), p. 11.

(20) Un estudi minuciós de les diferents declaracions de la Unió potser mòbligària a matisar aquesta afirmació, però en termes generals, penso que és així. A Lleida per exemple, cap dels sindicats importants es pronuncià sobre la problemàtica que plantejava el tema del Canal d'Urgell, el punt més calent del camp lleidatà d'aquells anys.

(21) Sindicats adherits a la Unió de Sindicats de Catalunya (USA):

		socis (1933-34)
Garrigues:	*L'Oliva Arbequina	420
	*El Pla d'Urgell, Borges	410
	La Pobleta de la Granadella	88
	Arbeca Nova	170
	Sant Isidre, La Floresta	36
	Puig-grós	23
Noguera:	*Bellcaire d'Urgell i Comarca	84
	Montgai	57
	Unió d'Agricultors, Ponts	58
	Castelló de Farfanya	106
	Algerri	122
	Vallfogona de Balaguer	65

	Linyola	134
	Menarguens	86
Segarra:	* Cervera i sa Comarca	1530
	* Guissona i sa Comarca	1820
Segrià:	Almatret	65
	Mollerussa i sa Comarca	56
	Cellers Vinícoles, El Palau d'Anglesola	132
	* Agrícola Pràctica, Lleida	1000
	Serós	342
	Granja d'Escarp	115
	* Almenarense, Almenar	52
	Almacelles	197
	Vilanova de Segrià	99
Urgell:	Agramunt i Comarca	475
	Bellpuig d'Urgell	65
	Maldà	127
	Verdú	189
	* Barbens	155
	* Ivars d'Urgell	-
	Agrupació Agrícola Targarina	68
	Catòlic de Tàrrega	92
	Treballadors de Guimerà	-
	Verdú	189

Els sindicats d'Ivars d'Urgell i de Guimerà no figuren en el Cens de 1933 ni en el de 1934 i per tant no estan comptabilitzats entre els 33 sindicats. L'asterisc significa que aquest sindicat va formar part d'alguna de les comissions de les seccions de l'USA (cereals i oli, principalment).

(22) J. REVENTOS CARNER: El movimiento cooperativo, pp. 162-163 i 153; M. CABRERA: "La estratègia patronal".- Núm. 7, p. 155. Per a una visió crítica del sindicalisme catòlic, vegeu J.J. CASTILLO: Propietarios muy pobres, pp. 107-111.

(23) El número de 13 sindicats de la relació de 1933 coincideix amb el d'assistents a la 8na. Assemblea General de la Federació (Lo Rampill, núm. 130, 7 octubre 1928), però d'ells, 6 no figuren en la relació de 1933 però sí en la de 1923; si donem per bó el nombre de socis de l'any 1923, no surten 1101 socis sinó 1489; la diferència tampoc és exagerada. Aquests sindicats són:

	Any constitució	nombre de socis
Lleida	1918	278
Sonadell	1919	92
Torres de Segre	1920	53
Granja d'Escarp	1908	115
Alguaire	1920	40
Castelló de Farfanya	1920	40
Cubells	(1915)	33 (1923)
Foradada	1916	64 (1923)
Montclar (Donzell)	1920	20 (1923)
Bellvehí (Torrefeta)	1920	20
Nalec	1920	25 (1923)
La Floresta	1918	36
Les Borges Blanques	1916	410
Artesa de Lleida	1917	130 (1923)
Butsenit (Montgai)	1918	93 (1923)

D'altres sindicats catòlics (1933-34):

Albatarrec	1919	26
La Granadella	1920	139
Menarguens	1919	83
Puig-grós	1919	23
Rosselló	1923	85
Tàrrega	1920	92

Les proporcions establertes en el text ho són, com és natural, només sobre els sindicats comptabilitzats en les relacions de 1933 o 1934. J. CUESTA BUSTILLO: Sindicalismo católico agrario, pp. 237-240, diu que quan l'any 1918 es va crear, la Federació de Lleida comptava amb 42 sindicats i que amb menys de dos anys serien ja 77, entre ells el de Cervera. Em temo que les xifres que l'autora dóna per bones devien existir, així ho assenyala el professor Castillo, com a tendència general del moviment, més en el paper que en la realitat; sense excloure que alguns sindicats, més amunt ja m'he referit al de Cervera en concret, estiguessin aquests anys inscrits al sindicalisme catòlic però se n'apartessin més endavant.

La Federació estava adherida a la Unió de Sindicats i Pagesos de Catalunya; "Confederació -diu el professor Isidre Molas- de Sindicats de petits propietaris agrícoles"; la Federació lleidatana, també segons el professor Molas, comptava entre 25 o 30 sindicats; res fa pensar que la participació dels lleidatans fos molt important ni tan sols continuada dins la Unió. I. MOLAS: Lliga Catalana, Vol. II, p. 223. Alguns d'aquests sindicats -vegeu més amunt- figuren adherits a l'USA; el de Lleida va participar algunes vegades a les activitats de l'USA.

(24) "El ressorgiment de l'obrerisme lleidatà".- Lleida.- Núm. 50 (25 maig 1927), pp. 24-25.

(25) La professora Tavera ha observat per a principis dels -- anys vint, un procés semblant només que al revés, en què "la tendencia a sindicarse eficazmente que manifestaban los trabajadores catalanes apartó de la Confederación a algunos núcleos obreros para conducirlos de nuevo hacia el sindicalismo de los Libres".- S. TAVERA: La ideologia política del anarcosindicalismo catalán, Vol. I, p. 44. Val a dir, que a Lleida el Lliure no va tenir mai el caràcter violent i truculent que tenia a Barcelona.

(26) Tan sols a títol informatiu, presentem aquí els resultats del Cens Electoral Social

Cens electoral social de Catalunya. Entitats obreres (Regió VIII)

Grups d'indústries	Any de constitució			Cens 1934		Cens 1935		Cens 1936	
	abans 1931	1931 -34	1935 -36	nom. entitats	nom. socis	nom. entitats	nom. socis	nom. entitats	nom. socis
3. Alimentació	2	1	7	3	158	1	78	8	426
6. Petita metal.lúrgia	1	1	5	1	6	-	-	6	233
8. Química	-	-	2	-	-	-	-	2	86
9. Construcció	2	3	5	2	44	-	-	8	748
10. Fusta	-	1	5	-	-	-	-	6	230
11. Tèxtil	-	1	3	-	-	-	-	3	447
12. Confecció de vestits	1	-	3	1	6	-	-	3	31
13. Arts gràfiques	1	-	2	1	4	-	-	2	31
14. Transport ferroviari	2	2	-	2	72	1	24	2	767
15. D'altres transports terrestres	-	2	4	2	46	-	-	6	461
19. Comerç en general	1	2	2	2	468	-	-	3	298
20. Hosteleria	1	1	1	1	61	1	67	3	245
21. Serveis d'higiene	-	1	3	1	1	1	15	3	137
22. Banca i oficines	1	3	-	3	268	-	-	3	229
23. Espectacles públics	1	-	1	1	153	1	144	2	150
24. D'altres	-	4	9	3	448	-	-	10	525

FONT: Butlletí Oficial de la Generalitat.- Núm. 212 (31 juliol 1934) pp. 659-672; núm. 326 (22 novembre 1935) pp. 1645-1650; núm. 185 (9 juliol 1936) pp. 73-85.

(27) Vegeu L'Espurna.- Núm. 1 (24 juliol 1930); diu, que estaven en procés de constitució el Sindicat de la Metal.lúrgia, de Químiques, de Guarnicioners i del Transport.

(28) Vegeu el meu treball sobre el Bloc Obrer i Camperol a les Comarques de Lleida, pp. 29-32. Podeu veure també, J. PLANES: "Pere Bonet vol tornar de l'exili si..."

(29) F. AGUILAR: "Sindicalisme".- L'Espurna.- (5 març 1931).

(30) La proposició al Congrés, i aprovada, plantejava un canvi en els Estatuts, "en el sentido de que quien haga propaganda oral o escrita de principios cuya esencia esté en oposición con la esencia de los principios de la Confederación Nacional del Trabajo, (...) quedé, por este solo hecho, inhabilitado para desempeñar cargos en los sindicatos y de toda suerte de representaciones, bien sin impedirle formar parte de los mismos, viendo en él un asalariado". Congreso Extraordinario de la Confederación (edición Revista de Trabajo), p. 410.

(31) J. BORRAS: "Orientaciones".- Solidaridad Obrera.- Núm. 270 (2 octubre 1931), p. 6.

(32) L. GUIJARRO: "Mi composición de lugar ante la CNT. La imprudencia de los comunistas de Lérida".- Solidaridad Obrera.- Núm. 278 (11 octubre 1931), p. 9. Acusa a la FLO de saltar-se els acords i en primer lloc el de "no se le confiarán cargos de responsabilidad a ningún individuo que tenga cargos políticos o haya presentado candidatura política".

(33) D'entre aquests articles cal destacar els publicats per S. RUE: "!Cuidado con los jesuitas laicos!"; en un d'ells, i re

ferint-se als comunistes del BOC, diu que "defienden su actuación sin reparar en los medios. Porque todo su proceder es un plagio del jesuitismo, (...)". I adverteix, més avall que "Nuestros delegados (els anarquistes) son demasiado tolerantes, y como la tolerancia es motivo de la tiranía, están a punto de ver evaporada toda su obra. Los comunistas, desprovistos de escrúpulos se imponen cada día más, y acabarán por adueñarse completamente de la organización obrera de Lérida y acto seguido degollarán a la CNT y a todo lo que no huela a Lenin, en lo que afecta a esta provincia". Solidaridad Obrera.- Núm. 290 (25 octubre 1931), p. 6.

(34) Per als articles de J. BORRAS: Solidaridad Obrera.- Núms. 270 (2 octubre 1931), p. 6; 272 (4 octubre 1931), p. 8; 278 (11 octubre 1931), p. 9; 280 (14 octubre 1931), p. 6; i 290 (25 octubre 1931), p. 6.

(35) M. TUFET: "Escisionismo anarquista".- La Batalla.- (7 Enero 1932).

(36) Val a dir que les expulsions d'aquestes tres Federacions van passar bastant desapercebudes dins del magnífic embolic de tensions i tendències en què estava somergida la Confederació Regional.

(37) Memoria de la Confederación Regional Extraordinaria celebrada en Barcelona los dias 25, 26 y 27 de Enero de 1936, citat per J. PEIRATS: La CNT en la revolución española, Tomo I, p. 72.

(38) Per a una crítica a les xifres Confederals, vegeu S. TAVERA: La ideología política del anarcosindicalismo, pp. 30-44.

(39) BOY: "El agro catalán. Lérida".- Solidaridad Obrera.- Núm. (21 marzo 1933), p. 6.

(40) M.R. VAZQUEZ: "Concreciones. Organizar al campesinado catalán".- Solidaridad Obrera.- Núm. 1235 (28 marzo 1936), p. 5; J. BORRAS: Los sindicatos comarcales .- Ibid.- Núm. 281 (15 octubre 1931)

(41) J. MORLANS: "Què és, què es proposa i on va la Unió Local de Sindicats".- Lucha Social.- Núm. 1 (10 febrer 1934) p. 3.

(42) "Unió Local de Sindicats. Organizaciones que componen la Unión Local de Sindicatos".- Lucha Social.- Núm. 1 (10 Febrero 1934), p. 2. I també a El País.- Núm. 15733 (18 maig 1933), p. 2. En la reunió de directives que van aprovar la constitució de la ULS hi van assistir també representants dels empleats de banca (després incorporats al Sindicat Mercantil) i del Sindicat de Maquinistes i Fogones (després Sindicat d'Indústries Ferroviaris) i el Sindicat de Cotxers i Similars (no sé si després ingressarien al Sindicat del Transport, en tot cas no torna a aparèixer). El primer Comitè de Relacions de l'ULS estava format per: Josep Buiria, secretari; Joan Oncins, vice-secretari; Joaquin Fumanal, secretari d'actes; Francesc Aguilar, tresorer; Josep Rojas, contador.

(43) "Federación Provincial del Trabajo de Lérida. A todos los sindicatos de la Provincia".- Solidaridad Obrera.- Núm. 810 (31 octubre 1933), p. 3. La Federació Provincial denuncia els deutes que han deixat els sindicats que han abandonat la CNT, "En la lista, diu, hay esquerranos y bloquistas que para nosotros son todos unos (...)". La

llista és la següent:

Federació Local expulsada	872,50	pessetes
Balaguer	135,00	"
Agramunt	88,50	"
Tàrrega	225,00	"
Almacelles	307,50	"
Alfarràs	312,50	"
Rosselló	157,50	"
Les Borges Blanques	243,00	"
La Seu d'Urgell	138,50	"
Maials	83,35	"
Bellpuig d'Urgell	30,00	"
Castellnou de Seana	50,00	"
Viella	93,00	"
Tornabous	185,50	"
Els Omells de Na Gaia	10,65	"
Ferroviaris de Lleida	100,00	"

Més, 2.682,60 pessetes que la FLO devia al Comitè Regional.

(44) A. NIN: "La Federación Obrera de Unidad Sindical".- La Batalla.- Núm. 251 (15 Mayo 1936). F. BONAMUSA: Andreu Nin, p. 273. Bonamusa diu que, "en unos momentos de reorganización de las fuerzas sindicales, con una demostrada tendencia a la reunificación entre los anarcosindicalistas y, por tanto, con unos desajustes en las organizaciones sindicales influidas por el POUM provocados por la posible fuga de adheridos hacia esta reunificación, el POUM decidió reordenar sus fuerzas sindicales. Clarificar orgánicamente sus sindicatos". (pp. 272-273). Per a una versió pròxima a Nin, P. PAGES: Andreu Nin, pp. 202-203. La reacció de la CNT a la constitució de la FOUS, a Solidaridad

Obrera, Núm. 1267 (6 Mayo 1936), p. 6, "El final de la comedia "unitária"; es diu aquí, per exemple: "Con el fin de salir al paso de los maliciosos, Nin hizo constar reiteradamente que no se había constituido una "Federación más" sino solamente una "Federación", que no es lo mismo que una "Federación más". Esto que puede parecer un juego de palabras es la única verdad que se dijo en todas las tres sesiones". Vegeu també: "Conferencia de unidad sindical. Relación de sindicatos y organizacions representados".- La Batalla.- Núm. 250 (8 maig 1936), p. 4. Poc després de començar la guerra la FOUS ingressaria a la UGT.

(45) Testimoni de Josep Buiria, ex-secretari general de la ULS, a l'autor. Buiria era també dirigent del Sindicat Mercantil i com a tal va participar en la negociació de les Bases de Treball del ram, durant la primavera de 1936.

(46) Vegeu l'informe de J. Comoposada en J. AISA y V.M. ARBEOLA: Història de la UGT, p. 219.

(47) En l'acte de presentació de la FETE, celebrat al desembre de 1933, hi van participar Pau Xuriguera, Josep Bobet, Maria Carné, Josep Alcobé, Frederic Godàs, Josep Tàpia, Dolors Piera i Patrici Redondo; va presidir Ricard Barqué, Patrici Redondo era un home molt conegut en el medis anarquistes i va ser un dels protagonistes de la polèmica escola pública-escola anarquista. Un altre personatge molt vinculat a tots aquests moviments (revista Escola, Ateneu Popular, Associació de Normalistes Ilerda, etc.) era la professora de pedagogia de l'Escola Normal de Mestres, Josefa Uriz. Aquesta professora havia estat protagonista -

d'un escàndol considerable, quan l'any 1922 a instàncies del bisbe de Lleida Dr. Miralles, el Rector de la Universitat de Barcelona va obrir-li un expedient; els fets, que van ser interpretats justament com un atemptat a la llibertat de càtedra, van mobilitzar en defensa d'aquesta llibertat a més de 200 professors, entre els quals es comptaven Ramon y Cajal, Unamuno, Alomar i Besteiro. Josefa Uriz és considerada aquests anys pròxima al Bloc, però mantenia també bones relacions amb els grups anarquistes, la qual cosa va portar-la a veure's involucrada d'alguna manera en els fets de gener de 1933. Durant la guerra crec que va militar en el PSUC.

(48) S'assenyalava des d'El Correo, i referint-se a la possibilitat d'engegar un gran sindicat catòlic, el perill d'un nou fracàs: "siempre juegan en función (d'aquest fracàs) varios factores, pero casi nunca deja de ser el de mayor peso, la arbitrariedad patronal. El abuso que hacen del obrero. Son muchos los patrones católicos (?) que tienen un concepto criminal de la vida y del trabajo. Su Dios es el "comercio". TEDO RICA: Los sindicadtos católicos .- El Correo.- Núm. 1022 (9 noviembre 1934), p. 1. Aquestes paraules descobreixen prou bé els límits del sindicalisme catòlic en aquest país, la seva incapacitat per fer una política obrera pròpia. Sobre el paper de la patronal en el sindicalisme catòlic, podeu veure, J. CIVERA SORMANI: "Els sindicats catòlics", dins Acció Social Popular a Catalunya.- Per una definició del sindicalisme catòlic, J.J. CASTILLO: El sindicalisme amarillo, pp. 23-100. Sobre la capacitat de reacció de la dreta a les propostes de certa premsa catòlica, en concret d'El Matí de Barcelona, deia La Jornada: "Mireu que en fa de segles que a Espanya mas-

teguem religió i catolicisme a tot drap. Però com si res. Si aqueixa obra d'apostolat l'han de fer la gent d'El — Correo i els amics dels senyors Florensa i Sangenís, n'hi ha per estona. Esperem-nos sentats". "D'un editorial d'El Matí", núm. 403 (4 desembre 1934)

(49) El Correo.- Núm. 1873 (1 març 1936), p. 1. Atención al disco rojo , és una crida als amos de dretes perquè donin feina als socis del Sindicat Obrer Catòlic.

(50) És molt arriscat donar tants per cent sobre aquesta qüestió, ja que el cens de Població, com ja he assenyalat en el capítol primer, barreja conceptes distins. Sumant tots els grups d'indústries (excepte el d'agricultura) ens dóna una població activa de 7.556 persones (patrons i obrers). Sobre aquesta xifra, el total d'obrers sindicats l'any - 1936 es de 63,86 per 100. Hem de renunciar a buscar els percentatges de cada grup, perquè la confusió és total. En segon lloc les xifres sindicals tampoc són molt exactes; per exemple d'un sindicat com el de Llum i Força, no disposem de cap dada.

(51) F. URGELL: La lluita de classes al camp, p. 8. Els subratllats són meus.

(52) "II Congreso de la FCCB. Tesis agrària".- La Batalla (7 abril 1932).

(53) Tant per a l'Assamblea de 1933, com per a les conclusions de 1936 vegeu l'apèndix.

(54) Reiteradament es va dir que la moderació de l'ERC a les comarques de Lleida es devia que allí tenien grans interessos agraris alguns dels dirigents del partit del go-

vern de la Generalitat: Macià, era un gran propietari del terme d'Alcarràs, per cert, veí dels senyors canonges; Pere Mies, diputat i conseller d'Agricultura, era advocat d'alguns propietaris i propietari ell mateix a les Borges; la família Companys, tenia una propietat important al Tarròs (terme de Tornabous), i l'hereu, Josep Companys, que per cert era soci de l'IACSI, va ser elegit diputat al Parlament de Catalunya en la llista de l'ERC. No negaré que aquests casos, i potser d'altres, col.locaven el partit en una posició delicada, però penso, i d'això ja en parlarem més endavant, que el tema era més profund, i radicava essencialment en el caràcter de Joventut Republicana de Lleida, que remenava les cireres a la Federació lleidatana de l'ERC. Per al que deia al començament d'aquesta nota, vegeu l'article del diari El Diluvio de Barcelona del 2 de setembre de 1933: "La duplicidad de la Esquerra en el problema agrario"; aquest article totalment o parcialment serà reproduït tant a La Batalla com a El Correo.

(55) Podem llegir sobre les diferents comarques en un molt interessant "Informe que presenta Evarist Masip Bargalló, delegat del Servei de Cooperació Agrícola a la VIII Vegueria", que en el SEGRIÀ-LLEIDA, "La Federació Comarcal del Segrià (es refereix a la FESAC, Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya) està controlada pel POUM. És dóna aquest fet per haver estat constituïda en un temps que gairebé la totalitat dels Sindicats Agrícols de la comarca estaven controlats per aquell partit"; de la NOGUERA-BALAGUER, afirma que "la Federació d'aquesta comarca va constituir-se en el mateix temps i si fa no fa sobre la mateixa base" (que l'anterior); després d'explicar l'estat de confusió i desorganització en què es troba el PSUC

d'URGELL-TÀRREGA, afirma que "cal tenir en compte que el POUM en aquesta comarca té cert prestigi i treballa molt bé"; diu finalment de la SEGARRA-CERVERA, "respecte als sindicats agrícoles, són molts els pobles que no el tenen constituït NI EL VOLEN CONSTITUIR" (les majúscules les he posat jo). AHN (Salamanca) Sección Político-Social, Legajo 58 (Província de Lérida). L'informe, que era dirigit al seu partit, el PSUC, porta data del 5 de desembre de 1937, és a dir, set mesos més tard que el POUM fos violentament liquidat.

(56) Segons el propi sindicat, l'afiliació a la Unió era:

Octubre	1932	600	afiliats	
Març	1933	4.000	"	20 sindicats
Agost	1933	8.000	"	
Juny	1936			62 "

Vegeu el meu treball sobre el BOC, p. 125. El Correo (7 juny 1933) afirma que la Unió Agrària tenia 16.000 arrendataris afiliats, però és evident que El Correo infla les dades, per raons radicalment distintes, és clar, de les que podia tenir la Unió Agrària per fer el mateix.

CAPITOL VI

EL SISTEMA DE PARTITS

I.- La dreta

I.1. El tradicionalisme

El carlisme ha estat, tradicionalment, una força política sostinguda en gran part per profundes arrels familiars i cohesionada, en expressió del professor Molas, "per una formulació tradicional agrària, jeràrquica i religiosa de la vida política". Com deien els de Terra Ferma l'any 1935:

> "Al cap d'avall carlista pot ésser-ho vostè sense pecar i liberal o neutre no, sense fer traïció a les seves creències".

Aquesta forta cohesió social (tribal, gairebé) i ideològica va anar mantenint, malgrat les repetides derrotes, errors i abandons, la flama del tradicionalisme carlí durant tota la Restauració monàrquica, principalment en alguns focus: Lleida, Les Borges Blanques, Cervera, Solsona i la Seu d'Urgell; el que li va permetre mantenir una presència força continuada tant a la Diputació com a l'Ajuntament de Lleida (1).

L'esclatant victòria dels republicans en les eleccions d'abril de 1931 i la proclamació de la República dos dies després, va deixar a les forces de dreta no solament desconcertades sinó sense aquells mecanismes de poder que fins aleshores havien detectat. I encara més; l'adveniment d'un règim -el republicà- i l'accés al govern d'unes forces, republicanes i socialistes, que no inspiraven cap confiança i oferien moltes incògnites desagradables, va resituar el carlisme, força debilitat els últims temps, una altra vegada al capdamunt de la cresta contrarevolucionària i a la primera línia de defensa de la vella tradició catòlica, que no

de la caiguda monarquia liberal i parlamentària que detestaven; els carlins van aparèixer menys desorientats que d'altres forces de la dreta, ja que ells es trobaven on sempre havien estat; "carlins, sí; còmplices de cap desordre, no", havia dit El Diario de Lérida el febrer de 1931, bo i rebutjant qualsevol responsabilitat en l'estat vergonyós en què el sistema liberal havia ensorrat Espanya. (2).

El manteniment d'una intransigència radical, tan doctrinal com estratègica, serà la nota més definitòria del carlisme lleidatà. Els seus doctrinaris connecten perfectament amb les teories del Partit Integrista, que a nivell espanyol s'expressava a través de la revista madrilenya El Siglo Futuro. En aquesta tasca hem de destacar l'advocat Antoni Hernández i Gras, que amb el nom de Constantius escrivia a El Correo i més tard a Terra Ferma.

El carlisme lleidatà es mantenia sota la direcció del senyor Joan Lavaquial i Llastani, un joier de Lleida, com un partit ben estructurat i cohesionat. Les desidències -jaumistes, integristes i mellistes- que el carlisme històric havia sofert des del final de la guerra civil de 1872-76 es reduïen principalment a grups aïllats, sense afectar gaire el conjunt del partit controlat pels jaumistes; els integristes, però, van arribar a disposar d'una certa força i controlaven El Diario de Lérida. La reunificació assolida formalment a principis de 1932, a la mort del pretendent Jaume, no va resoldre alguns dels problemes que el carlisme anava arrossegant des de feia anys. Algunes de les personalitats històriques del Partit van mantenir des de sempre la torxa de la dissidència. El motiu principal de discrepàncies girava, per una banda, al voltant de la pròpia definició, alguns d'ells feia temps que havien abandonat la causa dinàstica; i per una altra, vers la necessitat d'obrir-se cap a

un ampli front de dretes. Uns, com mossèn Pelegrí, van evolucionar cap a formulacions de caràcter democristià, a mig camí entre Lliga Catalana i Unió Democràtica, sense abandonar, però, cap dels postulats doctrinals de la vella fe integrista. I d'altres, com els germans Baró -Josep, metge i Miquel, sacerdot- i cal creure que el grup dirigent d'El Correo, van anar desviant-se del carlisme cap a l'Acció Popular que capitanejava Gil Robles (3).

Totes aquestes tendències es manifestaran en les planes d'El Correo. Aquest diari va néixer el juny de 1931, després d'aconseguir que plegués El Diario de Lérida. Si bé va sortir com un diari jaumista, sector majoritari del carlisme, El Correo es va presentar amb la intenció d'eixamplar la base d'El Diario, per tal de reunir "a todos los católicos sea cual fuere su matiz político"; si bé va aconseguir reunir tots els matisos del vell tradicionalisme, la voluntat d'obrir-se a nous sectors no va passar de ser una bona intenció.

El punt de flexió dins de la Comunió Tradicionalista, va ser les eleccions al Parlament de Catalunya (novembre 1932). En aquelles eleccions la Lliga, per tal de derrotar l'Esquerra Republicana de Catalunya, es va coalitzar amb radicals i socialistes (expulsats de la U.S.C.). El Carlisme es va esberlar. Mentre un sector, majoritari, s'oposava radicalment a aquesta coalició, un altre que coincidia amb la Lliga en la necessitat de derrotar l'Esquerra, (el doctor Baró) es mostrava més tolerant i fins i tot disposat a col.laborar. Com a resposta a aquesta última actitud, que els majoritaris creien veure preferentment reflectida en les pàgines del diari, va néixer Terra Ferma (4).

El preu polític de la intransigència carlina significava

autolimitar-se a ser una força marginal, decisiva, si es vol, per guanyar unes eleccions però al cap i a la fi, de segona fila. És clar que els carlins portaven ja un segle esperant pacientment que la història els fes justícia.

El Carlisme, potser pel que tenia de tradició familiar, potser per la unitat de la seva doctrina, tenia una capacitat per globalitzar la vida del militant i del simpatitzant, que mancava a d'altres partits més eclèctics i electoralistes. Existia gairabé un any carlí, amb les seves pròpies festes i tot: el 6 de gener, festivitat dels Sants Reis, festa tradicional de la Monarquia; el 10 de març, dia dels Màrtirs de la Tradició i el 8 de desembre, la Immaculada, patrona del Requetè i de les joventuts. Totes les festes eren solemnitzades per la comunitat carlista; en aquestes ocasions, més que mai, apareixia com un organisme tancat i indiferent al món que el rodejava. El requetè acudia format militarment a la missa solemne i les autoritats carlistes, en nom del rei, tant podien presidir els actes religiosos com una recepció en el Cercle. En uns anys en què sectors importants de la consciència catòlica se sentien expulsats de la vida civil que fins aquell moment havien presidit i fins i tot monopolitzat, l'actitud carlista de disputar el terreny a l'esquerra no només -i encara aquí secundàriament- a les urnes, sinó també amb una presència activa en tots els aspectes: el carrer, la premsa, el Socors Blanc, etc., no podia sinó exercir una forta atracció sobre aquest sector del catolicisme. Hem de buscar en aquests sectors catòlics, més que en uns models socio-econòmics (mapa 1), les bases socials del carlisme. Hem de valorar també la tradicional vinculació de sectors importants del clergat amb la tradició carlina, i no és solament una qüestió de vinculació tradicional sinó principalment una coincidència ideològica. (5).

Mapa 1. Organització Tradicionalista, 1934

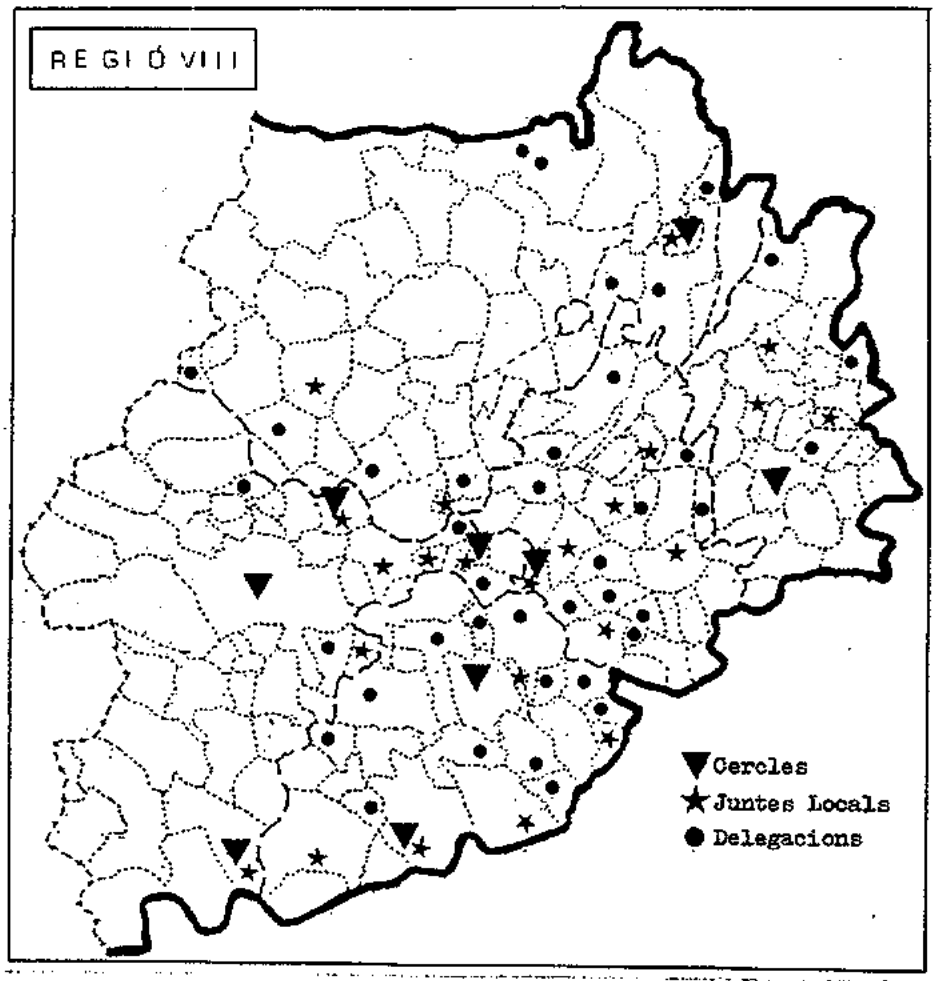

FONT: Terra Ferma.- Núm. 114 (21 decembre 1934) p. 2.

El març de 1933 i per tal d'adaptar-se a la nova estructura comarcal que la Comunió s'havia donat, la Junta Provincial va passar a denominar-se Consell Comarcal Tradicionalista de les Comarques de Lleida. El nou Consell era presidit pel senyor Alfons Piñol i Salvat i n'era vice-president i president efectiu, en Joan Lavaquial (6).

Els nuclis més actius del carlisme lleidatà, ultra la ciutat de Lleida, eren Juncosa, on residia el president de la Jun

ta Comarcal el senyor Alfons Piñol i Salvat, però que donada - la seva avançada edat la seva presidència no era sinó honorífi ca. Vilanova de Bellpuig, Vilanova de la Barca, Cervera, Molle russa, Llardecans, Pons, i Les Borges Blanques. Aquí, contaven amb un magnífic local i controlaven el Sindicat Agrícola Catòlic. La influència del Carlisme a Les Borges era tan notable - que és l'únic nucli important on no existeix cap delegació de la Lliga Catalana. Molts dels altres nuclis -Juntes Locals i Delegats- penso que no eren sinó grupets molt reduïts i fins i tot de caràcter personal; en tot cas generaven molt poca informació, i cal tenir en compte que Terra Ferma era molt sensible a aquesta mena d'informació.

A la ciutat de Lleida el Carlisme va ser molt actiu durant tot el període. Mantenia un Cercle amb més de 400 socis, així com l'organització de la Joventut Tradicionalista, del Requetè, de les Margarides, del Requetè Infantil (Pelayos), l'activíssim Socors Blanc, una arma molt eficaç de cara a mantenir l'esperit de lluita i de víctima alhora, així com l'Agrupació Escolar Tradicionalista. Finalment, controlaven (o influïen molt - poderosament) el Sindicat Agrícola Catòlic, que celebrava molts dels seus actes en el Cercle Tradicionalista.

A Lleida ciutat, el Carlisme és, potser, l'organització - que compta amb més presència periodística; a més d'El Correo, que malgrat totes les queixes són allí les forces més presents, van editar Terra Ferma (7) així com Veritas editada pels estudiants de l'A.E.T. Pròxim a l'integrisme-carlisme hem de considerar Toca Ferro, una revista satírica pràcticament introbable i Lo Rampill, del Sindicat Agrícola Catòlic. A Les Borges Blanques, Horitzó era també molt influïda pel Tradicionalisme.

La col.laboració entre els diferents sectors dretans no

es mantingué de forma continuada durant la República i limitada encara a la lluita electoral; aquest procés, que a cada poble i ciutat manté unes característiques pròpies d'acord amb la composició política local, té una millor expressió a Lleida ciutat on les forces polítiques eren . . més desenvolupades. A les eleccions de 1931 havien acudit units Tradicionalistes, Regionalistes i monàrquics alfonsins, restes dels antics partits alternants. La coalició va ser incapaç de refer-se per a les eleccions de juny (a Corts Constituents) i va deixar el camí ben planer als republicans que anaren al copo. Mesos més tard, es va constituir la Lliga Ciutadana de Dretes que intentava unir els diferents sectors polítics i estaments. Aquesta, penso, era la política d'unitat que hagués volgut fer el Partit Tradicionalista. La Lliga Ciutadana de Dretes, però, va ser arrossegada per l'inexplicable plantejament que de les eleccions de 1932 (Parlament de Catalunya) va fer la Lliga Regionalista. L'experiència va ser amarga per als tradicionalistes i va contribuir a accentuar entre els seus rengles la tradicional desconfiança cap a qualsevol aliat. L'any 1933 el tradicionalisme català va retornar a l'aliança ja gairabé secular amb la Lliga, el que li va permetre treure un diputat, Casimir de Sangenís, si bé el fet que fos l'únic de la candidatura que sortís per minoria, va despertar novament entre els carlins el recel vers la fidelitat dels seus aliats. A les eleccions municipals celebrades dos mesos més tard es repetiria la coalició, si bé ara ampliada als radicals; la coalició no comportava cap altre compromís més que l'estrictament electoral i en conseqüència els regidors tradicionalistes Lluís Besa i Joan Llavaneres es van constituir en minoria i van fer la seva pròpia política. Quan al 1935 es procedeix a la reorganització de les institucions afectades pels fets d'octubre de 1934,(principalment dels

Ajuntaments però també de la Generalitat) aquesta es fa sobre la tríada: Lliga-CEDA-radicals, aquests dos últims gràcies que estaven en el govern de Madrid, passaren a gaudir d'una situació privilegiada. Els tradicionalistes van ser marginats; els dos regidors de Lleida, en senyal de protesta, es van negar a formar part de l'Ajuntament Gestor consituït l'any 1935. Malgrat tot, el febrer de 1936 els tradicionalistes van entrar a formar part del Front Català d'Ordre; en aquesta ocasió però, el seu candidat, el mateix senyor Sangenís, no va sortir elegit, si bé per un petit marge de vots amb el seu aliat -o rival- senyor Piñol, de la Lliga.

A partir d'aleshores, del triomf del Front Popular, els carlins lleidatans, igual que arreu, van entrar de ple en els mecanismes conspiratius i van participar activament a l'alçament de juliol de 1936.

Tot plegat, crec que podem concloure que el carlisme (amb l'eficaç cooperació de sectors importants del catolicisme) era la força de dretes més estesa (geogràficament i socialment), més estructurada i més combatent. Ara bé, el carlisme lleidatà -no sembla que sigui un problema exclusiu de Lleida- partia d'un gran defecte que probablement naixia del fet de ser una força política residual -sobrevivent, si es vol- d'un període històric ja passat; el carlisme es veu incapaç de traduir aquestes reserves i aquestes energies en força electoral, i així sempre acaben convertint-se en un aliat menor de la Lliga. Per una altra part, aquesta manca de modernitat, si em permeteu el mot, li resta forces a banda i banda (que no voldria identificar amb la dreta i l'esquerra del carlisme); per una banda cedeix espai cap a organitzacions catòliques amb formulacions més dinàmiques: La Federació de Joves Cristians, la mateixa Acció social Popular, etc., que eren temptades per la naixent -

democràcia cristiana, la Unió Democràtica de Catalunya, i per la mateixa Lliga Catalana. I per una altra banda, cedirien cap a l'opció representada per la CEDA de Gil Robles i fins i tot, si bé amb menys importància, cap a Falange Española (8). El 20 de desembre de 1935, Terra Ferma recriminava a Gil Robles que en proclamar la necessitat d'un front únic contrarevolucionari

> "Se calla que ya hay un frente contrarrevolucionario, el formado por el Tradicionalismo".

Aquesta era, en el fons de la consciència carlina -i tot sovint a flor de pell- la veritat de la seva història i del seu futur. Ells eren els únics que des de sempre havien lluitat contra tot liberalisme. Ja deia Terra Ferma l'any 1933 tot i citant a Vàzquez de Mella que

> "Des del punt de vista tradicionalista, que és l'extrema dreta, tot el demés són esquerres" (9).

I.2. Acció Popular Catalana

S'ha assenyalat repetidament que Acció Popular Catalana, va néixer com a conseqüència de les dissidències del sector més intransigent de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre amb la política agrícola de la Lliga Catalana. Que entre els capdavanters del nou partit hi figurés Josep Cirera i Voltà, president de l'Institut, ve a reforçar aquesta suposició. Els dos representants de la província de Lleida en el manifest tradicional, van ser: José Abizanda i Puntas, advocat i notari i també propietari, sense haver-se significat però en aquest camp, i Jaume Carbonell, actiu representant de l'ACSI a la zona Segarra-Urgell.

Ara bé, com passa sempre, i més quan es tracta de partits amb un arc ideològic molt ampli -i la CEDA, a la qual s'adheriria el nou partit, era d'aquestes característiques- van acudir cap al nou partit gent de distintes procedències. Com assenyala el professor Montero, el manifest fundacional del nou partit girà entorn a la qüestió autonomia-separatisme, pretenent aparèixer com un fre regionalista al nacionalisme de la Lliga (10); aquesta seria una de les qüestions que més gent havia de portar al nou partit, principalment després del trasbals produït pels fets d'octubre de 1934, que feien bona, per a sectors tradicionalment poc catalanistes i vinculats als antics partits monàrquics i a la Dictadura, la teoria que l'autonomia era el millor camí per arribar al separatisme; a l'abril de 1935 un dels promotors de la CEDA a Tàrrega afirmava que havien rebut la solidaritat de senyors que, en no simpatitzar amb la Lliga, s'havien apuntat al Partit Radical (11).

Un altre pol d'atracció era el caràcter catòlic del partit; hi havia sectors catòlics que desconfiaven -els carlins el negaven rotundament- del caràcter catòlic de Lliga Catalana. Aquesta impressió a Lleida era potser més accentuada, perquè alguns dels seus homes més representatius -Florensa, Sol i algun d'altre- no eren gent amb tradició militant en les organitzacions catòliques i amb un passat liberal que els feia aparèixer com no prou decidits en aquest terreny; per contra, d'altres, com Secanell de Tàrrega o Porcioles de Balaguer eren catòlics pràctics com es deia aleshores, o en Rovira Roure, de Lleida, tenia millor cura que alguns d'altres de les relacions amb l'Església. La "Religió" encapçalava el lema cedista: Religió, Pàtria, Família, Ordre, Treball i Propietat. Això i l'àmplia solidaritat que el partit trobava en cercles catòlics i entre el clergat, havia de decidir a més d'un catòlic cap als

rengles de Gil Robles. Altra vegada ens hem de referir als orígens carlins d'alguns nous cedistes, començant per El Correo que encoratjà els primers passos del nou partit. Com ja sabem, aquest diari era dirigit per mossèn Solé, i hi eren col.laboradors els fins aleshores carlins germans Baró. Un d'ells, mossèn Miquel, de la redacció. Per últim hi ha una qüestió d'eficàcia: l'esquerra apareix unida davant de molta gent de dretes; el paper de la maçoneria en aquest terreny es considerat -potser amb exageració- clau. Les dretes havien d'acudir a un front ampli que fos capaç d'aturar primer i vèncer després a les esquerres: una confederació de partits (on serien respectades les varietats regionals i particulars de cadascun d'ells) centralitzada per una sola direcció, es presentava com un ideal. Ja l'any 1933, el doctor Baró (J.B.) deia des d'El Correo:

> "Frente único y caudillo único, porque sin una unidad de actuación y de mando, ni los aliados juntando todos los ejércitos del mundo, hubiesen derrotado a Alemania, ni nosotros venceremos en la batalla, en la qual jugamos nuestra alma, nuestro espíritu y nuestro porvenir de hombres" (12).

Des de principis de 1934, El Correo començà a fer descarada publicitat a favor de la CEDA, principalment al voltant de la concentració que la Joventut d'Acció Popular va celebrar a El Escorial el diumenge 23 d'abril de 1934, i a la qual convidà insistentment al jovent lleidatà a acudir-hi. Uns dies abans el diari de dreta publicava gairabé un extraordinari sobre l'esdeveniment (13).

Acció Popular Catalana es constituí a Lleida a l'octubre de 1934. És a finals d'aquest mes quan El Correo assabentà els seus lectors que s'havia instal.lat provisionalment als locals del Centre Comarcal.

Just un mes abans, El Correo informava que s'havia obert un "procés interessantíssim del naixement del nou partit de dreta a Catalunya" (el subratllat és meu). L'article, sense signar, era titulat "El moment actual de les dretes catalanes" (14) i era primerament una duríssima desqualificació de la Lliga Catalana, de la qual pensaven que el seu moment havia passat i que no tenia resposta per a la multitud de propietaris expoliats, ni per als creients atropellats; el seu fracàs, deien, potser no era una conseqüència de la seva actuació política concreta,

> "...però si de la ineficàcia (...) de més de tres anys de govern esquerrà, dels antics mes dis de lluita i les velles armes ciutadanes. És una tristesa confessar-ho, encara que per a nosaltres és conseqüència clara d'unes premises lògiques. La democràcia ha fracassat rodonament"

L'article, que va prenent uns tons de manifest, acaba afirmant:

> "El senyor que anava a votar cada dos anys en sortir de Missa, és un senyor que no el necessitem ni el volem, perquè no fa més que nosa. El fet i la feina de votar han d'ésser el darrer pensament dels soldats de les noves milícies ciutadanes (...) Aquesta és la nova organització que reclama la batalla de les dues civilitzacions en pugna".

Ressona aquí l'antiga retòrica carlina i no és d'estranyar que aquests s'indignin i pensin que les noves idees i els nous instruments compten ja amb més d'un segle d'història. L'article, però, no dirigeix ni una al.lusió a la Comunió Tradicionalista i sí a la Lliga. Els autors, que havien estat carlins fins la vigília, havien deixat de creure tant en la capacitat de la Comunió per obrir-se a nous sectors socials, com en la seva capacitat estratègica. Calia cercar nous instruments,

i la CEDA no els exigia ni corregir les seves arrels ideològiques més profundes.

La CEDA no es va edificar solament sobre fonaments carlistes. La Lliga devia de cedir espai en alguns llocs; potser no gaire a Lleida, on tenia una base ja molt reduïda, però sí a Balaguer, a Tàrrega i d'altres indrets. El control que els homes de la Lliga exercien sobre la premsa d'aquesta ciutat, Acció i Acció Comarcal, no ens permet seguir el procés amb prou detall.

La primera expansió pública de la CEDA l'obté, com ja he assenyalat més amunt, gràcies a la seva presència en el Parlament i Govern de Madrid; en el repartiment de regidories per a l'Ajuntament Gestor de Lleida que es constitueix l'any 1935, set són per al nou partit (igual que per a la Lliga i el Partit Radical). Aquest Ajuntament va tenir una vida molt accidentada - però en algun moment, durant l'alcaldia del lligaire Rovira Roure, va ocupar tres tinències d'alcalde (de quatre); la de Foment (Josep Baró) la de Cultura (Joaquim Puig i Roc) i la de Governació (Josep Rovira i Nebot). Aquests mesos de 1935 van ser de -- molta activitat per als dirigents del nou partit, tot cercant - suport als diferents pobles. Malauradament, però, no sabem res de l'eficàcia d'aquests esforços; només a Tàrrega i Balaguer -- ens consta la constitució real del nou partit.

Paral.lelament al llançament del partit, El Correo anunciava la creació d'Acció Obrerista, impulsada, diuen, "por la juventud católica y por los jóvenes de buena voluntad" i inspirada, continua, en la Carta Magna dels obrers: la Rerum Novarum, la famosa encíclica social de Lleó XIII de 1891.

> "Nuestras aspiraciones -afirman- no van en - contra del capital, ni mucho menos en contra de la doctrina cristiana: pero si van en contra del capital pro laico masónico, para que

> la doctrina sea un hecho, para cuya obra quedan invitados los obreros que padezcan sed de justicia y los que dispongan de buena voluntad" (15).

No tinc, a part d'aquesta crida fundacional, cap altra notícia de la seva existència.

El Correo, si bé compartit, és l'únic mitjà d'expressió amb què compta el nou partit a les comarques lleidatanes (16).

A les eleccions de febrer de 1936, Acció Popular Catalana, igual que en tot Catalunya, va participar en la candidatura de dretes, fent cedir un lloc a la Lliga que de les tres places que tenia al novembre de 1933 es va quedar amb dues. El seu candidat, el cap provincial del partit, José Abizanda Puntas, advocat i notari, no va aconseguir però l'acta. La CEDA lleidatana jugaria un paper molt important en la conspiració que acabaria amb l'alçament de juliol, convertint-se el senyor Abizanda, que tenia un germà militar, en cap civil i peça clau d'aquell.

I.3. Altres partits de dretes

Falange Española y de las JONS no va tenir a Lleida cap actuació important ni destacada fins a l'alçament de 1936. Sobre l'organització del partit l'any 1935, explica José M. Fontana que "en Lérida funcionaba un grupo autónomo que dirigía Valledor, cuñado del ingeniero Aurelio Sol" (17). Va reclutar grupets d'afiliats entre el sector estudiantil, fills de famílies dretanes, de tradició carlina moltes d'elles, atrets tant per la retòrica mig radical, mig poètica de José Antonio, com per l'ambient de conspiració permanent en què es bellugaven. Els xicots de Falange lluïen pistoles i això exercia un atractiu molt gran entre aquells companys que vivien en un clima familiar molt radicalitzat i catastrofista. L'any 1936 era "Jefe"

provincial Francisco Boldú Niubó, estudiant. Quan aquest va ser detingut, fruit d'un registre en el seu domicili, junta-ment amb altres 50 persones, la majoria falangistes, va passar a ocupar la "Jefatura Provincial" José Martinez de San Miguel Falcó, professor d'Institut à Madrid i que fins aleshores havia estat cap de les milícies del Partit. Malgrat la seva insignificància orgànica i social, ja que no comptaven amb cap personalitat destacada, ni disposaven de cap òrgan de premsa, ni jugaven cap paper dirigent en la preparació de l'alçament, la Falange va ser molt activa en la conspiració i va destacar en la mobilització de militants a l'hora de sortir al carrer. De ben segur que aquest protagonisme era degut a la naturalesa i caràcter del grup, però sobretot als bons contactes que mantenien amb joves oficials, tant de l'exèrcit com de la Guàrdia Civil.

De tots els altres, tan sols la Lliga Ciutadana de Dretes va traspassar els límits d'una ressenya periodística. No es va constituir com a partit polític sinó com un front estable de les dretes locals (18). La Lliga, que va estar presidida per Agustí Maluquer, era regida per un Directori format per dos tradicionalistes, dos regionalistes i tres representants del "Manifest Fundacional", definits genèricament com a catòlics independents i probablement antics afiliats a les velles organitzacions catòliques: la Lliga Catòlica i Joventut Catòlica. La Lliga Ciutadana, que va estirar la seva existència fins l'any 1933, pràcticament va morir a causa de les eleccions al Parlament de Catalunya, el novembre de 1932 (19).

El Partit Agrari de Catalunya, si bé va provar sort, i val a dir que en va tenir molt poca, a les eleccions de 1931 (Corts Constituents), era pràcticament inexistent a tota la Regió. La professora Mir assenyala alguns nuclis a l'extrem més alt de la

Segarra (Torà de Riubregós, Sanaüja i algun altre) així com al Solsonès (20).

Cap a final de 1934 i principis de 1935, la premsa lleidatana es fa ressò de noves gestions per organitzar un nou partit: el Partido Agrario Español. En una reunió celebrada a Lleida el gener de 1935 i convocada per aquest partit, sembla que hi van acudir representants de Tàrrega, Agramunt, Calaf, Seu d'Urgell, Solsona i Balaguer. Aquesta vegada el nou partit agrari no va tenir millor sort que l'anterior i no crec que es passés de les gestions. Va presidir la reunió el senyor Coll Soldevilla (21).

També l'any 1934, poc després dels fets d'octubre i un mes després de la seva constitució a Catalunya, va aparèixer a Lleida l'agrupació política Dreta de Catalunya, un partit monàrquic alfonsí, adherit a Renovació Española (22).

II.- LLIGA CATALANA

Malgrat que la Lliga Regionalista tingués molts anys d'existència a Lleida, ja que havia aparegut ja l'any 1902, havia portat sempre una vida bastant precària. No va ser fins el 1920, gairebé vint anys després de la seva aparició, que va obtenir per primera vegada un regidor a la Paeria lleidatana, en una candidatura de Concentració Popular. A partir de 1916, però, i gràcies a la incorporació del sector autonomista del Partit Liberal, la Lliga començà a consolidar la seva presència, principalment a la Diputació, coincidint precisament amb la presidència de l'antic liberal Romà Sol i Mestre (23).

La principal dificultat d'ocupar-nos de la Lliga a les

comarques lleidatanes és l'absència d'una premsa pròpia. Aquesta absència es fa notar no solament en el fet que ens manca la informació que genera el partit i que ningú recull, sinó també perquè no té gaires possibilitats de participar en el debat (i la disputa tanmateix) que sempre genera la premsa local i que ens serveix per copsar la vida íntima, les preocupacions i les dèries de la comarca, del poble o de la ciutat. La Lliga se'ns apareix, malauradament, com la gran muda d'aquesta història.

A l'hora de valorar la força organitzada de Lliga Catalana hem de fer una distinció: per una banda els centres adherits formalment -i de manera continuada- al partit, i per una altra les adhesions diguem-ne temporals o electorals. La varietat local de centres i casals de nom sovint semblants, representants però, d'interessos locals perfectament diferenciats, fa difícil afinar quins són sota la influència de la Lliga, quins sota la de l'Esquerra o quins són totalment independents. Molts d'aquests centres eren profundament arrelats al poble i enquadraven no solament opcions polítiques distintes, sinó categories socials, creències religioses, i rivalitats personals. Eren alhora centre polític, casal de cultura, oficina electoral, cafè i el diumenge a la tarda, sala de ball. Molts d'ells amb petits canvis en el rètol havien sobreviscut a la Monarquia liberal i parlamentaria, a la Dictadura Militar i ara es disposaven a sobreviure a la República. Lògicament, quan s'apropaven les eleccions s'atansaven als partits majoritaris d'una banda i de l'altra, és a dir, uns cap a la Lliga i els altres cap a l'Esquerra. Així ens podem explicar com la Lliga, que disposava d'una organització més aviat esquifida, obtingués uns bons resultats electorals i fins i tot, pogués presentar una bona pila de candidatures a les eleccions municipals de 1934. Aquest sistema, del qual se'n va beneficiar tant la Lliga com l'Esquerra, connecta amb un al-

les Garrigues) (25).

Mapa 2. Lliga Catalana

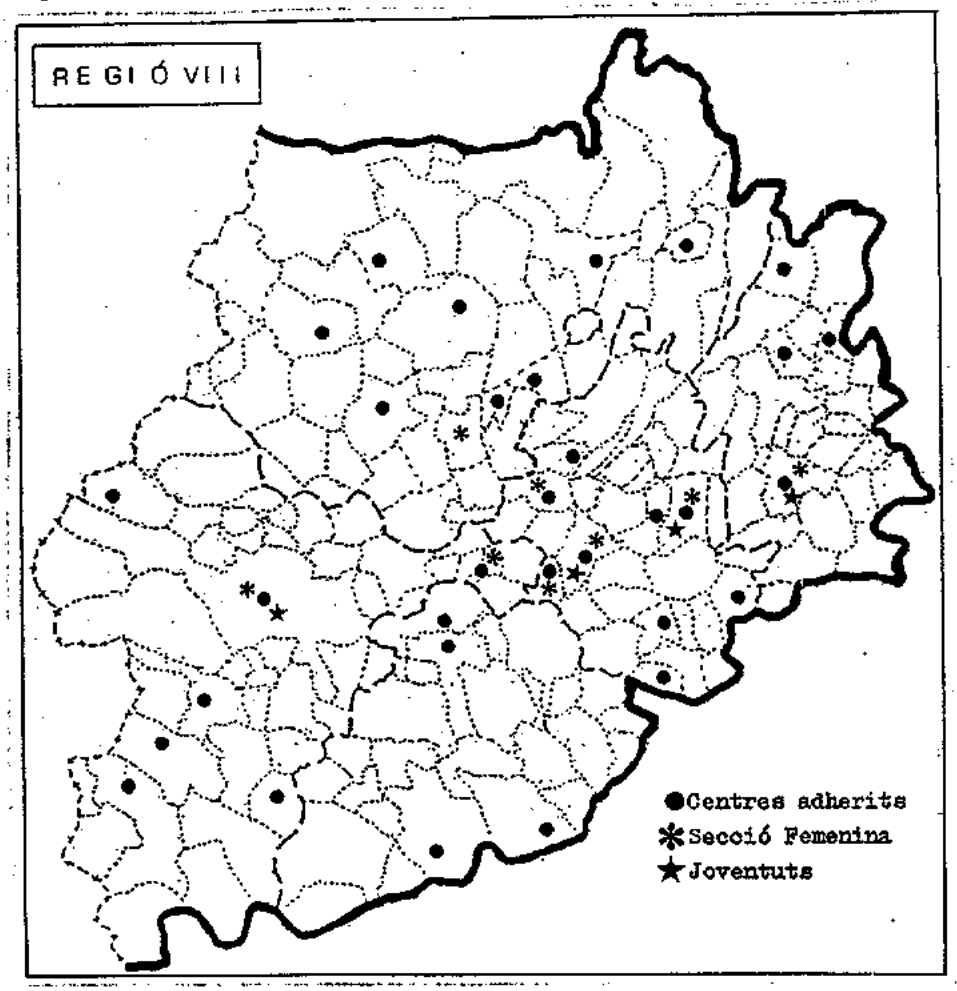

Els nuclis més actius van ser els de Cervera, Balaguer, - Tàrrega, Bellpuig i també Mollerussa. Els tres primers coincidien en rebre suport de l'Acció Social Popular. A diferència de les organitzacions catòliques de Lleida, l'A.S.P. era més sensible a la qüestió catalana i genèricament més oberta als pro-- blemes moderns i també més moderada en els seus plantejaments. Les coincidències ho eren també a nivell personal; Josep Mª de

Porcioles a Balaguer, el diputat Secanell a Tàrrega o Ferran - Razquin a Cervera, eren dirigents d'una i altra organització. Eren també aquests Centres els que comptaven amb seccions femenines i juvenils; entre aquestes últimes era molt activa la de Bellpuig (Joventut Nacionàlista en l'Ateneu) que va organitzar el Primer Aplec de Joventut de les terres de Lleida adscrits a Lliga Catalana i que va presidir Josep Puig i Cadafalch (26).

La Lliga Regionalista de Lleida es reorganitzà el juny de 1930 a partir d'una Junta General Extraordinària que van acudir a presidir els senyors d'Abadal i Ventosa i Calvell. Ultra la renovació del Consell Polític i de marcar la línia política a seguir, l'Assemblea va decidir constituir l'Unió Lleidatana, una societat d'estudis que presidiria l'enginyer Victorià Muñoz; aquesta associació, però, no sembla que tirés endavant (27). A nivell municipal la Lliga de Lleida acudiria, tant a les eleccions de 1931 com a les de 1934, amb una coalició de dretes. La radicalització, però, de la política municipal entre dretes i esquerres no li deixà gaire marge per elaborar una política pròpia, veient-se abocada cap a una política intransigent, marcada de prop per l'activíssima minoria tradicionalista. Cap al final del període, l'any 1935, s'aniria imposant una política més de dreta i catòlica, encapçalada per Joan Rovira i Roure, primer alcalde gestor i més tard Comissari de la Generalitat.

La secció femenina de la Lliga, encapçalada per les dones d'alguns prohoms locals, va engegar l'any 1935 un Institut de Cultura dirigit principalment a la formació de futures mestresses de casa (28).

En la base social de la Lliga hem de fer una distinció important entre la ciutat de Lleida i els nuclis comarcals. A la ciutat de Lleida es nodria fonamentalment de professionals liberals i algun comerciant. Entre els diputats, en Sol i Rovira

i Roure eren advocats i Florensa era propietari i també advocat. A la Junta Directiva, elegida després de la reorganització produïda l'any 1933, trobem entre altres, un professor (Felip Solé i Olivé, que n'era el president) tres advocats (Josep Sol i Vallespí, Josep M. Sanuy i Joaquim Puig i Bayer) un metge i un dentista (Ramon Sanvicens i Lluís Alonso) un editor de premsa (Estanislao Montaña), un fabricant (Antoni Roch) i dos botiguers (Joan Vallespí i Francesc Costa) (29). Com ja he assenyalat repetidament, la Lliga no enquadrava majoritàriament a la petita burgesia ni a la pagesia catòlica de Lleida; una altra cosa és que recollís els seus vots, tot sovint com a mal menor; els seus quadres, sortirien principalment d'entre les professions liberals, de tradició catalanista i liberal (en oposició a l'integrisme catòlic). Els articles de mossèn Pelegrí defensant el caràcter dretà de la Lliga són significatius d'això que dic, - així com les rèpliques duríssimes dels carlins des de Terra Ferma i a les quals ja he fet referència.

A la resta de la Regió i en els nuclis principals d'actuació de la Lliga, canvià substancialment el panorama, preferentment respecte a l'actitud de les organitzacions catòliques. Ja he assenyalat abans com l'Acció Social Popular, influïda directament per gent de la Lliga, predicava un catolicisme no progressista però tampoc intransigent; a Balaguer i a Tàrrega això es veia millor que a Cervera, on els carlins tenien una presència més activa. Tinc el convenciment que el clergat de la Seu i Solsona eren molt més sensibles a la qüestió nacional (la F.J.C. de Catalunya, per exemple, no suscitava aquí la desconfiança i el recel que provocà a Lleida) i per tant més susceptible de - ser influït per la Lliga.

D'entre les tradicionals plataformes d'influència social i d'atracció de la Lliga, cal dir que tenia una apreciable inci--

dència en alguns col.legis professionals de Lleida, principalment en el d'advocats i el de procuradors. A les Cambres, la de Comerç i la de la Propietat Urbana, el pes de la vella política s'hi feia sentir poderosament, però tant la Lliga com Joventut (aquesta última a la de la Propietat Urbana, no) mantenien petits nuclis d'influència. Entre les organitzacions agràries, els USA, comptaven amb una base social molt variada i feien una política molt independent; a l'IACSI, la presència d'homes de la Lliga era evident: Florensa, Epifani Fortuny, Ramon Arqués són alguns dels homes més actius de l'Institut i sont també de la Lliga. Aquesta direcció, però, l'havien de compartir amb els antics monàrquics (Delfí Canela), els tradicionalistes (Sangenís), la CEDA (Jaume Carbonell) i fins i tot amb els vells republicans (Josep Cabeceran); el repartiment reflecteix prou bé la distribució política de la propietat agrària.

En el camp de la premsa, la Lliga no va tenir gaire sort i això és un altre senyal de les seves limitacions a les comarques lleidatanes. Ja assenyalava al començament del capítol que la Lliga no disposava de cap òrgan de premsa en tota la Regió. L'any 1933 i coincidint amb el rellançament del partit, sortí a Lleida La Veu del Segre. El diari durà escassament quatre mesos (entre octubre de 1933 i gener de 1934), és a dir, cobrí les eleccions legislatives i les municipals. Dos anys més tard, les Joventuts treien Orientacions. El número 1 sortí el 13 de gener de 1936, i si bé es presentà com a continuador de La Veu, l'hem de prendre com un nou periòdic; la nova empresa, més modesta -ja que era mensual- va anar rutllant amb normalitat i va sortir amb regularitat almenys fins el juny d'aquell any. D'entre la premsa influïda per la Lliga hem d'esmentar en primer lloc La Veu d'Urgell de Mollerussa i més localista Lo Pregoner de Bellpuig. Ambdues eren editades i dirigides per Francesc Sala-

drigues. La premsa de l'Acció Social Popular, a la qual ja ens hem referit repetidament, era en molts aspectes, i d'entre altres la important secció d'informació local, sota la influència de la Lliga, sense que es pugui, però, comptar com una premsa de partit.

Les eleccions per a compromissàris per a la designació del Cap de l'Estat (26 abril 1936) "ens permeten, assenyala el professor Molas, comptabilitzar els simpatitzants del partit (de la Lliga) amb una relativa aproximació", ja que aquestes votacions tenen unes característiques poc comunes; per una banda, la Lliga s'enfronta en solitari al Front Popular i a l'abstenció dels altres partits de dretes, i per una altra són "realitzades sense propaganda i sense ambient polític, amb un resultat conegut per endavant" (30).

Donant per bona la hipòtesi, els resultats no poden ser més desoladors per a la Lliga Catalana: d'entre 166 municipis, només en 46 sobrepassa el 20 per 100 dels vots (respecte al total del cens electoral). Entre ells no trobem cap capital de comarca i entre els nuclis importants de la Regió només trobem Agramunt, Mollerussa, Alfarràs i Bellpuig. En onze pobles és l'opció que obté millors resultats: L'Aranyó, Granyanella, Granyena de la Garrigues, Guimerà, Miralcamp, El Poal, La Prenyanosa, Puiggrós, Rocafort de Vallbona, Sant Martí de Maldà i Verdú (els subratllats són pobles on va obtenir més del 50% dels vots sobre el cens). En set pobles més, va superar el Front Popular però no l'abstenció: Maldà, La Manresana, Montornés de Segarra, Sant Antolí i Vilanova, Tiurana, Torrebesses i Vallbona de les Monges (31).

En conjunt, i amb totes les precaucions que es vulgui, els resultats de l'abril de 1936 ens mostren molt la força real de la Lliga, potser sobrevalorada en els nuclis molt petits, pro-

ducte de la rutina, i potser també disminuïda en els nuclis - més importants com a conseqüència d'un millor coneixement dels mecanismes electorals. Si fins aleshores la Lliga havia aconseguit imposar-se, ja sigui fent-se amb les minories (1932 i 1936) ja amb les majories (1933) era degut, ultra altres consideracions exposades més amunt, al "fet de quedar ubicada en el vell mig de les confluències imprescindibles per arribar a l'àmplia -- aliança necessària" (32). A la primavera de 1936, però, la dreta havia encetat nous camins; la Lliga havia anat cedint ter-- reny, principalment a la CEDA, tant a nivell institucional com organitzatiu. La Lliga Catalana seria, al capdavall, l'únic partit de dretes que no participaria en la conspiració que havia - de menar a l'alçament del 18 de juliol (33).

III.- EL CENTRE

III.1. Dreta Liberal Republicana

El partit que a nivell espanyol dirigien Niceto Alcalà Zamora i Miguel Maura amb l'objectiu d'incorporar la dreta espanyola a la República, era encapçalat a Lleida - per l'antic maurista Epifani Bellí i Castiel, metge. Aquest va participar activament en el comitè revolucionari que dirigia la política republicana a Lleida fins el - 14 d'abril. Aquell dia i en nom de la Coalició triomfant, va prendre possessió com a president de la Diputació, títol que uns dies més tard canviaria pel de Comissari de - la Generalitat. El doctor Bellí seria també candidat a -- les eleccions constituents de juny. El representant del - partit a la llista republicana per a l'Ajuntament de Lleida seria el senyor Francesc Costa i Coscuela. El doctor - Bellí seria altra vegada candidat a les eleccions de 1933, però ara per Esquerra Republicana, partit al qual s'havia

incorporat els primers mesos del nou règim. El senyor Costa, per la seva banda, l'any 1932 ingressaria a la Lliga i repetiria a les eleccions municipals de 1934, però aquesta vegada amb la candidatura de dretes. (34).

III.2. El partit Radical

El Partit Republicà Radical va aparèixer a Lleida l'any 1908 en plena eufòria de Solidaritat Catalana encapçalada per Manuel Soldevila, un històric del republicanisme unionista lleidatà (35). L'estructuració definitiva del Cercle Republicà Radical no s'aconseguiria fins set anys més tard, al 1915, quan s'incorporaria al partit el, fins aleshores, regidor de Joventut Josep Estadella Arnó, metge i poeta (36).

Quan a la caiguda del dictador es reordenaren les forces polítiques, ho feren principalment al voltant del dilema Monarquia-República. Als llocs on existia més d'un centre republicà va tendir, per a les eleccions de 1931, a àmplies aliances electorals; a Lleida, aquesta abarcava des de la Dreta Liberal Republicana fins a Estat Català; eren, però, Joventut i els Radicals qui duien el pes de la Coalició. Va ser a aquests darrers a qui va adjudicar l'alcaldia, que fou acupada per en Salustià Estadella, que ja havia estat alcalde l'any 1922. La Coalició, sense Acció Catalana Republicana, aniria al "copo" en les eleccions de juny d'aquell any i Joventut i radicals governarien junts l'Ajuntament de Lleida pràcticament fins les eleccions al Parlament de Catalunya de novembre de 1932, si bé amb algunes ensopegades fortes.

El radicalisme lleidatà, almenys en alguns dels seus homes més representatius com els germans Estadella i el seu grupet de fidels, penso que es va veure arrossegat cap a una política que no era la seva. Es pot argüir que podien haver-la aban

donat abans i que -sobretot don Pepe, com se'l coneixia a Lleida- van arribar molt amunt (fins a ministre) per no ser aquell el seu camí. Tot fa sospitar, però, que si Joventut hagués fet una política d'apropament més intel.ligent i menys sectària, la història hagués estat una altra. O potser no.

La reorganització del partit feta des de Madrid, que col-locava el senyor Pich i Pon al capdavant dels radicals catalans, va disgustar profundament els de Lleida i la seva resposta fou un desafiament al "quefe" Alejandro Lerroux (37). Eren vigílies electorals (Parlament de Catalunya) i Josep Estadella s'havia apropat a Joventut cercant una entesa electoral, però l'Esquerra lleidatana, inspirada per Joventut Republicana, volia anar sola a la lluita i els radicals, a l'igual que altres rebutjats aleshores de la USC, van acabar entrant a una candidatura que els seus promotors van batejar de "PROPORCIONALISTA" i els seus detractors de "samfaina". La primera conseqüència d'aquestes combinacions va ser la ruptura del pacte municipal radical-Joventut i més tard la dimissió de l'alcalde, don Salus, ja que va sortir derrotat a les eleccions, juntament amb l'altre candidat radical Ramon Riu i Vendrell (38). Les eleccions de 1932 van fer estralls a Lleida.

Els radicals ja no es tornaren a presentar en cap altra convocatòria d'eleccions generals; la candidatura d'en Daniel Riu i Periquet, l'any 1936, no és significativa de res i el mateix Lerroux la va desautoritzar. Solament a les municipals de 1934 van acudir a les urnes a Lleida en coalició amb la Lliga i els carlins.

Malgrat el reforç que van rebre de vells personatges, ja fossin del republicanisme històric, com el cerverí i ex-diputat provincial Ramon Riu i Vendrell, com de l'antic liberal Daniel Riu i Periquet, governador general del Banc Exterior l'any 1935

i ex-diputat pels districtes de Solsona (1916 i 1918), de Sort-Viella (1919 i 1923) i el 1920 pel de Tremp; i també del ex-liberal i ex-alcalde Antoni Agelet i Romeu, el Partit Radical, no va aconseguir crear una autèntica organització a les comarques lleidatanes, com tampoc l'havia tingut durant la Restauració. Només algun nucli històric, com el de Balaguer, que presidia - Augusto López i Manchero (39), el de Cervera, nascut probablement al voltant de Ramon Riu i Vendrell o bé el de Tàrrega; ja hem vist però, que almenys alguns dels seus afiliats eren intercanviables amb la CEDA.

Les xifres sobre l'organització del partit, fins i tot les de font radical, són tan contradictòries que no mereixen cap - crèdit (40).

L'accés al govern d'Espanya per part dels radicals, no va animar els seus correligionaris lleidatans, malgrat que el seu líder, Josep Estadella, fos elevat a ministre de Treball (41). L'any 1935, per contra, els radicals de la província de Lleida van celebrar una magna Assemblea al Teatre Catalunya de la capital presidida pel l'ex-alcalde doctor Salustià Estadella. L' Assemblea va ratificar el paper centrista del Partit Radical: de centre-esquerra, va precisar en Josep Estadella. Aquest va fer la crítica de la dreta dient que la Lliga era un partit vell de mètodes antiquats mentre que el republicanisme de la CEDA - era més que dubtós, al temps que acusava a Joventut Republicana de voler monopolitzar el sentiment republicà.

L'Assemblea va aprovar: ratificar la seva adhesió entusiasta al Partit Radical Espanyol i al seu il.lustre cap don Alejandro Lerroux; demanar la convocatòria d'una Assemblea Nacional - per procedir a la revisió del programa del Partit; demanar una política més concreta en matèria de cultura, economia, política, acció social i sobretot del règim de les autonomies.

L'Assemblea es va celebrar en un moment d'esperança per al partit a Catalunya, ja que la situació creada a partir dels fets d'octubre els donava un protagonisme renovat. El mateix Estadella esperava ser nomenat aquells dies Governador General del Principat (42).

Ni el partit va saber treure profit de la nova situació, ni les perspectives personals del doctor Estadella van tirar endavant (43). A finals d'aquell any, Josep Estadella, i cal creure que també el seu germà, van abandonar el partit amb un grup de seguidors (44). Quan a principis de 1936 els redicals de la província reordenen el partit, tan sols un home, Ramon Riu i Vendrell, era de l'anterior Comitè, i encara passà a ocupar un càrrec de segon ordre (45).

Tal i com assenyala el professor Molas, "la reunificació de la dreta a partir de la defensa del catolicisme i l'existència dins el partit català d'una direcció molt lligada a una història agitada, li impedien assumir plenament l'alternativa conservadora a Catalunya" (46). L'intent del partit d'incorporar al radicalisme velles figures del caciquisme restauracionista, principalment a la zona més conservadora de la província -Solsona, Cervera, Sort, Viella, Tremp- va resultar del tot ineficaç fins i tot electoralment, ja que en la nova circumscripció provincial el pes d'aquestes comarques era molt pobra, ultra el fet que el vell caciquisme s'havia ensorrat definitivament amb la Dictadura i la nova situació (fins i tot una nova distribució del poder) requeria uns instruments nous.

III.3. Unió Democràtica de Catalunya

Tal i com assenyalava mossèn Pelegrí l'any 1933, la Unió Democràtica de Catalunya era poc coneguda a Lleida, si bé, ell creia que era aquesta la posició de molt del jovent que pujava,

que trobava el Tradicionalisme i a la Lliga mancats d'un sentit social i nacional prou exigent. El catolicisme que aleshores deien social, era, ja ho hem dit repetidament, molt poc - present a les comarques de Lleida. De les dues manifestacions principals -Acció Social Popular i la Federació de Joves Cristians de Catalunya- la primera més aviat era abocada cap a la Lliga, mentre que F.J.C. era una organització molt jove i amb una base humana també molt jove.

Unió Democràtica de Catalunya no va comptar mai sinó amb petits nuclis molt concrets i aïllats. En el Congrés de 1936, hi van acudir delegacions dels Centres de Balaguer, Lleida i Pons i d'afiliats de Mollerussa (47).

La primera activitat pública del partit a Lleida va consistir en un miting al cinema Victòria, l'octubre de 1932, - que volia ser la sortida pública del grup de Lleida. L'acte va ser presidit per Josep Rovira i Nebot, un antic carlí que més endavant es passaria a la CEDA. El grup de Balaguer era presidit per l'únic personatge de cert relleu que tenia la UDC a la Regió, en Xavier Rubies, ex-alcalde republicà de la ciutat i - ex-diputat a la Diputació General de la Generalitat l'any 1931, sent militant d'Acció Catalana (un fill seu era el president - de la F.J.C. de Balaguer); morí el gener de 1936.

Resumint, la U.D.C. no va passar a Lleida de ser un grup de simpatitzants, més o menys afiliats, però sense cap presència pública com a partit (48).

III.4. Acció Catalana Republicana

Dels dos sectors que van confluir el febrer de 1931 a la creació del Partit Catalanista Republicà, Acció Catalana - era l'únic que tenia presència a Lleida. Pel que fa a Acció -

Republicana no sembla que tingués altra presència que la dels amics i entusiastes del senyor Rovira i Virgili, molts d'ells socis de Joventut Republicana.

I encara, Acció Catalana s'identificava en gran part amb en Antoni Bergós i Massó, fill de Joan Bergós i Dejuan, un dels patriarques del catalanisme radical a Lleida. Antoni Bergós era enginyer agrònom i advocat i al mateix temps animador d'empreses culturals com l'Ateneu i Vida Lleidatana; conferenciant; advocat, simultàniament, dels revolucionaris i dels patrons de les fàbriques de filats del Segrià; dirigent del Casino i agitador polític; conspirador per ideals i per vici; animador de Palestra, historiador de les coses de Lleida, catòlic i republicà. Era aquesta última, una de les facetes de la personalitat d'en Bergós que més escàndol va provocar a banda i banda; ell, alhora que defensava la prohibició que la processó del Corpus sortís al carrer, acudia a la que es feia per les naus de la Catedral, i això sembrava la desconfiança entre els uns, que no comprenien prou bé la sinceritat del seu republicanisme, i dels altres que de cop i volta recordaven allò del llop vestit d'ovella. Penso que el temperament exaltat, descaradament sincer i un punt vanitós d'Antoni Bergós, no sofria pas gaire de trobar-se al bell mig de la polèmica. El creixement d'Acció Catalana va unit al seu nom; el seu abandó per passar-se a Joventut Republicana, en va decidir els límits.

L'any que va entre la caiguda de la Dictadura i les eleccions municipals, va ser un any de molta activitat per part d'Acció Catalana. El partit era nou a les comarques lleidatanes i l'espai nacionalista que es disposava a ocupar havia estat sempre molt insegur a les comarques de Ponent i durament disputat pels republicans. En contra del que passà a Barcelona on el Partit Catalanista va rebutjar l'aliança amb la naixent Es-

querra Republicana de Catalunya, a Lleida, on aquesta última - no existia formalment, el Partit Catalanista Republicà va formar part, amb altres partits republicans, de la Coalició Electoral i del Comitè Revolucionari. Tot plegat, va col.locar el partit en una bona posició en la correlació de forces sorgida a l'abril de 1931. Ultra la bona posició a la paeria lleidatana (Bergós era el primer tinent d'alcalde i portaveu de la Minoria i Antoni Pujades, síndic), tenien amb Xavier Rubies l'alcaldia de Balaguer i minories municipals significades a Cervera, a Tàrrega i d'altres menys importants. En les eleccions del mes següent per a la Diputació a diputat provisional, el Partit Catalanista reforçà la seva posició en obtenir tres escons, el de Balaguer (Xavier Rubies, si bé hi figura com a independent), el de la Seu d'Urgell (Bonaventura Rebés) i el de Solsona (Martí Esteve). No és estrany, doncs, que Occident, el portaveu -- lleidatà del partit, del 9 de maig de 1931, traspuï optimisme afirmant que el saber encaixar la derrota municipal soferta a Barcelona, demostrà que la seva força no és filla d'una més o menys afortunada adaptació al medi i que l'espai de centre que ocupa el nou partit el farà àrbitre del joc de forces que governaran Catalunya (49).

A l'Assemblea celebrada a finals de maig a Lleida amb el principal objectiu d'organitzar el partit, hi van assistir delegacions de La Seu d'Urgell, Cervera, Os de Balaguer (Comissió - gestora), Maldà, Ballcaire d'Urgell, Termens (Comissió gestora), Guissona, Mollerussa, Tàrrega, Granyena de Segarra, Anglesola, Vallbona de les Monges i Lleida. Ultra les adhesions de Rocafort de Vallbona i Ciutadella; existien encara, Centres de Vallfogona de Balaguer, a Preixens, a Vilanova de Bellpuig, a Ponts i a Preixana. Pocs partits podien reunir, en aquells moments, una - Assemblea semblant (50).

La primera ensopegada del partit, i definitiva a les comarques lleidatanes, es va produir a causa de les eleccions de juny de 1931. En principi, el Partit Catalanista Republicà havia d'acudir a lluitar amb la Coalició republicana i Antoni Bergós semblava el candidat més ferm per ocupar el càrrec; però ell, tan lleidatà sempre, és va negar d'acceptar amb l'excusa que la plaça havia de ser ocupada per una personalitat més representativa del partit, si bé forastera (Nicolau d'Olwer, Bofill i Mates o Rovira i Virgili). Cap d'ells, però, va acceptar i en Bergós, va mantenir la seva negativa. Mentrestant, havien sorgit d'altres problemes; el principal d'ells va ser que es frustrés el projecte de constituir un partit republicà lleidatà, projecte en el qual en Bergós s'havia obstinat, però que ja no interessava ningú. El partit va acabar marginant-se de la candidatura republicana i l'aparició, des de Barcelona, de Josep Vives i Giner i Domènec Pallerola (Domènec de Bellmunt) disposats a disputar les minories a la candidatura que, encapçalada pel president Macià, anava al "copo", no va fer sinó sembrar confusió, primer que res dins del propi partit. Ni el partit Catalanista Republicà ni més tard Acció Catalana Republicana, participarien amb candidats propis en cap altra elecció general.

El partit, arreu de Catalunya, es veuria, l'endemà mateix de proclamar-se la República, sotmès a una terrible hemorràgia, primer cap a l'Esquerra Republicana de Catalunya i més tard cap a la Unió Democràtica de Catalunya i cap a La Lliga. A Lleida, el factor principal de debilitament del partit va ser la paralització que va patir des de les eleccions de juny. Solament Occident mantingué d'alguna manera la veu del partit, però la situació política era molt intensa i molt fluïda com per poder mantenir un partit al voltant d'un setmanari (51). La

desbandada a Lleida seria encapçalada pel mateix Antoni Bergós i el seu company de minoria el metge oculista Antoni Pujades; ambdós van començar a apropar-se als regidors de Joventut des del moment que aquests van trencar amb els radicals; paral.lelament va deixar de publicar-se Occident. D'altres, com Xavier Rubies, van marxar cap a Unió Democràtica.

Al desembre de 1932, El Correo desmentia la informació de La Jornada segons la qual el Partit Català Republicà havia desaparegut a Lleida. El partit no va desaparèixer sinó que amb el nou nom d'Acció Catalana Republicana va continuar present a la vida lleidatana, reduït però a una expressió testimonial. A més del nucli de Lleida, es van mantenir el de Tàrrega, bastant actiu, que era encapçalat per en Ramon Robinat i Cases; el de Cervera (que va ser fundat de nou l'any 1936) i no sé si cap d'altre.

III.5. El Partit Radical-Socialista

El grup que va acabar confluint en el Partit Radical-Socialista que capitanejava en Marcel.lí Domingo, és el més pintoresc i el d'una evolució més contradictòria a la història política lleidatana. En l'argot polític lleidatà se'ls coneixia com "La Petera".

En els seus orígens hi ha gent d'Estat Català (Francesc Arqués que més endavant seria del POUM, el metge Josep Benavent, que tornaria a l'E.R.C., i d'altres) de l'època heroica, de l'emprèstit i Prats de Motlló. Com Estat Català, van participar en la convergència republicana de l'any 1930 i 1931 i com a tals, alguns d'ells van sortir regidors en les municipals del 12 d'abril (Josep Matias i Solans, Salvador Roca i Lletjós i Domènec Daniel i Arinyo). Aquest grupet -Estat Català- al qual

aviat s'hi juntarien els també regidors Josep Reus i Papaseit i Francesc Cases i Cortina, van fer pressió, després de les eleccions municipals, sobre Joventut Republicana per tal de constituir a Lleida Esquerra Republicana de Catalunya. Com a conseqüència d'això van dissoldre Estat Català i van entrar a Joventut. Aquí va néixer el primer conflicte d'interpretació, ja que mentre ells creien entrar a l'Esquerra, els de Joventut van interpretar que no feien sinó ingressar al vell casal del republicanisme lleidatà. Plantejades les eleccions a Corts Constituents, els homes de Joventut es van manifestar partidaris de mantenir la Coalició republicana que els havia dut a la victòria a les darreres municipals, mentre que els de l'antic Estat Català volien excloure els radicals. L'enfrontament va acabar, de moment, amb la creació, una mica abans de les eleccions, del Centre Republicà Federal Socialista, adherit a l'Esquerra Republicana de Catalunya.

Una ciutat petita com Lleida, era evident que no podia mantenir dos centres i dos setmanaris del mateix partit duament enfrontats entre ells. La situació va durar fins el Congrés Nacional que l'E.R.C. va celebrar a principis de 1932. Allí, els Delegats dels Centres Federals Socialistes, Arqués i R. Sales, van ser derrotats per les pressions dels homes de Joventut Republicana.

No van tardar gaire, un cop a Lleida, a canviar de partit, i així, a finals de febrer de 1932 anunciaven la seva adhesió a la Unió Socialista de Catalunya (52). La nova inscripció política duraria el que tardarien en arribar les noves eleccions. Convocades les del Parlament de Catalunya i decidida l'E.R.C. a anar sola per majories, els de la U.S.C. es van abocar cap una candidatura (Front Proporcionalista) menada per la Lliga, la qual seria l'única beneficiària d'aquest episodi. El Centre

Federal Socialista, com a tal, no participaria a les eleccions però autoritzava els seus socis, Xavier Jacques Piñol i Ramon Sales Torres, que n'era el President, a ser candidats del Front, així com expressava la seva simpatia per aquesta concentració (53).

En Joan Comorera, Secretari General de la USC, va venir urgentment a Lleida i va decidir "dissoldre la secció de Lleida i reorganitzar-la amb els companys que recolzessin aquest ideari" (el de la USC, és clar); la resolució d'en Comorera fou ratificada després per l'executiva socialista (54).

Malgrat que en un principi volguessin mantenir-se com un grup autònom de la USC, a principis de 1933, es va constituir una Comissió per estudiar la conveniència d'adherir-se al Partit Radical-Socialista. Així es va fer, i el proper canvi de nom -Centre Republicà Federal Socialista. Partit Republicà d'Esquerra- no va ser sinó una conseqüència de l'aliança que el seu partit, el Radical-Socialista, va fer amb els azañistes. Un cop desaparegut (1933) "Crítica", el setmanari del grup, van perdre molt del protagonisme que fins aleshores havien gaudit. La vida del nou partit no va ser sinó espurnes solitàries. El III Congrés del Partit Republicà Radical Socialista de Catalunya, que es va celebrar a Lleida, fou la més brillant de totes.

El gener de 1934, i dins del clima de reagrument republicà, van participar en la candidatura conjunta dels republicans per a la Paeria de Lleida.

Hi ha encara una altra qüestió, que ja he apuntat més amunt: el gruix del grup, principalment del grup que es féu amb la direcció, (Pere Buira fou el president del Centre a partir de 1933) pertanyia a la maçoneria, sent aquesta, potser, l'única inscripció permanent en l'agitada vida del grup.

Al capdavall, la minoria de "Fernando" -com irònicament - se'ls anomenava per tenir en aquesta Rambla el seu local- se'ns pot aparèixer com una anècdota. I ho és. És, però, una anècdota prou il.lustrativa d'alguna de les formes que encara sobrevivien en la vida política i que en la vida local -si bé no és patrimoni exclusiu de la vida local- pot acabar adquirint uns tons esperpèntics. Un concepte tribal, que va dir en Comorera, de la política i que tantes traves ha posat al normal desenvolupament dels partits polítics i que potser només se'ns apareix quan es dibuixat a grans traços, com en aquest cas.

Deia Crítica en el seu primer número:

> "Hi pertanyem (a E.R.C.) ideològicament, però res més; som esclaus de les idees, però no ho som de les persones".

IV.- ESQUERRA REPUBLICANA DE CATALUNYA

Tot sovint, al llarg d'aquest capítol hem acudit a la caiguda del Dictador, gener de 1930, com a punt de referència per al desenvolupament de les forces polítiques; i és que la caiguda del general Primo, va obrir noves i múltiples expectatives entre els diferents sectors polítics. I d'entre tots, va ser el republicanisme qui més es va bellugar.

A Lleida, durant la Restauració, els republicans havien estat l'única alternativa electoral possible als partits dinàstics; ara bé, les diferents opcions republicanes s'havien anat substituint l'una a l'altra sense acabar d'articular un partit republicà sòlid. Existien tan sols, nuclis aïllats, amb més o menys tradició, amb tradicions -- fins i tot contradictòries, que es reflectien fins i tot en els noms dels Centres (Unió Republicana, Republicà Fe-

deral, diferents Joventuts Republicanes, a imitació de la Lleida; hi havia encara qui afegia a una o l'altra el qualificatiu de Socialista). Molts d'aquests centres van anar sobrevivint durant la Dictadura, i quan retornen a la vida política, l'any 1930, ho feren dins la vella tradició del centre local, de la vida municipal. El procés de formació d'un partit republicà seria molt lent (55).

Quan en el marc de la Conferència d'Esquerres, que s'havia de celebrar a Barcelona entre el 17 i 19 de març de 1931 per tal d'unificar diferents sectors del republicanisme català, Joventut Republicana va convocar una reunió de centres a Lleida, tan sols hi van acudir dotze delegacions (56). L'Assemblea, que va ser presidida per Ricard Palacín, va elegir per formar part de la Comissió Organitzadora de la Conferència, en representació de les Comarques lleidatanes, a Joventut Republicana de Lleida, al Centre Obrer Instructiu d'Unió Republicana de Cervera, que no constava en la relació de centres assistents i al Centre Català Republicà de Balaguer, que tardaria encara més d'un any i mig a adherir-se al partit que aleshores s'organitzava.

Les eleccions municipals d'abril de 1931, amb un esplèndid triomf de l'Esquerra a la ciutat de Barcelona, i sobretot, la instauració de la Generalitat presidida per Macià, van fer donar un tomb al republicanisme lleidatà. Des d'aleshores, per a la majoria dels republicans -i dels centres- la defensa del nou règim i de les llibertats nacionals recuperades, s'uniria a un partit -l'Esquerra Republicana de Catalunya- i a un home -Francesc Macià-. Dos mesos més tard d'aquella Conferència de març, es reuniria l'Assemblea Constituent de la Federació de Lleida de l'ERC; ara, acudirien a la cita delegacions de 103 pobles de la província, i tan sols s'havia invitat, afirmava La Jorna-

da, els centres ja formalment constituïts.

Les eleccions al Parlament de Catalunya, serien el punt culminant de la consolidació de l'Esquerra a les comarques de Lleida. La decisió d'anar sols, li serviria no només per comptar vots, sinó sobretot per bolcar definitivament a favor seu el republicanisme lleidatà; la poca habilitat dels altres sectors republicans d'acudir a les eleccions amb coalició amb la Lliga seria una ajuda inapreciable. Encara una última qüestió, les eleccions van significar la consolidació d'uns líders comarcals, fins aleshores desconeguts: Francesc Viadiu de Solsona, Josep Companys del Tarròs (el fet de no ser de Tàrrega sinó d'un poblet va restar-li protagonisme en l'organització comarcal), Enric Canturri de la Seu d'Urgell i Jaume Magre de Cervera; encara tindríem que afegir els més veterans Pere Mies de les Borges, que ja havia estat Conseller de la Mancomunitat i Josep M. España, antic cacic de la Vall d'Aran, des de 1907 diputat provincial en diferents ocasions pel dictricte Sort-Viella, primer com a liberal-riuiste (d'en Riu Periquet) i després per la Lliga. Es mantenia d'aquesta manera la influència -i cal creure que els interessos- dels antics districtes (en algun cas, com el de l'España això ja era descarat), i cohesionava, al mateix temps, la direcció del partit al voltant dels nous diputats.

D'entre tots els centres que van donar vida al partit, hem de destacar com a principal a la Joventut Republicana de Lleida. Aquesta, no solament va ser l'element convocant al 1931, sinó l'autèntic nucli dirigent de la Federació de Lleida durant tot el període (57).

Joventut va néixer l'any 1901, i si bé va replegar les restes del vell republicanisme, cada cop més esmorteït i dispers, va tenir un encert inicial que va guiar-la al llarg de més de trenta anys; aquest va ser crear una entitat de nova planta, su

perant i refonent les velles disputes i creant un clima nou, - un ideari propi, fins i tot un estil. Va aconseguir que els socis, per damunt i al llarg de diferents experiències polítiques (Solidaritat Catalana, Unió Federal Nacionalista Republicana, Partit Republicà Català, i encara d'altres, cap d'elles reeixida) se sentís soci de Joventut, aquest comportament no sofrí - cap alteració durant l'època en què l'entitat formà part d'ERC. El fet que Joventut, durant tota la seva història, dediqués una especial voluntat a la vida municipal, no podia sinó reforçar aquesta imatge ciutadana -localista, fins i tot- de l'entitat.

Joventut, es definia en els seus Estatuts, aprovats el 18 de desembre de 1917, com una entitat que es proposava, dins la seva natural esfera d'acció:

a)"Propagar i difundir els ideals republicans, nacionalistes i socialistes, donant unitat i cohesió a les forces que hi siguin afins.

b)"Fer obra de cultura, contribuint a enlairar moral i intel.lectualment al nostre poble.

c)"Implantar aquelles empreses industrials i mercantils de caràcter cooperatiu que pugan millorar les condicions dels socis en els aspectes que més directament els afectin.

d)"Crear, en benefici dels socis, institucions socials, - com segurs de malaltia, contra'l paro forçós, pensió per a vellesa, beneficència mèdica o farmacèutica, caixa d'estalvis, de crèdit popular, adquisició i venta de fruits i productes en comú, etc., a mida que'l desenrotllo i potència econòmica de la Societat ho permeti.

e)"Donar a la vida de la Societat la amenitat possible, - amb tota mena d'actes d'esbarjo i esport."

L'entitat va anar bastint tots aquells instruments que li

permetien donar compliment al mandat estatuari i que aniria cobrint els diferents aspectes de la vida de l'afiliat. Era un centre polític i també, principalment des de la inauguració dels nous locals, un magnífic edifici de planta situat al bell mig de la ciutat i que va ser inaugurat el Cap d'Any de 1919, un centre cultural (disposava d'una ben acurada biblioteca, les conferències i d'altres actes culturals eren freqüents), un cafè, un saló de ball, un servei d'assegurances (malaltia i defunció), allí es podia ballar sardanes durant la Dictadura i a Joventut es practicava l'esport, quan, a partir també de l'any 1919, es va inaugurar el Camp d'Esports; potser l'obra que millor reflecteix la potència de l'entitat, la seva capacitat organitzativa i el seu esperit modern i d'iniciativa. Uns Fords model T, "una mena d'autocars descoberts", que per la seva forma força pintoresca la gent anomenava "pasteres", feia el trajecte des de Joventut al Camp d'Esports, segons explica Frederic Godàs en una deliciosa evocació que ha fet d'aquells anys (58). L'equip de futbol de la casa va adquirir justa fama en els campionats locals. Joventut, és clar, comptava amb la seva pròpia premsa, El Ideal, primer, entre 1898 i 1906, setmanari, a partir d'aquest any i fins el setembre de 1923, diari; durant la Dictadura, "Lleida" i a partir de 1930, La Jornada; el 1936 i fins al 1938, altra vegada, ara amb català, L'Ideal (59). Encara més, si bé cal identificar-lo com una obra personal del seu director i fundador, en Frederic Godàs i Legido, molts dels ideals de Joventut van ser recollits pel Liceu Escolar.

La renovació pedagògica del Liceu, en la qual ara no ens podem endinsar, va ser per ella mateixa un revulsiu en les tranquil.les aigües lleidatanes de principi de segle. El Liceu, va obrir les seves portes l'any 1906 al carrer de Cavallers i al 1913 va estrenar un magnífic edifici de tres plantes a l'avinguda de Blondel, gairebé davant per davant d'on més tard s'al-

çaria la seu de JR. El significat social del Liceu el podem - concretar en dos aspectes: per una banda, va acollir en el seu claustre les personalitats més significatives del catalanisme liberal i republicà de Lleida, per una altra, va representar - que per primera vegada hi havia una oferta escolar privada, -- dirigida per tant als sectors benestants que podien pagar-la, distinta a la tradicional de religiosos i religioses. Per les aules del Liceu va passar la generació que s'encetaria amb la República, originaris els uns dels rengles del republicanisme esquerrà, naturalment, però també del catalanisme moderat i catòlic, com els germans Bergós i Massó; del Liceu va sortir, finalment, un grup prou nombrós, entre ells el mateix fill del - fundador, Frederic Godàs i Vila, que els trobarem, primer a l' Agrupació Cultural de Joventut i més tard en el Bloc Obrer i - Camperol; potser tampoc és tan estrany, si considerem que el - seu líder, Joaquim Maurín, havia estat mestre del Liceu (60).

Ultra aquesta organització, que podem considerar el nucli principal de JR, existien, el Grup Cultural i la Secció Femenina.

El Grup Cultural, que d'alguna manera era la plataforma - juvenil de Joventut, havia nascut amb el nom d'Associació Cultural Lleidatana de JR el 27 de setembre de 1926; va assumir - durant els últims anys de la Dictadura la veu pública de l'entitat, a partir principalment, d'actes culturals, cada cop més polititzats i oferint la tribuna a homes i idees d'esquerra. L'Associació, dins la qual funcionava una cèl.lula més o menys comunista, va quedar desmantellada en constituir-se Joventut - Esquerrana. Amb el nom de Grup Cultural, tornà aparèixer a l'estiu de 1932 i la seva activitat principalment fóu organitzar - conferències (61). El Grup Cultural de JR va ser també el nucli impulsor per organitzar les Joventuts d'ERC de la Federació --

lleidatana. Al primer acte de les Joventuts, un aplec a Camarasa (el primer de maig de 1934) hi van acudir uns 250 militants de Lleida, Mollerussa, Bellvís, Castelldans, El Poal, Els Arcs (Bellvís), Cubells, Alós de Balaguer, Os de Balaguer, Sant Llorenç de Montgai (Camarasa) i d'altres.

La Secció Femenina de JR no va superar els esquemes d'actuació femenina tan tradicionals dels medis eclesiàstics; la seva principal realització va ser l'Agrupació Femenina d'Assistència Social; tal i com deia la crida fundacional, de febrer de 1934:

> "Un grup de dones, simpatitzant amb la idea d'ERC hem cregut convenient actuar, però en sentit diferent dels homes. Mentre ells treballen activament en política, nosaltres, que també els ajudem políticament quan el moment arriba, tenim altres deures a acomplir, més avinents a la nostra condició de dones. El principal d'ells consisteix en mitigar el dolor, ajudar a qui es troba en necessitat (...)"

A l'acte de presentació, diu La Jornada, hi van acudir més de quatre-centes dones, mentre que les inscrites eren dues-centes cinquanta; l'acte va ser presidit per Consol Moros de Perenya i Dolors Estiarte, vídua de Palacín. L'Agrupació, el mateix 1934, va organitzar una Escola Nocturna, dirigida a nois i noies de més de 10 anys, on s'ensenyava: cultura general, lectura i escriptura, gramàtica catalana i castellana, dibuix, costura, etc (62).

Joventut, va comptar sempre amb un equip dirigent reduït, constant i cal pensar, per tant, que compenetrat. En primer lloc, cal assenyalar les figures de l'Humbert Torres, més atent tradicionalment a les qüestions municipals, seria l'any 1917 el primer alcalde que tendria Joventut; l'Alfred Perenya, advocat, l'home entregat a l'organització de l'entitat, i també l'home

de la política provincial i nacional, ja que va ser diputat -- provincial i Conseller de la Mancomunitat, la seva mort prematura (1930), comptava tan sols amb 48 anys, va privar a l'entitat d'un home clau en el seu desenvolupament i que per la seva experiència política, anava més enllà de la plaça de la Paeria (63); i per últim, Frederic Godàs i Legido, mort també jove, - 41 anys, a Senaillac (França), l'any 1920. Al costat d'ells -- tres hi havia tot un seguit d'altres homes, Frederic Mulet, gerent d'un cinema, i president de l'entitat en repetides ocasions; Antoni Zamorano, dirigent del Gremi Comercial i també regidor vàries vegades; Ricard Palacín, advocat, alcalde de Real Ordre, de febrer a setembre de 1923, en una de les operacions polítiques més discutides i menys oblidades pels enemics de Joventut, i diputat el 1931 i el 1932, va morir també molt jove, 47 anys, l'any 1933; Antoni Vives, directiu de la Cambra de Comerç, diputat provincial en representació de la Cambra i alcalde de -- Lleida entre 1932 i 1934 i 1936; Juli Barberà, també president de l'entitat i regidor; l'advocat Pere Valldeoriola, que seria Comissari de la Generalitat entre 1932 i 1934; Josep M. Aznaez, mestre, president de Joventut el 1931, 1932 i 1933.

Malgrat l'entitat es proposés propagar i difondre els --- ideals socialistes (64), aquests ideals, excepte en algun grupet molt minoritari (que podia incloure fins i tot algun dirigent, com el mateix Perenya), no van passar de les formulacions petit-burgeses entorn al problema social. Els nuclis més o menys proletaris, o més o menys socialistes que havien existit a Joventut, abans (el mateix Maurín havia participat activament en l'Entitat) i durant la Dictadura, van desaparèixer amb la República. JR seria essencialment liberal (liberals purs), amb --- certs tons socialitzants, però no de classe, com agradava de - dir el doctor Torres. JR es nodria, principalment, de la classe comerciant -botiguers- i les professions liberals (metges i

advocats, bàsicament), els dos sectors més dinàmics de la ciutat, per ser aquestes les funcions principals de Lleida; hi havia també algun professor i bastants mestres; aquests desperdigats pels pobles; havien estat tradicionalment bons agents de les idees republicanes, i Joventut era, si més no, un bon lloc d'encontre quan anaven a Lleida; tant a "Batec", algun dels seus promotors col.laboraren, assiduament a La Jornada, però és principalment a l'Associació de Mestres, on es nota aquesta influència. Si no directament, sí a través de l'Agrícola Pràctica, els republicans exercien una important influència entre la pagesia de l'horta, influència que augmentarien a través de l'Ajuntament republicà, que es va bolcar tant a arranjar el camins com a la construcció d'escoles.

A comarques, la base pagesa d'Esquerra ara lògicament majoritària, si bé, com ja insinuava en parlar de la Unió Agraria, l'enquadrament de la pagesia (petit i mitjà propietari majoritàriament) era prou diversificada, el que pot reflectir que el pagès no va acabar de traspassar el marc d'una organització local i que aquesta s'apropava a qui millor defensés els seus interessos en un moment concret: políticament (tant en les eleccions generals com en les municipals) s'apropava a l'ERC, quan es tractava de defensar els interessos bladers ho feia a la Unió de Sindicats de Catalunya (USA), i quan la lluita adquiria un to més radical, com per exemple les del Canal d'Urgell, eren menades per la Unió Agrària. No es va arribar a trobar una organització pagesa que representés i reflectís els interessos de la classe, com potser va ser en altres comarques la Unió de Rabassaires. Ni Vidal de Montpalau, el gerent del Sindicat de Cervera, es va atrevir mai a donar el salt polític (i penso que no va ser per manca de ganes ni d'ofertes partidistes), ni el Bloc -ni en Garsaball personalment- va veure traduir-se en vots l'a

gitació de l'estiu de 1933, ni l'ERC va aconseguir transformar els vots en una organització sindical, la Unió de Conreadors de la Terra (65).

Si analitzem la llista total de candidats a diputats a les diferents convocatòries, ens trobarem que la representació comarcal és molt més plural que la de Lleida ciutat. Lleida va presentar en total quatre candidats, dos metges (Torres i Bellí) i dos advocats (Palacín i Gené); mentre que les comarques eren representades per un industrial (Canturri), dos oficinistes (Viadiu i Magre), un impressor (Sauret), dos propietaris (Companys i Zulueta, aquest dirigent de la Secció de Ramaderia de la USA), un metge (Sastre) i dos advocats (Mies i España).

QUADRE 1. ERC, entitat i socis. 1934

	nombre de municipis	nombre d' entitats	nombre de socis
Noguera	41	39	2321
Garrigues	25	16	1723
Segarra	26	11	953
Segrià	42	44	4282
Urgell	32	28	1936
Regió VIII	166	138	11215

FONT: La Jornada .- Núm. 410 (10 desembre 1935) pp. 2-3.

D'acord amb les xifres facilitades per la pròpia Federació, l'ERC, abans del 6 d'octubre de 1934, molt probablement el moment de màxima expansió, comptava a la Regió VIII, amb 138 entitats, repartides entre 166 municipis i 11.215 socis (66).

Per comarques, és el Segrià on l'Esquerra tenia una organització més estesa, només dos municipis no comptaven amb cap centre; és també en aquesta comarca on existien més entitats - amb més de 100 socis, 10 en total (serien 11 si sumessim els - dos centres d'Alcarràs), dels quals el d'Almacelles arribava - als 400, Serós comptava amb 500 i JR de Lleida amb 948; en canvi hem de tenir per un centre amb un nivell molt baix d'afiliació el de Maials. La Noguera, ocupa el segon lloc amb nombre - d'entitats, però també amb municipis sense cap; tan sols tres centres passaven de 100 sòcis, i els 270 de Balaguer és una xifra baixa. Tant a l'Urgell com a les Garrigues, eren quatre els municipis sense cap centre d'ERC. A l'Urgell, eren cinc les entitats (serien 6 si sumessim les dues de Maldà) que passaven - dels 100 socis, el més important el de Bellpuig (338 afiliats); en canvi, el de Tàrrega, amb 130, se'ns presenta com un centre dèbil, ultra ser l'únic centre de capital de comarca de la Regió que no tenia cap diputat ni tan sols cap dirigent important a nivell de Federació; també era un centre amb un nivell molt - baix d'afiliació el d'Agramunt. A les Garrigues, existien dos - centres importants, el de les Borges (700 afiliats) i el d'Arbeca (560); els de Juneda i Torregrossa, poden ser també considerats com a centres amb una filiació alta, així com els d'Espluga Calva i Pobleta de la Granadella; el de la Granadella, per - contra, ha de ser considerat poc important. La Segarra, era l'única comarca de la Regió on hi havia més municipis sense cap - centre d'ERC, 15 en total; només tres centres va superar els - cent afiliats, les Olugues, Sanaüja i Cervera (que tenia 317 afiliats); els centres de Guissona (65 afiliats) i el de Torà (que amb tretze era el més petit de la Regió) eren molt petits, donada la importància del seu municipi.

L'ERC va disposar a les comarques lleidatanes d'una prem-

Mapa 3. Esquerra Republicana de Catalunya, 1934

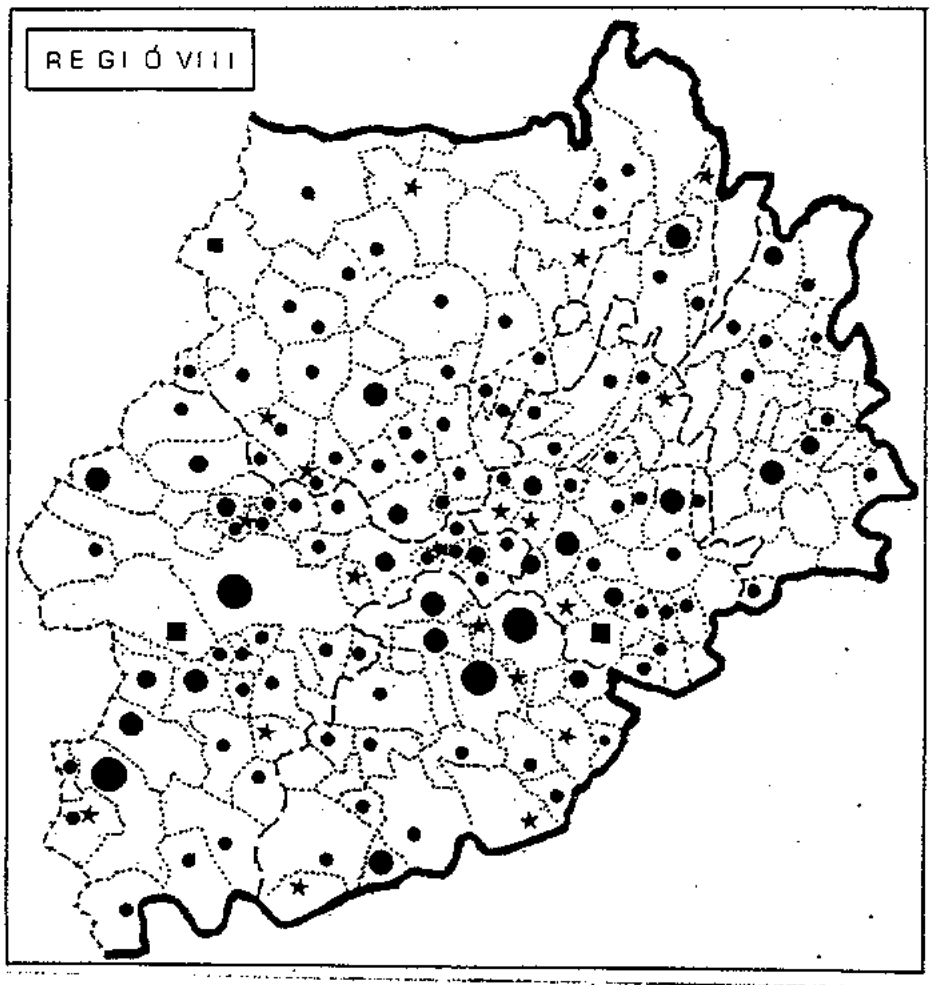

●Entitats; ■Localitats amb dues entitats; ★Entitats de les que no es coneix el nombre de socis.

FONT: La Jornada.- Núm. 410 (10 decembre 1935) pp 2-3.

sa abundant, si bé de publicació molt irregular, cap dels títols cobreix el període de manera total.

Les publicacions amb una vida més llarga van ser La Jornada de Lleida i Pla i Muntanya de Balaguer, si bé aquesta última fins al 1934 no fou específicament una revista del partit. La Jornada, que va néixer a finals de 1930, va deixar de publicar-se, per raons d'oportunitat política, a principis de 1935; no deixa de ser paradoxal que en un moment de dispersió del -- partit i de crisi per a les idees que defensaven, Joventut plegués la seva veu; va sortir encara un nou número el desembre -

de 1935, vigílies electorals, però va deixar pas a L'Ideal, - setmanari.

A Cervera, es va publicar República, entre 1931 i 1934, i a Tàrrega, La Ciutat, entre 1933 i 1934, si bé no he pogut precisar aquestes dates ja que no ha estat possible de localitzar, si encara es conserva, la col.lecció. Ultra aquests quatre setmanaris que van gaudir d'una existència més o menys llarga, - van sortir d'altres revistes d'àmbit local, de vida molt curta, vinculades tot sovint a períodes electorals: L'Avenç (1932) de Bellpuig; La Clamor (1932) de la qual almenys en van sortir -- nou números, d'Almacelles; Lluita de les Borges Blanques; El - desvetllament Camarasí (1933) de Camarasa; Foc Nou, en van sortir 17 números com a mínim, entre 1930-1931, d'Artesa de Segre; La Lluna (satírica, 1932) de Tàrrega; Clarí, entre 1933 i 1934, de la Granadella (67).

Ja hem vist més amunt com el procés de formació de l'ERC a les comarques de Lleida no es va fer -com a Barcelona, per exemple- des de col.lectius polítics preexistents, sinó des de nuclis - locals, independents tot sovint els uns dels altres, amb més o menys tradició, però sempre molt vinculats a la política local. Aquest procés, si bé per una banda va estalviar molts conflictes ideològics i polítics, per una altra va significar que la vertebració del partit sempre fos més lenta i dèbil, i que la cohesió aconseguida, tot sovint a partir d'una xarxa (més o -- menys caciquil) de notables locals, tan eficaç com a maquinà-- ria electoral, tendia a la dispersió, com tantes d'altres vegades havia ocorregut a la història del republicanisme lleidatà.

Dels diferents sectors que van maniobrar (i van dividir) dins de l'Esquerra, tan sols el d'Estat Català, va aconseguir fer forat a Lleida; no hem d'oblidar que homes com els germans Badia o Ramon Arrufat, eren de les Garrigues i que aquí, a les

Borges, Macià havia aconseguit un nucli important d'incondicionals. No obstant, els simpatitzants d'Estat Català no devien passar de nuclis molt petits i aïllats en el si de les organitzacions d'Esquerra. La direcció d'ERC a Lleida, si bé va mantenir una molt cordial relació amb el president Macià, estava a les antípodes del sector Descàs-Badia. No seria fins després del 6 d'octubre i amb la constitució formal, altra vegada, d'Estat Català, que sortitien a la llum alguns grups, però, molt difícils de precisar (68).

Els fets d'octubre de 1934 van portar la clausura de la majoria dels centres d'ERC i la dispersió dels seus militans, així com la necessitat de deixar els ajuntaments que controlaven en molts casos des de 1931. És molt difícil refer la recuperació de l'organització, principalment durant l'any 1936, però no em sorprendria que algun dia es pogués demostrar que l'ensorrada de l'Esquerra, evident durant els fets de juliol de 1936, no es va produir aleshores, amb l'impuls de la revolta i de la revolució, sinó que s'havia produït gairebé dos anys abans, a l'octubre de 1934; la vella tradició localista tornava a fer-se present. Fins i tot Joventut, tot i assegurant que els principis bàsics de l'Esquerra eren la plasmació de les seves aspiracions, va plegar La Jornada, la seva història anava lligada a l'ERC, i va tornar a publicar L'Ideal, el vell setmanari de la casa:

> "Cal tornar a la publicació de L'Ideal, per motius sentimentals, de matís, si voleu, però respectables, com ho són tots els sentiments purs i desenteressats" (69).

V.- EL SOCIALISME

V.1. Unió Socialista de Catalunya

Les dues organitzacions socialistes existents a Catalunya fins el juliol de 1936, no van aconseguir a les comarques lleidatanes cap presència important. Aquesta, va quedar reduïda als límits d'alguna població, sense arribar a comptar, per tant, ni amb un esbós d'organització comarcal, ni tan sols amb cap dirigent important ni conegut, ni naturalment amb cap mitjà d'expressió (ni propi ni influenciat).

A la ciutat de Lleida, l'experiència del primer nucli de la Unió Socialista, no podia ser més negativa. L'experiència socialista de la "minoria de Fernando" va coincidir amb els mesos més confosos i agitats del grup i que van acabar amb una aliança electoral amb la Lligà i radicals, a la qual ja ens hem referit moltes vegades. L'actuació com a Minoria Socialista a la Paeria no podia ser més desafortunada, perquè si van començar per retirar-se del consistori amb l'argument que no havien estat elegits com a socialistes hi van tornar a les poques setmanes per tal de rectificar un acord sobre la presència de la creu en els cotxes dels enterraments (70), a partir d'aleshores van actuar com a minoria obstruccionista i una mica contra tothom.

La dissolució de la secció de Lleida al novembre de 1932, no va significar l'absoluta desaparició de la USC, perquè la secció seria reorganitzada tot seguit. El País del 4 de febrer de 1933 anunciava per l'endemà diumenge una Assemblea al Cafè Rialto de simpatitzants de la USC per tal de constituir la societat, aprovar els Estatuts i elegir la Junta. En el congrés de la USC, celebrat l'abril de 1933,

hi van acudir en representació de la secció de Lleida tres delegats, que representaven com a màxim a 60 militants i a 36 com a mínim. No crec, però, que la secció de Lleida sortís enfortida de la crisi, tal com deia l'Informe del Comitè Executiu de la USC (71). El frustrat procés d'unitat socialista encetat - aquell any va acabar, penso que definitivament, amb la secció lleidatana de la USC, ja que aquesta es va unificar amb els socialistes de la Casa del Poble i quan la unitat es va trencar, l'Agrupació lleidatana va restar a les files del PSOE.

L'expansió de la Unió Socialista per les comarques, ja ho he assenyalat més amunt, va ser molt reduïda, va mantenir, però, nuclis fidels a Agramunt, tres delegats al congrés de 1933, tenia per tant entre 60 i 36 militants; aquesta Secció va editar, l'any 1933, Justícia Social, no crec però que en sortissin molts números; a Alcarràs, constituïda l'any 1932, al Congrés de 1933 hi tenia 2 delegats, tenia per tant entre 15 i 11 militants; a Almacelles, tenia també 2 delegats al Congrés; la secció de Bellvís, es va constituir a l'estiu de 1933, és a dir, després del congrés; Borges Blanques, si bé va tenir dos delegats al congrés d'abril de 1933, la secció no es constituïria fins l'any 1934; la secció de Cervera, es va constituir a la - primavera de 1933, aprofitant l'estada per convalescència de - Joan Comorera, fill de la ciutat, va enviar 2 delegats al congrés; a Sonadell, s'havia organitzat la secció l'any 1932 i va tenir també 2 delegats al congrés. Al congrés d'unitat socialista, en canvi, tan sols va assistir de les comarques lleidatanes, delegacions de la USC d'Agramunt, Almacelles i Torregrossa. Durant la primavera de 1936 es van constituir delegacions a Nalec, Juncosa, Albagés i el Soleràs.

V.2. La Federació Catalana del PSOE

L'origen llunyà de l'Agrupació Socialista de Lleida l'hem de buscar a l'any 1872 en el congrés de la Federació Regional Espanyola de la Internacional celebrat a Còrdova, allí la delegació lleidatana es va oposar a l'expulsió del grup marxista madrileny que dirigia Pablo Iglesias. Aquesta matinera adhesió, no va significar que Lleida comptés amb una nodrida representació socialista, ni tan sols va ser continuada, ja que el socialisme local apareixia i desapareixia repetides vegades al llarg de la història del partit. Així, uns mesos més tard de proclamar-se la República, en plena campanya electoral a Corts Constituents, en va organitzar de nou l'Agrupació Socialista de Lleida; els seus Estatuts porten la data del 7 de juny de 1931. La presentació del nou partit es va fer el dia 12 al local de la societat La Alegria i comptava segons fonts pròpies amb 80 socis (72).

La nova agrupació es va desenvolupar principalment a partir de tres seccions de la UGT: la Unió d'Empleats d'Oficines i Despatxos (Pere Roselló, de les Joventuts i Gabriel Latasa, primer president de l'agrupació); de la d'Empleats de Banca (Josep Solé Cebrià i Joaquin Vila); i del Sindicat Nacional Ferroviari (Pere Montes, Josep Vilaplana, Josep Solé Rocafull i Manuel Argiles, de les Joventuts); hauria de sumar, encara, algun altre sector aïllat, com Josep Gregori, un impressor antic militant de Joventut.

La vida de l'agrupació, va ser molt esquifida, només les Joventuts entre 1932 i 1933 semblaven desenvolupar una certa activitat, conferències principalment (73). El procés d'unitat de l'any 1933 va animar un xic la vida de l'agrupació; és quan Catalunya obrera anuncià la incorporació a la UGT de noves seccions, de diferents pobles, però que no serien sinó les seccions

ja existents de la USC. L'Assemblea d'unificació de les dues - seccions lleidatanes, la del PSOE i la de la USC, se celebra-- ria el dia 8 de setembre de 1933; ara bé, es tractaria, més -- que d'una unificació, d'una incorporació de la USC a la Casa - del Poble, ja que l'agrupació lleidatana, tal i com ja hem vist més amunt, al moment de trencar-se la unitat a principis de -- 1934, va romandre a les files del PSOE, sense que els antics - militants de la Unió Socialista tornessin a constituir la seva secció.

A les eleccions de novembre de 1933, els socialistes de - Lleida, igual que els de Barcelona, van acudir-hi en coalició - amb el Bloc Obrer i Camperol, formant un Front d'Obrers i Pagesos, oposant-se d'aquesta manera a la política d'aliança repu-- blicana (ERC)-socialista(USC). Dos mesos més tard l'Agrupació - Socialista va canviar radicalment l'aliances i va acudir a les municipals en coalició amb republicans (JR, radical-socialistes i Acció Catalana Republicana) aconseguint un regidor, Pere Montes. La incorporació, primavera de 1934, a l'Aliança Obrera els permetria desenvolupar per primera vegada un paper destacat, en els fets d'octubre d'aquell any. L'any 1932, durant la campanya electoral al Parlament de Catalunya (eleccions a les quals ha-- vien acudit en solitari) van publicar Evolución. Organo de la - Agrupación Socialista y portavoz de la Unión General de Trabajadores, del qual no crec que en sortissin gaires números.

VI.- EL COMUNISME

VI.I. El Bloc Obrer i Camperol i el POUM

Quan el març de 1931 es va constituir formalment el Bloc Obrer i Camperol, ja tenia a Lleida uns nuclis prou - fidels i segurs sobre els quals expansionar-se: nuclis im-

portants de la Federació Local Obrera, de la qual ja hem parlat més amunt; grupets del Partit Comunista Català; i un sector juvenil que s'agrupava a l'entorn del setmanari L'Espurna; ultra alguns nuclis repartits per la Regió, més o menys vinculats o influenciats pel vell setmanari lleidatà "Lucha Social".

El Partit Comunista Català, es va constituir formalment a la tardor de 1928, a la torre d'en Garsaball, a l'horta de Lleida, amb elements provinents de la CNT (com Victor Colomé) i d'Estat Català, un grupet molt actiu que animava Francesc Arqués (ell no va ingressar al Partit Comunista sinó que va pertànyer a la "petera" fins després dels fets de juliol de 1936 que va ingressar al POUM) i que havien participat als fets de Prats de Motlló amb Francesc Macià (Joan Farré, Sebastià Garsaball, Tomàs Pàmies de Balaguer i d'altres). El Partit Comunista Català editava Treball , a Barcelona. Més tard, al 1932, Joan Farré explicava així aquells anys:

> "En aquellos días nuestro espíritu inquieto buscaba el equilibrio, la ideología que -- respetando nuestra convicción catalanista, -- diese cabida a todas las aspiraciones de la Cataluña de los trabajadores. Y así principió nuestro convencimiento comunista (...) y principiamos a elaborar el Partit Comunista Català. Arquer en Barcelona con otros camaradas obreros de Estat Català, con los que en Lérida formábamos también Estat Català, consituimos el Partit Comunista Català" (74).

A Lleida, editaven un quinzenal anomenat La Señal, dirigit principalment als ferroviaris, animat pel mateix Farré, ferroviari, aleshores afiliat al Sindicat Nacional Ferroviari (UGT) i del qual en seria expulsat l'any 1930; La Señal, però, s'ocupava de tots els problemes que al seu entendre preocupaven i afectaven al moviment obrer en procés de reorganització. Políticament, el Partit Comunista Català, principalment a tra

vés de Víctor Colomé, va mantenir durant 1930 una cordial, continuada i pública relació amb els partits republicans.

El 27 de setembre de 1926 havia nascut en el si de JR, l'Agrupació Cultural Lleidatana; aquesta, impulsada pel sector juvenil de l'entitat, es va convertir, fins a la caiguda de la Dictadura amb el nucli més actiu de la casa van catalogar la biblioteca, van organitzar múltiples ballades de sardanes, escrivien a Lleida , organitzant certàmens d'història, literatura i folklore o exposicions (com la del lleidatà "Shum", l'any 1928), van fer venir a Lleida nombroses personalitats de la cultura i la política catalana, tenien, fins i tot una organització pròpia dins de Joventut, Josep Morlans i Baptista Xuriguera serien -potser entre d'altres- presidents de l'agrupació. (75).

Al maig de 1930, Lleida, publicava un manifest A la joventut lleidatana, amb el que donava a conèixer una nova agrupació, decidida

> "a emprendre amb totes les nostres energies aquesta lluita de depuració i d'enlairament de l'element jove de la nostra ciutat, tan nombrós com dispers i desorientat, encaminant-lo, a mesura de les nostres forces, envers una política d'horitzons nous, socialment i políticament" (76)

La nova agrupació prendria el nom de Joventut Esquerrana, s'instal.là en uns baixos de l'avinguda de Blondel, a l'altra banda de Joventut, i dos mesos més tard treien el setmanari L'Espurna, un títol que l'emparentava amb la revolució russa. En el primer número, la Comissió de Qüestions Socials i Agràries de la nova entitat afirmava que,

> "nosaltres som marxistes, puix una Comissió d'Assumptes Socials que no tingués un caràc

> ter netament proletari, antireformista, hauria d'ésser una Comissió destinada a enganyar els obrers i a perpetuar l'actual estat de coses, que nosaltres enderrocarem fent servir totes les armes".

Joventut Esquerrana estava organitzada a partir de quatre comissions (Qüestions Socials i Agràries, Política, Propaganda i Cultura, que comptava amb una Secció d'Excursions) i dirigida per una Junta. Va existir una filial a les Borges Blanques i comptaren amb simpatitzants a Camarasa, Bellpuig, Balaguer, Bellvís i Tremp. A Joventut Esquerrana, ultra el nucli provinent de l'Agrupació Cultural de JR, molts d'ells estudiants o escrivents molt culturalitzats, hi havia sindicalistes (Francesc Aguilar) i probablement gent del Partit Comunista Català (com Josep Rodés) i encara d'altres procedències (com Enric Gogàs i Vila , metge, més pròxim al grup de l'Arqués).

Poc després de constituir-se el Bloc, Joventut Esquerrana, va plantejar-se l'oportunitat d'ingressar-hi. El president, Enric Godàs, va defensar fer-ho a l'Esquerra Republicana, també organitzada aquells dies, mentre que Baptiste Xuriguera, va defensar adherir-se al Bloc Obrer i Camperol. Va imposar-se aquesta última proposta per 26 vots a favor, 5 en contra i 3 abstencions.

> "L'Agrupació JE -deia l'editorial de L'Espurna- que es va crear per aplegar les forces joves esquerranes de Lleida, ha variat el seu programa polític, millor dit, l'ha precisat - més, l'ha concretat, ha marcat una via política determinada a seguir, al costat de l'abstracció esquerrana en què es desarrotllava fins ara." (77)

Al Bloc de Lleida, doncs, convergien sindicalistes, comunistes procedents del nacionalisme d'Estat Català i joves, d'origen més o menys petit-burgès, radicalitzats. Socialment també

convergien en el Bloc diferents sectors socials que imprimien al nou partit una dinàmica molt rica i una gran capacitat de mobilització social. El Bloc mantenia una presència molt activa en el camp cultural lleidatà; Víctor Colomé, mestre i àgil polemista, present en tots els combats ideològics del moment, si bé marxà aviat cap a Barcelona; Pepita Uriz, que connectà amb el moviment de renovació pedagògica entre els mestres, amb l'Escola Normal i amb la FETE, igual que Frederic Godàs i Pau Xuriguera, estudiants de magisteri; Baptiste Xuriguera, que també marxà cap a Barcelona o Josep Comabella, periodista d'El País, enllaçar amb l'Studi d'Art (Crous, Lamolla, Cristofol, etc) i tots plegats amb l'Ateneu Popular. La presència entre la classe treballadora era també força diversificada; la influència sindical més amunt esmentada així ho revela; tenia, a més, una presència activa entre la classe pagesa, Sebastià Garsaball i Salvador - Mor entre d'altres, que s'estenia a través de la Unió Agrària, però també des de l'Agrícola Pràctica; sumava, finalment, algun sector radicalitzat de la petita-burgesia local, el més significat, Josep Rodés, propietari d'una important sabateria (78).

En el conjunt de les comarques el Bloc es constituí principalment sobre bases sindicals més o menys vinculades a la CNT — "ja he dit -explica Pàmies de Balaguer- que erem de la CNT, però ho erem d'una manera molt especial, tan especial que els responsables cenetistes de Lleida ens van dir "sou més polítics que socials" (79)— i sobre sectors republicans radicalitzats, tant pels esdeveniments -i les esperances desvetllades per l'eufòria del 14 d'abril- com per l'aparició de novíssims republicans disposats a utilitzar la nova situació en profit seu. La distinció entre polítics i socials que fa Tomàs Pàmies (diu que ser només socials els semblava "massa tou") és força important; en un poble, la política, principalment la política municipal, és una cosa -

immediata i l'aparició del nou règim obria unes expectatives - d'actuació fins aleshores vetades; el mateix Bloc, optà en les eleccions municipals als pobles per una política d'aliances - molt més flexible que la defensada en els papers i en les eleccions generals, en les quals s'oposava a fer aliances amb els republicans, fins el 1936 que el POUM va participar en la coalició del Front Popular. El Bloc de Balaguer, com el d'Alfarràs, el de Seròs i d'altres, es constituí amb elements polititzants

Mapa 4. Partit Obrer d'Unificació Marxista, 1936

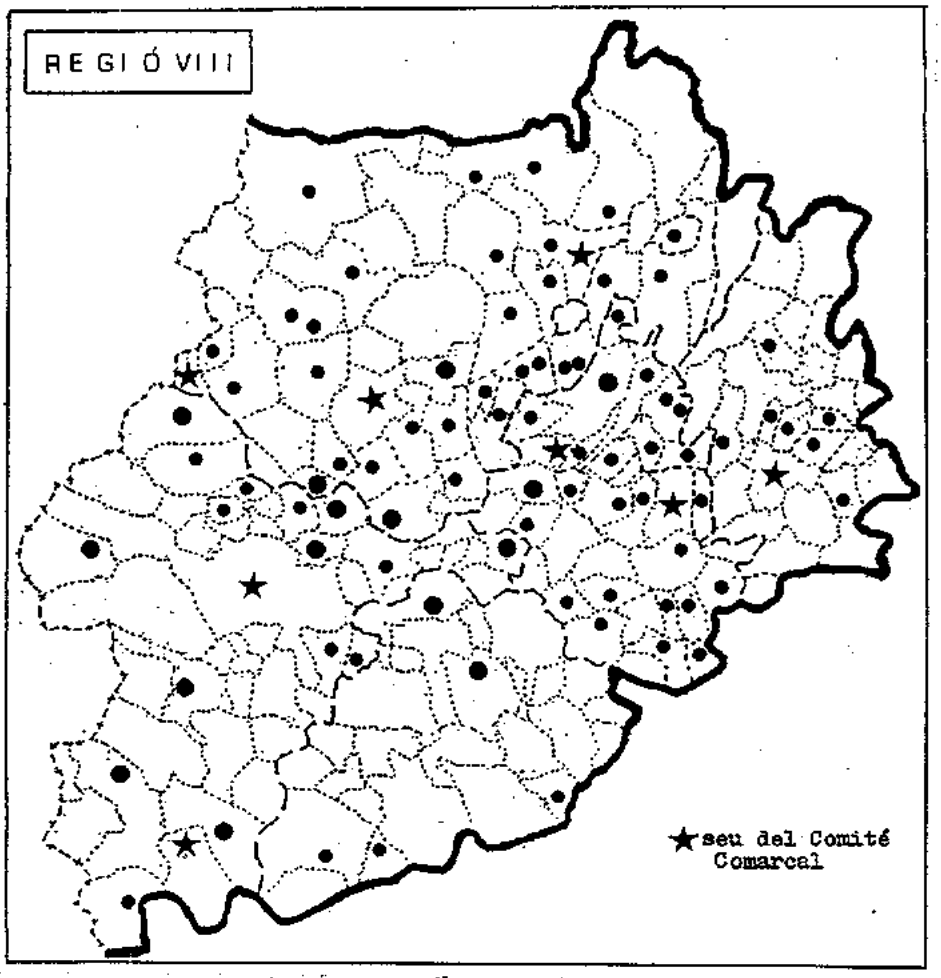

FONT: La Batalla.- (3 abril 1936).

de la CNT, el de Tàrrega, ultra aquesta base sindical, va mantenir sempre bones relacions amb els republicans de l'Esquerra i els bloquistes de les Borges, l'any 1932, tal i com denunciava La Jornada, encara eren socis del Centre Democràtic Republicà (80).

Quadre 2. Bloc Obrer i Camperol, 1934

	La Batalla (abril 1934)	Boletín (maig 1934)
	nombre de cartes	
Agramunt	6	6
Alcoletge	(5)	-
Alfarràs	36	36
Almenar	20	20
Artesa de Segre	20	20
Balaguer	100	100
Bellvís	23	23
Borges Blanques	50	50
La Fuliola	12	16
Golmés	(30)	-
Ivars d'Urgell	20	20
Llardecans	10	10
Lleida	200	200
Maials	12	22
Serós	(30)	-
Tàrrega	50	-
Torregrossa	-	28
Torrelameu	25	25
Torres de Segre	(20)	20
Vilanova de la Barca	(20)	-

FONT: "La Batalla".- (20 abril 1934); "Boletín del Bloque Obrero y Campesino" (FCI).- *Núm. 1 (junio 1934), p. 4.*

L'expansió geogràfica del Bloc, es va fer principalment - per les zones regades de la Noguera i del Segrià; dels vint-i-un

nuclis que podem considerar amb una presència més constant (81), deu eren del Segrià (Almenar, Golmés, Llardecans, Lleida, Serós, Alcoletge, Torres de Segre, Vilanova de la Barca i Maials), cinc de la Noguera (Balaguer, Bellvís, La Sentiu de Sió, Torrelameu i Alfarràs), quatre (la Fuliola, Tàrrega, Ivars d'Urgell i Agramunt) de l'Urgell i de les Garrigues només dos, les Borges Blanques i Torregrossa. L'expansió del POUM, segons les seves pròpies fonts, a l'abril de 1936, s'escampà principalment per les terres regades pel Canal d'Urgell, no en va la Unió Agrària havia dirigit aquí les lluites contra la Companyia, principalment durant l'estiu de 1933; també havia ampliat la seva influència cap a petites zones al sur del Canal, cap a Maldà, Vallbona de les Monges o Rocallaura i cap al nord de Cervera; en canvi, la penetració a les Garrigues fou gairebé anecdòtica, si excluïm el nucli de Borges, ja que el de Torregrossa, es passà majoritàriament al PCC; tampoc s'aconseguí una implantació massa brillant als voltants de Lleida ni al Baix Segre, amb l'excepció de Serós. D'entre el nuclis caps de comarca o de subcomarca no existí organització poumista a Alcarraç, malgrat existir aquí els latifundis de Valmaya i Montagut, Aitona, Juneda, Nollerussa, Bellpuig i Torà de Riubregós.

El Bloc de les comarques lleidatanes, va tenir una direcció molt sòlida que reflectia bastant bé la composició del partit, és a dir, al costat d'homes de llarga experiència política i sindical, com Joan Farré, secretari general del Comité Provincial, Sebastià Garsaball, Francesc Mateu de Tàrrega, Domènec Viola, de Balaguer, hi trobem joves sindicalistes, Francesc Aguilar, Miquel Tufet, Josep Buiria, Josep Morlans o Joan Oncins, així com joves estudiants o intel.lectuals, com Josep Comabella, Frederic Godàs o els germans Xuriguera i d'altres com Josep Rodés o Santiago Palacín, un personatge bastant pin-

toresc afincat a Balaguer. Farré, Garsaball, Mateu, Viola i Rodés, ocupen llocs de responsabilitat al partit, mentre que Aguilar els ocupa entre els sindicats expulsats de la CNT. El Bloc de Lleida va celebrar tres congresos provincials, el 1932, 1933 i 1934.

La premsa editada o influenciada pel Bloc o el POUM fins la guerra de 1936 va ser: "Avant", editada primer a Balaguer i a partir del I Congrés Provincial a Lleida; s'han conservat molts pocs exemplars d'aquesta publicació, pel que es fa difícil fins i tot precisar quants números en van sortir; entre juliol de 1930 i abril de 1931 es va publicar a Lleida L'Espurna. Setmanari de Cultura i Sociologia, que era editat per Joventut Esquerrana; i entre 1929 i 1930, La Señal, de la qual es conserven molts pocs exemplars; a la Fuliola, elements del Bloc, si bé sota l'aixopluc de l'Ateneu, van publicar Combat; l'any 1935 a Lleida, el grupet més jove i intel.lectualment més inquiet del partit va publicar Polèmica; no crec que treguessin més de set o vuit números, ja que va ser repetidament sancionada. Els sindicats dirigits pel Bloc van publicar Lucha Social l'any 1934 i 1936 (82).

En conjunt, primer el Bloc Obrer i Camperol i després el Partit Obrer d'Unificació Marxista (83), no solament van ser les úniques organitzacions obreres que comptaren amb una certa organització regional, sinó que a nivell organitzatiu (no sé si amb nombre d'afiliats) serien la segona força política -juntament amb el Tradicionalisme- amb més presència, després de l'ERC. Una altra cosa, és que fos capaç de vertebrar a la majoria d'obrers i pagesos de la regió al voltant d'una alternativa de classe.

VI.2. El Partit Comunista de Catalunya

Malgrat el prestigi que Pere Ardiaca pogués tenir entre certs ambients del Bloc, principalment a Balaguer, la veritat és que quan aquest va ser expulsat (o va marxar) l'any 1933 no va arrossegar pràcticament ningú cap a la Secció Catalana del Partit Comunista d'Espanya. L'activitat del PCC a les comarques lleidatanes es reduiria, durant molt de temps, a uns quants mítings de tant en tant, mítings que els bloquistes procuraven rebentar; així mateix, des de "Catalunya Rója" atacaven el Bloc i la Unió Agrària (84).

Almenys fins el 1935, el PCC de les comarques lleidatanes es reduïa a unes quantes cèl.lules aïllades a la Fuliola (Bresco), a Balaguer (Pere Ardiaca), a Lleida (Amades) i a Agramunt, que seria el nucli principal, ja que Catalunya Roja recomanava dirigir tota la correspondència a Antoni Punsarnau, d'Agramunt (85).

A partir de 1935, i principalment durant 1936, els comunistes del PCC ampliaren la seva base d'influència sindical, tant entre els obrers com entre els pagesos, com ja hem vist més amunt, en part a cavall del procés d'unitat amb la USC, ja que alguns d'aquests nuclis comptaven amb una certa presència socialista, com el de Cervera o Almacelles.

N O T E S

(1) C. MIR: Evolució del comportament electoral a la Província de Lleida, Vol. II, p. 58

(2) M. BLINKHORN: Carlismo i contrarrevolución, pp. 55-56, ha demostrat, com "el carlismo prosperaba (políticament) en medio de la inseguridad conservadora, y que cuando los conservadores españoles encontraban seguridad en el régimen imperante, el carlismo se veía condenado a luchar" per tal de sobreviure. El mateix autor, més amunt (pp. 16-17) constata la satisfacció dels carlins davant l'ensorrament de la monarquia alfonsina, "habiendo recibido este postrer soplo de vida, el moribundo carlismo se embarcó en una nueva fase de activismo contrarrevolucionario".

(3) Per a les posicions de Mn. Pelegrí vegeu la Nota 3 del final. La rèplica carlista a, "Benefactors del mal".- Terra Ferma.- Núm. 46 (1 setembre 1933), p. 4. L'articulista, acusa a Mn. Pelegrí i a J.B. (Josep Baró) de ser portaveus de la Lliga: "Acabem, si pertanyen a Lliga Catalana, tant si volen com no, sou liberals i republicans i accepteu aquestes democràcies que a tot el món fracassen i per conseqüent sou benefactors del mal, perquè ja ho deiem al principi: el liberalisme es condemnat per l'Església de Crist: i si el vostre liberalisme es mansoi, pitjor. Ja sabeu com el califica el gran Pontífex Pius IX "de pitjor que el montre de la Commune".

(4) "Del momento. En justa defensa".- Terra Ferma.- Núm. 40 (21 juliol 1933), p. 1. "No es de hoy ni de ayer. -diu l'articulista- Hace muchos dias y aún muchos meses que devoramos en silencio la amargura y sufrimos el dolor de ver -

que "El Correo" se ha desviado de la norma y orientación que se le señaló desde su aparición y que mantuvo gallardamente más de un año".

(5) En l'article ja citat -"Benefactors del mal"- l'articulista, després d'acusar a B.P. (Bonaventura Pelegrí) i J.B. (Josep Baró) de formar "solament adeptes per a les forces polítiques que sustenten l'esperit liberal, condemnat pel Papa", afirma, "Proves? Pregunteu un per un als joves que formen aquelles agrupacions que diuen ésser apolítiques i sols es diuen cristianes (al.lusió directa a la FJC) i -- tots us respondran en sentit contrari del que defensa el Tradicionalisme, i favorable al que defensan els partits liberals. Aquest és el resultat, aquesta serà l'obra vostra". El senyor Joan Recasens, de família profundament carlina, em va explicar que ell va deixar d'anar per la Federació, el dia que van tocar La Marsellessa; l'anècdota, - molt probablement no sigui exacta, però reflecteix prou bé l'ambient. Recordi ara el lector el que hem dit més amunt sobre les dificultats que la Federació va trobar entre el clergat i compendrà el que volia dir sobre la coincidència entre aquest i el carlisme.

(6) "De la Junta Provincial Tradicionalista".- El Correo.- Núm. 532 (25 marzo 1933) pl. "Nuestra organización provincial en Lérida".- Terra Ferma.- Núm. 114 (21 desembre 1934), p. 2. Vegeu l'apèndix.

(7) Terra Ferma, apareix com a Setmanari Tradicionalista, Portaveu de la Joventut, Requetè i Margarides de les Comarques lleidatanes: a partir del Núm. 42 (4 juliol 1933) canvia per, Portaveu Oficial de la Comunió Tradicionalista a les Comarques lleidatanes; i encara, al Núm. 148 (16 agost 1935)

torna a canviar: Portaveu Oficial de la Comunió Tradicionalista-Carlista a les Comarques lleidatanes.

(8) Sobre aquesta anquilosi històrica del carlisme, escrivia José M. Fontana: "El Requeté en Cataluña era cien veces más numeroso que Falange. Tenia bastantes centros, un periódico y muchos medios económicos. Los dirigían hombres con experiencia política y arraigo social, aunque con una "cabeza" demasiado numerosa en la que quizá no todos estaban à la page (...) Esta especie de invertebración y ausencia de una disciplina rígida hicieron que su aportación del 19 de Julio en Cataluña careciera del volumen y carácter orgánico que sus cuantiosos efectivos de primera línea permitieran esperar". Los Catalanes en la guerra de España, p. 41. Respecte a la fuga cap a la CEDA, Terra Ferma.- Núm. 121 (8 febrer 1935) donava la Veu d'alerta , i advertia que certs senyors que porten la representació d'un partit polític i que abans figuraven als rengles Tradicionalistes, es dediquen a fer proselitisme als pobles, diu el setmanari carlí, que si no pleguen en el innoble procediment, contaran fil per randa la història de la seva actuació pública i la dels que la inspiren.

(9) "Del momento político".- Terra Ferma.- Núm. 166 (20 desembre 1935), p. 1; "Benefactors del mal".- Ibid.- Núm. 46 (1 setembre 1933), p. 4.

(10) J.R. MONTERO: La CEDA, Vol. I, p. 357.

(11) "La CEDA a Tàrrega".- Crònica Targarina.- Núm. 710 (6 abril 1935), p. (7); tres mesos més tard, el President de la CEDA de Tàrrega, tot i referint-se al problema autonòmic i després d'expressar la seva simpatia amb el concepte d'autono

mia, deia, "si bé condicionat a que sigui un llaç d'unió i afecte amb les demés regions espanyoles"; i acabava, - "condemnen amb tota violència l'aberració separatista, - així com tots els extremismes més o menys encoberts i en tal sentit desviats". Vegeu, "Una interviu amb En Rafel González Feijoó".- Ibid.- Núm. 727 (3 juliol 1935), p. - (3-4).

(12) J.B.: "El frente contrarrevolucionario".- El Correo.- Núm. (491) (5 febrer 1933), p. 1.

(13) El Correo.- Núm. 853 (19 abril 1934). En aquest número - trobem la col.laboració de J.B. (Josep Baró). El viatge a Madrid costava 50 pessetes, anar i tornar, i es podien - inscriure al senyor Martorell, Rambla de Fernando 38, o - bé a Mn. Miquel Baró, a la redacció del diari. Per a la crònica dels actes d'El Escorial, vegeu: Miguel Baró, Pbro.: "Los actos del domingo a El Escorial".- Ibid.- Núm. 858 (25 abril 1934) pp. 1 i 4; segons Mn. Baró van acudir a El Escorial un miler de catalans, però no diu quants lleidatanas; assenyala, però, que Lluís Aige, de Lleida, va - ser el portaestendard de "el guión de la Cataluña española".

(14) Ibid.- Núm. 990 (30 septiembre 1934) p. 1. Respecte a la nova correlació de forces que s'establí dins la dreta catalana, amb l'aparició del nou partit, el professor Molas, ja ha assenyalat que, "l'APC vingué a significar la possibilitat de creació d'un partit important a Catalunya, de caràcter intransigent amb el reformisme republicà, que - desplacés la Lliga vers el centre". I. MOLAS: El sistema de partits, p. 40.

(15) "Acció obrerista".- Ibid.- Núm. 1031 (20 noviembre 1934), p. 3.

(16) J.R. MONTERO: La CEDA, Vol. I, p. 360, diu que el partit comptava amb un periòdic, però no diu quin és.

(17) J. M. FONTANA: Los catalanes en la guerra de España, p.35.

(18) J.R. MONTERO. La CEDA, Vol.I, p. 335. Seguint a Robinson, -- pren a la Lliga Ciutadana de Dretes per un partit polític adherit en algun moment a la política de la CEDA. El professor Montero, sofreix també alguna confusió, probablement a causa del nom, amb l'organització catòlica Acció Social Popular.

(19) El País, va rebre amb molta duresa la nova organització i els profetitzà una vida molt curta; si volia ser eficaç, assegurava el diari, aquesta Lliga havia de néixer quan ma naven, però "hoy es tarde, ha llegado la hora de las izquierdas", concluïa. A. FONSECA: "Merceria nacional. Ya tenemos otra Liga".- El País.- Núm. 15453 (15 octubre 1932).

(20) C. MIR: Evolució del comportament electoral, Vol. II, p. 26, assenyala que és al Solsonès, l'única comarca on ha trobat constituït el Comitè Comarcal.

(21) Per a la reunió de Lleida. "El Partido Agrario Español".- La Tribuna.- Núm. 36 (15 enero 1935), p. 2. Vegeu també, La Jornada.- Núm. 402 (27 novembre 1934) p. 3, "endavant -diu el setmanari republicà- com més serem més riurem".

(22) L'única notícia d'aquest partit és la de la constitució del seu Comitè Provincial, que era format pels senyors: Modest Reñé i Melcior, advocat i ex-diputat provincial,

com a president; José Barberà i Lleget, advocat, ex-alcalde, Vice-president; José Agelet de Saracibar, advocat, ex-jutge municipal; Ramon Aigé i Claramunt, propietari, president de la Cambra de la Propietat Urbana; José Graells i Galcerán, farmacèutic i propietari, ex-alcalde de Balaguer, vocal del Consell Regional del Partit; Juan Gené i Pinell, procurador de los Tribunales Nacionales. El Correo. Núm. 1039 (29 noviembre 1934), p. 4.

(23) Per als primers anys de l'actuació de la Lliga Regionalista a Lleida, vegeu: C. MIR: Evolució del comportament electoral, Vol. I. principalment pp. 530-533; també, R. SOL i Mª C. TORRES: Lleida i el fet nacional català, pp. 201-206, així com a partir del Capítol IX (les eleccions entre 1901 i Solidaritat Catalana). Per al conjunt del partit, és imprescindible l'obra del professor I. MOLAS: Lliga Catalana.

(24) I. MOLAS: Lliga Catalana, Vol. I, p. 300.

(25) Ibid.- pp. 322-324. Vegeu l'apèndix.

(26) Del Centre Autonomista Republicà de Tàrrega, hem trobat més informació gràcies a l'atenció que li prestava Acció Comarcal. Així, l'any 1933, va organitzar tota una tanda de conferències: Aureli Joaquinet: La pagesia catalana davant la reforma agrària; Jaume Martí d'Andrés: Joventut i Lliga Catalana; Domènec Juncadella: Lliga Catalana i el moment polític actual; Francesc de A. Vendrell: L'actuació partidista del Govern de Catalunya; Josep Tener: L'actuació de la dona en la política; Joan A. Parpal: Problemes culturals segons l'Estatut; Francesca Bonnemaison, vídua de Verdaguer i Callís: La dona i la política;

Josep M. Trias de Bes: L'orientació política del moment.

(27) "Política".- Vida Lleidatana.- Núm. 95 (15 juny 1930), p. 11.

(28) Cursets de Cultura Femenina, organitzats per l'Institut de Cultura de la Lliga Catalana: català i francès (per als dos sexes); cuina (aquest ja s'havia donat l'any anterior); tall i confecció "Sistema Martí"; pintura; arranjament de la llar, a càrrec de l'Institut d'Arts Decoratives de Catalunya; lectura i escriptura; història de Catalunya (les alumnes d'aquests dos últims cursets, eren premiades amb una llibreta a la Caixa d'Estalvis).

(29) "Los elementos de la Lliga Catalana".- El País.- Núm. 15680 (13 marzo 1933), p. 12; i també, La Jornada.- Núm. 344 (17 octubre 1933), p. 3. No he trobat la professió dels senyors Eduard Albertí, J. Calzada, Carlos Hernadez i Ramon Fontanals.

(30) I. MOLAS: El sistema de partits, pp. 53-54. No s'escaparà al lector, que algunes de les característiques més rellevants d'aquesta votació, principalment que el resultat no seria cap sorpresa, afavoririen el sempre complex fenomen de l'abstenció.

(31) La resta de municipis on va superar el 20 per 100 eren: Albesa, Almenar, Arbeca, Belianes, Bellvís, Camarasa, Ciutadilla, Cubells, Granyena de Segarra, Ivars de Noguera, Linyola, Ossó de Sió, les Pallargues, Puigvert de Lleida, Rocallaura, Rosselló, Sidamon, El Talladell, Tarroja, Termens, Torregrossa, El Tossal, Vilanova de la Barca i Vilasana. Per als resultats electorals, C. MIR: Evolució del

comportament electoral, Vol. II, pp. 360-364.

(32) I. MOLAS: El sistema de partits, p. 51.

(33) No voldria vincular un tema amb un altre, penso, però, - que la Lliga, almenys a Lleida-ciutat, és el grup de dretes que sofrirà menys la sagnant repressió que va seguir al triomf revolucionari de juliol de 1936, amb totes les excepcions -doloroses- que calgui i entre les que podem assenyalar les dels ex-alcaldes Rovira Roure (que era també diputat al Parlament de Catalunya) i Alfons Porqueras.

(34) Sobre el doctor Bellí, vegeu, FRANCESC MADRID: "Les siluetes de la Minoria Catalana a les Corts Constituents".- El País.- Núm. 15837 (22 septiembre 1933) p. 1. El mateix diari (Núm. 15564, 28 octubre 1932, p. 3) va dir del pas del senyor Costa a la Lliga, que era una decisió molt encertada, ja que es complementaven molt bé, en Costa "tiene mala lengua y buenos hechos y la Lliga malos hechos y buena lengua". T. PÀMIES: Crònica de la vetlla, p. 115, es refereix a la constitució del partit a Balaguer, quan la República ja havia estat proclamada.

(35) Una cadena de causes van conduir al republicanisme cap a l'escissió. El convenciment que Solidaritat el desviava de la seva meta, per una banda, i el desplaçament que a favor dels nacionalistes van sofrir dins el partit els antisolidaris, per una altra, eren raons de fet. El clima de recel vers el moviment nacionalista, no era però una ficció ni una conspiració sorgida des de fora. El doctor Torres, explicava que en els orígens de Joventut Republicana, "maldaven per a infondre en el vell republicanisme centralista de Joventut Republicana les nostres conviccions catalanis-

tes, que en aquells temps, a Lleida, com per tot Catalunya, no defensaven més que els capellans moders i gent de dreta"; en la línia d'aquesta política de fer forat, van preparar pel Nadal de 1904, una vetllada literàrio-musical; un jove poeta va enfilar a mitja vetllada amb mossèn Cinto -Cants Espirituals i Jesús Infant- i més tard amb Joan Maragall -Tríptic de l'Any- quan l'improvisat recitador - anava pels versos commemoratius del Corpus.

Els gegants, els gegants
ara ballen, ara ballen,

una veu de tro, diu el doctor Torres, va acabar amb la festa -"Que tants gegants i tants canons. Prou!". En una altra versió que he llegit de l'incident, penso que a Vida Lleidatana, es deia que l'enfadat republicà hi havia afegit: Visca Lerroux!. H. TORRES: "Nadal a Lleida". Vegeu - també: R. SOL i M. C. TORRES: Lleida i el fet nacional, pp. 263-267.

(36) C. MIR: Evolució del Comportament electoral, Vol. I, p. - 521. L'abandó de JR per part del doctor Estadella ha estat explicat per la tradició política lleidatana com un enfrontament més personal que polític entre Josep Estadella i -- els caps de Joventut, principalment amb el seu col.lega -- Humbert Torres. El doctor Estadella, ingressà al Partit Radical, quan aquest havia ja superat els anys més tèrbols i demagogs, els de l'Emperador del Paralelo i de los Jóvenes Bárbaros. Això és important, ja que el metge lleidatà, que féu carrera dins el partit, si bé pot ser considerat entre la vella guardia lerrouxista, de cap manera quadra amb la història del primer lerrouxisme, obrerista i menjacapellans, ni amb l'anticatalanisme a ultrança. El doctor Estadella,

era un home moderat, tant ell, com el seu germà Salustià, eren metges ben situats a la ciutat i sense ser homes d'església, tampoc poden ser considerats uns anticlericals extrems; he sentit explicar a Lleida que en un míting un dels dos germans es va definir com a "catòlic, apostòlic i republicà"; i a través de vincles familiars, mantenien relació amb els ambients catòlics, ja que tenien una germana carmelita descalça, que precisament l'any 1936 va es devenir priora del convent; per últim, l'activitat poètica de Josep Estadella, va ser escrita principalment en ca talà i l'any 1928 va ser proclamat Mestre en Gai Saber; moltes contradiccions, tanmateix, per a un home sol. Vegeu, principalment per a la seva obra literària, D. SISTAC: Josep Estadella i Arnó, poeta de Lleida.

(37) Els acords presos per l'Assemblea celebrada el dia 24 de setembre, a proposta de la Junta Municipal eren els se-- güents:

1.- "Haver vist amb disgust l'organització que s'ha donat a les forces radicals de Catalunya, no solament per ha ver-se fet d'una manera antidemocràtica i sense consul tar prèviament els parers dels organismes existents, sinó per haver enlairat a càrrecs directius a personalitats que per la seva conducta política poc exemplar, no poden merèixer la confiança política del poble i - constitueixen un greu entrebanc per afiançar els prestigis necessaris a tota actuació pública.

2.- "Traslladar la queixa als organismes nacionals i al - quefe D. Lerroux, perquè es reboqui i es faci d'acord amb les normes democràtiques i d'ètica política que - són consubstancials amb el nostre ideari.

3.- "Deixar sense efecte la designació de delegats i interessar que s'ajorni la celebració de la projectada Assemblea Provincial, mentre no es rebi la decisió dels organismes directius i del senyor Lerroux sobre aquest particular".

"Los radicales de Lérida".- El País.- Núm. 15441 (1 octubre 1932), p. 2. Pla i Muntanya.- Núm. 190 (26 setembre 1932), p. 8. es refereix també a la rebel·lia dels radicals lleidatans.

(38) Per l'apropament de J. Estadella a JR: "Una vida pública tortuosa".- El País.- Núm. 15580 (16 noviembre 1932), p. 1. Un parell de mesos avans, Occident, recollia també el rumor de l'apropament dels radicals a JR; amb la sorna que li és habitual, el setmanari inspirat per Antoni Bergós, apostrofava: "Però... l'anada fora de menys. Les dificultats son per la tornada". En el mateix número Occident deia, referint-se a la resituació que creia endevinar en els radicals: "Sempre hi haurà un parell de dotzenes mal contades de veterans "ex-jóvenes bárbaros" que es quedaran al Casinet aguantant el tipo, que entre "manilla" i "manilla", encara servaran viu el record de quan "levantaban el velo de las novicias" tot esperant als joves expedicionaris que "tras el caudillo" han marxat a la conquesta de nous horitzons i ... càrrecs". Occident.- Núm. 81 (26 setembre 1932): "Llambregades. El conflicte... (p. 1) ...I la solució (p. 2).

(39) El radicalisme balaguerí, explica Tomàs Pàmies, va fer-se clientela, quan a principis de segle va posar-se al capdavant de la defensa dels interessos dels pagesos contra la Secrera de Menarguens; tant aquest aspecte com la personalitat d'en Manchero, un dels tants arribistes que van poblar el partit, com la duríssima actitud anticlerical de la Casa del Poble balguerina, feien d'aquest nucli, el segon de la regió, més semblant a la imatge que tenim del radicalisme, que el de Lleida. Sobre el lerrouxisme balague-

rí, vegeu: TOMAS PÀMIES: El testament a Praga, principalment les pp. 37-38.

(40) Segons les xifres del professor RUIZ MANJON: El Partido Republicano Radical, p. 612, el nombre de Comitès a la província de Lleida l'any 1932 era de 83 mentre que l'any 1935 eren de 157 (Ruiz Manjón, posa en dubte l'autenticitat d'aquesta segona data); a l'Assemblea celebrada a Lleida el 16 de març de 1935, diuen que hi assisteixen 183 representacions i 90 delegàcions entre ajuntaments i centres; en el Libro de oro del Partido s'afirma que existeixen --1935- a la província 24 centres i 83 comitès, si bé només parla del de Lleida i el de Cervera; i en l'Assemblea Provincial de 1936, no es diu quantes delegacions hi van acudir, però es diu que formaran part de la Junta com a vocals els presidents o delegats dels cercles de Lleida, Balaguer, Borges, Cervera, Solsona, Tàrrega, Ponts, Guissona, Tremp, Pobla de Segur, Sort, Seu d'Urgell, Organyà, Viella, Les i Bellvís; es nota aquí una fortíssima presència de l'antic feu electoral de Daniel Riu, aleshores figura màxima del partit. El ja citat Libro de Oro, diu que el Cercle de Lleida, comptava amb 400 socis, mentre que Ruiz Monjón, citant fonts radicals, pel mateix 1935 en dona 250.

(41) El doctor Estadella va ser subsecretari de Sanitat amb el primer govern Lerroux (setembre 1933) i després de les --eleccions de novembre, ministre de Treball; en el govern Samper (maig-octubre 1934) va ocupar la cartera de Treball i Sanitat, des d'aquest govern va tenir que corresponsabilitzar-se de l'enfrontament amb les institucions catalanes (recurs d'anticonstitucionalitat contra la Llei de Contractes de Conreu), el que li va valdre una duríssima campanya

en contra des de certa premsa catalana i lleidatana (La Jornada, principalment) en particular. Des del Ministeri, va haver de fer front a la violenta vaga agrícola d'aquell estiu. Fruit del seu pas pel Ministeri és el llibre amb - col.laboració de J. ARAN HORTS: El fracaso de los Jurados Mixtos. En Simó Ibars, regidor radical de Lleida en els - Consistoris de 1931 i 1934, va ser nomenat al juny de 1934 governador civil d'Orense.

(42) "Los actos de los radicales".- La Tribuna.- Núm. 114 (16 abril 1935) p. 1."Importantes declaraciones del Dr. Estadella. Será nombrado Gobernador General de Cataluña (?)". Ibid.- Núm. 116 (19 abril 1935), p. 1.

(43) Com a premi de consolació, J. Estadella va ser nomenat delegat de l'Estat al Consorci de la Zona Franca, càrrec que va ocupar fins al març de 1936. Mentre que el seu germà, - Salustià, pràcticament apartat de la política activa des - de l'any 1932, va ser nomenat representant del Govern a la C. Transmediterrània, La Vanguardia.- (20 octubre 1934), p. 21.

(44) RUIZ MANJON: El Partido Republicano Radical, p. 540, dels 250 socis del Cercle de Lleida, 180 van continuar fidels a Lerroux, mentre que els restants van seguir al doctor Estadella.

(45) Comitè Provincial de l'any 1935 (Libro de Oro del Partido): José Estadella i Arnó, Ramon Riu i Vendrell, Francisco Mateu i Muntull, Pedro Servat i Balagué, Simeon Ibars i Aresté, Emilio Gili, José Gallart, Jenaro Montagut i Francisco Nart i Arrú. Comitè Provincial elegit per l'Assemblea del gener de 1936: President: Daniel Riu i Periquet, ex-diputat

(antic liberal); vice-president: José Matheu i Ferrer, - ex-diputat (liberal autonomista i després Lliga); vice-president: Antoni Agelet i Romeu, ex-diputat provincial i ex-alcalde de Lleida (liberal); vocals: a més dels presidents dels Cercles citats més amunt, els següents se-- nyors, Ramon Riu i Vendrell, ex-diputat provincial (republicà); José Martínez i Martínez, metge, de Lleida; Fer-- nando Colàs, ídem; Casimiro Nobell, ídem, de Balaguer; -- Emílio Gili, ídem, de Lleida; Antonio Sansa i Periquet, - ex-diputat provincial per Sort-La Seu; Ramon Roca, de Tàrrega, Damià Obach, d'Organyà; Ramon Bonet, de Lleida; Augusto López i Menchero, de Balaguer; Ramon Canal, de Tremp; Vice-secretari: Juan Manuel.

(46) I. MOLAS: El sistema de partits, p. 58.

(47) "El IV Congrés Nacional Ordinari d'Unió Democràtica de Catalunya".- El Temps.- Núm. 107 (25 gener 1936), p. 3. Per a una anàlisi de la doctrina de la UDC, vegeu: H. RAGUE: La Unió Democràtica de Catalunya. Aquest llibre, molt voluminós, conté, però, molt poca informació sobre la base social i geogràfica del partit.

(48) Malgrat aquesta poca presència, El Correo els atacà duament en alguna ocasió; és clar, que El Correo no es referia solament a l'organització lleidatana, però és evident que al diari dretà no li feia cap gràcia el nou partit democristià; vegeu per exemple: "La candidez de la paloma".- Núm. 898 (15 junio 1934), p. 1; l'articulista adverteix a la UDC i als nacionalistes vascos del PNV que amb la seva política fan el joc a l'esquerra, " Cuanto pavor en el espíritu -diu- si por candidez no controlada por la astucia,

como aconseja el Evangelio, fueran las manos de hombres de derecha quienes volvieran a prender las teas incendiarias de la casa de Dios! Por El, señores y amigos! Por El y por su Madre Santísima!".

(49) "El Partit liberal de Catalunya".- Occident.- Núm. 9 (9 maig 1931), p. 1.

(50) "Occident".- Núm. 13 (7 juny 1931), pp. 3-4. Les delegacions aprovades per l'Assemblea van ser les següents: Delegats per al Consell General: Felip Fontova, Eduard Segarra i Manuel de Pedrolo; Delegats Comarcals: a) per dret propi: Xavier Rubies, diputat de la Generalitat per Balaguer; Martí Esteve, ídem per Solsona; i Bonaventura Rebés, ídem per la Seu d'Urgell: b) per designació de les entitats lleidatanes: Eudalt Alegret, Pobla de Segur; J, Vives i Giner, Seu d'Urgell; Josep Vilalta, Cervera; Leonci Gómez, Tàrrega; Josep Nart, Balaguer; i Francesc Sales, Lleida.

(51) En les eleccions de novembre de 1932, per exemple, el partit no solament no va presentar cap candidat sinó que va deixar els seus afiliats en "completa llibertat" d'elecció, recomanant, això sí, anar a votar.

(52) La Jornada.- Núm. 260 (8 març 1932), p. 1, no es pot estar d'afirmar que el "boníssim Serra i MOret, el pacífic Campalans i l'honorable i prestigiós Xirau, amb els quals hauran de conviure políticament, són, per temperament i per ideologia, molt més a prop nostre que dels elements del CRFS. Sort hi haurà que no es tractaran gaire, que uns viuran a Barcelona i altres a Lleida, que si no...". Diu que en el Centre Federal hi havia liberals sincers, comu-

nistes, socialistes governamentals i dels altres, entusiastes del Maurín, del Colomé i del Balbotín, i que si una cosa els unia era l'animadversió als socialistes de la Casa del Pueblo, i que ja cal que espavilin, ja que els seus companys de Barcelona viuen "en la millor de les relacions amb els socialistes de Madrid".

(53) El País.- Núm. 15562 (26 octubre 1932), p. 4.

(54) Ibid.- Núm. 15568 (2 noviembre 1932), p. 2, i La Jornada. Núm. 294 (1 novembre 1932), p. 1. Deia Comorera, explicant el cas de LLeida, que "és un exemple del que costa organitzar a Catalunya un partit civilitzat i de les arrels profundes que té encara entre nosaltres el concepte negroide de la política" (més endavant, en el mateix article en dir que "eren militants d'una petita tribu", aclareix un xic l'anterior adjectiu de negroide). J. COMORERA: "El cas de Lleida".- Justícia Social.- Núm. 70 (5 novembre 1932), p. 2.

(55) El procés viscut pel republicanisme balaguerí, és ben significatiu d'això. L'any 1930, apareix a Balaguer un Centre Català Republicà que replegà els diferents sectors del republicanisme nacionalista; si bé un sector del nou Centre participà en el procés de formació de l'ERC, el Centre com a tal, féu públic, el juliol de 1931, és a dir, després del triomf de l'Esquerra arreu, un Manifest, en què "refermarà la seva posició independent i alhora subratllarà la convivència en el seu si dels diferents matisos republicans i catalanistes, convivència que donà lloc a la fundació de l'Entitat". Pla i Muntanya.- Núm. 159 (6 juliol 1931) p. 5. A l'octubre d'aquell any, es constituiria formalment

la secció local de l'ERC, però no seria fins al cap d'un any -octubre 1932- que el Centre Català Republicà, decidís adherir-se a l'ERC. Aquesta adhesió va anar seguida d'algunes baixes; la primera la de Josep Cabeceran, un republicà històric, ex-diputat provincial, i més endavant, la de Xavier Rubies, primer alcalde republicà de la ciutat. No és estrany que en aquest ambient molt marcat pel localisme, hi hagués partidaris acèrrims d'un partit republicà lleidatà. Aquest fenomen no crec que fos exclusivament lleidatà, i així, en la Conferència d'Esquerres (març 1931) van alçar-se moltes veus de comarques partidàries de constituir una federació de partits i no un sol partit, l'ERC. Per a l'ERC, en general, vegeu: M.D. IVERN: Esquerra Republicana de Catalunya. L'autora realitza una exahustiva anàlisi, principalment dels documents i debats produïts en el si del partit; se li escapen, però, algunes qüestions importants, almenys referents a les comarques de Lleida, cosa, per altra banda, perfectament explicable.

(56) La relació de centres assistents és la següent: Sindicat Agrícola de Massalcoreig, Foment Republicà de Castelldans, Unió Republicana d'Arbeca, Foment Republicà d'Alcarràs, Centre Agrari d'Espluga Calva, Centre Català Republicà de Bell-lloc, Centre Català Republicà de Mollerussa, Avenç Republicà de Bellpuig, Centre Català Republicà d'Almacelles, Unió Republicana de Tàrrega, Foment Republicà de Serós, Centre Republicà d'Almatret, Societat Republicana de Montoliu, Centre Republicà Català de Sort, Centre Català Republicà de Balaguer i Joventut Republicana de Lleida. La Jornada.- Núm. 130 (10 març 1931), p. 4.

(57) Aquesta influència de JR sobre la Federació, no era només

una influència moral, sinó que es traduïa perfectament en el seu funcionament. La reorganització del Comitè Directiu de la Federació l'any 1933 no es féu tal i com assenyalen els Estatuts del partit, un delegat per cada comarca, sinó d'acord amb la composició que tenia fins aleshores (anterior als Estatuts): un representant de cada comarca, designats per la seva organització comarcal; un representant directe del centre de la capital de cada comarca; i "per les circumstàncies que salten a la vista", cinc representants de JR. Vegeu La Jornada.- Núm. 378 (5 juny 1934) p. 1. El mateix raonament podeu trobar-lo, també a La Jornada.- Núm. 410 (10 desembre 1935), p. 2, quan es tracta de reorganitzar el partit després de la desfeta d'octubre de 1934. Per una primera aproximació a JR: R. SOL i Mª C. TORRES: Joventut Republicana.

(58) F. GODAS I VILA: "El meu record personalíssim d'Humbert Torres", dins Humbert Torres, pp. 32-50.

(59) La direcció de Joventut reflectia aquesta múltiple vida organitzativa; l'entitat era regida per un Comitè polític i una Junta Directiva i cinc Comissions: Administrativa, Esbarjo, Propaganda, Esports i Assegurances.

(60) El Liceu no ha estat encara estudiat de la manera que es mereix; existeixen però alguns treballs commemoratius, impulsats pels mateixos ex-alumnes; així ens hem de referir. a Nostres cançons. Evocació del Liceu Escolar i Centenari de Frederic Godàs i Legido, Antoni Sabater i Mur i Humber Torres i Barberà, que recull les intervencions a l'acte commemoratiu celebrat a Lleida el dia 10 de juny de 1979. Per a una aproximació a Frederic Godàs: B. XURIGUERA:"Lleidatans d'ahir i lleidatans d'avui. Frederic Godàs Legido".

Lleida.- Núm. 90 (25 febrer 1929), pp. 9-14. El mateix Xuriguera, va evocar el Liceu en el segon volum de La vida de Joan Ventura, La vida nova. Es pòt consultar també Boletín del Liceo Escolar, a l'Hemeroteca Provincial (IEI), on es pot trobar una col.lecció dels anys 1910-1921. El butlletí, amb el títol Boletín del Liceo Escolar y Academia de San Luis va començar a editar-se l'any 1908 i era bilingüe. Lògicament l'obra del Liceu va despertar l'antipatia de la dreta lleidatana; l'any 1941, Eduard Aunós, en el pròleg al llibre Lérida bajo la horda d'Alvarez Pallàs, recordava que: "si los nuestros (es refereix al seus pares), llevados por un torpe sentido de mimetismo, nos hubiesen arrancado de la escuela católica para llevarnos a ese antro pedagógico que fue "Liceo Escolar", con su profesorado ateo o espiritista ¿que hubiese sido de nuestra vida?". Dels al.legats de l'època val a destacar els articles publicats en El Diario de Lérida, escrits de ben segur pel seu director, Mn. Pelegrí, i recollits més tard - amb el títol Los patronos del Liceo Escolar; al.ludia als personatges que presidien la façana del Centre: Rousseau, Froebel, Spencer, Montesino, Vives i Llull i per damunt de tots Pestalozzi; no cal dir que l'autor dels articles es - despatxa a gust, i amb uns tons freqüentment pamfletaris, contra els anomenats patronos, excepte, això sí! Llull i Vives.

(61) Entre 1932 i 1934 el Grup Cultural, va organitzar les següents conferències: Ricard Palacín: Els joves de la República; Humbert Torres: Què ha fet i què farà l'ERC; M. Dolors Bargallo: La dona davant l'Estatut; Joaquim Serra i Vila: La joventut i la política; J. Font i Ferran: La tasca de les joventuts de l'ERC; Josep Solano: Administració

municipal; Leopol Morant: La vaga i els conflictes socials; A. Rovira i Virgili: Perills i esperances de la present - hora de Catalunya; Antoni Bergós: Lleida a través del llibre. El Grup va ser presidit l'any 1933 per Josep Baró i el 1934 per Ribelles.

(62) "El femenisme en acció. Per una secció benèfica femenina d'Esquerra Republicana de Catalunya".- La Jornada.- Núm.- 363 (20 febrer 1934), p. 4. La informació de l'escola, -- també a La Jornada.- Núm. 394 (25 setembre 1934), p. 4; - la data de la convocatòria, vigílies del 6 d'octubre, fa pensar que aquesta escola, no devia arribar a fer-se realitat.

(63) Per a la vida i influència de l'Alfred Perenya, vegeu principalment el número de la revista Lleida corresponent al - 29 de març de 1930, dedicat a la seva persona amb motiu de la seva mort. Una síntesi del seu pensament, "Enquestes de L'Opinió".- Lleida.- Núm. 86 (25 desembre 1928), p. 2; les opinions d'en Perenya, són d'un to i un contingut molt més radicals que les del seu amic i cunyat Humbert Torres; principalment pel que fa en referència al socialisme (entès - per Perenya com una col.lectivització dels mitjans de producció i canvi); "el socialisme -diu- lluny d'ésser contradictori al liberalisme polític, n'és l'essència (...). És la seqüència definitiva de la democràcia". És també més - dur en la valoració que fa de l'església i del cristianisme en general. Es pronuncia, finalment, per "un agermanament amb els homes d'Espanya partidaris de la idea pimargalliana dels drets individuals i de les personalitats col - lectives"; "l'isolament pairalista" dels últims vint-i-cinc anys, afirma, ha conduït a Catalunya a "una covardia mental

i d'actuació esquerrana espantosa". Per una reivindicació, des de l'esquerra, de la figura de l'Alfred Perenya, vegeu, Polèmica, una revista animada per joves poumistes: "Pas a la joventut. Qui som? D'on venim. On anem?".- Núm. 1 (3 juny 1935), p. 1.

(64) Frederic Godàs Vila, explica que el dia de la inauguració del nou edifici de JR, al capdamunt de la façana principal onejava la bandera vermella proletària, però que això no es va tornar a repetir. C. MIR: Evolució del comportament electoral, Vol. I, p. 527, diu que l'Agrupació Socialista (PSOE) de Lleida, va recomanar repetidament votar a Joventut, principalment entre 1917 i 1919; aquesta època, fins a 1923, segons els senyors Sol i Torres, són els anys daurats de l'entitat.

(65) Pràcticament la Unió de Conreadors, no va passar de ser un despatx d'advocat on tramitar la revisió de contrates -el d'en Ramon Vilaró, que era també secretari de la Unió i de la Federació d'ERC- i una pantalla organitzativa amb la qual fer propaganda de la Llei de Contractes de Conreu. La veritat és que pocs personatges de l'ERC van donar suport a la Unió; els seus propagandistes, principalment els anys 1934 i 1936, es reduïen al propi Vilaró i al regidor lleidatà Ramon Cervera, un tractant de porcs amb bones relacions entre els pagesos; també hi van participar regularment, el diputat Joan Sauret i el jove advocat Víctor Torres.

(66) No existeix cap centre d'ERC en 33 municipis. En canvi, en tres pobles de la Noguera (Tragó, Torrelameu i Albesa), quatre del Segrià (Alcarràs, Torrefarrera, Sidamon i la Granja d'Escarp) i un de l'Urgell (Maldà), existien dos centres a cadascun d'ells. I de 19 entitats, no en sabem

el nombre de socis. Per a una informació més completa vegeu l'apèndix.

(67) Dels següents títols no en tinc sinó referència i no n'he vist cap exemplar: L'Avenç, a La Jornada.- Núm.- 281 (2 d'agost 1932) p. 2; Clarí, a Història de la premsa catalana, Vol. II, p. 430 i al fitxer de la Hemeroteca Provincial de Lleida (IEI) figuren registrats els números 6 i 8 (1933) però no els vaig pogué veure; Desvetllament Camarasí, a La Jornada.- Núm. 338 (5 setembre 1932) p.3; Lluita a M. D. IVERN: ERC, Vol. V, p. 1595 i C. MIR: Op. Cit., Vol. II, p. 52; La Lluna, a Història de la premsa catalana, Vol. II, p. 469; Polèmica, si bé és un setmanari d'esquerra, no era afecte a l'ERC com assenyala M.D. IVERN: - Op. Cit., Vol. V, p. 1594.

(68) Antòni Bergós em va explicar que es reunien a l'últim pis de Joventut, algun grupet, descontents amb la línia poc catalanista de l'entitat. Humbert Torres, es va pronunciar - públicament contra el que seria el 6 d'octubre i la seva - actitud hauria d'ésser decisiva per determinar la participació (millor seria dir la no participació) de JR en els - fets, i això, és clar, va exasperar els grups més radica-- litzats. Segons una relació datada el 1 de març de 1937 -- (AHN (Salamanca) Província de Lérida. Sección Político-Social Legajo 57) hi havia seccions d'Estat Català a: Balaguer (15 socis), Artesa de Lleida (4), Benavent (5), Rosselló (5), Aitona (10), Torms (6), Juneda (10), Torrebeses (5), Granadella (5), Belianes (6), Alfés (4), Miralcamp(5), Juncosa (5), Bell-lloc (3), Soleràs (3), Sarroca (5), Sonadell (1), Vilanova de Segrià (3), Vilanova de la Barca (1), Albagés (3), Albesa (1), Organyà (1), Corbíns (1) i Vilano

va d'Alpicat (4). Si bé aquesta relació no hi figura cap secció a Lleida, penso que en aquell moment Estat Català comptava amb organització a la ciutat.

(69) L'Ideal. Setmanari afiliat a l'Esquerra Republicana de Catalunya.- Núm. 1 (7 gener 1936) p. 1; Editorial; citat per R. SOL: 150 años de premsa en Lérida, p. 261.

(70) Una de les primeres mesures de l'Ajuntament republicà va ser prohibir l'exhibició de la creu en els cotxes funeraris municipals; l'acord va ser revocat mesos més tard amb els vots radicals (que formaven la majoria amb JR) i els d'Ordre Social, aprofitant l'absència dels nous socialistes; aquests, van tornar la setmana següent al ple municipal per tal de refer l'acord i tornar a la primera resolució, amb els vots ara de Joventut. Pep de Rufea, el versaire de La Jornada.- Núm. 282 (9 agost 1932), p. 3, veia així el comportament de la Minoria Socialista:

"Si al cotxe hi veiem creu
és que a la sessió han fet pila.
I si la Creu no s'hi perfila
que hi han assistit sabreu."

(71) "II Congrés General de la USC. Informe del Comité Executiu".- Justícia Social.- Núm. 85 (18 febrer 1933), p. 2. En general per a la USC, vegeu: J. Ll. MARTIN: Els orígens del Partit Socialista Unificat de Catalunya, en concret les xifres del II Congrés, pp. 121-123. Per al socialisme català en general, A. BALCELLS: El socialismo en Catalunya, dins Trabajo industrial y organización obrera, pp. 123-180; i I. MOLAS: "Los socialistas catalanes".

(72) "Nueva Agrupación Socialista".- La Internacional.- Núm. 2

(20 junio 1931), p. 1. La Casa del Poble, es va instal-lar primer, en el local de La Alegria (Plaça Mossèn Cinto); més tard, maig 1932, a l'avinguda de la República (Fernando) i a partir de 1933 a Marquès de Villa Antònia.

(73) Entre d'altres, els temes abordats en aquestes conferències van ser aquests: Josep Solé Cebrià: Rebeldía; Vicente Pasqual i Seró Rué: Historia de la transformación económica y social de la humanidad; Seró Rué: La mentira religiosa; Lluís Salvadores: Historia del Municipio; Santiago Broto: Engranaje social; José Arias: Dolor, aurora de revolución.

(74) J. FARRE GASSO: "El contraste".- La Batalla (14 enero 1932). Andreu Nin, explicava a Troski, l'any 1930 que "el partido comunista catalán, tiene una buena élite dirigente, cuenta con una cierta influencia entre los obreros del puerto de Barcelona y domina el movimiento obrero de Lérida", citat per P. PAGES: Andreu Nin, p. 140. Per a la situació del comunisme a les comarques de Lleida l'any 1930, vegeu també el testimoni del general Mola: Lo que yo supe, p. 88, es refereix al sector Lleida-Balaguer-Tàrrega, com un dels focus comunistes espanyols de certa importància, si bé diu que no hi havia gaire connexió entre les distintes cèl.lules. En general per al Bloc Obrer i Camperol, vegeu el meu treball: El Bloque Obrero y Campesino en las tierras de Lérida; per als anys 1930-1932, F. BONAMUSA: El Bloc Obrer i Camperol.

(75) Entre les conferències organitzades per l'Agrupació Cultural de JR l'any 1929 podem ressenyar les de: Ramon Xurigue ra: Poètica lleidatana; J. Lluhí i Vallescà: L'obra cultural del socialisme; Joan Puig i Ferreter: Novel.la i bio-

grafia i De la curiositat, del gust i de la passió en la lectura; Jordi Arquer: Pi i Margall i els nostres temps; Futurisme. Cubisme. Avantguardisme, conversa íntima dirigida per Jordi Pinyol i Nolla; Manuel Serra i Moret: Cent anys de socialisme; l'Agrupació tenia previst per al curs 1929-30 invitar a Antoni Rovira i Virgili, Jaume Aiguader i Miró, Marcel.lí Domingo i els lleidatans Jesús Sanz, - Humbert Torres i Salvador Roca i Lletjós. L'Agrupació Cultural era dirigida per una Junta formada pel president, - secretari, comptador i nou vocalies; l'any 1929 aquestes eren regides per: Enric Crous, la d'Art; Enric Ferrer, la de Ciències; Josep Moragues, la de Dances; Josep M. Morlans, la d'Història; Josep M. Mora, la de Folklore; Salvador Salvadó, la d'Esbarjo; Baptista Xuriguera, la de Literatura; Romà Amperi, la de Filologia; i Josep Gateu, la - Biblioteca. Per als orígens de l'Agrupació, vegeu, "L'aniversari de l'Agrupació Cultural Lleidatana de JR".- Lleida Núm. 57 (10 octubre 1927), p. 23.

(76) "A la joventut lleidatana".- Lleida.- Núm. 123 (10 maig - 1930), p. 10. El manifest era signat per Francesc Aguilar, Josep Morlans, Salvador Salvadó, Jaume Trepat, Ricard Barquer, Josep Teixidor, Isidre Pujol, Josep Vallès, Josep Comabella, Pere Teixidor, Antoni Sirvent, Josep Santaulària, Jaume Bacardit i Baptiste Xuriguera.

(77) "Joventut Esquerrana" i el "Bloc Obrer i Camperol",- L'Espurna.- (2 abril 1931).

(78) Part del dinamisme del Bloc, es va canalitzar cap a la formació política dels militants, d'entre les moltes conferències donades al Bloc, podem ressenyar les següents: al 1931,

Frederic Godàs: Tres revolucions burgeses i una de proletària; Josep Comabella: Los "asesinos" del zar Alejandro II; Sebastià Garsaball: La colectivización del campo; -- Joan Farré: Los comunistas de Lérida en la revolución del 12 de diciembre pasado; Baptiste Xuriguera: Lenin; Francesc Aguilar: Nuestra actuación en los sindicatos; Jaume Trepat: La enseñanza; Josep M. Morlans: Sindicalismo; Josep Miquel: La electrificación en régimen socialista; Josep Rodés: Economía política; Angel Baró: El fracaso de las tácticas anarquistas en los sindicatos; Ricard Barquer: Reformismo i revolución; Francesc Pelegrí: El rol de los sindicatos en la producción; Joan Oncins: La lucha de clases; Josep Piñol: Darwinismo. Al 1932, Josep Buiria: Crisis económica; J. Morlans: Democracia burguesa. Democracia proletaria; Pau Xuriguera: La instrucció pública com a forma d'explotació: I. Rodés: El momento político actual (octubre 1932). Al 1933, J. Oncins, J. Morlans, J. Buiria i Josep Comabella: Carlos Lienbknechy y Rosa Luxemburgo; Albert Trilla: La lucha de clases en el campo; Joaquim -- Maurín: El porvenir de la revolución española y el deber de la clase trabajadora (aquesta conferència es va donar al Teatre del Campos); J. Farré: Revolucionarismo infantil (la història de la revolució des de la caiguda de la Dictadura); J. Rodés: Hitler; un soci: La religión y la historia; Mariano Mena: Como se forma un partido comunista; F. Aguilar: Frente Unico; un soci: Teatre revolucionari; un soci: La revolución y el BOC en Aragón; J. Rodés: El BOC y el Frente Unico; J. Garcia Miranda: El fascismo y la guerra; un soci: Los trabajadores del campo; un soci: El teatro proletario; Carles Coll: Sindicalismo; Santiago Palacín: La clase trabajadora delante del momento actual de-

la revolución española (juliol 1933); S. Garsaball: Socialización del campo; M. Mena: Frente Unico; J. Morlans: La misión del Socorro Rojo; J. Comabella: Partido y disciplina; Miquel Tufet: Los sindicatos y la revolución; F. Godàs: Escuela social. Al 1934, F. Godàs: Teatre revolucionari (la conferència aniria acompanyada de la representació de Solimán el predicador, adaptació d'un compte àrab); J. Rodés: Front únic proletari i front únic burgès; J. Maurín: El moviment obrer.

(79) TOMÀS PÀMIES: Testament a Praga, p. 100. No oblidem tampoc l'experiència cenetista d'abans de la Dictadura, a la qual ja ens hem referit diverses vegades. Deia en Maurín, que dels 3.000 exemplars que editaven a la primera època de La Batalla (1922-23), a la província de Lleida n'hi anaven uns 300, mentre que a la de Barcelona se'n venien molt pocs i a la de Tarragona un centenar. J. MAURIN: El Bloque Obrero y Campesino, p. 9. Joaquím Maurín, havia residit uns anys a Lleida, on havia estudiat per a mestre i havia ensenyat al Liceu; va col.laborar repetidament amb els republicans i havia estat secretari de la Federació Local Obrera i inspirador de Lucha Social; tot plegat, feia que en Maurín tingués a Lleida molts amics i tal com deia La Voz de Urgel del 15 de novembre de 1930 fos "molt conegut en les terres lleidatanes per les seves propagandes dissolvents". La popularitat d'en Maurín va fer que hom bategés -i valgui l'expressió- a Lleida com Mauringrado.

(80) "Borges Blanques. El Bloc Obrer i Camperol, ha canviat de tàctica?".- La Jornada.- Núm. 292 (18 octubre 1932), p. 4.

(81) He considerat nuclis amb presència constant, aquells que apareixen en tres de les quatre llistes possibles: I Congrés Provincial (1932), Quadre 2, Ple Comarcal del POUM (abril 1936) i Unió Provincial Agrària (Quadre 5, Capítol V). Al Congrés de 1932, ultra els nuclis del Quadre 2 -- (excepte Alcoletge, Alfarràs, Artesa de Segre, Serós i - Torres de Segre), hi van acudir delegacions de Castelló de Farfanya, Vilanova d'Alpicat, Espluga Calva, Juneda, Arbeca, Granadella, Els Arcs (Bellvís), Butsenit (Montgai), Bellpuig, Miralcamp, Bellcaire i Rosselló; no hi eren presents, els nuclis de Camarasa, Verdú, Sentiu de Sió, Vilamitjana (Regió IX) i Sarroca. Per al 1936, vegeu l'apèndix.

(82) Per a la revista Avant de Balaguer, vegeu: TOMÀS PÀMIES: Testament a Praga, p. 114. Per a Combat de la Fuliola, vegeu: M. SAMPERE: "Josep Pané".

(83) A les comarques lleidatanes el POUM no era sinó el BOC, ja que l'Esquerra Comunista que havia encapçalat l'Andreu Nin, no tenia a Lleida sinó algun simpatitzant aïllat. En efectuar-se la fusió del Bloc amb l'Esquerra Comunista, - el gros de l'organització va seguir a Maurín, malgrat que un home tan influent com era Víctor Colomé, no s'incorporés al POUM, sinó que ingressés a la Federació Catalana del PSOE.

(84) Catalunya Roja.- Núm. 4 (2 desembre 1932) p. 3, arribà a afirmar que el Bloc "objectivament és el puntal més segur del capitalisme". Per al PCC, vegeu, J. Ll. MARTIN: Els orígens del PSUC, pp. 74-86; i també, L.V. PONAMARIOVA: La formació del PSU de Catalunya.

(85) Aquests nuclis són els representats a la Sessió Ampliada del Comitè Central, d'octubre de 1933, Catalunya Roja.- Núm. 27 (26 octubre 1933), p. 1."A los camaradas de Lérida".- Ibid.- Núm. 41 (31 maig 1932), p. 3.

CONCLUSIONS

La manca d'unes estructures institucionals sòlides i modernes, ha fet aparèixer a les comarques de Lleida -i també a la ciutat- d'una manera descompassada respecte a la resta del país. Sense massa capacitat per fer sentir la seva veu, tancades sobre elles mateixes, fins al punt de poder fer creure que era una societat sense cap mena d'estructura social. La manca, per una banda, d'uns nuclis urbans i industrials capaços d'impulsar una dinàmica modernitzadora, una agricultura, per l'altra banda, molt poc integrada en els mecanismes capitalistes de mercat i que per tant viu d'esquena a les tensions i als enrenous (també tecnològics i en les formes de vida de la pagesia) que el seu desenvolupament provoca, són causes estructurals d'aquest descompassament. D'altres serien la manca d'autèntiques èlites dirigents, tant dins el sistema -social i polític- com en l'oposició.

El sistema de partits imperant durant la Restauració monàrquica no era sinó un sistema oligàrquic controlat des del Ministeri de la Governació i assentat sobre unes sòlides bases caciquils. No hi ha una èlite provincial capaç i representativa, i fins i tot l'alternativa al sistema (Solidaritat Catalana, per exemple) es fa tot sovint amb personal foraster. Aquest sistema, basat en els partits dinàstics, i que en altres indrets del país havia entrat en crisi feia anys -quan no s'havia ensorrat definitivament- a les comarques de Lleida, tal i com ha demostrat la professora Mir, va estirar-se fins a la Dictadura, i en definitiva, no va ser sinó aquesta qui va arrasar el vell sistema, i va deixar, a la seva caiguda, les velles forces desguarnides.

A la manca d'iniciativa política per part de l'oligarquia dirigent, s'hi corresponia perfectament una manca d'iniciativa tant social (fins i tot a nivell d'organitzacions patronals) -

com cultural, per part d'aquesta mateixa oligarquia.

Moltes de les iniciatives, algunes fins i tot brillants, tant periodístiques, culturals o polítiques, no eren sinó molt minoritàries, sense arribar a enquadrar cap sector social important, si bé van tenir el mèrit d'anar apuntant unes alternatives possibles.

Només el sindicalisme agrícola, de caràcter cooperativista, començava ha tenir unes bases sòlides. Ara bé, penso que la tendència d'aquest sindicalisme era més empresarial que cooperativista, tant en les maneres de direcció (gerència), com en la ment de molts socis. Aquests duien el blat, posem per cas, al sindicat, sempre que aquest pagués millor que els traficants, però pocs estaven disposats a sacrificar-se per construir a llarg terme una eina capaç de dirigir els interessos de la classe i al capdavall l'única possible sortida a l'explotació familiar de l'agricultura. Aquesta actitud de la base sindical, forçava a la Junta (i a la gerència) a extremar els models competitius i empresarials de direcció.

Tan sols, l'Església Catòlica manté una estructura organitzativa (en molts aspectes més completa que la mateixa de l'Estat) que abarca tota la Regió, totes les classes i estaments i diferents facetes de la vida del fidel (i per extensió del ciutadà). Ara bé, l'església lleidatana, no havia experimentat el neguit de la transformació que, almenys en certs nuclis dirigents i selectes, s'experimentava en el si de l'església catalana. L'anomenat catolicisme social, pràcticament no havia fet acte de presència. La projecció política del catolicisme, més enllà de les estructures oficials del poder, es reduïa, en gran part, a ser un element aglutinador i pedra de toc de les candidatures d'Ordre Social. No serà fins als anys republicans que començaran a aparèixer noves organitzacions catòliques (que es

reclamen de l'Acció Catòlica) que plantejaran clarament l'acció del catòlic en la societat civil. Tot sovint, aquestes organitzacions (Acció Social Popular, la Federació de Joves Cristians, les Lligues d'Exercitants i alguna altra) van dirigir els seus esforços més cap a una renovació interior (en molts aspectes més organitzatives que doctrinals) que de cara en fora; és clar, que van disposar de pocs anys. En termes generals, la imponent presència de l'església, feia que la majoria de les actituds alternatives o qualsevol forma (i concepció) de la vida social distintes prengués de seguida un caràcter anticlerical, i així fos interpretat pels sectors majoritaris de l'església (clergat i poble fidel). Per aquesta mateixa raó, l'activitat dels catòlics durant aquests anys va anar prenent un caràcter defensiu.

En molts aspectes, l'experiència republicana (democràtica) va significar una modernització i un afermament del sistema institucional. La implantació d'un sistema electoral amb voluntat democràtica i base legitimadora del règim, la consolidació d'un sistema de relacions laborals fonamentat en els Jurats Mixtos, l'aparició de noves forces polítiques i la consolidació d'altres amb voluntat ferma de responsabilitzar-se de la gestió pública i fins i tot de transformar-la, l'aparició, també, d'alternatives culturals i ideològiques fins aleshores soterrades, i tantes d'altres manifestacions, van anar creant el clima necessari per a l'aparició de noves -i la consolidació de velles- institucions. És clar, que no va estar un procés uniforme, ni geogràficament, ni socialment, ni temàticament, i al capdavall, tot sovint contradictori, reflex tant de les contradiccions internes (ciutat-camp, secà-rec, etc.), com del descompassament respecte a la direcció del país, com per l'heterogeneïtat dins les classes socials. Per tant, el sistema institucional se'ns presenta

sensiblement localista (conseqüència probable de la resistèn-- cia del vell sistema: dependències familiars, caciquisme, je-- rarquització local, etc.) i extremadament fràgil (tan social-- ment, com geogràficament).

Com era de preveure, l'efervescència del canvi de règim, per una banda, i les bases electorals del nou, per una altra, havien d'afavorir l'activitat política i per tant els partits polítics. L'any 1930-1931, seria un any frenètic, principalment entre els republicans. La hegemonització del camp republicà se- ria lenta, pràcticament duraria fins a les eleccions al Parla-- ment català (novembre 1932) i la vertebració d'aquest partit -- -l'Esquerra Republicana- seria molt problemàtica, ja que el par tit s'anava organitzant a partir de nuclis locals, amb tradi-- cions i composicions diferents i contradictòries i sobretot amb una accentuada tradició localista. La tendència al bipartidisme hegemònic, avalat per un sistema electoral de majories i mino-- ries, es reflectia molt millor en el camp de les esquerres que en el de les dretes. A l'esquerra, la política d'ERC d'acudir sola a les eleccions del 1932 i el triomf aconseguit, va alçar- la com l'única alternativa electoral possible en el seu camp, - esborrant qualsevol altra opció i accentuant per tant les con-- tradiccions dins del partit, ja que havia d'abarcar un espectre social molt ampli. És des d'aquesta perspectiva que el Bloc (i el POUM) se'ns presenten tant com una alternativa de classe, - com una facció radicalitzada del republicanisme. A la dreta, el panorama era més complex, perquè la vocació hegemònica de la -- Lliga, assentada principalment en el paper que juga en el con-- junt nacional, era durament disputada, per una banda, pels car- lins, inspirats en una concepció globalitzadora i integrista de la vida política i, per l'altra, per nuclis recelosos tant del catalanisme com del poc entusiasme religiós de la Lliga. El ca

tolicisme, al capdavall, va actuar tant com element de reunificació (electoral) de la dreta en general, com diversificador - entre les diferents alternatives, sense arribar a posar (ni -- crec que per a molts sectors aquesta qüestió fos ni tan sols - una hipòtesi de treball) les bases d'un partit catòlic, demo-- cràtic i de masses.

Tant les estructures sindicals com patronals van desenvolupar-se més lentament. La poca tradició organitzativa, havia d'ésser decisiva a totes dues bandes.

La tradició cenetista de l'acció directa i per tant de negar-se a entrar en els mecanismes d'arbitratge, no sembla una tàctica adequada a les relacions laborals lleidatanes, basades, amb poques excepcions, en unes estructures artesanals, casolanes tot sovint, i en un marc humà molt petit, on els mètodes - freqüentment violents de l'acció directa i del pistolerisme -- eren impracticables. L'afany per traslladar aquesta concepció de la lluita de classes al camp, no podia sinó desembocar en - el fracàs; si per una banda, el sindicalisme cooperativista -- era l'única realitat mínimament implantada entre la pagesia, - per l'altra, els faistes que manaven a la CNT, estaven doble-- ment incapacitats per entendre-la i per tant per influir-hi, ja que per un costat veien en ell un element perillosament interclassista i vinculant a la propietat, i per un altre, la tàctica insurreccional era imcompatible amb el cooperativisme. El - Bloc Obrer i Camperol, per la seva banda, va actuar en el terreny sindical d'una manera menys doctrinària i si bé en un principi, recollint la tradició cenetista, va negar-se a entrar en els Jurats Mixtos, a partir de 1936 va canviar de tàctica; és clar, que aleshores havia aconseguit, principalment a Lleida, unes bases sindicals bastant sòlides que abans no tenia. Aquesta tàctica, havia estat ja emprada pels seus companys de la --

Unió Agrària, des de temps enrera, que també es movien dins el cooperativisme.

Les organitzacions patronals, per la seva banda, van tenir un desenvolupament més lent que les sindicals. La tradició de tractar les relacions laborals com una qüestió d'ordre públic, i per tant, la tendència a traspassar la seva responsabilitat al senyor governador o a la Guàrdia Civil no era un bon precedent. Per altra banda, les estructures empresarials menaven a unes relacions a mig camí entre el tracte personal i mig familiar i l'explotació més arbitrària. Hi ha, malgrat tot, alguns símptomes que la tendència inhibicionista anava canviant: l'augment de socis de l'IACSI, l'Associació de contribuents de Tàrrega (que comptava ja amb una certa tradició), la consolidació del Gremi Comercial de Lleida, la Federació de Flequers i potser alguna altra, en són testimoni.

És probablement, en la debilitat de les institucions de caràcter cultural, esportiu, festiu, etc., on millor s'observa la fragilitat de les institucions socials i la radicalització al mateix temps de la vida civil. Radicalització, que va trobant traducció en cadascuna de les manifestacions, esportives (cada grup i grupet té el seu equip de futbol, per exemple), culturals (existència en un sol poble de dos orfeons, posem per cas) o recreatives (dos cafès, dos balls, etc., i fins i tot dues Festes Majors).

Una altra qüestió, encara, és la crisi de les institucions culturals, A Lleida, les institucions culturals (Lleida, Vida lleidatana, L'Ateneu) més representatives del sector liberal i catalanista de la petita burgesia i que havien estat (i podien ser) la millor expressió local del catalanisme regeneracionista i democràtic, van fer fallida amb la Dictadura, just al moment en què els seus animadors es disposaven a fer-se amb el po

der. La incapacitat per desenvolupar-ne de noves, tant des dels mateixos sectors, com des d'unes alternatives a dreta i esquerra, ens manifesta els límits de l'alternativa republicana en una societat rural molt poc desenvolupada, incapaç de formular cap alternativa cultural coherent i de connectar amb la realitat social a la qual s'havia de dirigir.

La catalanització de les institucions i de la vida social, era en començar els anys trenta una realitat notòria; el cas de la premsa (amb l'excepció dels dos diaris de més durada, el vell País i El Correo, que compten però normalment amb textos catalans) n'és un bon exemple: el català és la llengua habitual en tota mena de publicacions (professionals, polítiques, humorístiques, culturals, etc.). Clar que la premsa, que pot ser l'exemple més il.lustratiu, no esgota el tema. Per això, no és estrany que quan amb la crisi de la Monarquia s'obriren expectatives inèdites per a la nació, el tema autonòmic, l'Estatut, fos assumit plenament, si bé amb les legítimes temences i discrepàncies davant d'una política concreta, per les comarques lleidatanes.

TERCERA PART

INTRODUCCIÓ

En aquesta tercera i última part analitzarem la conjuntura històrica entre 1930-1936. Ho farem des de dos nivells distints: des del nivell dels fets i des de la perspectiva de les diferents dinàmiques. Els ritmes cronològics i temàtics, per tant, es creuaran distintes vegades. El lector em sabrà perdonar que de vegades em remeteixi repetidament a un mateix fet, i que - potser d'altres, quedin excessivament aïllats.

Deia a la introducció general que no estudiaríem la República a les comarques de Lleida, sinó les comarques de Lleida durant la República. He procurat no perdre de vista la cronologia general del període, però tampoc podia subjectar-m'hi. No m'interessa tant saber quina traducció local tenien els fets que ja omplen els llibres sobre la matèria (sobretot si tenim en compte que cap es va decidir aquí) sinó saber què va passar a Lleida, què feien els lleidatans, entre 1930 i 1936.

Tres esdeveniments històrics mereixen, però, un tractament individualitzat. En primer lloc, el període del canvi de règim, entre la caiguda de la Dictadura fins la proclamació de la República (1930-31). En segon lloc, els fets d'octubre de 1934, un gravíssim punt de ruptura en el procés republicà. I finalment, l'any 1935-1936; des d'Octubre de 1934 a juliol de 1936; una etapa amb dues cares: una, maldant per desfer el camí recorregut fins aleshores; una altra, esforçant-se per tirar definitivament endavant.

Tres aspectes de la dinàmica social engegada pel procés obert per la República seran estudiats per separat: el debat entorn a la qüestió religiosa (i escolar, per extensió); el tema, con

flictivitat social-moviment obrer; el moviment pagès, desenvolupat principalment al voltant de tres qüestions: la propietat de la terra, el Canal d'Urgell i el problema del blat.

Per últim, analitzarem els procesos electorals generals de -- 1932 i 1933, així com, els municipals de 1931 i 1934.

CAPITOL VII

DE LA MONARQUIA

A LA REPÚBLICA

1.- La crisi de la Monarquia

Quan a finals de gener de 1930 el general Primo de Ribera presentava al rei la renúncia de la presidència de Govern, s'obrien a la societat espanyola dos camins: recuperar la legalitat anterior a la Dictadura o bé maldar perquè la caiguda del dictador arrossegués també la corona i el règim. Mai la república no havia estat tan a prop.

L'experiència militar havia ensorrat el vell sistema polític. La recuperació que ara es proposava el govern encapçalat pel general Berenguer xocaria amb no poques dificultats, provocades tant pels enemics del règim com per l'abstenció, més o menys deliberada d'amplis sectors monàrquics. A Lleida, aquesta última actitud es traduïria en les dificultats per constituir el nou ajuntament; tal i com informava Vida Lleidatana, la ciutat va conèixer quatre alcaldes en poques hores i el primer acord del nou Ajuntament, va ser manifestar el seu desig de ser ràpidament substituït per legítims representants de la voluntat popular expressada per sufragi universal i demanar l'ampliació de "l'amnistia a tots els processats o exiliats per actes en defensa d'ideals polítics i socials durant la Dictadura" (1). Ni la visita del rei Alfons XIII aquell mes de juny, va servir per reorganitzar unes forces que la Dictadura havia dispersat i que l'incert futur, en lloc d'incitar-les a la reorganització, semblava que les paralitzés. Tan sols el vell periòdic integrista, El Diario de Lérida, mantenia una certa activitat, però no passarien gaires mesos perquè fos silenciat per pressions de la mateixa dreta.

Per contra, els republicans es van llençar tot seguit a una activitat frenètica, tant a Lleida, com a comarques; des d'aquest moment els Centres republicans apareixeren arreu, uns de

nous, d'altres reprenent una activitat que la Dictadura havia més o menys soterrat. Però tal i com constatava l'Alfred Perenya uns mesos abans de morir, al novembre de 1929.

> "Es dóna la paradoxa que ara que no hi ha partits republicans organitzats és quan hi ha més republicans." (2)

La primera aparició pública del republicanisme lleidatà, va ser l'11 de febrer, aniversari de la I República, en un míting celebrat al Teatre Victòria, que era ple de gom a gom. Al míting, presidit per Xavier Jacques, hi van prendre part Víctor Colomé ("conegut lluitador obrerista"), que va defensar la creació d'un gran bloc que reunís a tota l'esquerra; el doctor Josep Estadella ("ex-senador"), que després de criticar diferents aspectes de la política dictatorial, acaba assegurant que Espanya no era ni una caserna ni un convent i que voler-la uniformitzar era fer d'ella un monstre; el doctor Torres ("ex-alcalde popular") es dirigí principalment al públic catalanista bo i afirmant que la principal lliçó de la Dictadura era que de cap manera es podia restar indiferent davant la forma de govern; per últim, Josep Llari ("ex-diputat per Tremp") va assegurar que l'acte que es realitzava era el primer pas cap al front únic de les esquerres de la província. Les conclusions del míting, reflecteixen prou bé quines eren les preocupacions del moment en el camp republicà:

1 - Protestar enèrgicament de l'actuació de la Dictadura de Primo de Ribera i demanar una ràpida i minuciosa revisió de l'obra portada a terme per ella, tant a les esferes de les corporacions públiques com a les locals i provincials.

2 - Sol.licitar que l'amnistia concedida sigui totalment ampliada fins a comprendre tots els delictes polítics

i socials sense excepció de cap mena.

3 - Retorn immediat a la normalitat constitucional.

4 - Convocatòria urgent a unes Corts Constituents. (3)

El tema del front únic (o àmplia aliança) va ocupar els propers mesos, si bé no tothom ho entenia igual. Front únic, aliança àmplia, conjunció, eren mots distints per distintes iniciatives. Alfred Perenya, a l'article citat més amunt, es pronunciava per un partit "amplíssim de poca doctrina ja que pensava que era molt difícil incorporar els nou vinguts al republicanisme en un partit que fos a més radical i socialista. Joventut, per la seva banda, es reclamava, a l'abril de 1930, com el Centre amb prou amplitud de mires, prou història i prou solvència, com per acollir tot ciutadà d'esquerra que "senti els postulats del liberalisme". Ricard Barquer, de Joventut Esquerrana, deia que la República era un pas necessari, ja que era impossible implantar el socialisme si abans no s'havia transformat la mentalitat de la gent; avui, deia, l'esquerra és la República i l'església separada de l'escola i de l'Estat; demà, l'esquerra serà una altra cosa (4).

A poc a poc, els diferents matisos republicans, ara amb la incorporació d'Acció Catalana, van anar apropant-se i fent front comú. La realització més important d'aquesta convergència, seria La Jornada, que apareixeria el primer d'octubre de 1930. El nou diari (del matí) seria dirigit per Ramon Xuriguera, un home de J.R.-i en el Consell Directiu hi formarien Enric Arderiu, Acció Catalana, Salvador Roca i Lletjós "petera" i Humbert Torres, JR; la llista de col.laboradors, s'estendria fins al doctor Bellí, Dreta Liberal Republicana; Víctor Colomé, marxista revolucionari i Josep Estadella, radical. Aquesta tendència, però, on millor va cristal.litzar va ser a Balaguer amb el Centre Català Republi

cà, si bé deixant fora els radicals i els "obreristes".

Al mateix temps, els republicans, segons testimoni del general Mola, aleshores Director General de Seguretat, "laboraban mucho y con éxito, entre el elemento militar". Per diversos -- testimonis, entre ells el del mateix Mola, sembla que el republicanisme lleidatà estava a l'aguait de la conspiració militar que acabaria amb l'alçament, a Jaca, dels capitans Galán i García Hernández, i que els revolucionaris comptaven amb certes -- complicitats a la guarnició, a la qual sembla que hi havia es-- tat destinat temps enrera el capità Galán; entre aquestes com-- plicitats, si bé passiva, podem suposar-hi la del general Tarazona, governador de la plaça i sogre del polític de la Lliga, - Rovira Roure.

El cas és, que la nit de la sublevació esperaven apostats a la muntanya del Castell (de la Seu Vella) un centenar d'homes, sembla ser que amb la intenció d'assaltar el Regiment d'Infanteria Núm. 25, en el qual probablement comptaven amb simpatitzants, per després afegir-se a la columna que des de Jaca, marxaria - cap a Barcelona. Un petit incident, segons Mola un xoc fortuït amb un sereno, va posar al descobert els revolucionaris que van acabar a la presó (5).

L'endemà dels afuselllaments de Galán i García Hernández, el dilluns, va proclamar-se la vaga general a Lleida i a Bala-- guer, com a rèplica a l'actuació del Govern Berenguer. La res-- posta va ser desigual, més dura a Balaguer,-on la Guàrdia Civil va disparar contra els vaguistes; la vaga es va allargar un parell o tres de dies. A Lleida van ser detinguts alguns dels dirigents de Joventut, així com de la "petera", de la Joventut Esquerrana i de la C.N.T. Als pobles, va haver detencions a Bellvís, Agramunt, Almenar, Borges Blanques, Tremp, Balaguer, Camarasa i potser a d'altres pobles. La seva llibertat, s'afegiria

al repertori republicà de greuges contra la monarquia (6).

Contra el que hom pogués pensar, la clausura dels Centres republicans no va frenar l'impuls d'aquests durant les setmanes següents.

Les elecccions generals anunciades pel govern Berenguer, acapararen els primers dies de l'any 1931. Mentre el republicanisme, com arreu, s'inclinava cap a l'abstencionisme, les dretes, bo i acusant els republicans de seguidisme respecte a la política espanyola, es llançaren intensament a preparar les candidatures. El senyor Sol, en nom de la Lliga Regionalista, va convocar a conservadors, regionalistes independents, jaumistes, tradicionalistes, integristes de El Diario de Lérida, Lliga catòlica i Joventut Catòlica. Segons El Diario es va arribar a un acord "en común ideario de catolicidad, orden social y amor a Cataluña".

La caiguda del govern Berenguer i la formació d'un govern de concentració monàrquica presidit per l'Almirall Aznar va ser molt ben rebut per El Diario, que veia l'operació inspirada pel senyor Cambó, podent-se resumir en tres paraules: "comprensió, dret i justícia"; el nou govern venia a testimoniar, deia el diari integrista, que:

> "La Monarquia no es contrària a cap actuació social o política que tingui per finalitat el benestar i progrés d'Espanya".

Per tant, venia a concluir, si el que ens prometen és una República d'ordre no la necessitem, i si ha de ser de desordre, no la volem.

Per a La Jornada, l'anàlisi era ben bé un altre. El règim, deia, havia aixecat ficcions en lloc d'institucions, fomentant per tant la indisciplina social i l'anormalitat jurídica; l'única sortida que li quedava, era la formació d'un poder constituent

provisional, davant del qual totes les institucions haurien d' esperar, en plena interinitat, que el poble decidís en unes -- eleccions generals. El que no explicita La Jornada és com es - formaria aquest poder constituent ni com s'aconseguiria una -- plena interinitat de totes les institucions, eufemisme utilitzat pel diari republicà per referir-se a la cúpula de l'Estat, el rei (7).

Més difícil que analitzar els papers polítics, és copsar la realitat del carrer; aquesta, es manifesta en moments molt concrets amb un fons d'eufòria o de tragèdia, mai no gaire matisats. Després, les ànsies de la vida quotidiana, rica en matisos, discorren de manera soterrada. El règim, a força de repetir-se, s'havia anat esgotant. Era molt difícil que els vells noms de la política dinàstica, que amb diferents combinacions s'havien anat trobant en múltiples governs, poguessin engres-- car ningú; ni tampoc parlant, com feia El Diario, que els liberals lluitarien per Sort, que la Lliga presentaria en Rodés per Balaguer, i que a les Borges, com sempre, ningú li disputaria la plaça a Macià. Cada cop era més evident que el règim era incapaç de succeir-se a si mateix i un corrent de simpatia anava traslladant-se cap als republicans. Els seus actes, per tots els pobles una mica importans, concentraven cada cop a més gent; L'arribada a Lleida, el diumenge 8 de febrer procedent de Vallmanya, de Francesc Macià, va convertir-se en un esdeveniment; - una gernació de Lleida i dels pobles veïns va omplir els carrers; cors, cobles i un entusiasme desbordant, va acompanyar el nou - vingut durant les dues hores que, en cotxe descobert, va tardar en recórrer la Rambla de Fernando, el carrer Major i el de Sant Antoni, fins al seu domicili (8).

Els republicans van anar avançant pel camí de l'enteniment, però molt de portes endins, com d'anar per casa; ni el pacte de

San Sebastià ni la Conferència d'Esquerres, posem per cas, tingueren massa ressò a Lleida. Aquí els partits republicans, Acció Catalana, Dreta Liberal Republicana, Partit Republicà Radical, Joventut Republicana i Estat Català, estaven enfeinats en "la creació d'una força única, catalanista i republicana a les terres de Lleida", així ho farien saber a finals de març. La nova agrupació, s'assentaria sobre el reconeixement del fet polític català, la forma de govern republicana, l'esquerranisme social , el respecte total als furs de la conciència individual, i es prestaria a col.laborar amb les altres forces polítiques catalanes amb què hi hagués comunitat d'aspiracions, així com els demòcrates espanyols que comprenguessin i reconeguessin el dret de Catalunya a organitzar-se políticament per ella mateixa (9). Aquest anar a la seva del republicanisme lleidatà, va imprimir caràcter distintiu als esdeveniments del mes d'abril.

Els diferents sectors van convenir de bon començament que les eleccions municipals, convocades finalment per al 12 d'abril, tindrien una trascendència que desbordava el marc estrictament administratiu. El manifest republicà assegurava que després de set anys de Dictadura, sortir amb un programa municipal concret "seria plantejar un edifici sense conèixer el terreny on s'ha d'assentar" i afegia:

> "Les eleccions del dia 12 seran a tot arreu, no lluita de banderia local, sinó plebiscit entre els que, conscient o inconscientment, es presten a fer d'apuntaladors d'un règim que cau pel pes de les pròpies culpes i els arquitectes d'un Estat que s'alça damunt les ruïnes d'aquell (...)" (10)

El manifest de la candidatura d'Ordre Social, per la seva banda, també començava acceptant la situació excepcional que tenien aquestes eleccions i no només pel fet de ser la primera vegada després de set anys que els ciutadans eren cridats a les -

urnes. Dues alternatives, deia s'oferien a la greu situació en què vivia Espanya:

> "Els uns ens ofereixen la salvació del país, a base d'unes convulsions revolucionàries que si bé, sabrien com haurien de començar, ningú pot assegurar on s'aturarien i quin seria el seu final. Els altres bo i reconeixent la profunda renovació que s'ha operat a la nostra terra, volen trobar no obstant, tota millora per les vies evolutives del Dret i de la Justícia" (11).

En conseqüència, la candidatura d'Ordre Social, que s'expressava a través de El Diario i de Caliu, un periòdic per l'ocasió que editava la Lliga Catòlica, va dirigir els seus esforços a convèncer a la petita burgesia que la república d'ordre que predicaven els republicans no era possible, i no era possible perquè de proclamar-se, s'obriria un procés revolucionari i aleshores els republicans quedarien presoners dels comunistes:

> "¿Desgraciats d'aquells que en facin cas!- apostrofa Caliu- ¡Recordeu-vos del que va passar a Rússia! El primer que farien seria donar una puntada a aquests incauts." (12)

Hi havia, encara, les candidatures del BOC, que trencant l'aliança que fins aleshores havia mantingut amb els republicans i amb l'esperança de beneficiar-se del clima radicalitzat del país, va presentar candidatures pròpies. El Bloc denunciava les eleccions com un intent del règim trontollant per reafirmar-se en el poder; al mateix temps afirmava la necessitat que la classe treballadora testifiqués estar "en peu i disposada a la lluita" i tanmateix, a demostrar que no necessitava de "tutors que administrin des del municipi els interessos del poble".

> "Els homes del Bloc Obrer i Camperol -deia el Manifest del BOC de Balaguer- que preferei-xen sempre la lluita armada al carrer a la llui

> ta electoral, no podem, però, deixar el municipi en mans dels seus enemics de classe, dividits en dretes i esquerres, per enganyar millor a la classe treballadora (...)". (13)

El diumenge 12, dia de les eleccions municipals, la jornada va transcórrer, en termes generals amb calma. A Lleida, quan es van conèixer els resultats, la victòria republicana va aparèixer de tal magnitud "y por un número de votos -deia El Diario- que ha sorprendido a los mismos dirigentes de la conjunción de izquierdas". La gent es va anar congregant davant de Joventut. L'Humbert Torres i en Josep Estadella es van dirigir al públic i acte seguit va engegar-se una manifestació de triomf, Blondel avall, cap a la rambla de Fernando, fins al carrer Democràcia, per tornar pel del Carme, Plaça de la Sal, de Sant Joan i de la Paeria, cap al carrer Major. A l'altura de la Paeria, un militar va fer front a un grupet de joves; l'incident va provocar uns trets, resultant ferits dos militars i un paisà.

L'endemà tot i que el país vivia una situació excepcional, respectant la festa tradicional del dilluns, no van sortir ni La Jornada ni El Diario. El País, que era un diari de tarda, sí que es va publicar, però es limitava a donar informació de les eleccions del dia anterior.

El dia 14, La Jornada aparegué amb grans titulars: Per la República, per l'autonomia de Catalunya. Per al diari republicà:

> "El poble ha votat, en un plebiscit aclaparador per la República. A què unes Corts constituents? Calen, encara?" (14)

La Jornada acabava la seva informació recomanant "a l'honor del nou Estat que neix", que cada ciutadà es convertís en un custodi de la pau, i veiés com a enemic natural de l'Estat a qui pertorbés l'ordre i desobeís a l'organització política que vetllaria per dur a terme les aspiracions populars "tan me-

ravellosament manifestades".

El Diario de Lérida, per la seva banda, extreia dues lliçons dels fets del diumenge: una, el reconeixement que la iniciativa sobre el pervindre de Lleida era en mans del republicanisme; l'altra, que per fer front al bloc triomfant, calia renovar i multiplicar els esforços, en primer lloc, l'apostolat social entre la joventut i en segon lloc, de cara a crear una organització forta i generosa entre els rengles polítics de la dreta (15).

2.- El 14 d'abril

La victòria electoral del diumenge, va obrir un espai d'excepcionalitat; tothom estava alerta dels esdeveniments. Els dirigents de l'Entesa Republicana, Humbert Torres i Ricard Palacin, per Joventut, Josep Estadella, pels radicals, Epifani Belli, per la Dreta Liberal Republicana, Francesc Arqués, per Estat Català i Antoni Bergós pel Partit Catalanista Republicà es constituïren en Comitè de Salut Pública i Joventut, convertintse en el punt de referència de la ciutat i de la província. Els distints comitès republicans escampats per les diferents comarques estaven pendents de com es desenvolupaven els fets a Lleida, de la mateixa manera que els dirigents lleidatans ho estaven del que passava a Barcelona o Madrid (16).

Si el 13 va ser un dia tranquil, expectant, el 14 fou un dia de molta activitat popular i republicana. Aquella matinada, un grupet va intentar d'assaltar la presó i alliberar els empresonats que hi restaven des dels fets de desembre, sense tenir cap èxit. A mig matí, els estudiants, amb banderes catalanes i republicanes, van engegar una manifestació que es va anar incrementant a poc a poc, les botigues van anar tancant i la ciutat va prendre un caràcter festiu. La manifestació es va dirigir al

Govern Civil per tal de comunicar al governador que transmitís a Madrid el desig del poble de Lleida que el rei abdiqués.

A les comarques de Lleida, els més matiners van ser els republicans de Torres de Segre, ja que van proclamar la República a la una del migdia. A Lleida, després de dinar, la gent va fer cap a Joventut. A les 7 del vespre, es va formar una manifestació encapçalada pels nous regidors i dirigents republicans i va dirigir-se cap a l'edifici de "la Gota de la Llet", la seu provisional de l'Ajuntament; allí, a dos quarts de vuit, després d'hissar les banderes republicana i catalana, l'Humbert Torres, en nom del Comitè de Salut Pública va proclamar la República i va nomenar el doctor Salustià Estadella, alcalde de la ciutat. Després la comitiva es va dirigir cap al Palau de la Diputació, on el mateix Torres va proclamar el Doctor Bellí, president de la Institució. Mentre al balcó de Palau s'hissaven les banderes, al carrer, hom va organitzar una xera amb els símbols monàrquics arrencats dels Salons del Palau Provincial. Mentrestant, els presos havien estat alliberats i eren aclamats per la multitud que esperava davant de Joventut; el mestre Patricio Redondo, abraçat a les banderes republicana i catalana, va dirigir la paraula al públic. Algun atrevit va substituir la bandera tricolor per la vermella dels soviets, emportant-se un reny fenomenal.

El Comitè de Salut Pública va dirigir un manifest a l'opinió recavant ordre i disciplina, tot assumint a la ciutat i "regió lleidatana", "la provisional responsabilitat de poder". La veritat és que la provisionalitat d'aquest poder va durar poc; a les poques hores un telegrama del Ministeri de la Governació, de Madrid, encomanava el poder de la província al president de l'Audiència, senyor Josep Samaniego. Aquell vespre, en Ricard Palacín, que havia ocupat durant una hora el càrrec de Governa-

dor Civil, va organitzar amb elements republicans i alguns de dretes uns Vigilants de la República, que aquella nit vetllarien l'ordre ciutadà, principalment a les esglésies i cases religioses.

El dia 15, es va convertir espontàniament en festiu. A dos quarts de dozte, una imponent manifestació, aquesta vegada acompanyada per la música militar que interpretava La Marsellesa, va recórrer altra vegada el centre de la ciutat. En passar pel davant del Govern Militar, es van hissar les banderes de la República i la catalana i mentre la música arrancava amb els himnes, La Marsellesa i el de Riego, el Governador General Tarazona, abraçava totes dues banderes. Al mateix temps tant l'Estadella com en Bellí, prenien possessió dels càrrecs de mans dels seus predecessors senyors Pinell i Canela. A la tarda, es va constituir formalment l'Ajuntament; l'alcalde Estadella va obtenir 28 vots de 29 emesos. En aquesta sessió, Lluís Besa, va afirmar en nom de la Minoria d'Ordre Social:

> "Si la voluntat del poble és la suprema llei, la República per la qual haveu treballat i que ens haveu portat, l'acatem (ovació)".

El senyor Besa, com a tradicionalista, va manifestar que el goig que li produïa l'enderrocament de la monarquia liberal, era augmentat en veure l'arribada de la República acompanyada per la "gloriosa senyera barrada".

> "Els moments actuals -va concloure el senyor Besa- gairebé cal dir que ens acontenten, car la nostra aspiració era veure la instauració de les repúbliques ibèriques presidides per una gran monarquia" (17).

En conjunt, a Lleida els fets d'abril van tenir un caràcter estrictament republicà, republicà espanyol. La qüestió catalana no és que aparegués en segon lloc, al contrari, els fets

tingueren un marcat color catalanista, però els esdeveniments protagonitzats a Barcelona pel president Macià, la proclamació de la República Catalana, no van tenir cap repercussió a Lleida. I així ho reflectí la premsa.

D'aquesta, només Occident el setmanari d'Acció Catalana, semblà sensible al fet. Va ser l'única publicació lleidatana - que en els seus titulars va ressaltar la notícia de la proclamació de la República Catalana, ultra afirmar que a Madrid havia estat instaurada la República Federal Espanyola (18).

El País, que el dia 14 va publicar quatre exemplars, el número normal de quatre planes i dos suplements d'una plana, informava del triomf de la República i de la proclamació de la independència de Catalunya. El diari, que havia estat fidel als - liberals dinàstics fins la vigília (el dia 8 publicava a primera plana un article sobre els "Rasgos simpáticos del Monarca español") es va apressar a adherir-se al nou règim, bo i dient que ells sempre havien estat fidels a la voluntat popular.

El cas més significatiu fou, però, el del diari republicà La Jornada. El número del dia 15, ressaltava en els seus titulars la proclamació de la República i el gran civisme dels lleidatans. La proclamació de la República Catalana mereixia tan - sols una petita nota a la pàgina 3, menys que la constitució de l'Ajuntament de Barcelona i el dia 18 encara no havia informat de la constitució del Govern de Catalunya, mentre la que llista del Govern Provisional sortia a la primera pàgina del dia 15 (19).

El Diario de Lérida va donar una informació local bastant moderada. El dia 15, bo i reconeixent l'èxit republicà, deia - que es tractava "de una oleada fácil de explicar i difícil de detener". Les eleccions, deia, tenien, principalment a les grans

ciutats, un caràcter evidentment polític i plebiscitari que havia donat el triomf als partits republicans.

> "Los hechos son indestructibles; -deia El Diario- y lo que debe hacerse con ellos es encauzarlos por las sendas de la justicia y del orden, evitando en lo posible sus derivaciones indeseables." (20)

3.- Tres etapas constituents

Transcorreguts els dies eufòrics d'abril, el nou règim va començar a bastir una nova organització. Tres fets van succeir-se tot seguit: les eleccions per a Diputats de la Generalitat, a Corts Constituents i el plebiscit de l'Estatut.

Com a conseqüència de la instauració de la Generalitat de Catalunya, el govern Macià va convocar eleccions a la Diputació provisional de Catalunya, amb el principal objecte de redactar i aprovar un projecte d'Estatut d'Autonomia, que més tard seria sotmès al plebiscit del poble de Catalunya. Els diputats, serien elegits pels Ajuntaments i un per cadascun dels antics districtes.

Aquestes eleccions, que per a gran part del públic van passar per alt, van posar de manifest alguns problemes: la ruptura del consens republicà, ja que els radicals, degut a certes pressions de l'ERC, van retirar-se; la ruptura, també, de la solidaritat catalana, que fins aleshores havia funcionat amb el tema de l'Estatut i de l'autonomia en general, representada en la marginació de la Lliga; i per últim, i en conseqüència, l'aparició de l'Esquerra amb una certa prepotència, disposada a utilitzar a fons el poder al qual acabava d'accedir.

Les eleccions es van celebrar el diumenge 24 de maig amb els següents resultats (21):

Districte de Lleida

Ricard Palacín (ERC)	293 vots
Arnau de Ayto	5 "
En blanc	11 "

Districte de les Borges Blanques

Pere Mies (ERC)	185 vots
En blanc	4 "

Districte de Balaguer

Xavier Rubies (republicà independent)	313 vots
En blanc	3 "

Districte de la Seu d'Urgell

Bonaventura Rebés (PCR)	236 vots
Vidal Rosell	7 "

Districte de Solsona

Martí Esteve (PCR)	109 vots
Antoni Agelet (liberal)	90 "

Districte de Sort

Pere Coromines (republicà independent)	172 vots

Districte de Tremp

Josep Llarí (republicà independent)	151 vots
Carles Coromines	80 "

Districte de Viella

Josep M. España (republicà independent)	88 vots
Josep Nard Rodés	9 "

Districte de Cervera

Jaume Carbonell (independent)	124 vots

Joan Moles (ERC)	86 vots
Emili Riu	75 "

La repartidora es va fer entre l'ERC i el Partit Catalanista Republicà. D'entre els independent hi ha dues concessions al caciquisme tradicional: Josep Llarí, un republicà històric, a Tremp i Josep M. España, aviat d'ERC, a la Vall d'Aran. L'alcalde de Balaguer, Xavier Rubies era pròxim al PCR. La designació d'en Pere Coromines, que encara seria d'altres dues vegades candidat per Lleida, mai no va quedar clara del tot; hom ho atribuí a l'interès d'en Macià en fer diputat a Coromines, i aquí a Lleida, el President, podia influir de manera més decisiva; en tot cas, aquesta vegada va anar al districte del seu amic Riu Periquet, antic cacic d'aquelles terres. En Jaume Carbonell, un propietari d'Hostafrancs (Aranyó, a la Segarra), dirigent de l'IACSI i president d'Acció Rural de Cervera i al 1934 un dels patrocinadors de la CEDA a Catalunya, es va presentar com a candidat atípic impulsat per elements directius del Sindicat de Cervera; la seva acta va ser impugnada i finalment anul.lada per la Diputació provisional, pel que va ser proclamat diputat Joan Moles (22).

Al capdavall, aquestes eleccions a la Diputació provisional, sembla que no van ser preses gaire seriosament, ni per la gent, que no va participar-hi, ni se'n va assabentar gaire, ni per la classe política, perquè la seva atenció estava en les eleccions a Corts Constituents de la República. I dic això, perquè l'endemà de les eleccions, la relació de forces a Lleida era igual com si aquestes no s'haguessin produït, principalment en els rengles de l'Entesa Republicana.

Les eleccions a Corts Constituents es van presentar per al conjunt de les forces republicanes lleidatanes com la lògica

continuació de les del 12 d'abril. Es tractava, en primer lloc, de consolidar el règim republicà. L'Assemblea de centres adherits a l'ERC que va celebrar-se a Joventut el dia 25 de maig va acordar pactar amb els radicals i amb el Partit Catalanista Republicà per anar al "copo", sobre la base de quatre llocs per a l'Esquerra i un per cadascun dels altres dos grups.

L'estratègia plantejada per l'ERC era ben hàbil, ja que ultra una victòria republicana, i així es plantejava el combat, s'assegurava les majories i en repartir les minories entre dos partits republicans rivals, fins i tot oposats ideològicament, hegemonitzava el camp republicà.

Si la victòria republicana podia ser viable, ho era gràcies a la desaparició de les velles plataformes partidistes dinàstiques ensorrades durant la Dictadura, a la tradicional debilitat de la Lliga i a la habilitat per atreure's a alguns dels antics cacics de comarques o bé per neutralitzar a d'altres (com en Riu Periquet). La debilitat de les possibles alternatives es va fer patent des del moment en què cap es va decidir a lluitar per la majoria, en absència de sectors dretans decisius, tant del vell aparell dinàstic, com dels carlins i dels autoanomenats "catòlics" (Lliga Catòlica, Joventut Catòlica, El Diario de Lérida, etc.).

La Lliga Regionalista, que en un principi va proposar-se anar per majories, així ho deia El País del 18 de juny, va trobar-se amb dificultats insalvables tant a l'hora de trobar candidats (el mateix Florensa, va anunciar la seva retirada de la política) com amb un ambient poc favorable. Per fi, i a última hora, va acabar presentant dos candidats absolutament desconeguts, Joan Ferran Lamich, un propietari de Cervera i soci de l'IACSI i Jaume Filella Bragos, de Juneda i antic secretari de l'Aunós. Aquesta candidatura es va retirar, tal i com deia La

Veu de Catalunya el mateix dia 28 de juny:

> "Davant de les coaccions, de les amenaces, de la impossibilitat de la propaganda i l'organització en aquelles terres, tan mancades de comunicacions i tan abruptes en certes contrades, s'hi han vist obligats " (23).

Si els candidats de la Lliga eren uns desconeguts, en el cas del Partit Agrari de Catalunya era desconegut el Partit i lògicament els seus candidats Ramon Sostre i Maluquer i Miquel Bargués i Morera.

La candidatura del Bloc Obrer i Camperol, també només amb dos candidats, Joaquim Maurín i Víctor Colomé, no representava, tampoc, una seria amenaça a les aspiracions dels republicans de l'Entesa i així ho reconeixia La Jornada del 21 de juny, bo i afegin que més que res, les eleccions eren aprofitades pel Bloc per fer propaganda.

L'Entesa republicana tal i com havia funcionat a l'abril es va trencar. I es va trencar per diferents motius i per dos llocs: dintre la mateixa ERC i per l'abandó del Partit Catalanista Republicà, que acabaria presentant una candidatura per minories.

El sector fins aleshores d'Estat Català, va veure com cap dels seus homes era proposat pel Partit. El Comité Executiu de la Federació Lleidatana va elegir, i els centres ratificar, els noms de Macià, Torres, Palacín i Bellí. La raó argüida pels descontents era l'aplicació restrictiva del reglament de Joventut, pel que van donar-se de baixa de l'Entitat i van organitzar el Centre Republicà Federal Socialista, adherit a l'ERC. El nou centre va fer una mena de campanya soterrada, però sense cap trascendència interessant, contra l'aliança amb els radicals, els quals acusaren de fer un doble joc, a Barcelona atacant a

Macià i a l'Esquerra i a Lleida anant-hi coaligats, emparant-se en el prestigi del President.

El Partit Catalanista Republicà es debàtia almenys entre tres alternatives per a un sol lloc: l'Antoni Bergós, el candidat més representatiu del partit a Lleida i per tant el millor situat; la tossuderia d'aquest que la plaça havia de ser ocupada per una personalitat del partit de més relleu, Nicolau d'Olwer, Rovira i Virgili, Bofill i Mates o algun altre, si bé cap d'ells acceptava la candidatura; i finalment, Josep Vives i Giner, fill del compositor Amadeu Vives, que s'havia treballat l'antic districte de la Seu amb l'esperança de presentar-s'hi com a candidat (24). El més sorprenent, però, és que al final la decisió d'abandonar l'entesa republicana i d'acudir a les eleccions amb candidatura pròpia es féu aparèixer com una conseqüència de l'escissió produïda a Joventut (25). La decisió última d'intentar d'aconseguir les minories amb la candidatura de Josep Vives i Giner i Domènec Pallerola (Domènec de Bellmunt) podia respondre a múltiples raons: a un sentiment de marginació en obtenir tan sols una plaça, o a certa incompatibilitat amb els radicals (paral.lelament a la ruptura electoral els dos regidors del partit a l'Ajuntament de Lleida, Bergós i Antoni Pujades, van constituir-se en minoria, abandonant la majoria de govern que formaven amb radicals i JR); o potser a pressions de Barcelona; o encara, a les pressions d'en Macià sobre Vives i Giner perquè cedís la plaça a Pere Coromines. Al capdavall, de totes les solucions possibles, els catalanistes republicans van elegir la més dolenta: competir contra una candidatura encapçalada pel President de la Generalitat amb dos candidats desconeguts. El fracàs, ja ho he assenyalat, tan greu va ser davant l'opinió pública, com en els rengles de partit. La plaça que van deixar en la coalició republicana va ser ocupada,

d'acord amb la voluntat de Macià, per Pere Coromines.

Les eleccions es van celebrar el diumenge 28 de juny i van donar els següents resultats:

Quadre 1. Eleccions a Corts constituents (Per 100)

comarques	participació	abstenció	C. Republicana		PCR	BOC	PAC	Ll R	En blanc
			C	V	V	V	V	V	V
Garrigues	76,33	23,67	69,75	91,38	3,82	3,12	-	0,44	1,07
Noguera	76,26	23,74	61,40	80,51	13,97	7,82	0,71	1,60	0,30
Segarra	59,32	40,68	49,58	83,57	10,54	0,86	11,59	4,79	1,07
Segrià	72,77	27,23	64,22	88,25	5,22	7,69	0,59	2,28	0,34
Urgell	69,16	30,84	57,90	83,72	14,94	2,82	4,43	1,56	0,56
Regió VIII	70,76	29,24	60,57	85,48	9,69	4,46	3,46	2,13	0,66

C Per 100 sobre el Cens electoral; V Sobre el nombre de votants.
FONT: C. MIR: Evolució del comportament electoral a la Provincia de Lleida, Vol. II, p. 40.

Els resultats no van representar cap sorpresa. La Coalició Republicana va aconseguir treure tots sis diputats: Macià, Coromines, Torres, Bellí, Palacín i Estadella (Josep). Ultra la bona organització de la coalició, cadascun dels antics districtes no podien sinó votar a quatre dels sis candidats, l'èxit cal atribuir-lo tant al clima d'eufòria republicana, molt més aquí on la candidatura era encapçalada pel President Macià, com, ja ho he indicat, a la manca d'una alternativa, principalment a la dreta.

La coalició, que en el conjunt de la Regió va obtenir el 60 per 100 dels vots possibles, tan sols en una comarca, la Segarra, no va arribar a representar el 50 per 100 del cens electoral.

Aquesta comarca, també donà l'índex més baix de participació, el 59,32 per 100, que cal interpretar com un retraïment d'un electorat presumiblement de dretes; al mateix temps, és aquí on les tres alternatives a la dreta de la coalició obtingueren els millors resultats, principalment el Partit Agrari que es si

tuà com a segona força, si bé a molta distància dels guanyadors. L'experiència de la candidatura de Jaume Carbonell a la Generalitat provisional, finalment recusada, és possible que pesés a favor dels agraris.

Les Garrigues, eren, des dels temps de Solidaritat Catalana, el districte indiscutible de Macià, no és estrany, doncs, que fos aquí on la coalició obtingués el millor resultat.

Ja he assenyalat les dificultats de situar políticament la candidatura del Partit Catalanista Republicà, ja que va acabar, gràcies a la seva pròpia propaganda, com una alternativa gairebé personal als candidats republicans de la Coalició. Si bé van quedar en segona posició, no crec que es pugui considerar com un espai electoral propi, sinó que tal i com ja ha assenyalat la professora Mir, van entrar en diferents combinacions, ultra recollir un possible electorat de la Lliga, que s'havia retirat a última hora.

El Bloc no va representar efectivament un perill per a les aspiracions de la Coalició, malgrat haver fet una campanya -així ho reconeixia La Jornada del dia 30 de juny- "gens estrident i gosaríem dir plenemat constructiva i governamental". Va obtenir uns bons resultats a la Noguera i al Segrià (on van quedar en segon lloc).

La participació (70,76 per 100), sobretot si tenim en compte que la de Lleida era l'única circumscripció catalana que no comptava amb cap candidatura de dretes representativa, es pot considerar alta, per sota de les circumscripcions de Girona (79,56 per 100) i Tarragona (75,68 per 100), però per damunt de les de Barcelona-ciutat (62,10 per 100) i Barcelona-província (66,50 per 100).

El diumenge 2 d'agost el poble de Catalunya va plebiscitar

el projecte d'Estatut elaborat per la Diputació provisional; si bé, en realitat només van poder votar els homes majors de 23 anys, perquè les dones no tenien dret de vot; aquestes, però, van ser invitades, a Lleida, a Balaguer, a Tàrrega i potser en alguna altra localitat important i a l'igual que en altres llocs de Catalunya, a signar a favor de l'Estatut en unes meses instal.lades per a aquest fi. Tan sols el Bloc Obrer i Camperol va pronunciar-se contra el procés autonòmic (26); les altres forces polítiques i socials van movilitzar-se amb entusiasme a favor d'aconseguir una votació massiva del text estatutari.

Quadre 2. Plebiscit de l'Estatut (Per 100)

Circunscripcions	Participació	Abstenció	Vots afirmatius		V. Negatius	En blanc i nuls
			C	V	V	V
Barcelona	64,96	35,04	63,92	98,40	1,25	0,34
Barcelona (Provincia)	84,41	15,59	84,18	99,71	0,17	0,11
Girona	77,78	22,22	77,32	99,41	0,35	0,23
Lleida	80,41	19,59	80,20	99,74	0,19	0,05
Tarragona	77,52	22,48	77,13	99,49	0,41	0,08
Catalunya	75,61	24,39	75,06	99,26	0,54	0,18

C Per 100 sobre el Cens electoral; V Sobre el nombre de votants.
FONTS: Cens electoral, el mateix de juny de 1931: I. MOLAS: El sistema de partits, pp. 137-145; "L'escrutini del Referendum".- La Veu de Catalunya.- Núm. 10969 (7 agost 1931) p. 5.

L'alt índex de participació i la pràctica unanimitat en el vot, han estat algunes de les ombres que han planat sobre el Plebiscit. Els resultats són molt semblants a les quatre circumscripcions provincials. A la província de Lleida, en concret, els resultats van ser els següents:

Vots afirmatius	72,756
Vots negatius	145
Vots en blanc	40

No deixa de ser curiós que els resultats de la ciutat de Lleida, publicats l'endemà mateix pel diari El País, igual que

els de la ciutat de Barcelona, fossin substancialment distins - als del conjunt de Catalunya, principalment en el tema de l'abstenció.

Quadre 3. Plebiscit de l'Estatut. Ciutat de Lleida

Districtes	Cens electoral	Vots emesos	Participació Per 100	Abstenció Per 100	Vots afirmatius			V. negatius		Vots en blanc
					total	C	V	total	V	
1	2489	1684	67,65	32,35	1662	66,77	98,69	21	1,24	1
2	1434	1099	76,63	23,37	1067	74,40	97,08	27	2,45	5
3	1711	873	51,02	48,98	848	49,56	97,13	19	2,17	6
4	2253	1137	50.46	49,54	1109	49,22	97,53	27	2,37	1
5	2209	1281	57,99	42,01	1278	57,85	99,76	3	0,23	-
Total	10096	6074	60,16	39,84	5964	59,07	98,18	97	1,59	13

C Per 100 sobre el Cens electoral; V Sobre el nombre de votants.
FONTS: Pel Cens electoral: J. MONZON JOSA: De com Lleida creix, pp. 108-110; els resultats electorals del Plebiscit: El País.- Núm. 15088 (3 agosto 1931) p. 1.

Encara havia de passar un any perquè l'Estatut fos definitivament aprovat per les Corts de la República, un any ple de preocupacions i desencís. L'eufòria i l'esperança de l'agost de 1931 es van anar fonent al contacte amb les múltiples dificultats que van anar trobant al llarg de la seva trajectòria parlamentària. En conjunt, la premsa lleidatana va mantenir una tensió informativa sobre el tema estatutari al llarg de tot l'any (27).

Abans que passessin tres mesos des del plebiscit, Pla i Muntanya advertia, que l'estat d'esperit de la gent havia sofert - un notable "decandiment".

> "Potser es aviat encara -deia Pla i Muntanya- per a lliurar-se al pessimisme, però no - pot negar-se que els afers de Catalunya han perdut aquella situació privilegiada en què havien arribat"
> (...)
> "Aquell dolç somni de República Federal (...) s'ha esvaït ja totalment".

Després de referir-se al caràcter integral del nou Estat re

publicà, malgrat s'hi hagi introduït la frase "tendències federatives", afirmava Pla i Muntanya, que la nova Constitució no preveia sinó la descentralització d'algunes facultats administratives i polítiques.

> "Això -continua- no és la solució del problema de Catalunya. El nostre plet és, precisament, la reconeixença del fet biològic, històric i àdhuc espiritual per part de l'Estat (...)" (28)

Occident, el setmanari d'Acció Catalana, va ser d'entre la premsa lleidatana, qui va menar una lluita més dura en aquest sentit:

> "Catalunya no és Espanya -deia bo i comentant que la discussió de l'Estatut no rutllavaheus aquí el que ells senten potser inconscientment, el que és la seva continua obsessió. Però creuen encara que Catalunya és d'Espanya." (29)

Unes setmanes abans, el mateix Occident, afirmava que Catalunya havia de preparar-se per fer front a una mutilació essencial de l'Estatut; els diputats, deia, no estaven capacitats per acceptar-la; era, en aquest cas, tota Catalunya que havia d'assenyalar "unànimement el camí a seguir"; es pronunciava, finalment, a favor d'un front únic parlamentari català (30). Occident, tant pel caràcter independent d'en Bergós com per no compartir el partit cap responsabilitat de govern, mantingué una actitud més intransigent en defensa de l'Estatut plebiscitat pel poble de Catalunya; acusà durament a JR perquè no "sent la vibració patriòtica de l'hora que vivim i posposa el catalanisme proclamat per algún del seus homes a falses conviccions de la política local" (31).

Quan finalment les Corts van aprovar l'Estatut, al setembre de 1932, l'esdeveniment va ser saludat amb entusiasme per

la premsa republicana. Aquest estusiasme es va fer especialment patent, quan el president Azaña va visitar Lleida acompanyat de Luis Bello, president de la comissió que havia dictaminat l'Estatut, amb motiu del seu viatge a Barcelona per tal de lliurar al president Macià l'Estatut aprovat recentment. La Jornada, que no creia tornar a veure mai més una diada de tant entusiasme com la de la visita del senyor Azaña a Lleida, acabava el seu "Editoria" amb aquestes paraules:

> "Catalunya, per primera vegada compresa, tornarà cent per un. En desplegar el seu geni propi, contribuirà, com cap altre poble hispànic, a l'engrandiment de l'Estat i a l'enfortiment de la República. I en aqueixa feina, hi posarà el mateix fervor i la mateixa tenacitat que l'ha sostinguda en el camí del recobrament de les seves llibertats."

I Occident, tan crític en altres ocasions, no se n'estava de dir que,

> "Per damunt de tots els mèrits que Manuel Azaña hagi contret, els catalans admirem i agraïm la seva obra immortal de portar endavant, sense vacil.lacions, contra totes les inventives i malgrat totes les pusil.lanimitats, l'Estatut de la nostra Autonomia" (32).

La premsa de dretes, preocupats probablement per altres problemes que tenia per més greus, no va ocupar-se gaire del tema, malgrat que algunes vegades esmentés les dificultats que el tema trobava a les Corts de la República (33).

L'endemà de l'aprovació de l'Estatut, Constancius, el columnista polític habitual d'El Correo feia una anàlisi llarguíssima del nou text. L'articulista començava per afirmar que el text aprovat era un Estatut, però "no la autonomia plena a que tenemos derecho", per afegir més endavant:

> "El Estatuto votado por las Cortes, no es un reconocimiento de nuestra nacionalidad; es una concesión limitada, condicionada y con peligro de resolución de autonomía político-administrativa. No es el Estatuto que ofreció Macià; ni el que proyectó Esquerra; ni el que creyeron impondría el pacto de San Sebastián. No se reconoce la autonomía de derecho, propia, independiente de la voluntad de las Cortes, fundada en nuestra constitución histórica interna (...)".

Aquesta constitució històrica interna, és la clau en el pensament de l'editorialista d'El Correo; per a ell el restabliment de la nacionalitat catalana passava per la derogació del Decret de Nova Planta.

> "Con ello solo, Cataluña hubiera resurgido gloriosa, con toda la plenitud de vida, con toda la eficacia de gobierno que tuvo durante los siglos de su existencia autónoma; pero esta resurrección no la quieren los de Esquerra, porque la Constitución histórica de Cataluña (...) era eminentemente cristiana."

Els diputats d'Esquerra, deia, no van saber intervenir i exigir la declaració fonamental que Espanya "no es una nación única, sino una federación de nacionalidades". Malgrat tot, Constantius, creia que era "evidente" que amb l'Estatut d'autonomia s'ampliaven les competències respecte d'aquelles que va tenir la Mancomunitat, reconeixent, també, que "sin la actitud decidida, enérgica e imperante del Jefe de Gobierno el Estatuto habría naufragado totalmente" (34).

Al marge de disputes anecdòtiques i de les lògiques discrepàncies, i fins i tot més enllà dels resultats del plebiscit, que com ja he assenyalat poden ser polèmics, la realitat és que la majoria de les forces polítiques i socials van acceptar amb entusiasme el procés autonòmic en general i l'Estatut en particular.

N O T E S

(1) La Comissió Permanent va quedar constituïda pels senyors: Jordi Llorens, Pere Llusà, Julià Mangrané, Joan Florensa, Domenech Serra i Josep Pujol Manyosa; Lleida.- Núm. 113 (1 març 1930) pp, 2-3. Paradoxalment, sembla que no va haver tantes dificultats per constituir la Diputació, fins al punt que l'Antoni Vives, dirigent de Joventut, va entrar a formar-hi part, si bé en representació de la Cambra de Comerç. La nova Diputació va quedar constituïda, en representació de les Corporacions pels senyors Romà Sol, Col.legi d'Advocats; Antoni Vives, Cambra de Comerç; Francesc Sagañoles, Econòmica d'Amics del País; Lluís Olivé, Col.legi de Metges; Ignàsi Vilaplana, Cambra Agrícola; Marcel.lí Armengol, Cambra Urbana. I per part dels antics diputats, pels senyors Antoni Agelet, Josep Cabeceran, Eugeni Pol, Josep Nart, Jaume Aldomà i Pere Nobell. Un mes més tard serien nomenats President i Vice-president, els senyors Delfí Canela i Ramon Felip i Galicia. Antoni Vives, dimitiria uns mesos més tard, al novembre, protestant per la política del govern Berenguer.

(2) A. PERENYA: "Comentari a l'entorn d'un nou partit republicà".- Lleida.- Núm. 104 (25 setembre 1929), pp. 4-6.

(3) "Commemoració de l'11 de febrer a Lleida".- Ibid.- Núm. 112 (25 febrer 1930), pp. 2-5

(4) "Toc d'atenció".- Ibid.- Núm. 118 (5 abril 1930), pp. 1-2. R. BARQUER: "El front únic" i "Les esquerres i Lleida".- Ibid.- Núms. 114 (8 març 1930), p. 6 i 125 (24 maig 1930).

(5) E. MOLA: Lo que yo supe..., pp. 122, 155, 164 i 263; Tem-

pestad, calma, intriga i crisis, p. 120. "Catalanes revolucionarios. Interviu con D. José Benavent, hijo de Lérida revolucionaria".- El País.- Núm. 15022 (15 mayo 1931), p. 1, és la reproducció d'un interviu publicat originalment al periòdic de Còrdova, Política, per L. Sainz de Morales; el doctor Benavent, explica les connexions del comitè de Lleida amb Madrid i Jaca i com ell mateix es va traslladar a Jaca per tal d'aturar la sublevació "que podia traer -diu- una inacción forzosa por parte de importantes núcleos revolucionarios". Vegeu també, TOMAS PAMIES: Testament a Praga, pp. 105-106, diu que de Balaguer hi eren cinc homes i tres pistoles, esperant que arribessin les tropes d'en Galán i que a la presó hi van anar a parar vuitanta-dos, en Pamies i els seus companys balaguerins no van ser empresonats fins gairebé un mes més tard dels fets. En F. DE SOLA CAÑIZARES: El moviment revolucionari, trobem també diferents referències del paper que s'assignava a Lleida, principalment en el projecte Maura de sublevació que finalment no va portar-se a terme a causa principalment que els fets de Jaca van precipitar els esdeveniments; en aquests plans, el general Lopez Ochoa era el responsable de sublevar la guarnició de Lleida; De Solà, afirma també que el comitè de Lleida connectava directament amb el comitè central, a Madrid.

(6) "Movimiento revolucionario 1930".- AHN (Madrid). Gobernación, legajo 42 A Nº 15. "La vaga a Balaguer".- Pla i Muntanya.- Núm. 145 (20 desembre 1930) pp. 3-5 i "Aniversari" Ibid.- Núm. 170 (14 desembre 1931), p. 6. "Repercusions de Jaca".- L'Espurna (1 gener 1930). "La pasada huelga general".- El País.- Núm. 14902 (19 desembre 1930), pp. 1-2; El País, que va deixar de publicar-se entre el 13 i el 19

de desembre, va fer una informació molt governamental dels fets de Lleida, elogiant "la cordura" de les autoritats civils i militars i dient que l'estat de guerra es va proclamar per acord de la Junta d'Ordre Públic; segons aquest mateix diari, "la favorable situación de Lérida hizo a bien seguro que los elementos perturbadores, la escogiesen como centro donde había de hacerse fuerte el movimiento revolucionario".

(7) "Crónicas leridanas. De cara al esdevenidor. Altesa de mires, coherència i acció".- El Diario de Lérida.- Núm. 14854 (21 febrero 1931), p. 3. "Editorial. La Solució".- La Jornada.- Núm. 112 (17 febrer 1931), p. 1.

(8) Durant la seva estada a Lleida, el senyor Macià va afirmar a la pregunta de si s'anava a la creació d'un gran partit català; "Aquest partit ja fa anys que està estructurat, sota el nom d'Estat Català". "Una estona de conversa amb Francesc Macià".- Occident.- Núm. 1 (14 març 1931), p. 3.

(9) Ibid.- Núm. 3 (28 març 1931), p. 4.

(10) "Eleccions municipals. Per Catalunya i per la República", manifest signat a Lleida el dia 1 d'abril de 1931 per Francesc Macià, Humbert Torres, Josep Estadella, Epifani Bellí, Francesc Arqués, Enric Arderiu i Ricard Palacín. Occident. Núm. 4 (4 abril 1931), p. 4. "L'Editorial" de La Jornada del 15 d'abril, insistia sobre aquesta mateixa qüestió: - "No es tracta pas, únicament d'administració. Hi ha, compresa, en la lluita que s'acosta, una afirmació d'ideal. Hi ha una tria a fer: llibertat dret i justícia d'una banda, i de l'altra repressió, impunitat i dictadura camuflada".

comptar vots. Les eleccions van posar de manifest una cosa que ja era al carrer: la incapacitat del règim per superar la crisi oberta a la caiguda de la Dictadura. Les dificultats que va tenir el govern Aznar per trobar una sortida negociada a la crisi oberta per les eleccions, - la indiferència d'algunes de les institucions de l'Estat i d'amplis sectors de l'opinió conservadora davant la -- previsible caiguda de la monarquia, no fan sinó corroborar aquesta incapacitat. Les memòries del general Mola, amb totes les prevencions amb què cal considerar sempre aquesta mena d'obres, és un testimoni fins i tot patètic de la manca de base del règim i de la incapacitat de molts dels seus dirigents.

(15) "Las elecciones del domingo en Lérida".- El Diario de Lérida.- Núm. 14895 (14 abril 1931). p. 1. La necessitat de l'apostolat social, apareix després de cada situació traumàtica per a la dreta; és una reflexió a mig camí entre - la mala consciència i la convicció -al capdavall sempre traïda- en la puresa de la pròpia doctrina.

(16) E. Mola, assenyala, que en aquells dies d'abril les capitals de província "pese al criterio sustentado por algunos políticos, ejercían una decisiva influencia sobre la población rural", El derrumbamiento de la monarquia, p. 161.

(17) "La festa de la proclamació de la República a Lleida".- La Jornada.- Núm. 160 (17 abril 1931), p. 1.

(18) Occident.- Núm. 6 (18 abril 1931), p. 1; en el número següent, del dia 25, continua parlant d'Estat Català (no de la Generalitat) i de República Federal.

(19) P. Gabriel, ha posat de relleu la manca de concreció i de suport polític que va viure la República catalana, i que ell atribueix principalment a la decisió personal de Macià; una altra cosa és que l'actitud del President no fos decisiva a l'hora d'assegurar l'autonomia. P. GABRIEL: Introducció a F. SOLDEVILA: Història de la proclamació de la República.

(20) "Del momento político. Ante las posibles deribaciones de la jornada del domingo".- El Diario de Lérida.- Núm. 14896 (15 abril 1931), p. 1.

(21) Per als resultats, Occident.- Núm. 12 (30 maig 1931) i El Diario de Lérida.- Núm. 14929 (26 maig 1931), p. 1.

(22) R. VIDAL DE MONTPALAU: "Carta oberta al nostre diputat a la Generalitat de Catalunya (pesi a qui pesi) en Jaume Carbonell". El Sindicat.- Núm. 132 (maig 1931) pp. 6-8. Vidal tracta de presentar al candidat segarrenc com una alternativa a la política d'ofici; així, podem llegir: "Enfront d'aquella majoria de diputats barcelonins que treballaran per xuclar la vida de la resta de Catalunya, recordeu sovint el vostre poble d'Hostafranchs, recordeu que són a centenars els pobles de Catalunya que encara estan pitjor, que estan mancats d'escoles, de carreteres, de tota mena de mitjans de viure com cal en els temps moderns."

(23) La Veu de Catalunya.- Núm. 10935 (28 juny 1931), p. 4. Penso que les dificultats, sense negar un cert ambient per part del públic republicà, venien més de les pròpies debilitats, fins i tot de les dels propis candidats, que no de coaccions i amenaces com diu La Veu.

(24) Sobre la candidatura de Josep Vives i Giner, vegeu: P. COROMINES: Diaris, Vol. III, principalment les pp. 22-24. La versió de J. VIVES GINER: "Lletra oberta".- Occident.- Núm. 15 (20 juny 1931), p. 8.

(25) El titular d'Occident.- Núm. 15 (20 juny 1931), p. 5, resumia perfectament la posició del partit: "L'entesa republicana de Lleida, integrada per tots els partits republicans, s'ha desfet degut que dintre de "Joventut Republicana" s'és produïda una escissió de gran importància i d'elements qualificadíssims dintre les esquerres que presideix el patrici Francesc Macià, motivant que "Acció Catalana Republicana" vagi a la lluita desentenent-se per complet d'una entesa que havia de comprendre tots els sectors republicans".

(26) Un any més tard, mentre es discutia l'Estatut a Madrid, el portaveu del BOC, publicava un article de Josep Buiria sobre el tema estatuari, on deia, que l'Estatut havia vingut a substituir a la República de Catalunya que havia estat assassinada "a sang freda", per por al proletariat revolucionari. "Els responsables directes d'aquesta claudicació vergonyosa han estat, són, els homes que aquells moments, el poble cec de visió política, diposità llur confiança. Macià i tota la cohort que l'envolta han traicionat les aspiracions de Catalunya". "L'Estatut -afegeix encara Buiria- serà la més degradant humiliació que podia fer-se a la dignitat d'un poble". J. BUIRIA: L'Estatut".- Avant.- Núm. 4 (22 juliol 1932), p. 1. El Bloc, però, va recomanar, per motius tàctics, votar a favor de l'Estatut; vegeu, F. BONAMUSA: El Bloc Obrer i Camperol, pp. 300-301.

(27) D'entre les diferents informacions que sobre el tema s'a naven publicant val a destacar les cròniques que sobre la marxa de la discussió parlamentària anava fent el doctor Torres a La Jornada.

(28) "Decandiment".- Pla i Muntanya.- Núm. 167 (26 octubre 1931) pp. 3-4.

(29) "El separatisme espanyol".- Occident.- núm. 67 (18 juny 1932), p. 1.

(30) "El deure ineludible".- Ibid.- Núm. 61 (7 maig 1932), p.1.

(31) En concret, acusava a JR de cedir massa a les pressions dels radicals; en particular es refereix a la negativa de Joventut de fer del 14 d'abril de 1932 una diada d'afirmació catalana, de cara a donar suport a la discussió de l'Estatut. "Tutela vergonyosa".- Ibid.- Núm. 58 (16 abril 1932), p. 1. Una situació semblant es va produir amb motiu d'una manifestació que amb aquesta mateixa intenció va organitzar l'ajuntament de Lleida el diumenge dia 24 d'abril; la manifestació va ser un fracàs; Occident, culpà a l'ajuntament de poc interès. "Una manifestació i un fracàs".- Núm. 60 (30 abril 1932), p. 6; de la mateixa manera va expressar-se Crítica: "El fracàs de la manifestació pro-Estatut".- Núm. 29 (28 abril 1932), p. 4.

(32) La Jornada.- Núm. 290 (4 octubre 1932), p. 1. " Salut a Manuel Azaña".- Occident.- Núm. 81 (26 setembre 1932), p. 1. El País, va publicar el dia 27 de setembre un extraordinari de 23 pàgines; en la primera plana i sota el títol "Lleida als defensors de Catalunya", hi havia les fotografies d'Alcalà Zamora, Macià, Azaña i Luis Bello.

(33) El Correo del dia 9 d'agost, la vigília de la sublevació del general Sanjurjo, fa referència a les dificultats que l'Estatut trobava a Madrid, bo i assenyalant que no venien de part dels monàrquics. Lo Pregoner, de Bellpuig, després d'assenyalar que es feia una obstrucció descarada a l'Estatut, es preguntava: "Com queda la campanya aquella que havia de concedir nostra autonomia en venir la República?".- "La política".- Núm. 288 (17 juliol 1932), p. 7.

(34) CONSTANTIUS: "Del momento político. El Estatuto de Cataluña". El Correo.- Núm. 367 (10 septiembre 1932), p. 1.

CAPITOL VIII

UN COMBAT IDEOLÒGIC: LA QÜESTIÓ RELIGIOSA I ESCOLAR

1.- La qüestió religiosa

L'anticlericalisme entès d'una manera genèrica i àmplia, la Gran Enciclopèdia Catalana el defineix com "designació de diverses activitats, tendències o idees, àdhuc contradictòries, que comprenen des de la crítica de persones o institucions -- eclesiàstiques fins a atacs directes contra la mateixa religió", apareix en gairebé tots els moviments polítics de caire democràtic dels segles XIX i primer terç del XX, tant a Catalunya com arreu d'Espanya, igual que a la majoria dels països catòlics. Tot plegat va anar creant en la cultura (subcultura, si voleu) política de l'esquerra uns comportaments arreladament anticlericals i fins a cert punt malaltissos, en el sentit de malmetre objectius i esforços. No podem aquí resseguir el procés pel qual des d'un costat i altre -clericals i anticlericals- van anar mantenint el foc (sagrat) d'un dels enfrontaments més estèrils de la nostra història contemporània (1).

Ja assenyalava més amunt que l'anticlericalisme no tenia un significat unívoc i que la seva manera de manifestar-se era també pluralista. Ara bé, l'anticlericalisme no es defineix, tot sovint, per ell mateix, sinó que des de l'altra banda se li atribueix qualsevol actitud discrepant. La democràcia moderna, fonamentada en el sufragi universal, implica un procés de secularització, de la mateixa manera que implica el pluralisme polític i ideològic. No podem, per tant, confondre els termes. Una cosa és la secularització democràtica del poder (sintetitzada en la separació entre l'estat i l'església) i la discrepància legítima (del pensament i de la pràctica social), i una altra, molt diferent, és la discriminació sectària, la burla o la persecució. Diguem per endavant que durant els anys republicans no es va filar tan prim, i que si per una banda, al costat

d'unes aspiracions justes i legítimes, van existir actituds - prepotents i antidemocràtiques, de l'altra, de la catòlica, - freqüentment es van confondre, voluntàriament o involuntàriament els termes i van veure tan sols un atac indiscriminat a les seves creences i pràctiques.

Des de tres aspectes distints enfocarem aquests temes: - des de l'ideològic, des de l'institucional i des de la pràctica social. Hi ha encara un altre tema que per la seva importància mereix un tractament diferenciat: la qüestió escolar.

En el camp republicà, qui més teoritzà sobre aquests temes van ser les publicacions de Joventut Republicana, sens dubte sota l'influència del doctor Torres, home molt capficat per aquestes qüestions, tant des de la vessant política com des de la filosòfica (2).

La rèplica de Lleida, del 25 de febrer de 1929, a un editorial de La Nau, de Barcelona, signat per Rovira i Virgili, - sintetitza en quatre punts el pensament del portaveu oficiós de Joventut sobre l'anomenada qüestió religiosa: primer, "no som antirreligiosos"; dos, "creiem plenament compatible el liberalisme amb una concepció religiosa del món", és més, "no - sols això, sinó que, creient necessària la meditació freqüent d'aquestes coses, a fi de preservar l'esperit de tota eventual claudicació"; tres, "entenem incompatible el liberalisme amb tota concepció religiosa dogmàtica", ja que el dogmàtic, es - veu "fatalment" menat "a atribuir a la seva veritat, tots els privilegis" i per tant va cap a la intolerància; i quatre, i com a conseqüència, el liberal ha de "donar-los", (als dogmàtics), com a enemics perillosíssims que són, el tracte tan respectuós i humà que es vulgui, però a la fi, arma al braç, tracte d'enemics" (3).

Si els tres primers punts encaixen perfectament amb les posicions del doctor Torres, serà principalment el quart el que decidirà la política de Joventut, tant la municipal com la general, i que es manifestarà principalment en el suport de l'entitat a la política religiosa del primer bieni: Constitució de la República, Llei de Congregacions Religioses, expulsió dels jesuïtes, etc. No tinc cap dubte que aquest enfocament comptava amb el suport de la majoria dels afiliats (4).

Per a Crítica, el portaveu del Centre Republicà Federal Socialista ("la petera") a les constituents se'ls presentava dos camins per bastir un nou règim "el federalisme en l'ordre polític i el laicisme en l'ordre social". L'afirmació és greu i ens revel.la el lloc que aquesta qüestió ocupava en l'escala de valors d'alguns republicans. Ara bé, la mateixa Crítica, manifestava un nou nivell d'interpretació del problema religiós, que de ben segur reflectia l'opinió d'amplis sectors republicans:

> "Al nostre entendre tots els esporuguiments, tots els descentraments deriven de la manca de convenciment que no es tracta pas d'una qüestió "religiosa" sinó d'una qüestió "clerical", es tracta d'una qüestió d'interessos materials que ara hom vol camuflar amb consideracions de caire sentimental o de respecte a la consciència aliena" (5)

El tema del pressupost, és clar, va fer córrer molta tinta, tant pel que significava de desvinculació entre església i Estat com pel que significava de desafiament a la generositat dels catòlics.

> "Ara, -deia La Jornada-, els catòlics, tindran la quantitat de religió que es mereixen. A pagar, a pagar. Però ja cal que els bisbes aprètin, perquè ens sembla que molts dels suposats creients, s'estimen més els seus

> diners ben guardats que no pas la institució divina que presideix i governa el Papa de Roma" (6).

Quan l'any 1934, el govern de centre-dreta tornà la paga al clergat, La Jornada tornà a la càrrega; comentant a les seves pàgines una pastoral del bisbe de Madrid-Alcalà, en la qual aquest sortia al pas dels catòlics que plantejaven si de nou es podien desentendre de contribuir al manteniment del culte, deia:

> "Ací teniu -deia La Jornada- retratat el fervor religiós d'aqueixos catòlics. Ací apareix en tota la seva cruesa la seva poca fe i la seva migrada caritat" (7).

La producció més original i extensa entre els rengles de l'obrerisme esquerrà sobre aquests temes, va ser l'opuscle de Santiago Palacín: La Religión es el opio del pueblo. Palacín, aleshores dirigent del BOC, havia estudiat en el Convent dels Missioners del Cor de Maria de Barbastre, el que li donava certa soltura en el maneig de la Bíblia i uns coneixements de cultura eclesiàstica suficients per passar per un expert i utilitzar-los amb èxit en el míting. En Palacín, com a materialista conseqüent, no arremetia solament contra l'església, sinó en primer lloc contra la religió, el que li estalviava evangelitzar els professionals de l'Evangeli, costum, per altra banda, molt estès entre sectors esquerrans i anticlericals de l'època; malgrat tot, aquests antecedents no evitaven a l'autor de caure en la confusió entre religió i església. En els dos primers punts, arremetia contra la religió, com a suport del capitalisme i contra el que podem considerar arrels més profundes del fenomen religiós: "Dios ha sido creado por los hombres". En el tercer capítol tractava de posar al descobert les "tonterías, estupideces y perversidad" de la Bíblia. En els restants, fins a set, abordava més directament temes relacionats amb l'església catò-

lica, i dels quals en destacava tres: el control que el clergat exercia sobre les famílies a través de la dona i el confessionari; el compromís de l'església (i de la religió) amb el feixisme, entès com l'últim refugi d'una societat caduca i ferida de mort; i per últim, la política religiosa de la república, la qual considerava errònia, precisament per la debilitat manifestada front l'església:

> "El pueblo creía que al derrumbar la monarquía se desquiciaba también la Iglesia en la que veía un enemigo histórico, cuya opresión brutal experimentaba tantos siglos
> (...)
> El deber del Gobierno era desarmar prácticamente a la Iglesia y reduciría a un fuero rigurosamente privado porque no debía ignorar que el clero se convertiría en un activo colaborador de la contrarrevolución.
> Sin embargo ello no fue así, antes por el contrario se concedió audiencia al Nuncio Monseñor Tedeschini y se arregló la cuestión".

La confusió ja assenyalada entre religió i església es trasllada, és clar, al terreny pràctic; a l'obligació moral de combatre ideològicament tota religió s'hi suma l'obligació política de combatre l'església com a organització. En resum, el "fuero rigurosamente privado" quedarà força compromès (8).

Per a la dreta política, amb expressió pròpia, la qüestió religiosa era indestriable. No es tractava de discutir unes lleis sinó la fonamentació secular que el liberalisme introdueix en la democràcia moderna i que ha estat la causa de la ruïna moral; deia El Diario de Lérida:

> "Una vez cegados por el materialismo, para estos ciudadanos (es referix explícitament als nens, a les dones i als obrers) no hay ni Dios ni alma, ni inmortalidad, ni justicia, ni derecho. En sus conciencies no hay manera de fundamentar la Religión ni la Moral. Para

ellos no hay en el mundo otra cosa que materia y fuerza" (9).

El Correo, era encara més explícit, quan, comentant les mesures que el govern havia pres després dels fets d'octubre de 1934 i les causes que havien dut a la revolució a Astúries, afirmava que:

> "Generalizando más, la causa primera de de la depravación social es el ateísmo, con su modalidad denominada laicismo, que al emancipar a los hombres de la autoridad de Dios, les entrega a merced de todas las pasiones, de todas las arbitrariedades, de todas las sugestiones criminosas, que al apagar en los corazones el amor, les prende el fuego del odio" (10).

No existia més alternativa real que la reconstrucció espiritual a partir d'una concepció catòlica -però que en el fons és teocràtica- de la societat, l'única solució a la qüestió (guerra) religiosa era restituir el catolicisme com a única concepció del món i de la societat i per tant de la moral, de les lleis i dels costums.

La lluita era llarga, i aquella situació, no era sinó una anècdota més en el combat quasi etern entre el bé i el mal:

> "Desde Nerón está entablada una lucha constante contra Cristo, Dios y Señor Nuestro, contra la doctrina divina, contra la Iglesia, contra los sacerdotes, contra las órdenes religiosas y contra sus fieles seguidores" (11).

Aquest caràcter indestriable de la qüestió religiosa quedà també reflectit en la premsa, en termes generals menys ultramuntana que la de Lleida, d'Acció Social Popular, quan atribueix al laicisme el caràcter d'"enemic formidable i que els resumeix tots". Després d'enumerar a "la Religió, la família, la propie-

tat privada, la dignificació del treball, l'educació cristiana de la joventut en les escoles" com a valors bàsics de la societat, afirmava que:

> "tots convenim que aquests postulats si es descarten en les manifestacions de la nostra vida quotidiana ja podem dir que res en queda de la civilització cristiana". (12).

No és viable, per tant, una política secularitzadora, que no pretengui "ofegar el catolicisme" i "la desaparició del sentiment religiós" i al capdavall, no hi ha més tria que entre el cristianisme o el comunisme:

> "Tot el que no sigui actuar segons els principis cristians, és engreixar la revolta soviètica" (13).

Des d'aquests pressupostos era pràcticament impossible entenimentt i l'oposició catòlica era frontal, tant a l'obra legislativa i governamental (que certament duia una intencionalitat discriminatòria), com al procés de secularització; tant de la vida civil com dels costums (14).

Certes mesures preses des de les institucions governades pels republicans i la sensació d'impunitat que semblaven gaudir moltes de les agressions anònimes contra l'església en general, anirien creant un sentiment de marginació i greuge comparatiu entre la ciutadania catòlica, ambient que a la llarga seria capitalitzat pels sectors catòlics més integristes i intransigents, també fàcilment disposats a la provocació. Aquestes provocacions, encaminades principalment a obstruir l'exercici dels drets democràtics per part dels catòlics com a col.lectivitat, es van traduir principalment en freqüents prohibicions d'actes públics, principalment de processons (15), però també d'altres actes, com per exemple un aplec d'Eixerits (organització de catecisme) que s'havia de celebrar al Palau d'Anglesola al març de 1933. Va ha

ver també freqüents destruccions, anònimes gairebé sempre, de símbols religiosos presents al carrer, principalment les famoses creus de terme, així com agressions a edificis i institucions religioses, com per exemple l'assalt a l'escola parroquial de la Santa Creu de Bellpuig o contra la casa i l'església parroquial d'Alpicat, per part d'un grup de joves, amb l'intenció d'impedir els cultes de la Setmana Santa, sembla que en revenja perquè les noies havien boicotejat el ball durant els diumenges de quaresma (16).

Qëstió a part és el problema creat a Lleida al voltant de la supressió de la creu en els cotxes mortuoris. Aquesta va ser una decissió del primer ajuntament republicà format per radicals i Joventut i que va portar cua, no només en l'opinió ciutadana, sinó de portes endins, ja que la minoria radical canviaria d'opinió quatre mesos després i les coses tornarien al seu lloc; fins que una altra minoria, en aquells moments afiliats a la Unió Socialista, es reincorporaren al ple municipal i es tornà a treure la creu. El desgast polític de tant posar i treure va ser més que considerable. Si per als republicans i socialistes la supressió de la creu era un símbol de la separació entre Església i Estat, confonent el que era un símbol d'identificació cultural, més enllà de la identificació religiosa, en un combat polític; per a la minoria catòlica la seva defensa es va convertir en una defensa de la llibertat, oblidant, ai! que quan havien estat majoria, i no en feia pas tants anys, no havien sabut defensar la llibertat amb tant ardor (17). La polèmica va ser agra, i si per la gent de El Correo, el sol fet de la seva existència ja era un triomf:

> "Ayer la Cruz mereció la atención de todos los concejales de nuestro Ayuntamiento, la obsesión de la Cruz impulsó a todos y los congregó para tratar de Ella";

els republicans no s'estaven d'anar més enllà del que era prudent:

"Si l'exorca monarquia
tants segles va governar
amb la doble tirania
de l'exèrcit i l'altar.
Just és que la democràcia
es rigui dels vells trofeus
i en aquests moments de gràcia
no vulgui sabres ni creus"

o adoctrinant -no faltaria més!- els devots:

"La creu amigues beates
és símbol de pau i amor
lluint damunt vostres bates
és banderí de rencor" (18)

L'església, des d'una història mil.lenària, ha anat penetrant en el cos social, i més enllà del sistema de creences -- que li són pròpies i de l'autoorganització dels fidels, i també del poder, i no només econòmic, que ha generat al llarg dels anys, s'ha constituït en un element principal de legitimitat i de cohesió social. La vida de la gent passava, amb poques ex-- cepcions, per l'església: la festa del naixement era la del bateig; el matrimoni eclesiàstic, significava no tan sols una legitimitat social sinó també legal (fins la proclamació de la - República el registre civil no contemplava la possibilitat d'un matrimoni no canònic, malgrat se'n donessin) i el ritu de la - mort, no cal dir-ho, era monopolitzat pel clergat. Però la vida social experimentava un procés semblant, no era solament que el cicle de l'any girés entorn de la litúrgia i que les festes de cada poble fossin presidides per la festa religiosa, sinó també que les confraries, de base eclesiàstica, recordem per exemple la de Llauradors de Lleida i l'autoritat que tenia sobre - els recs, germandats i institucions particulars, existien arreu. No cal dir que les investigacions sobre totes aquestes institu

cions estan per encetar, ni cal insistir, tampoc, en el seu interès.

La lluita per la secularització de la vida civil i dels costums va ser també tensa i si en altres qüestions els catòlics van ser víctimes de la prepotència que a vegades dóna el poder, aquí van reaccionar amb l'arrogància que a vegades dóna el ser majoria. Si prohibir una processó és un abús d'autoritat i la inculcació d'un dret democràtic, els insults grollers dels qui se senten majoria, no és una contribució ni a la tolerància ni a la llibertat que diuen defensar. Trobaríem en la premsa de l'època una copiosa literatura, grollera, contra els dissidents civils de les pràctiques (batejos, casaments i enterraments, principalment) i tradicions (abstinències, balls quaresmals, etc.) religioses.

Les inscripcions al Registre Civil sense passar per la vicaria es van convertir en notícia freqüent. És clar que es fa difícil quantificar a uns i altres, però el fet que una cerimònia civil fos notícia, sobretot a les pàgines republicanes, ens ha de fer pensar que eren una excepció (19). Mentre els batejos i matrimonis civils no van comportar més problema que la música que hi abocaven els republicans i la ironia i el sarcasme dels catòlics, els enterraments es van convertir en freqüent font de conflictes des del moment que es va disposar que el difunt havia d'haver deixat disposat que volia un enterrament eclesiàstic; l'aplicació autoritària per part d'algun alcalde, d'aquesta normativa va acabar que fos enterrat pel civil algun <u>catòlic pràctic</u>, com deien aleshores. La municipalització dels cementiris tampoc va ser ben acollida per la premsa de dretes, <u>El Correo</u>, després de qualificar el projecte de "<u>sacrílego, impío y sectario</u>", afirmava que amb la mesura,

"(...) sólo se lograrà la unión material

> de los cadáveres; porque las almas de los fieles estarán separadas por un abismo infinito de las de los impíos: aquellas en el cielo y éstas en los infiernos" (20).

I alguna que altra vegada, algun capellà intransigent, com el de Granyena de les Garrigues, va acabar prococant la intervenció governativa perquè es negava a deixar enterrar un difunt que havia tingut cerimònia civil.

Els republicans s'esforçaven en dignificar la cerimònia civil, treien la bandera del Centre, la banda municipal i de vegades aportaven la presidència d'algun diputat o prohom, esforç que de vegades no deixà de crear una situació un xic contradictòria i pintoresca, com una vegada que a Menarguens, segons el corresponsal de torn, el diputat Sauret "en acomiadar el dol adreçà la paraula donant una sentida plàtica". La premsa de dretes, per la seva banda, s'esforçava en caricaturitzar aquests actes insultant els seus protagonistes i ridiculitzant els homes que els popularitzaven, ja fos anomenant el doctor Torres, un dels protagonistes més decidits, mossèn Humberto, ja insinuant que més d'un diputat es treia un jornal presidint casoris i enterraments. Coincidint, així, uns a i altres en el rerafons monetari de la litúrgia, religiosa o civil. D'altres vegades, la premsa de dretes no anava per les branques i acudia a exemples esgarrifosos i actuals de la intervenció divina -generalment alguna mort repentina- contra algun protagonista de burles i xèrinoles contra la religió i les seves cerimònies.

Ens hem d'ocupar també de certs canvis en els costums. És natural que l'ambient i les pressions socials donin als actes i als costums un significat distint del que objectivament tenen. De ben segur que en certs ambients del republicanisme i de l'esquerra obrera existia un ànim de provocació i també es veritat que en certs ambients catòlics existia una disposició d'ànim -

fàcil a sentir-se ofesos i ultratjats. Vull dir que si la prohibició, per exemple, d'una processó en un Estat democràtic és una agressió a un dret reconegut, qualificar un ball del Divendres Sant d'"orgia" i recórrer a tota la influència que es posseix fins a prohibir-lo, no és sinó creure que els altres han de pensar i creure igual que ells mateixos. Els balls de quaresma i carnestoltes es convertiren en un combat anual, entre uns i altres; mentre els Cercles més o menys republicans els organitzaven, els catòlics replicaven amb un "Triduum de desgreuge" o buscant que el públic, preferentment el femení, no hi acudís. Fins i tot la platja de Balaguer, vora el riu Segre, es convertí en disputa, quan a partir de l'estiu de 1931 començar a acudir-hi algunes senyoretes amb gran escàndol d'alguns. El "Divino impaciente", que es representà al Teatre Victòria de Lleida per l'abril de 1934, es convertí, igual que en molts altres llocs, en un acte de reafirmació dretana, tant en el teatre com en la premsa. Ara bé, en una cosa si van posar-se d'acord en no prendre's al peu de la lletra la supressió, pel govern de la República, d'algunes festes religioses. Així ho recollia en Pep de Rufea, amb motiu de la festa de la Immaculada de l'any 1932, "divertir-se honestament, deia, no està renyit amb cap religió ni amb cap precepte legal", per acabar amb aquesta estrofa:

"La República ens ha tret
molta festa religiosa
però el poble fa el distret
i les fa amb cara joiosa" (21)

L'anticlericalisme groller, i tot sovint violent, apareixia de manera intermitent en la vida social d'aquest país; malgrat que planà com una amenaça en l'ambient dels anys trenta, la veritat és que rellegint la premsa lleidatana de l'època, no es troba en les seves pàgines ni una campanya anticlerical

ni tampoc cap defensa que faci pensar que la campanya existís (22). Això no vol dir que en als diaris republicans no trobem de tant en tant certes referències al clergat, principalment a la bona vida que s'atribuia a certs sectors d'aquest; referint-se al xalet del Campos, lloc habitual de passeig per als lleidatans, el versaire Pep de Rufea escrivia:

> "El xalet del cafè, és la sagristia
> per beure i fumar
> després de treballar mig hora al dia
> el Cos Capitular".

La campanya anticlerical picava fort si algun membre del clergat es veia embolicat amb afers de la Justícia, sobretot quan es podia barrejar amb alguna cosa picant, que es diu. D'altra banda, sorprendrà a tothom que segueixi la premsa de l'època, el que no s'incidís en el tema -tan fàcil!- de les propietats del clergat catedralici (23).

2.- La qüestió escolar

Dos objectius van proposar-se cobrir els primers governs de la República: fer arribar l'escola a tots els sectors socials, preferentment a aquells que fins aleshores havien restat més abandonats; i reformar-la. Aquesta última qüestió, principalment el tema del laicisme i l'expressa prohibició constitucional d'exercir l'ensenyança a les ordres religioses, va convertir la qüestió escolar en un dels problemes més enverinats (24).

Les xifres de les quals disposem sobre la qüestió escolar no són el complertes que desitjaríem i fins i tot arriven a ser contradictòries. El fet que no existeixin dades -ni aproximatives- de l'ensenyament privat no depenent de les congregacions religioses, fa impossible determinar una qüestió fonamental: el grau d'escolarització o dit d'una altra manera, quants

nens no tenien plaça escolar. El fet que tampoc disposem de dades sobre població en edat escolar d'abans de 1931 fa impossible precisar l'obra de la República en una qüestió important: la reducció del dèficit escolar, un dels temes del qual més satisfets estaven els polítics republicans i que tradicionalment se'ls reconeix. Si ens cenyim ara a les comarques -i a la província també- lleidatanes podem avençar que l'escola era present a gairebé tots els pobles, i que per tant, no se'ns planteja tant un problema de desescolarització important -potser amb l'excepció de Lleida ciutat- com de qualitat de l'ensenyament.

Quadre 1. Situació escolar a la Provincia de Lleida

	Escoles Nacionals							Escoles Congregacions Religioses			
	alumnes matriculats		nombre escoles			nombre mestres		alumnes matriculats		nombre escoles	
any	nens	nenes	nens	nenes	mixtes	homes	dones	nens	nenes	nens	nenes
1927	16079	15595	191	201	327	387	390	4774	5467	--	--
1932	22362	17597	225	202	332	523	488	2341	4882	19	53
1933	18343	17139	226	233	242	490	486	--	--	--	--

FONTS: Per a 1927: Anuario estadístico de España, 1928 i Memoria de la provincia de Lérida, 1929. Per a 1932-1933: ensenyament oficial: Anuario estadístico de España, 1934; ensenyament religios: Anuario estadístico de España, 1932-33.

A la província de Lleida, l'any 1932, l'anomenada escola nacional absorbia el 63,76 per 100 dels nens escolaritzats; la xifra és molt alta, sobretot si tenim en compte que en el conjunt espanyol aquesta xifra era del 51,67 per 100 (25). Excluint 25 graduades de nens i 21 de nenes, la pràctica totalitat de l'escola nacional era unitària i encara un grup molt important, mixtes.

L'ensenyament regit per les Congregacions religioses, el mateix any de 1932, absorbia el 11,52 per 100 de la població escolaritzada, una mica -el 16,35 per 100- més extensa entre les nenes. A la Regió VIII, de col.legis de nens regits per or

dres religioses n'hi havia a Tàrrega i Balaguer (Escoles Pies), a Mollerussa, Agramunt, Ponts, Guissona (Germans de les Escoles Cristianes), a Borges Blanques (PP. Caputxins) i a Lleida (Germans Maristes, dos col.legis i PP. Mercedaris). (26). De col.legis de nenes n'hi havia a Borges, Granadella, Juncosa, Juneda, Torregrossa, Arbeca, Cervià, Espluga Calba i Granyena, a les Garrigues; a Linyola, Penelles (tres col.legis: al Castell del Remei, a Granja de Sant Vicenç i a Ferrer), Balaguer, Termens, Ponts, Artesa de Segre, Os de Balaguer i Camarasa, a la Noguera; a Cervera (dos), Torà, Guissona i Sanahuja, a la Segarra; a Moller ussa, Miralcamp, Almacelles, Almenar, Aitona, Bell-lloc, Llardecans, Torrefarrera, Torres de Segre i Lleida (quatre col.legis i un més a Raimat), al Segrià; i a Bellpuig, Tàrrega (tres col.legis), Verdú, Anglesola , Vilanova de Bellpuig i Agramunt, a l'Urgell (27).

Com podem veure, i sobretot en els nois, la situació d'aquests col.legis era molt estratègica als pobles relativament grans de la regió. Una altra cosa és el paper que jugaven aquestes escoles de cara a dificultar el desenvolupament d'una escola estatal i com tendien a convertir-se en escola única; més endavant veurem el cas concret de Tàrrega.

Hi havia, és clar, altres escoles privades; parroquials (com a Bellpuig o a Ivars d'Urgell), depenents d'un partit polític, sindicat o ateneu (com les de les Borges, Castellserà o Puigvert de Lleida) o degudes a la iniciativa privada, però no crec que tinguessin la importància que tenien a d'altres contrades.

Quadre 2. Estat de l'ensenyament primari a la ciutat de Lleida (final del curs 1932-1933)

POBLACIO ESCOLAR (De 3 anys a 14)		ENSENYANÇA NACIONAL					ENSENYANÇA NO NACIONAL										
							oficial					particular					
		1		2			1		2			1		2			
nens	nenes	nens	nenes	nens	nenes	mixtes	nens	nenes	nens	nenes	mixtes	nens	nenes	nens	nenes	mixtes
4170	4251	877	715	5	9	1	255	143	16	13	4	995	1101	6	4	-

1 alumnes matriculats; 2 nombre d'escoles.
FONT: Anuario estadístico de España, 1934.

A Lleida la situació escolar era força diferent. L'ensenyament privat cobria el 23,86 per 100 del cens escolar (primer en

senyament) masculí i el 25,89 del femení; mentre que l'escola nacional cobria el 21,03 per 100 del cens masculí i el 16,81 per 100 del cens femení; l'escola oficial (municipal, principalment) acollia el 6mll per 100 dels nens i el 3,36 de les nenes. Malgrat no poder-se precisar amb prou exactitud, crec que es pot afirmar que la ciutat patia un dèficit escolar important, tant en quantitat com en distribució; aquest dèficit havia de ser més acusat a l'horta. Luis Bello, aleshores redactor d'El Sol de Madrid, deia que l'any 1928 a Lleida hi havia tan sols disset mestres nacionals; anys més tard, tant La Jornada com El Correo coincidien en assenyalar un dèficit de 1500 places (28).

Per a l'ensenyament mitjà la província comptava el curs 1932-33 amb un sol Institut, el de Lleida. L'Institut lleidatà tenia aquell curs vint-i-tres professors i 1229 alumnes (oficials: 361 nois i 129 noies; col.legiats: 36 nois; lliures: 530 nois i 173 noies). Sobre la població escolar, estudiaven batxillerat a la província de Lleida el 2,82 per 100 dels nois i el 1,01 de les noies; xifra per sota -sobretot els nois- de la mitjana catalana i espanyola (29). Més tard es va obrir un altre institut a la Seu d'Urgell i un col.legi subvencionat a Cervera.

La formació professional més generalitzada era l'anomenat comerç i el tall i confecció per a noies: eren arts que es podien aprendre en molts pobles, encara que d'escoles especialitzades només en trobaríem a Lleida i Tàrrega. A Lleida existia també una Escola Elemental del Treball i a Tàrrega una Escola d'Arts i Oficis (30).

L'Escola Normal del Magisteri de Lleida, per últim, comptava en el curs 1932-33 amb vint-i-cinc professors i un total de 255 alumnes nois i 194 noies (166 dels nois eren lliures i 55 de les noies).

Una de les absències més significatives en l'ensenyament lleidatà era el d'una escola d'Agricultura, malgrat que la Diputació havia cedit anys enrera el terrenys per a la seva construcció i que el Consell de la Generalitat celebrat a Lleida el mes d'octubre de 1932 havia decidit per la seva banda la creació d'una Escola d'Oleicultura a les Borges, les realitzacions van ser nul.les (31).

L'Ajuntament de Lleida es va plantejar amb molt d'interès el problema de la desescolarització, principalment en l'extensa horta lleidatana. Als dos anys i mig de proclamar-se la República s'havien construït vuit noves escoles a l'horta i una a la ciutat, així com una ampliació important en una altra; en total significaven mil noves places i els projectes en marxa podrien significar mil places més en un altre any. L'altre tema, l'absorció dels col.legis regits per religiosos, era també motiu de preocupació per als paers de Joventut:

> "Comprendreu -deia el Conseller- Regidor de Cultura senyor Juli Barberà que el nostre principal objectiu està en treure l'ensenyament de mans de les ordres religioses i fer que aquestes siguin suplides quan menys, per mestres degudament autoritzats per la República" (32).

El problema, més urgent, de la desescolarització, va anar endarrerint aquestes aspiracions i van deixar al descobert la improvisació dels polítics del primer bieni sobre aquest tema.

Passem ara a analitzar, més d'aprop, els dos projectes escolars en confrontació en aquells anys.

2.1. El pensament catòlic

Si en un primer moment la resistència de l'església i dels catòlics en general es va dirigir contra la política laica que

el govern de la República va fer en el terreny de l'escola nacional, aviat es van retirar a defensar les posicions que els eren més pròpies: l'escola catòlica.

L'escola laica -o neutra, que deien aleshores- era el primer punt de fricció amb el pensament catòlic, ja que per aquest, el model laic no existia.-"L'escola laica no existeix", titulava Acció de Balaguer un dels seus articles-. Però hi havia més, l'escola laica era forçosament, i no només per la intenció dels seus promotors (la maçoneria principalment):

> "escola antireligiosa, escola atea, segons demostra l'experiència, lloc de formació d'uns ciutadans que hi hauran après també a estar al marge de tota moralitat." (33)

És interessant aquest últim paràgraf perquè lliga perfectament amb la concepció, que ja hem vist abans, sobre la qüestió religiosa; aquesta trascendia a ella mateixa i implicava la concepció de la societat i fins i tot la seva supervivència; era el "si no hi ha Déu tot és lícit" de Dostojevskij, al peu de la lletra. Per això, no és estrany que es qualifiqués, com fa Acció Comarcal, la llibertat d'ensenyament, "d'abús absurd" en igualar "amb els mateixos drets la veritat i l'error".

La llibertat d'escola i els drets dels pares a l'educació dels seus fills, era, diguem-ho així, el segon fil argumental. Una i altra qüestió eren indestriables, ja que si els pares tenien el dret i el deure "de formar pedagògicament i espiritualment llur fillada", en bona lògica hi havia d'haver llibertat d'oferta perquè "l'elecció d'un mestre és una qüestió de confiança." (34)

La campanya a favor de la llibertat escolar i de l'escola catòlica seria menada principalment per la premsa d'Acció Social Popular, que es feia ressò, de la Federació Catalana de -

l'Ensenyament Lliure. La Federació, que agrupava a més de quatre-centes societats, tenia delegació a la Seu d'Urgell i a Solsona, però no a Lleida; no era la primera vegada, ja ho hem vist, que Lleida quedava al marge d'algunes de les iniciatives dels altres bisbats lleidatans (35).

Per als pares catòlics la qüestió escolar revestia un caràcter particular, ja que d'acord amb les recomanacions dels senyors bisbes devien d'enviar els seus fills "únicament" a les escoles catòliques. Acció, de Balaguer, plantejava clarament la solució quan després de reconèixer que:

> "les escoles congregacionistes són, encara, la solució adequada a la exigència d'aquest dret (el dret dels pares) i a l'acompliment d'aquest deure sacratissim"

afegia:

> "Ens resta encara un baluart des d'on podem legalment plantar cara a l'enemic en defensa de la nostra civilització cristiana: l'escola privada no congregacionista. Avui, som a temps a ocupar-lo; demà, qui ens en pot respondre." (36)

Les anomenades Mútues Escolars, fundades per pares catòlics, serien la solució legal, l'escola privada no congregacionista que demanava Acció. Es van constituir mútues a Balaguer i a Tàrrega, Mútua Escolar "Mestre Güell" (a l'assemblea celebrada a Tàrrega hi van acudir representacions d'Anglesola, Verdú, Bellpuig i Mollerussa) i a les Borges Blanques, que van decidir adherir-se a la de Tàrrega. El canvi d'orientació que les eleccions de 1933 van imprimir en la marxa de la República i en conseqüència a la política escolar, va frenar la iniciativa de les mútues, ja que les coses quedaven, almenys de moment, tal com eren (37).

Voldria entretenir-me, encara que sigui poca estona, en l'anàlisi que Acció Comarcal feia d'"El problema escolar" a Tàrrega (38). El motiu immediat dels articles fou la pressió que feien els sectors esquerrans de la ciutat per tal d'aconseguir la construcció d'unes escoles graduades nacionals, perquè Tàrrega no en tenia; hi havia, encara, una altra raó, el problema que se li plantejava a la ciutat a partir de la prohibició d'exercir l'ensenyança als religiosos, ja que aquests monopolitzaven pràcticament l'escola targarina.

En el primer article de la sèrie s'encara l'articulista amb la qüestió econòmica del problema (39). Segons Acció Comarcal les dues comunitats de monges educaven a 539 nenes i amb els PP. Escolapis hi estudiaven un total de 306 nois (46 eren batxillers). En el cas concret dels escolapis existia un acord amb l'Ajuntament, acord o contracte que es remontava a l'any 1884, segons el qual l'Ajuntament es comprometia a cedir als religiosos l'antic convent dels PP. Mercedaris i a contribuir al sostenimment del personal amb 5.000 pessetes anuals (bases 4 i 5), mentre que els PP. Escolapis es comprometien a establir a Tàrrega l'ensenyament primari i el secundari i que aquest ensenyament fos gratuït (bases 1 i 3). Aquest darrer aspecte, el de la gratuïtat, devia de tenir més d'una lectura, ja que, Acció Comarcal ens parla de dues classes d'alumnes, els vigilats i els gratuïts:

> "Els que tenen ensenyança gratuïta i els vigilats -separats en els graus elementals- en els cursos superiors de comerç, assisteixen junts a la mateixa classe."

La conclusió a la qual arribava l'articulista era que el traspàs a l'ensenyament oficial, tal i com volien els esquerrans, li significaria a l'Ajuntment unes 14.500 pessetes anuals contra les 6.000 que li costava aleshores. És clar, que si fem

números -que no els fa l'articulista- veurem que els 113 alumnes gratuïts dels escolapis li costaven a l'Ajuntament 53,09 pessetes anuals per alumne, mentre que oficialitzant l'ensenyament els 845 infants que en aquell moment assistien als col.legis religiosos li costarien al municipi 17,15 pessetes per infant i any. Si tenim en compte que amb el nou sistema l'ensenyament seria gratuït, no és del tot exacte afirmar que es "demana un sacrifici de part dels ciutadans."

I si m'entretinc en fer números no és pas per polemitzar amb l'anònim articulista sinó per posar en clar dues coses: que el problema no era una qüestió de duros i que en el fons no es tractava tant de defensar la llibertat d'ensenyament sinó de conservar les coses tal com eren, qüestió que queda prou clara en el capítol IV de la sèrie, quan, després d'afirmar que ni des del punt de vista pedagògic ni per manca de places són necessàries unes escoles graduades, s'afirma que:

> "La raó, doncs, deu cercar-se en un altre lloc o capítol, d'on pugui derivar la necessitat d'unes escoles graduades. Per exemple: el fet que alguns prefereixen l'ensenyaça laica, i no volen l'ensenyança religiosa, tal com prescriu la nova Constitució".

No m'estendré en les qüestions doctrinals de la sèrie, que el lector curiós trobarà a l'Apèndix, ja que estan en la línia del que hem tractat fins ara (40).

2.2. El pensament progressista

La primera constatació que hem de fer al referir-nos al pensament republicà sobre l'escola, és que, en termes generals, no va dedicar a aquesta qüestió tanta atenció com els seus antagonistes de la dreta. La possibilitat que se'ls presentava de dur a la pràctica les idees que tenien sobre el tema, que

es sintetitzaven en el concepte d'escola única, els devia autoexculpar de polemitzar.

Una vegada més acudim al doctor Humbert Torres per definir quin era aquest nou model d'escola. En un discurs pronunciat pel juliol de 1934 amb motiu de la inauguració de les escoles de Nalec, el doctor Torres deia:

> "L'escola ha d'ésser única. Socialment, perquè desaparegui la irritant desigualtat humana que fa que hi hagi escoles bones, mitjanes i dolentes per a cada classe social. No és possible que això sigui, i els homes s'han de començar a sentir germans als bancs d'estudi i el fill del jornalers i el de l'amo han de seure costat per costat. Políticament, cal que l'escola sigui única, perquè desapareguin les escoles de secta, dogma, doctrina o partit (...)" (41).

El paràgraf defineix prou bé no tan sols les aspiracions sinó també les limitacions del model, principalment pel que fa referència a la important càrrega d'idealisme (no d'ideal, sinó de poc real) que implica.

En un article de J. José Trens a Pla i Muntanya del novembre de 1932 (42) es feia front a alguns de les qüestions que la dreta plantejava. L'escola única era definida per l'articulista com,

> "l'organització unitària de les institucions educatives d'un poble a fi que siguin assequibles a tots els seus membres, segons les aptituds i vocacions llurs i no segons la seva situació econòmica, social o confessional"

L'escola única, lluny de minar els fonaments morals de la societat

> "és la que recull el veritable esperit cristià de cooperació, tolerància, concòrdia

i fraternitat que ha mancat sempre en la majoria de les escoles religioses." (43)

Tres qüestions més son analitzades per José Trens. Quan P. S. afirma que l'escola única és una escola d'ignorància, diu l'articulista, es refereix o bé a una cosa que no existeix, l'escola única a Espanya, o bé que no coneix d'altres realitats, escoles com les alemanyes, les russes o les americanas "que funcionen en règim d'unificació". No es pot negar que quan des del camp catòlic es reclamava la llibertat es feia des d'una posició moralment dèbil; l'església, havia acceptat privilegis, quan la llibertat era restringida o negada als altres; era aquesta debilitat la que Jose Trens retreia al seu contrincant. No es pot oblidar, per últim, que l'escola pública, que P.S. (i molts autors de dreta) criticava per la seva incapacitat, no era el model que la República volia posar en marxa; ni tampoc que l'Estat que va abondonar el tema de l'ensenyament, tot sovint a favor de l'escola religiosa, no era l'Estat republicà sinó el monàrquic.

Hem de recordar, encara, les diferents iniciatives pedagògiques, dirigides principalment tant a la dignificació i millora del magisteri com a elaborar una alternativa d'esquerres; em refereixo, és clar, tant a l'Associació de Mestres, com al grup "Batec", dels quals ja hem parlat abans.

N O T E S

(1) Una bona síntesi la podeu trobar en J. CARO BAROJA: Introducción a una historia contemporánea del anticlericalismo español.

(2) Naturalment que les posicions, principalment filosòfiques, d'en Torres no eren compartides pel partit, i que en els seus rengles, ultra elements catòlics minoritaris, n'hi havia de més radicals. "En el bateig civil d'Albatarrec -ironitzava Occident-, després del sermó espiritual i enlairat de l'hermano Humberto, el plaga d'en Palacín va destaparse dient que no creia en Déu ni amb l'ànima i que tot s'acava en aquest món. Sort que el Dr. Torres no va poder sentir-lo perquè estava abstret dins l'èxtasi del seu èxit, sinó es ben segur que tot hauria acabat a garrotades. És molt gros això de faltar als benaurats difunts en les seves mateixes barbes". Occident.- Núm. 36 (14 novembre 1931) p.1.

(3) Lleida.- Núm. 90 (25 febrer 1929), pp. 1-2.

(4) La premsa catòlica sempre va acusar a Joventut de no tenir més ideari que l'anticlericalisme a ultrança. "Però V. Dr. Torres -deia El Correo-, que tant a treballat per descristianitzar-los (els obrers), pot estar content contemplant la seva obra. Els obrers ja no van a missa, ja no creuen en Déu, i giren el cap quan passa el rector humil pel seu costat. Ja es mofen de lo més sant i sagrat i reneguen a dojo. Però ah! és que a V. també li arriba l'hora, perquè el poble descregut està fart de carn de frare; lo que cerca és el registre de la propietat i les caixes de cabdals i els

autos dels privilegiats. Doncs que es creia?". PEP DE SANT RUF: "Problemes municipals: La actuació demagògica de "Joventut".- El Correo.- Núm. 658 (25 agosto 1933), p. 1. L'actuació del doctor Torres, com a portaveu de l'ERC, durant la discussió de l'articulat de la Constitució referent al tema religiós el podeu trobar àmpliament ressenyat per V. M. ARBELOA: La semana trágica de la Iglesia en España.

(5) "Comentaris a la tasca de les Constituents".- Crítica.- Núm. 4 (29 octubre 1931) p. 1. "Reflexions sobre la qüestió religiosa".- Ibid.- (15 octubre 1931), p. 1.

(6) "Catòlics, a pagar".- La Jornada.- Núm. 247 (5 desembre - 1931), p. 1. La Jornada del 24 de gener de 1933, denuncia el rector del Portell perquè d'acord amb "ciutadans que - tenen càrrec oficial" havia fet pregonar la necessitat d' acudir a la rectoria a pagar la contribució per al sosteniment del clergat, i que si no ho feien, continuava La Jornada, el dia que volguessin batejar, casar-se o enterrar un familiar tindrien que abonar els endarreriments; és clar, conclou el setmanari republicà, que el jutge ho farà gratis.

(7) "Una pastoral significativa".- La Jornada.- Núm. 372 (24 abril 1934) p. 1.

(8) S. PALACIN: La religión es el opio del pueblo, p. 33. Vegeu també, F. GODAS: "Anticlericals? Anti-religiosos!".- Avant.- (Lleida).- Núm. 4 (22 juliol 1932) p. 4. J. Maurín en algun moment, havia defensat que la millor manera d'acabar amb el problema religiós era acabar amb les esglésies. Aquesta mateixa idea es defensava per A. Nin, quan, referint-se a la solució que el proletariat en armes donava -

als problemes que la República havia estat incapaç d'abordar, diu: "El problema de la Iglesia ya sabeis como se ha resuelto: no queda ni una iglesia en toda España". Los problemas de la revolución española, p. 176.

(9) "Les estragos del materialismo".-"El Diario de Lérida".- Núm. 14816 (8 enero 1931), p. 1.

(10) CONSTANTIUS: "Medidas preventivas".- El Correo.- Núm. 1027 (15 noviembre 1934), p. 1.

(11) CONSTANTIUS: "Del momento político. !!Contra Jesucristo y su obra".- Ibid.- Núm. 400 (20 octubre 1932), p. 1.

(12) "Els nostres valors".- Acció Comarcal.- Núm. 197 (21 setembre 1935), pp. (1-2).

(13) "La nova croada".- Avant.- Núm. 74 (11 juny 1933) pp. (1-2) i "Cristianisme".- Acció Comarcal.- Núm. 150 (27 octubre 1934) pp. (1-2). Val a dir que el significat de política cristiana es certament confús i si bé en teoria es refereix a governar d'acord amb les encícliques (Lleó XIII i Pius XI, principalment), la concreció d'aquesta doctrina no és prou clara, encara que, es podeu trobar, en certs moments, vives simpaties pel conseller austríac Dollfus i el seu estat corporatiu; vegeu per exemple: "El nou Estat". - Avant.- Núm. 91 (8 octubre 1933), p. (2).

(14) Sense discutir l'esforç de modernització que l'església catalana fa de portes endins, penso que les "boires" devien ser més espeses i extenses del que J. Massot i Muntaner dóna a entendre. Vegeu d'aquest autor: Aproximació a la història religiosa, pp. 104-124 i L'Església catalana, pp. 113-129. Vegeu també la revisió que J.M. Colomer fa

del doctor Cardó. H. Ragué, per la seva banda, destaca el sentiment de contrarietat de l'extrema dreta polític-religiosa pel triomf electoral de la CEDA de l'any 1933, i per contra, d'alegria davant el fracàs de 1936, per aquests sectors, la catàstrofe era prèvia a la solució violenta definitiva que ells propugnaven. H. RAGUE: "La Iglesia española", p. 65.

(15) L'última processó que es va celebrar a Lleida i que no va acabar el trajecte previst, va ser la de Sant Anastasi, patró de la ciutat, el dia 11 de maig, és a dir, just un mes després de proclamar-se la República. Segons la versió de la premsa republicana, en passar la comitiva per davant de la Casa Aunós, als porxos van posar al balcó la bandera monàrquica, la banda de música que acompanyava la processó, per tal d'acallar als aldarulls, va engegar La Marsellesa. Cert no no, la veritat és que existia un ambient de provocació, probablement per les dues bandes i que l'autoritat governativa, i en concret l'alcalde Estadella que s'havia compromès a fer respectar l'ordre, es va fer fonedissa. La nota còmica d'aquesta guerra, però, la van protagonitzar a Bellpuig uns anònims "Amics del D.I.C." (la revista integrista que s'editava a Barcelona), al.ludint clarament a l'ajuntament d'Esquerra, amenaçaven que aquell any, 1932, "L'Imatge de la nostra Dolorosa no passarà per aquests carrers embrutits encara per la llorderia infame dels sectaris". No cal dir, que els sectaris van replicar amb noms i cognoms a l'amenaça, bo i recordant que la religió de Crist és d'amor i no d'odi.

(16) Per a un llistat força complert, vegeu R. VIOLA: El martirio de una Iglesia, principalment pp. 38-40 i 42-55. És

de lamentar que mossèn Viola no especifiqui, gairebé mai, si els documents que cita van ser escrits abans, durant o després de la guerra de 1936-39; a ningú se li pot escapar que aquesta qüestió no és anecdòtica.

(17) Occident, ironitzava sobre el liberalisme nou de trinca de la minoria catòlica: "En la darrera sessió municipal el senyor Besa sortí en defensa de la "llibertat d'exhibicions" i digué que els cotxes mortuoris té dret a posar-hi el que vulgui: el republicans la flama, els maçons el triangle, els comunistes el martell i la falç i els catòlics la creu. Besa, Besa -apostrofa Occident- mireu que us excomunicaran. Nosaltres no som "cavernícoles" i no ens atreviríem a fer comparacions". "Liberals? I, ca...!". Núm. 59 (23 abril 1932), p. 1.

(18) "La obsesión de la Cruz".- El Correo.- Núm. 350 (6 agosto 1932), p. 1. Les estrofes corresponen a la secció "Clixé Setmanal" que el versaire, més aviat tronat, Pep de Rufea (Josep Almacelles), escrivia a La Jornada.- Núm. 310 (21 febrer 1933) i núm. 285 (30 agost 1932), p. 3.

(19) És impossible seguir per la premsa quantes cerimònies es van celebrar per l'església o pel civil, ja que tothom publica, tan sols aquelles notícies que li són favorables. Per altra banda, una quantificació a partir dels arxius parroquials i civils seria una feinada enorme i al cap i a la fi no prou gratificant. He ralitzat els comptes de la vila de Bellpuig, que pot ser significatiu en el sentit de xifres altes per a les cerimònies civils, donat que l'ajuntament, amb la majoria d'Esquerra, era molt bel.ligerant en aquest tema i per tant podia existir un cert clima social favorable a no passar per la parròquia. Voldria

agrair ara les facilitats que vaig trobar tant en el registre parroquial com en el civil.

	naixements	batejos	batejos per 100
1931	68	61	89,70
1932	74	64	86,48
1933	68	61	89,70
1934	56	43	76.78
1935	47	37	78,72
1936 (*)	36	32	88,88

	matrimonis civils	matrimònis catòlics
1931	24	23
1932	19	13
1933	21	20
1934	21	16
1935	32	18
1936 (*)	10	8

	defuncions	enterraments catòlics	ent. catòlics Per 100
1931	43	41	95,34
1932	45	37	82.22
1933	35	29	82,85
1934	36	24	66,66
1935	32	23	71.87
1936 (*)	23	22	95,65

(*) 1936: només fins al 18 de juliol

Tant en els batejos com en els enterraments el descens en la pràctica religiosa és molt lleuger i les petites oscil-lacions són encara fortuïtes, ja que, per exemple, si l'any 1935 amb un govern municipal de dretes, és a dir, sense coaccions, s'arrivà a la xifra més baixa d'enterraments catòlics, l'any següent en què les circumstàncies foren les contràries, es donà la xifra més alta d'enterraments catòlics; cal pensar que l'any 1935 van morir més no-catòlics i que al 1936 va ser a l'inrevés. En els matrimonis és més complicat, perquè l'expedient eclesiàstic s'obre a la parròquia de la núvia. El número de divorcis que es produïren a partir de 1932, podria ser un altre indicador, però manquen xifres en no poder saber quants divorcis es van realitzar sobre el nombre total de matrimonis i en disposar tan sols de xifres dels anys 1932-33. Durant aquests anys, van ser tramitats a la província de Lleida, 40 divorcis, dels quals 36 van ser sentenciats; en 23 casos havien estat sol.licitats per la dona i en 13 per l'home; en 30 casos vivien ja separats i en 23 no tenien fills. Anuario estadístico de España, 1934. Vegeu també, V. TORRALBO SORIANO: "El divorci durant la Segona República".

(20) CONSTANTIUS: "La secularización del cementerio".- El Correo. Núm. 17 (14 enero 1932) p. 1.

(21) "Clixé setmanal".- La Jornada.- Núm. 300 (13 desembre 1932) p. 3. Va succeir, però, que en molts pobles amb ajuntament d'esquerres les tradicionals festes van canviar de nom; a Lleida, per exemple, les festes de Sant Anastasi van passar a anomenar-se Festes de Primavera; conservaren, això sí!, el dia 11 -el dia del Sant- com el de la festa gran.

(22) He d'assenyalar, com ja ho he fet en un altre lloc, que no he pogut consultar les revistes humorístiques Toca - Ferro i L'Ostia, pel que sembla especialitzades a disputar d'aquests temes. Cap de les dues, però, va tenir una durada llarga.

(23) Dels tres o quatre escàndols en què va intervenir la Justícia, va destacar un embolic del qual en va ser protagonista un llec mercedari; La Jornada, però també El País, van dedicar-s'hi amb ganes durant uns quants números, amb comentaris més o menys del gènere verd, com aquells versets que publicava La Jornada del 11 d'abril de 1933:

"Jovenes que hallais al paso
a Guillen de la Merced
dadle el frente por si acaso
y arrimaros a la pared".

Els versets de Pep de Rufea els trobareu a: "Camps Elisis". La Jornada.- Núm. 56 (4 desembre 1930), p. 4. No és que - la literatura anticlerical, com ja he dit, fos habitual en la premsa republicana, però com a mostra de l'estil - que es feia anar, vegeu aquests versos que publicava El País del 7 de març de 1933 i que es poden cantar amb la música del Dies Irae:

Noverari Satanecs
A les ànimes del pobre "Correo"

"Amb campana i la sotana
es van fent passar la gana;
amb cançons de funeral
van tenint sempre algun ral.
Amb problema i sens problema
s'asseguren llur verema;

van cantant i remenant
i bon llustre van gastant.
Amb mentida i més mentida
tots tiren bona vida;
i quan fan de confessors...
propte en surten "marmessors".
Amb sermons de quaresma
als beneits fan perdre l'esma;
i quan parlen de fer bé
fins ho sap tot el carrè.
Doncs, aixi l'"ensotanada"
tè la gent ben enganyada
perque diuen que allà al "cel"
amb "argent" donen pa i mel.

El Pare Rots
(Mossèn Mussol)

(24) "Al tratar -diu R. Fraser- de romper tal dominio (el domini ideològic de l'església), especialmente en el importante campo de la educación religiosa, lo que hacía la pequeña burguesía urbana era atacar el mismísimo fundamento idelológico del dominio de la clase dirigente". Si la República es va trobar amb una dura resistència en aquest camp, continua Fraser, és perquè paral.lelament de l'atac a l'aparell ideològic, no es va atacar l'aparell econòmic (reforma agrària). Sembla aquesta una interpretació més lògica, que no pas la que defensa que davant de les dificultats que els primers governs republicans van trobar en la seva política religiosa i escolar, aquests haguessin fet millor en dirigir els seus esforços en resoldre "las ver-

daderas y necesarias reformas"; vegeu, H, RAGUER: "La Iglesia española", p. 66. R. FRASER: Recuérdalo tú, p. 322.

(25)

Situació escolar per provincies. 1932

	Població Escolar	Població Escolaritzada	
		Escoles Nacionals (Per 100)	Congregacions Religioses (Per 100)
Barcelona	334015	26,18	14,62
Girona	61733	50,88	18,80
Lleida	62664	63,76	11,52
Tarragona	59640	62,01	15,63
Espanya	4377778	51,67	8,04

FONT: Anuario estadístico de España, 1934, per a les escoles nacionals i el de 1932-33 per a les escoles regides per una congregació religiosa.

(26) Si bé no podem considerar-los totalment integrats en el sistema escolar, existien, a més dels tres seminaris diocesans (només el de Lleida radicava dins la Regió), seminaris dels Missioners del Cor de Maria (Cervera), dels PP. Mercedaris (Sant Ramon, Portell), PP. Pauls (Bellpuig), - Germans de les Escoles Cristianes (Mollerussa) i Germans Maristes (Avellanes). Per a la localització dels col.legis religiosos: Estadística de la Diócesis de Lérida, Estadística del clero de la Diócesis de Solsona i Estadística del clero del Obispado de Urgel; he prescindit dels pobles del bisbat de Tarragona.

(27) Aquestes escoles de nenes eren regides per les següents ordres religioses: Dominiques Terciaries, onze col.legis; Carmelites de la Caritat i GG. de la Sagrada Família, vuit cadascuna; dos col.legis: Agustines Missioneres d'Ultra-

mar, Terciàries Franciscanes dels Sagrats Cors, Carmelites Terciàries Descalces, Companyia de Maria (Ensenyança); i amb un col.legi: Franciscanes Terciàries, Terciàries - Carmelites de Sant Josep, Esclaves de l'Immaculat Cor de Maria i Religioses de la Immaculada Concepció.

(28) "D. Lluis Bello a Lleida".- Lleida.- Núm. 70 (25 abril - 1928) pp. 19-20; "Escoles, escoles!".- La Jornada.- Núm. 336 (22 agost 1933), p. 1; i "De la Paheria".- El Correo. Núm. 802 (16 febrer 1934), p. 1. J. MONZON JOSA: De com Lleida creix, progressa i prospera, pp. 188-190. eleva - per a 1930 el dèficit per al primer ensenyament a 4.000 places; però, i com ja he assenyalat abans, el senyor Monzón realitza un càlcul molt optimista de la població de Lleida. Pot estranyar que no faci cap referència al nombre de mestres ni a la proporció nens-mestres, però és - que les xifres de què disposem ens donen tan sols el nombre de mestres propietaris.

(29) Batxillers sobre la població escolar (Per 100)

Província	nois	noies
Barcelona	5,12	1,58
Girona	3,26	1,19
Lleida	2,82	1,01
Tarragona	5,77	1,82
Espanya	4,65	1,54

FONT: Anuario estadístico de España, 1934

La recerca d'unes instal.lacions, si no dignes, almenys segures per a l'Institut, va ser una de les principals preocupacions, ja que l'edifici que ocupava, l'antic convent anomenat del Roser, va ser tancat a començament de 1933 perquè amenaçava ruïna; aleshores l'Institu va ser traslladat provisionalment a la Casa de Crist Rei, confiscada als jesuïtes.

(30) L'Escola Elemental del Treball de Lleida comptava per al curs 1934-35 amb el següent pla d'estudis: 1) Secció Industrial: ensenyament preparatori (1 curs); ensenyaments tècnics: oficial industrial (3 cursos), mestre industrial (1 curs). 2) Secció de Comerç: ensenyament oficial, tenedor de llibres (3 cursos). 3) Secció d'Arts i Belles Arts: ensenyament general; classes especials: tall i confecció (modistes); tall i confecció (sastreria); dibuix artístic i litogràfic; modelatge, buidat i escultura; pintura artística. Butlletí Oficial de la Generalitat.- Núm. 258 - (15 novembre 1934) pp. 1553-54; vegeu també, Ministerio de Trabajo: En pro de la formación profesional obrera, pp. 291-304. L'Escola d'Arts i Oficis de Tàrrega, va ser inaugurada oficialment el mes de gener de 1934 i segons Acció Comarcal, es donaven classes de gramàtica, cal.ligrafia, aritmètica i geometria, dibuix linial i dibuix artístic; l'Escola comptava amb 597 alumnes. Núm. 115 (24 febrer - 1934), pp. (8-9).

(31) Per a les xifres citades fins aquí vegeu l'Anuario estadístico de España, 1934; podeu veure també, Generalitat de Catalunya: Guia de les escoles i institucions d'ensenyament mitjà, secundari i superior de Catalunya (1934).

(32) "La tasca cultural del nostre ajuntament".- La Jornada.- Núms. 345-350-352 (octubre-desembre 1933). P. X(URIGUERA) PARRAMONA: "El que ens diu el conseller regidor de cultura senyor Juli Barberà".- El País.- Núm. 16060 (23 junio 1934), p. 1.

(33) F. RAZQUIN: "El tema del dia".- Avant.- Núm. 9 (1 octubre 1933) pp. (2-3). P.S.: "L'escola laica no existeix".- Acció.- Núm. 25 (1 juliol 1933), pp. 6-7. República, de Cervera, publicava la lletra d'una "Marsellesa catòlica" que segons el setmanari republicà, els Pares Claretians havien repartit entre els seus alumnes; era així:

"Fora, fora les escoles laiques
que son escoles del infern
allí el noiet no aprén i s'arruina
blasfemant, el desgraciat, del Deu etern.
La calumnia i maldat son patrimonis
del fill làic i dels mals ciutadans;
un infern per a sempre els espera,
pobres pares si els fills se'ls fan grans!
Atras l'impietat
que'ns pren la llibertat
sense religió
no hi pot haver
ni honra ni educació".

República.- Núm. 47 (19 juny 1932) p. (1). Es fa difícil saber si la cançó és autèntica, ja que Avant, també de Cervera, va desmentir-ho, en tot cas l'esperit de la cançó respon a les campanyes de la premsa catòlica, si bé, és potser excessiu pensar que els Pares Claretians fessin cantar La Marsellesa malgrat fos amb la lletra capgirada.

(34) "Aprofitem el baluard que ens queda".- Acció.- Núm. 16 (15 febrer 1933) p. 1. "Fills robats als pares".- Acció Comarcal.- Núm. 76 (27 maig 1933) pp. (1-2). No podem analitzar cadascun dels arguments fets servir durant la polèmica, però la relació almenys d'alguns dels articles publicats per Acció de Balaguer durant l'any 1933, signats la majoria per P.S., ens orienta sobre per on anaven els trets: "Els catòlics belgues i l'escola lliure i cristiana". "L'escola única i el socialisme". "L'escola única i l'esperit català" (aquest signat per Josep Mª Gich), "El naturalisme pedagògic", "La maçoneria i l'escola laica", "L'escola laica no existeix", "Ara sí que tindrem una ensenyança magnífica".

(35) La Federació tenia per portaveu L'Escola Lliure, que va començar a editar-se a Barcelona pel gener de 1934.

(36) "Paraules dels senyors bisbes".- Avant.- Núm. 92 (15 octubre 1933). p. 5. "Aprofitem el baluard que ens queda".- Acció.- Núm. 16 (15 febrer 1933), p. 1.

(37) Contra les Mútues Escolars, vegeu, J. SAURET: "Feta la Llei, feta la trampa".- La Jornada.- Núm. 337 (29 agost 1933), p. 3.

(38) "El problema escolar" és una sèrie de cinc articles publicats per Acció Comarcal.- Núms. 5-9 (gener-febrer 1932).

(39) El tema econòmic sempre va ser un argument usat amb contundència per les dretes; així, El Correo.- Núm. 505 (22 febrero 1933), deia que l'ensenyament religiós estalviava a l'Estat 120 milions de pessetes anuals en l'ensenyament primari i 25 en el secundari. Aquest tema, va ser dut fins

al punt de capgirar l'argumentació, i si fins aleshores es deia que l'Estat no havia d'intervenir, s'acabà per afirmar que les ordres religioses "han suplit (...) les omissions dels governants"; FERRAN RAZQUIN: "La substitució de l'ensenyança religiosa".- Avant.- Núm. 78 (9 juliol 1933), pp. (2-3).

(40) L'esquerra targarina sempre va acusar a l'ajuntament, de dretes, de boicotejar i dificultar les noves graduades, fins i tot després d'haver estat inaugurades a principis de 1934. Vegeu per exemple: "Pro-escoles".- Crònica Targarina.- Núm. 738 (19 octubre 1935).

(41) "Una gran diada cultural i política a Nalec".- La Jornada. Núm. 386 (31 juliol 1934), pp. 1-2.

(42) L'article era una rèplica a un altre de P.S. "Escola única, escola d'ignorància" publicat a Acció; J. JOSE TRENS: "L'escola única com a font de cultura, de justícia i de fraternitat".- Pla i Muntanya.- Núm. 193 (7 novembre 1932) p. 6.

(43) Paral.lelament Josep Trens acusà a les escoles religioses d'haver "contribuït a l'apartament de classes de la societat actual; l'orgull dels rics i la vanitat de conviure amb ells de molts que no ho són tant".

CAPITOL IX

AGITACIÓ SOCIAL

I MOVIMENT OBRER

AGITACIÓ SOCIAL I MOVIMENT OBRER

La reapertura dels sindicats durant 1930, i principalment a partir de la proclamació de la República, va engegar una dinàmica reivindicativa com segurament mai no havien conegut les comarques lleidatanes. Cada cop que es reuneix la junta d'un sindicat, ironitzava Pla i Muntanya, és proclamada una vaga gremial, i cada cop que es reuneixen en assemblea general es proclamada la vaga general. El nou règim republicà representava per a àmplies capes populars una oportunitat històrica per resoldre aquells problemes més immediats i que més els angoixaven. L'immediat de molts d'aquests problemes i la urgència vital en què són plantejats, donen als primers mesos republicans una imatge d'agitació permanent i d'una situació prerevolucionària de molt distintes lectures.

Els principals nuclis de conflicte en aquests primers mesos van ser la ciutat de Lleida, les fàbriques de filats i teixits d'Alfarràs, Alguaire, Rosselló i Torrefarrera, i per últim, la telefònica.

A Lleida, les vagues van anar estenent-se a gairebé tots els sectors, al llarg de tot l'any 1931: construcció (que va durar prop de vint dies), al març; bòviles i ebenistes, al maig; alimentació (fàbriques de gel, de gasoses i de pasta de sopa) i transport, al juny; la CROS, guardicioners i flequers, al juliol; banca, a l'agost; fusta (sector de bastidors de garrafes), al desembre. És molt difícil aventurar xifres de treballadors afectats per aquestes vagues, ni tan sols una valoració, ja que tot sovint eren conflictes molt localitzats. Ara bé, el seu encadenament, havia de xocar amb la calma que fins aleshores, i amb comptades excepcions, havia viscut la ciutat.

Quadre 1. Vagues, vaguistes i jornades perdudes.
Província de Lleida, 1931

Sectors	Vagues	Vaguistes	Jornades perdudes
Mines i pedreres	2	214	7398
Química	1	80	640
Tèxtil	4	1107	8987
Construcció	4	1575	15455
Electricitat	1	26	26
Alimentació	1	43	43
Paper, cartró, etc.	1	40	160
Transport	1	50	150
Total	15	3135	32859

Font: MINISTERIO DE TRABAJO: Estadística de las huelgas. 1931

Al llarg de la sèquia de Pinyana, s'afilerava, pràcticament, la totalitat de la poca indústria tèxtil d'aquestes terres: Alfarràs, Alguaire, Rosselló i Torrefarrera. Les fàbriques d'Alguaire i Rosselló, s'organitzaven en sistema de colònies, i en totes el règim de treball era molt dur; així ho reconeixia el governador civil de Lleida, senyor Feixa, en un informe dirigit l'11 de juny de 1931 al Ministeri de la Governació; aquí, s'afirma que malgrat les repetides sancions imposades pels inspectors de treball, l'existència de torns de nit per a les dones i la burla de la jornada de 8 hores, eren pràctiques habituals. El conflicte, va començar en les dues fàbriques d'Alfarràs, per estendre's més tard a les altres i va durar entre 8 i 10 dies, afectant, segons el governador civil, a uns dos mil obrers: penso, però, que aquesta xifra era exagerada (vegeu el Quadre 1), Si bé el conflicte va donar-se aleshores per acabat, va conti-

nuar latent i va anar reapareixent de manera esporàdica: setembre del mateix any a Alguaire; l'any següent a Alfarràs, entre setembre i octubre i altra vegada al novembre de 1933 i al juliol de 1936, també a Alfarràs; i potser encara d'altres vegades, si bé mai no tornarà a prendre el caràcter generalitzat del juny de 1931.

La vaga de la telefònica, que va afectar a tota Espanya, va començar a principis de juliol i va allargar-se fins al setembre. En termes generals el ritme del conflicte va venir marcat des de fora, tant pel sector obrer com per el governatiu. Per exemple, les ordres que el governador civil es va veure obligat a complir, principalment la detenció del comitè de vaga als pocs dies que aquesta comencés, i contra la pròpia opinió del governador, va complicar força les coses. Malgrat alguns actes aïllats de sabotatge, contra les línies principalment, i que-van acabar sent vigilades per forces de l'exèrcit i la guàrdia civil, la vaga es va desenvolupar de manera pacífica; tant quan va haver detencions, com per aconseguir la readmissió de tots els obrers, totes les forces polítiques lleidatanes, de dreta i esquerra, es van movilitzar a favor dels treballadors.

Un clima semblant al de Lleida es va anar creant pel conjunt de la comarca, petites vagues, per terme general, saltaven aquí i allà: a Artesa de Segre (tèxtil); a Balaguer (cànem, bòbiles i en les obres del sub-Canal d'Urgell); a Cervera (alimentació, ciment i alcohols, si bé en aquest últim cas el conflicte no va desembocar en vaga); a Linyola (també al sub-Canal); a Tàrrega (confecció); al mes de setembre va posar-se sota vigilància les centrals elèctriques de Camarasa i Serós; i potser encara d'altres no registrades. (1).

La pràctica totalitat d'aquests conflictes van girar al voltant de les peticions d'augments salarials i de millores en

les condicions de treball, principalment en exigir la jornada de 8 hores. En la majoria del casos, les vagues van acabar amb una victòria, si més no parcial, dels treballadors.

Quadre 2. Nombre de vagues

Any	1		2	3
	Nombre Vagues	Nombre Vaguistes	Nombre Vagues	Nombre Vagues
1930	2	1360	-	2
1931	19	3706	-	24
1932	3	630	-	7
1933	1	46	2	6
1934	-	—	1	5
1935	-	—	2	-
1936	-	—	-	6

FONTS: 1 Anuario estadístico de España: 1931, 1932-33, 1934 (només per als anys 1930-33). 2 Boletín del Centro de Investigaciones Especiales: 1934, 1935 (només per als anys 1933-35, pel 1933 només els mesos d'agost-desembre). 3 Elaboració pròpia, es refereix tan sols a la Regió VIII.

A partir de 1932 el moviment vaguista va remetre espectacularment. Això mateix és constatat per Claudi Ametlla per a Girona, on era governador civil (2). Aquest immediat i discontinuïtat penso que és la primera i més important característica del moviment, però sobre això ja hi tornarem més endavant. A la primavera de 1936, es va reproduir, altra vegada, una situa

ció molt semblant a la de 1931; triomfant el Front Popular, la classe treballadora va plantejar de nou les velles reivindicacions laborals. A Lleida va haver vaga a la construcció i al transport (amb solidaritat amb els sense feina), a la fusta i de la dependència mercantil (que va durar més de 15 dies i en algun moment va revestir cert caràcter violent), també va haver vaga entre els empleats del Canal d'Urgell i altra vegada a Alfarràs (tèxtil).

El segon focus de conflictivitat era el generat pels obrers sense feina. Ja he indicat en un altre lloc que l'atur no va arribar, en cap moment, a adquirir, a Lleida, els tons dramàtics d'altres contrades; malgrat tot, l'amenaça de l'atur i l'atur mateix, van tenir una presència constant en la vida social lleidatana d'aquells anys. A les poques setmanes de proclamar-se el nou règim, el governador civil, senyor Puig i d'Asper, demanava ajuda al Ministeri de la Governació per fer front a aquest problema, ja que afirmava que els fons destinats a aquestes qüestions, tant del govern civil com de l'ajuntament, estaven exahurits; al mateix temps, i a iniciativa seva, va crear-se una Comissió per fer front al problema (3). Aquest era, però, un problema molt localitzat als nuclis més destacats com eren Lleida, Tàrrega o Balaguer, en aquest últim, aguditzat pels problemes que plantejava la continuació d'obres públiques que es realitzaven a la comarca (com les del sub-Canal) i que es trobaven amb greus problemes de finançament, ja que sembla que les subhastes fetes durant la Dictadura s'havien realitzat a la baixa. En termes generals, aquest problema era agreujat, molt probablement pel corrent d'obrers forasters que acudien a aquestes terres buscant millor fortuna.

No és però fins a finals de 1932 quan apareixen les primeres manifestacions protagonitzades per aquest sector de treba-

lladors. Pel 15 de desembre, va ser convocada per militants cenetistes de la construcció, una assemblea al local de la Federació Obrera per tal de plantejar-se la seva organització i l'elecció d'un comitè (4). Paral.lelament, però impulsat pel BOC, es va organitzar, coincidint amb el banquet en què l'Esquerra celebrava el seu triomf a les eleccions de novembre, una manifestació d'obrers sense feina sota el lema: "volem pa i feina".

A principis de gener de 1933, grups de sense feina, movilitzats per la FLO van treure altra vegada el problema al carrer, reclamant treball a les institucions públiques. En un primer acord amb l'alcalde, senyor Vives, l'ajuntament es va comprometre a donar feina, per rigurós ordre, a grups setmanals de cinquanta obrers.

L'endemà, dia 4, la situació va prendre una nova orientació, perquè a l'hora d'incorporar-se a la feina el torn d'aquella setmana, un grup va impedir-ho, argumentant que calia exigir feina per a tots. Una comissió, va acudir de nou a entrevistar-se amb l'alcalde, sense que poguessin arribar a cap acord, ja que aquest va argüir que no podia donar feina només que als cinquanta setmanals acordats la vigília. La tensió va anar en augment durant tot el matí, fins que prop de migdia, un grup d'obrers va mig assaltar un parell de botigues de queviures, actitud que va provocar la intervenció de la guàrdia d'assalt que va ser rebuda a pedrades pels manifestants. La guàrdia civil, a peu i a cavall, va acabar, finalment, per restablir l'ordre. L'alçament faista del dia 8, que va reportar la clausura dels sindicats, va acabar de moment amb el moviment dels aturats.

No tinc notícies que el moviment fos rellançat fins a la primavera de 1936, principalment a partir d'una vaga de la

construcció (el sector més afectat) i amb la qual es van solidaritzar els del transport de la CNT. Els vaguistes es van dirigir a l'ajuntament per reclamar: 1) suspensió del pagament del 6 per 100 de les cèdules dels emprèstits del municipi; 2) que l'ajuntament dictés una llei segons la quals els obrers sense feina es veiessin alliberats de pagar el lloguer de l'habitatge i la llum, així com els impostos municipals; 3) que la patronal es comprometés a donar feina a tots els que no en tenien per rigurós ordre, controlat per l'Oficina de Col.locació. Advertien, finalment, que si en el terme de 48 hores, no rebien cap resposta, les organitzacions obreres procedirien en conseqüència (5).

Uns mesos abans, també la Unió Local de Sindicats havia començat a reorganitzar als obrers sense feina i va elaborar un programa concret d'actuació de quatre punts: 1) que el sindicat portés un control dels aturats i fes una llista per poder organitzar torns rigurosos; 2) nomenar una comissió conjunta amb la de Sanitat de l'ajuntament, per portar a terme una inspecció de les condicions higièniques de les cases, per tal de ser restaurades i millorades; 3) demanar de l'ajuntament que no deixés treballar a la ciutat els obrers d'extraradi (Llei de termes) i que augmentés l'impost sobre els patis sense edificar; 4) demanar als treballadors amb més d'una feina, que miressin de deixar-ne una a favor dels que no en tenien cap (6).

L'ajuntament de Lleida havia pres a partir de desembre de 1932, algunes mesures per pal.liar aquest problema. En primer lloc va crear una comissió perquè estudiés a fons el problema i avences solucions; aquesta comissió va organitzar dues ponències, una que estudiaria l'organització d'una Borsa de Treball i una altra que s'ocuparia de buscar mitjans econòmics (7). A

partir del gener següent, el municipi va prendre dues classes de mesures: pla d'obres, principalment per arranjar carrers; i de tipus fiscal, tant concedint exempcions als propietaris que emprenguessin obres, com gravant a aquells que no introduïssin els seus immobles uns mínims d'acondicionaments higiènics i en el règim d'aigües. Aquesta política municipal es va mantenir sense massa alteracions durant tot el període.

Per a la dreta que s'expressava a través d'El Correo, el clima d'agitació social responia a diferents causes. Hi havia, en primer lloc, una causa real, la crisi en què s'havia sumit l'economia espanyola i que per al diari dretà havia estat provocada principalment per la política socialitzant dels primers governs republicans, que havien atemoritzat el capital, el qual havia fugit a l'estranger "en cuantia de muchos millones" o bé s'havia retirat dels negocis (8). Hi havia unes causes polítiques, conseqüència directa de la manera (pactes) com s'havia arribat a la proclamació de la República i de com s'havien guanyat les eleccions,

> "(...) al fin y a la postre no son más que la presentación al cobro de unas promesas que se hicieron para captar voluntades y que ahora no pueden cumplirse. Es una letra cuyo plazo de vencimiento quieren dejar unos, los bienhallados, mientras otros lo exigen violentamente y con toda premura" (9).

Hi havia encara unes causes que als redactors d'El Correo agradava anomenar morals i que eren una constant en la retòrica dretana quan es tractava d'aquests temes:

> "Toda la crisis de trabajo proviene del afán inmoderado que se ha apoderado de todos para ganar mucho. Hay que guardar mucho, porque... bares, cines, "taxis", trajes...,! Son muchas las cosas! Las cosas!" (10).

L'actitud de l'Esquerra Republicana era molt més complexa. Pensava, per una banda, que el clima d'agitació social representava un perill real de desestabilització del règim, creant, per tant, les condicions objectives per tornar a una altra dictadura.

> "No oblideu Hongria -deia La Jornada després dels fets de gener de 1933- on després de la dictadura de Belakun, s'establí la dictadura blanca de Horty; ni Itàlia, on després de l'ocupació prematura de les fàbriques en 1920, Mussolini abolí les poques llibertats i assassinà als seus adversaris (...)" (11).

No podem oblidar, és clar, que pel fet de ser al govern - pogués portar-los a confondre la inestabilitat del règim amb - la de l'executiu, i que amb l'excusa de defensar aquell no es feia sinó encobrir els errors d'aquest. Al mateix temps, s'enfrontaven amb un altre problema no menys important; l'Esquerra sabia que tenia en la classe treballadora una de les bases electorals més importants i havia de pugnar amb l'abstencionisme - sindical per incorporar els obrers a la política republicana.

A les poques setmanes de proclamar-se el nou règim republicà, Pla i Muntanya, arremetia contra la "moda" de fer vagues, - bo i reconeixent que la misèria i la penúria de la classe treballadora no tenia espera, es preguntava si "és profitosa a la classe obrera aquesta cursa de vagues que ha emprès?". Un any - més tard, tornà el setmanari balaguerí sobre el tema, però amb un tò distint; l'agitació social responia, deien, a una política perfectament planificada per comunistes i faistes:

> "Els comunistes i faistes, han trobat la manera de fer adeptes. Llur plataforma contra la República rep la contínua renovació que li prodiguen vagues, manifestacions, assalts d'Ajuntaments, etc., etc. Una vaga violenta amb uns quants ferits i morts, o una revolucione-

ta a l'estil Alt Llobregat amb deportacions
els donen matèria per a una bona temporada
de cridòria i de proselitisme" (12)

Si el mecanisme funciona, continuava Pla i Muntanya, és, per una banda, gràcies que "l'obrer pels seus mals de cap i per les angúnies diàries a què el té sotmès el capitalisme" no li permet racionalitzar aquestes propagandes, i per l'altra banda, a la peculiar estructura sindical de la CNT que permetia als dirigents una actuació irresponsable, en el sentit que mai no havien de donar comptes als afiliats dels seus actes.

La conflictivitat social (vagues majoritàriament) desenvolupades a les comarques de Lleida durant tot el període es caracteritzà principalment per la seva localització, i no em refereixo tan sols a una localització geogràfica, lògica per altra banda, sinó principalment sectorial, fins i tot a nivell de fàbrica o taller; fins al punt que difícilment podríem parlar de moviment estructurat i capaç de desenvolupar una alternativa sindical i de classe. El caràcter immediat de les reivindicacions obreres, a les quals m'he referit repetidament, els hi resten perspectiva.

Unes raons històriques i d'altres estructurals ens apropen a una explicació d'aquest fet. Per una banda, ni Lleida ni les comarques comptaven amb una tradició important de lluita; no comptaven, per tant, ni amb l'experiència col.lectiva ni amb uns quadres obrers preparats i entrenats en la lluita sindical quotidiana. Per altra banda, les estructures gairebé artesanals de la indústria lleidatana, sense cap concentració industrial important, limitaven d'entrada la perspectiva del moviment. Ultra d'altres condicionaments de caràcter gairebé personals, conseqüència d'aquesta mateixa estructura artesanal.

Un altre tema és la posició del moviment sindical organit

zat. Ja hem vist abans com l'estructura sindical era molt dèbil, més a comarques que a la ciutat de Lleida i també com aquesta estructura es va anar enfortint al llarg d'aquests sis anys. Hi havia a Lleida tres centrals sindicals amb presència, la UGT, molt minoritària, pràcticament només comptava en dos sectors, banca i oficines i ferroviaris, aquest últim un dels sectors obrers més dinàmics; la CNT, que va tenir sempre en la construcció el seu principal baluard; i per últim, els sindicats dirigits pel Bloc, que eren no solament els que enquadraven un nombre més important d'associats, sinó també els únics que tenien presència en gairebé tots els sectors representatius.

La UGT, no va aconseguir pràcticament eixamplar la seva base sindical. Les característiques de l'estructura laboral, de la qual n'és una bona prova la debilitat mateixa de les organitzacions patronals, per una banda, i l'aïllament sindical i polític del socialisme lleidatà, per una altra, van dificultar la penetració de la UGT a partir dels organismes laborals de caràcter arbitral (Jurats Mixtes) que tan bons resultats va donar a la central socialista en altres llocs. A partir de 1933, els socialistes van obrir-se a altres forces, tant electoralment (amb el BOC al 1933 i amb els republicans a les municipals de 1934, que els permetria obtenir un regidor), com cap a les forces específicament de classe, principalment a través de l'Aliança Obrera. L'adhesió a l'Aliança, els va permetre de tenir, principalment en el desenvolupament dels fets d'octubre, un protagonisme del qual fins aleshores havien mancat. De totes maneres, al final del període la UGT no havia aconseguit eixamplar la seva base sindical d'una manera significativa.

La CNT, controlada pels faistes a partir de 1932, es va veure abocada a una estratègia que tractava per tots els mitjans de radicalitzar tots els conflictes amb la intenció d'anar

entrenant a la classe treballadora per a la revolució; era, una mena de "gimnàstica revolucionària", tal i com van definir-ho alguns dels líders faistes i que conduïa gairebé inevitablement a la insurrecció armada. Aquesta estratègia, però, no podia funcionar sinó era sobre dos supòsits: el sindicat únic, capaç d'imposar el seu criteri (fins i tot violentament) sobre la classe, i sobre una situació econòmica molt precària per als treballadors (13). Cap de les dues condicions es donaven a Lleida. Que la FAI acabés controlant la CNT lleidatana va ser gràcies que es van recolçar sobre els seus companys majoritaris en l'aparell Regional i des d'aquesta posició van poder expulsar els del BOC. Que exercissin principalment el seu control sobre un sector important de la construcció, el sector lleidatà més castigat per l'atur i al mateix temps tradicionalment nodrit per una mà d'obra massificada i no qualificada, no és pas casual.

El diumenge dia 8 de gener de 1933, la FAI va intentar un cop de força, en coordinació amb Barcelona i d'altres localitats catalanes. Al vespre, entre les set i la vuit, un escamot de sis o set homes, va intentar d'entrar per sorpresa, amb l'excusa d'anar a visitar un soldat, a la caserna dita de La Panera que no acollia més que soldats en període d'instrucció. Els revolucionaris, un cop dins, i després de disparar mortalment contra un sergent, van aconseguir reduir la guàrdia; un caporal però, enganyant els assaltans, va recuperar la iniciativa i va acabar per reduir-los matant a dos d'ells i ferint a d'altres. És molt probable que els faistes no busquessin, ultra neutralitzar la caserna, més que armes per emprendre una acció més espectacular, tal com assaltar el Castell (que és com a Lleida s'anomena que a la Seu Vella, que aleshores, i des de Felip V. feia funcions de caserna), el fet que un altre revolucionari fos

mort per un dels sentinelles del Castell i que el gros dels re voltats (uns tres-cents segons la premsa de Lleida; el nombr e de detinguts fa pensar que serien molts menys) esperessin amagats a la falda del Castell, per la banda del Camp de Mart, és a dir, prop de La Panera, sembla abonar aquesta hipòtesi. El saldo definitiu va ser d'un mort i sis ferits (dos soldats) entre els militars, i quatre morts i un ferit entre els revolucionaris.

La confusió, tant al voltant del nombre de participants, com del de detinguts, va ser considerable. Si la premsa de Lleida (El Correo principalment) va inflar el nombre d'implicat, els anarquistes (Solidaridad Obrera, per exemple) ho van fer amb el de detinguts, ja que els 150, anunciats pel diari confederal, no surten, ni de bon tros, quan es fa recompte de les informacions parcials (14). Segons aquestes diferents informacions, incluint, és clar, les anarquistes, el nombre total de detinguts no devia arribar a la cinquantena; d'ells trenta-set serien processats per l'autoritat militar, dels quals no més tres restaven a la presó tres mesos més tard. El gros dels detinguts, eren d'Alguaire (quinze), de Cervera (onze) i de la Pobla de Cérvoles (tretze); va haver també detinguts de Lleida (entre ells els secretari del comitè provincial Jacint Borràs, així com els coneguts dirigents Guijarro i Lorenzo Pàramo: aquest darrers van ser posats en llibertat de seguida), del Vilossell (quatre) i un d'Alcarràs, de Soses, de Bellpuig i de Montoliu de Lleida.

L'altra cara de la repressió va caure sobre els sindicats; aquests van ser clausurats per ordre governativa, però no per la judicial. Aquesta va ser la raó en què es va recolçar El País setmanes més tard, per reclamar la seva reapertura, que es va produir gairebé dos mesos després, el 25 de febrer. En aquest

aspecte, la repressió podria haver efectat a algun dels sectors sindicals més conflictius i que no havien estat implicats en els fets de gener, per exemple els onze detinguts a Torrefarrera, que segons El Correo eren d'idees avançades.

Nou mesos més tard, Acracia lligaria els fets de gener amb el problema de l'atur i la conflictivitat que aquells dies es va viure a la ciutat (15). El fet, però, que els esdeveniments de Lleida no fossin aïllats i el caràcter que en general va tenir el moviment, assumit per la FAI però no per la CNT, resta qualsevol credibilitat a aquesta interpretació (16). Els fets de gener no van implicar sinó a un sector molt minoritari del moviment, però van tenir unes conseqüències molt negatives per el normal desenvolupament del sindicalisme confederal.

L'impacte d'aquest esdeveniment sobre la vida de la ciutat va ser molt fort i es va manifestar principalment en la massiva assistència a l'enterrament del sergent mort durant l'assalt de La Panera.

L'anàlisi dels fets, duríssima en les seves conclusions, de la premsa republicana (El País i La Jornada), es va moure en dues direccions: el caràcter minoritari i aïllat de la revolta i el d'atemptat contra el règim.

Que els revoltats actuaven d'una manera aïllada del conjunt de la casse treballadora i fins i tot de la CNT, a Lleida va ser palès i així ho recollia El País del dia 12, quan afirmava com "molts militans, fins capdavanters de la CNT, no sabien res de la revolució que es diu tan seriosa". El moviment obrer català ha caigut, s'afirma repetidament sota el control d'un sector minoritari, violent i aliè als interessos de la classe:

> "No hi cap l'excusa -diu La Jornada- de defensar una ideologia, que no existeix. És -

> tracta, simplement, d'una desviació morbosa. L'obrer, l'autèntic obrer català (17), ha estat lluny dels que amb la bomba i la pistola a la mà han sembrat el pànic i la mort entre gent innocent, dones i criatures, en una tarda de diumenge. Són ells, els autors, precisament, els que ni treballen ni en tenen ganes, els explotadors dels ideals i de les -- reivindicacions proletàries a les quals tenen els obrers perfecte dret com a factor decisiu de la producció i de la riquesa" (18)

Si, tal com deia El País, "l'objectiu dels revolucionaris s'ha perdut íntegrament", o no hi havia, com deia La Jornada, darrera del moviment cap ideologia a defensar, aquest només podia respondre a un mòbil: desestabilitzar el règim republicà. La teoria del complot monàrquico-faista s'obrí pas tota sola. Si l'objectiu dels revolucionaris s'havia perdut,

> "no així, malauradament, l'objectiu dels promotors.
>
> El pla és més greu, és de més envergadura, és per dissort, més complicat.
>
> Els contrarevolucionaris s'han servit amb diners dels idealistes anarquistes, dels vells pistolers i de tota mena de cooperadors conscients i inconscients" (19)

Un i altre periòdic, reclamaven conseqüentment a les autoritats de la República una actuació decidida i contundent en la repressió del moviment. La Jornada, deia en l'editorial del dia 17, que si quan els fets de l'Alt Llobregat, ocorreguts un any abans, el govern hagués aplicat tota la duresa de la llei, aquests no s'haguessin repetit ni els revoltats d'aleshores haguessin aconseguit promoure un sentiment de solidaritat, que és el que es va aconseguir amb les famoses deportacions. En el mateix número, Pep de Rufea, en la seva secció habitual deia que:

> "Si no és sever l'escarment
> no hi podrà haver pau a Lleida,
> a tots aquests assassins

hem de caçar com a feres, tractà'ls amb humanitat
serà una mala feina,
les males herbes del món
s'han d'arrencar amb mà ferma! " (20)

El comitè de la Casa del Poble, tampoc es va anar per les branques a l'hora de denunciar a "estos disidentes, indisciplinados i quebrantadores de la causa obrera y de la paz social" (21).

El Correo, per la seva banda, es defensava atacant. El complot monàrquico-faista, deia no era sinó una estratègia governamental per reprimir a la dreta, els tradicionalistes més concretament:

"Otra vez el pretexto del complot para motivar registros domiciliarios, detenciones gubernativas y clausura de Círculos".

La financiació de la revolta s'explicava perfectament, -- deia El Correo, a partir de les cotitzacions que la CNT cobrava als treballadors i que significaven unes quantitats molt respectables de diners (un mínim de 3.020.000 de pessetes anuals pel cap baix, calculava el diari), que li permetia, ultra mantenir locals i dirigents, proveir-se de "muchísimos más elementos de lucha que los que han exhibido ahora" (22).

Terra Ferma, per la seva banda, deia que els fets revolucionaris no els havien sorprès gens ni mica. "No sabíem quan, - ni com, ni a on; però ho vèiem venir". La revolució social, "que té per mòbil l'odi intens als principis essencials constitutius de la vida social", és la conseqüència inajornable de la revolució religiosa, que nega l'autoritat de l'església, i de la revolució política, que suplanta l'autoritat del príncep. "De Luter a Rousseau; de Rousseau a Karls Marx".

"Tard o d'hora -conclou el setmanari car-

lí- sempre ens trobarem que només hi ha dos camins: el de l'Església o el de la barbàrie" (23).

Els sindicats dirigits pel BOC, eren hereus de les tàctiques cenetistes, de la qual procedien la majoria. Ara bé, el Bloc es va veure atrapat entre la dèria antireformista i per tant per la por de ser considerats menys revolucionaris que els seus rivals cenetistes i l'anàlisi política que feia del procés espanyol i que els mena a pactes més o menys explícits amb sectors petit-burgesos. Aquesta mena d'indefinició i una certa independència (en ser expulsats de la CNT, no tornaren a formar part estrictament d'una central sindical fins al 1936, quan es creà la FOUS) els permeté fer més d'una política a l'hora, i d'entre totes, no descuidar de guanyar les reivindicacions concretes dels obrers. Al 1936, els sindicats de la FOUS van donar un tomb radical quan, a la pràctica, van decidir d'entrar, amb l'excusa de controlar l'aplicació de l'amnistia laboral pels fets d'octubre de 1934, en els organismes laborals paritaris, actitud que no deixava de ser un apropament, per damunt de les circumstàncies concretes del moment, important a la UGT, controlada pel sector esquerrà, on acabarien entrant, si bé una vegada la guerra ja era en marxa.

En conjunt, les centrals sindicals van ser incapaces d'elaborar una política unitària a cap nivell, ans al contrari, les seves relacions van estar presidides preferentment per l'enfrontament i el menyspreu d'unes contra les altres. Els anarquistes i els del Bloc, es disputaven un mateix espai sindical i fins i tot, almenys fins el maig de 1932, una mateixa organització. En una cosa, però, coincidien tots dos sectors, en desconfiar de la UGT i de la seva estratègia reformista a partir dels Jurats Mixtes. Paradoxalment, quan a partir de 1936, els sindicats de la Unió Local (FOUS) van acceptar els fins aleshores combatuts

Jurats, no es va produir un apropament tàctic entre aquests sindicats i la central socialista, sinó tot el contrari, hi hagué un apropament entre la UGT i CNT, almenys en la vaga de la construcció, vaga a la qual s'oposava enèrgicament el sindicat de l'ULS.

L'anual celebració del Primer de Maig, reflectia la situació del moviment obrer organitzat. Al 1931, la festa del treball, va revestir un cert caràcter republicà i institucional, amb una manifestació davant el govern civil i amb un discurs del governador des de la balconada; tot plegat, però, no va evitar ni l'enfrontament entre anarquistes i comunistes (del Bloc), quan aquests van desplegar una bandera pròpia; ni tampoc, amb la guàrdia cívica republicana (24). Els dos anys següents, la celebració va ser organitzada separadament per cadascuna de les organitzacions, malgrat que l'any 1932 la USC havia convocat a totes les organitzacions obreres per tal de plantejar una celebració unitària, la convocatòria va ser un fracàs des de la fase prèvia. Al 1934, el Primer de Maig prengué un caràcter distint; la celebració principal, un míting al Teatre dels Campos, era convocada en nom de l'Aliança Obrera; hi van prendre part, la ULS i la UGT, les joventuts socialistes i les del Bloc, el PSOE i el BOC. L'intent de manifestació que s'organitzà a la sortida del míting va ser dissolt d'una manera contundent per la guàrdia civil. La divisió entre els tres sectors tradicionals tornaria a ser la protagonista a l'any 1936.

L'Aliança Obrera, havia aparegut a Barcelona a principis de desembre de 1933, en un clima d'avenç generalitzat de les dretes que acabaven de guanyar les eleccions generals d'aquell novembre. Aquestes circumstàncies i les condicions internacionals (ascens del nazisme a Alemanya, principalment) van donar a l'Aliança un caràcter de plataforma antifeixista. Al mateix

temps, però, l'absència de la CNT, que es malfiava de l'operació, donava a l'Aliança Obrera un cert caire alternatiu a l'hegemonia anarco-sindicalista en el moviment obrer català.

A Lleida, el primer manifest de l'Aliança Obrera no va aparèixer fins dos mesos més tard, el 15 de febrer de 1934 i era signat pels sindicats de la Unió Local, la Unió Agrària i el Bloc. El manifest girà substancialment al voltant d'una idea principal: el perill feixista, aguditzat a Espanya, deien per l'actual ofensiva de la gran burgesia, que servint-se del govern sortit de les darreres elecciones de novembre, havia engegat una autèntica ofensiva contra les escasses millores que la classe treballadora va arrancar durant el primer bieni republicà. El manifest era també una crida a la unitat de la classe treballadora, ja que,

> "Nadie ignora que el fascismo se introduce por las grietas abiertas por las luchas suicidas entre la clase obrera. Por eso al grito de Alianza Obrera, los obreros anarquistas, socialistas, comunistas, republicanos y sin partido, olvidan todo lo que les separa y piensan únicamente en lo que les une" (25).

Malgrat aquestes bones intencions, la crida tindria un ressò molt limitat a les bases d'influència bloquista. El 13 de març, l'Aliança Obrera va convocar una vaga general contra el feixisme; era la primera vegada que podria medir les seves forces. La vaga va tenir una resposta desigual per tot Catalunya; a Lleida i a Balaguer, però, la vaga es va convertir en general.

A diferència de la direcció de la Federació Catalana, i malgrat d'haver acudit junts amb el BOC a les darreres eleccions, els socialistes lleidatans no van incorporar-se a l'Aliança Obrera fins a la primavera de 1934. El canvi d'aliances electorals a les municipals de gener, podia haver estat la causa d'aquest retard.

Els fets d'octubre, sota la decisiva influència de l'Aliança Obrera, tindrien a Lleida un caràcter eminentment obrerista i revolucionari. Al marge però d'aquest episodi, important, l'Aliança no va jugar durant la primavera i l'estiu de 1934 cap paper destacat en la vida lleidatana. Després dels fets d'octubre, i malgrat que ocasionalment es continués utilitzant el seu nom, l'Aliança Obrera va desaparèixer i l'apropament entre bloquistes i socialistes es va trencar.

N O T E S

(1) Aquestes informacions sobre vagues les he elaborat a partir de la premsa lleidatana i també dels informes remetits pel governador civil al Ministeri de la Governació. AHN. Gobernación.Legajo 6 A N. 17. 1931. Les xifres oficials sobre vagues sempre resulten molt discutibles, donat que la CNT no acceptava cap mena d'arbitratge i per tant moltes podien passar per alt els organismes oficials de Treball. Per al marc general català, vegeu, A. BALCELLS: Crisis económica, principalment pp. 201-242.

(2) El professor Balcells ha dit de les vagues de 1931 que "són numerosas, pero predominan las de ámbito reducido y su planteamiento es desordenado y poco coordinado". Crisis económica, p. 240. El testimoni de Cl. AMETLLA: Memòries polítiques, p. 163.

(3) La Comissió va quedar integrada pel mateix governador civil, l'alcalde de Lleida, el comissari de la Generalitat, el director de la sucursal del Banc d'Espanya, el director d'El País, senyor Montaña, en representació de la premsa i pel senyor Josep Solé, del Centre de Dependents. L'única activitat concreta de la Comissió va ser organitzar una subscripció pública a favor dels obrers sense feina. El governador, per altra banda, va incitar els ajuntaments de la província a crear les seves pròpies comissions.

(4) "Los obreros sin trabajo de la construcción de Lérida a las autoridades y a la opinión pública en general".- El País.- Num. 15605 (15 diciembre 1932), p. 3.

(5) "El problema de l'atur forçós".- La Tribuna.- Núm. 469 (13

junio 1936), p. 3. L'ajuntament en una nota de rèplica, - assegurava fer tots els esforços que estaven a la seva mà, recordava, però, que no tenia cap competència per fer lleis i afirmava, finalment, que l'ajuntament no tenia inconvenient en trametre les peticions a la patronal.

(6) "Los obreros sin trabajo".- La Tribuna.- Núm. 383 (2 febrero 1936), pp. 2-3.

(7) La primera d'aquestes ponències era presidida pel primer tinent d'alcalde, senyor Zamorano, i era integrada per representants de les centrals sindicals; mentre que la segona, presidida pel regidor senyor Bergós, era integrada per representants de les Cambres de Comerç, de la Propietat Urbana i Agrícola, del cercle Mercantil, de l'Agrícola Pràctica, de la banca i del Banc d'Espanya.

(8) CONSTANTIUS: "Del momento político. Un síntoma".- El Correo. Núm. 463 (3 enero 1933), p. 1.

(9) "Los sin trabajo".- Ibid., pp. 1 i 4.

(10) MIRABAL: "¿En que quedamos? ¿Trabajamos o "vagueamos"?".- Ibid.- Núm. 465 (5 enero 1933). El Correo, va anar més lluny per aquest camí quan comentant uns robatoris que havien -- ocorregut al carrer de Remolins, deia: "aunque nosotros no nos asombramos de la actividad de los amigos de lo ajeno, ya que la impunidad de los "rabassaires", la negativa de - pagar de los aparceros y las expropiaciones en serie y sin fianza, autorizan a quien tiene la listeza de no dejarse - capturar, para apoderarse de aquello cuya legitimidad en - el título de propiedad no es mayor valor que lo que asalta el "rabassaire", el aparcero y los demás". "Elogio de los

cleptómanos".- Ibid.- Núm. 586 (31 mayo 1933), p. 3.

(11) La Jornada.- Núm. 305 (17 gener 1933), p. 1.

(12) "Conflictes socials".- Pla i Muntanya.- Núm. 160 (20 juliol 1931), p. 4. "L'actualitat. Alimentant la plataforma".- Ibid.- Núm. 180 (9 maig 1932), p. 5.

(13) El professor Balcells, apunta que la base faista caldria buscar-la preferentment entre els obrers immigrants més recents, i per tant, amb una situació econòmica i laboral més precària, Crisis econòmica, p. 195. Aquesta mateixa posició és recollida per E. VEGA: El trentisme a Catalunya, pp. 220-221.

(14) "En la cárcel de Lérida. Más de treinta compañeros procesados, sin existir pruebas contra ellos".- Solidaridad Obrera.- Núm. 623 (8 febrer 1933), p. 6. Vegeu també, La barbarie gubernamental, pp. 10-12.

(15) "En recién manifiesto, los obreros de la construcción nos recuerdan que el año pasado fue preciso "que mediara los sucesos del 8 de enero para que se gastara unas pesetas". "Nota local".- Acracia.- Núm. 2 (23 septiembre 1933), p.4.

(16) L'origen dels fets de gener, cal buscar-lo en la intervenció que les seccions de Defensa Confederal havia de tenir en la vaga dels ferroviaris, però, "cuando -explica Garcia Oliver, un dels dirigents de la revolta- por conveniencias del Comité de Huelga de los ferroviarios, nos llegó la comunicación de suspender las acciones, consideramos, a propuesta mia, que no habia lugar a ello, por considerar que nuestras fuerzas de choque se creaban por

y para la revolución, pero no para maniobras de tipo sindical": El eco de los pasos, p. 131. El que no significa, és clar, que la FAI no pensés, equivocadament, que una vegada encesa l'espurna revolucionària, aquesta s'estendria entre la classe treballadora, assaonada per múltiples problemes i per l'agitació dels dos anys anteriors. En aquest sentit, però, per als fets de l'any anterior, vegeu: A. BALCELLS: Crisis económica, p. 211.

(17) El caràcter no català de la revolta és extensament desenvolupat per Antoni Rovira i Virgili en un article que recollia El País del dia 14, a primera plana. Allí, Rovira i Virgili, després d'afirmar la preponderància que un sector de la immigració havia anat adquirint en el si del moviment obrer català, afirmava: "si és just i natural que tots els que a casa nostra viuen i treballen tinguin participació en les activitats polítiques i socials catalanes, no es natural ni just que arribin a una situació de predomini, que implica una submissió per part dels catalans". Pensava, el polític republicà, que aquest fenomen no era sinó un episodi d'una estratègia perfectament planificada, dirigida a desnacionalitzar Catalunya, "un dia -afirma- vingueren exèrcits de soldats, un altre dia vingueren exèrcits de funcionaris, després han vingut i vénen exèrcits de "comunistes llibertaris". Després de constatar que es produïa, fora de Barcelona principalment, una reacció contra els "intrusos" i de manifestar, confiat, com els fets recents acabarien per inclinar els "obrers catalans, que són els més i els millors" contra "la tirania dels mals pastors" i contra "la violència sistemàtica i inhumana", Rovira i Virgili conclou esperançat, que "també fracassarà aquest últim esforç que des del camp obre-

rista realitzen uns homes enemics del nostre esperit, del nostre idioma, del nostre treball i del nostre ideal de llibertat". A. ROVIRA I VIRGILI: "La direcció de l'obrerisme. L'últim esforç anticatalà". El País.- Núm. 15632 (14 enero 1933), p. 1.

(18) "Editorial. Després de la passada convulsió. Notes i reflexions d'un home de bona fe".- La Jornada.- Núm. 305 - (17 gener 1933), p. 1.

(19) "Lleida per la República".- El País.- Núm. 15630 (12 enero 1933), p. 1. La tesi dels diners monàrquics és també - defensada decididament pel setmanari de JR, vegeu per -- exemple: La Jornada.- Núm. 305 (17 gener 1933), p. 1.

(20) "Clixé setmanal".- Ibid.- p. 3. Val a dir que El País no era tan sever a l'hora de reclamar la repressió dels implicats i que al mateix temps reconeixia que la marxa de les reformes empreses pel govern republicà no anaven tant de pressa com molts sectors esperaven. "A guisa de Comentario".- El País.- Núm. 15636 (19 Enero 1933).

(21) "Una protesta de la Casa del Pueblo de Lérida".- El País. Núm. 15628 (10 Enero 1933), p. La nota anava signada en nom del comitè por M. Pardo, secretari i Josep Gregori, - president.

(22) CONSTANTIUS: "Del momento político. Una obsesión absurda y calumniosa".- El Correo.- Núm. 633 (27 Julio 1933), p.1. I també del mateix autor: "Después del fracaso".- Ibid.- 472 (12 Enero 1933), p. 1.

(23) "Del moment: La revolta".- Terra Ferma.- Núm. 13 (13 gener 1933), p. 1.

(24) El caire republicà i festiu d'aquest Primer de Maig va - quedar ressaltat per la celebració al Camp d'Esports de JR d'un partit de futbol entre el Regiment de Navarra i del Centre d'Esports, animat per la banda del Regiment - La Albuera; el beneficis del festival anaren a favor de les famílies dels soldats republicans morts durant els - fets de Jaca de l'any anterior. "La Festa del Treball".- La Jornada.- Núm. 173 (1 maig 1931), p. 4.

(25) "Un llamamiento de la Alianza Obrera de Lérida".- Adelante.- (15 Febrero 1934).

CAPITOL X

CONFLICTIVITAT PAGESA

I PROBLEMES DEL CAMP

La pagesia, com tants d'altres sectors de la societat, es va mobilitzar a partir de la proclamació de la República. El nou règim va desvetllar molts dels problemes i moltes de les aspiracions seculars del camp i que d'una manera o altra havien anat apareixent i reapareixent al llarg dels anys. Al voltant principalment de tres problemes es bellugarà el moviment pagès de les comarques lleidatanes: la propietat de la terra, el Canal d'Urgell i el blat.

1.- La lluita per la terra

> "La propiedad privada queda garantizada por la ley; en consecuencia, no podrá ser expropiada, sino por causa de utilidad pública y previa la indemnización correspondiente. Mas este Gobierno, sensible al abandono absoluto en que ha vivido la inmensa masa campesina española, al desinterés de que ha sido objeto la economía agraria del país y a la incongruencia del derecho que la ordena con los principios que inspiran y deben inspirar las legislaciones actuales, adopta como norma de su actuación el reconocimiento de que el derecho agrario debe responder a la función social de la tierra." (1).

Des de l'endemà mateix de proclamar-se la República, des de la primera declaració del govern provisional, a la qual pertany el paràgraf anterior, el tema de la reforma agrària, i del camp en general, passa a ocupar la primera plana de l'activitat política. Havent renunciat el govern provisional a la reforma agrària per decret, va aprovar, principalment a iniciativa del ministre socialista Largo Caballero, abans de l'apertura de les Corts (14 de juliol), sis decrets referits al camp: dos referits als arrendataris i els altres als jornalers. A aquests decrets inicials en van seguir d'altres (6 d'agost i 31 d'octubre)

encaminats tots ells a resoldre alguns aspectes puntuals relacionats amb l'arrendament i parceries. Aquesta sèrie de mesures van desencadenar una viva agitació al camp, desvetllant entre la pagesia grans esperances, que als pocs mesos es veurien en gran part frustrades, i un gran desassossec entre la classe propietària (2).

29.971 peticions de revisió es van presentar a Catalunya fins el juliol de 1932, d'acord amb un informe elevat al govern de la República per la Sala de Govern de l'Audiència Territorial de Barcelona. 909 corresponien a la Regió VIII (3).

Al jutjat de Cervera es van presentar 40 peticions. Al de Balaguer, se'n van presentar 168, corresponents a 10 municipis distints; 65 eren de la Fuliola i 33 de Torrelameu. I finalment, 701 al de Lleida, corresponent a 20 municipis; 515 anaven dirigides contra la Unió Laical de Beneficiats de la S.I. Catedral de Lleida. Segons aquest informe mateix, de les 909 peticions 748 es van resoldre per conciliació entre les parts (entre elles les 40 de Cervera). Davant les reclamacions que els propietaris presentaran després dels fets d'octubre, cal creure que moltes d'aquestes conciliacions eren més que res conjunturals i que res tenien que veure amb l'optimisme que transpirava l'informe de l'Audiència Territorial.

Diu el professor Giralt, que les demandes rebutjades pels magistrats podien haver afectat al 90 per 100 de les sol.licituds, el què va produir una gran frustració entre la pagesia i va abocar el camp català cap a la insurrecció (4).

La manca de tradició de lluita i organitzativa (la Unió Agrària no neix fins a principis de 1932), l'alt percentatge de conciliació i, també, la poca base del moviment, van fer que les campanyes de 1931 i 1932 fossin relativament tranquil.les a Lleida (5). Així i tot, els propietaris lleidatans es van abo

car, com ja hem assenyalat en un altre lloc, cap a l'IACSI, si bé, potser no amb la intensitat d'altres comarques.

El 1933, presentava un aspecte ben distint. El dia 19 de març es va celebrar a Lleida el congrés de la Unió Agrària, - que va fixar les bases organitzatives i programàtiques d'aquest sindicat. Serà la Unió Agrària la que principalment impulsarà les lluites de 1933. La convergència de dos conflictes distints, el d'arrendataris i parcers per una banda i el del Canal d'Urgell per l'altra, faran de l'estiu d'aquest any un període particularment agitat.

El moviment va esclatar a finals d'abril, quan mitgers de Puigvert de Lleida, de Torregrossa, d'Artesa de Lleida i d'altres pobles (El Correo va parlar de 26 pobles) van negar-se a entregar la part corresponent al propietari de la collita d'aufals. El governador civil de la província, Antoni Ventós, va - dirigir als alcaldes i comandants de "puesto" de la Guàrdia Civil una enèrgica circular recordant la necessitat de fer com-- plir la llei i evitar, per tant, que s'efectués "la partición de los frutos de una manera distinta a la estipulada en los contratos existentes con los propietarios" (6).

"La guerra de l'aufals", malgrat no mereixés gaire atenció per part de la premsa, debia revestir certa importància, almenys a Puigvert, ja que va donar lloc a un pacte entre el Sindicat de Treballadors i el Centre Agrícola que significava unes noves bases en les relacions entre mitgers i propietaris. El pacte - constava de cinc punts i eren els següents:

1.- "Que tots els fruits que es recullin en la terra es dividiran en sis parts de les quals, tres parts i mitja de dits fruits quedarà a favor del mitger i les dos i mitja restants quedarà per al propietari".

2.- "De tots els fruits que es recullin a la terra, a ex-

cepció dels cereals, el mitger vindrà obligat a portar els fruits a casa del propietari."

3.- "Els cereals, vindrà obligat el mitger a portar-los a l'era que designi el propietari, amb la condició expressa que el propietari per dit treball pagarà al mitger la quantitat de dos pessetes per garbera de trenta-sis garbes. No obstant si el propietari vol, podrà portar-se ell personalment les garbes de la seva part i com es desprèn llavors, no tindrà que pagar res el propietari al mitger."

4.- "Referent als adobs i altres necessitats de la terra, regiran els mateixos contractes existents amb aquesta data, en el sentit que serà la meitat per el propietàri i la meitat per al mitger."

5.- "El present contracte, amb dues parts s'obliguen a complir-lo i fer-lo complir a tots els associats de dites societats, fins i quan el Parlament de Catalunya no hagi dictat una llei que regularitzi el conreu del camp." (7)

Aquest pacte va ser denunciat per la premsa de dretes com d'"extra legal"; hi veien tant un triomf dels mitgers revoltats, com una conxorxa inspirada per l'Esquerra per tal de controlar la situació (8).

La collita del blat va coincidir amb la promulgació per part del Parlament Català d'una llei per resoldre els conflictes derivats dels contractes de conreu (anomenada "Llei Petita"). Aquesta llei, aprovada el 26 de juny, tenia principalment un caràcter eventual, mentre s'esperava l'aprovació de la Llei definitiva; deixava en suspens totes les resolucions judicials anteriors i permetia a tots els pagesos que haguessin sol.lici

tat una revisió de renda a partir del 14 d'abril de 1931 i fins al 21 d'abril de 1933, retenir el 50 per 100 de la part que -- corresponia a l'amo; els conflictes serien resolts a partir -- d'ara per unes comissions arbitrals formades per tres vocals - designats per la Unió de Rabassaires, altres tres per l'IACSI i un president designat pel Govern, la presidència de la Comissió Arbitral Superior, última instància a la qual hom podia -- apel.lar corresponia al Conseller de Justícia i Dret. Tal i com ha assenyalat el professor Balcells, la Llei no només era favorable als pagesos, sinó que significava una rotunda revisió -- del treball dels jutges durant 1932 (9).

La Unió Agrària va denunciar la llei per discriminatòria. segons el sindicat lleidatà, la llei era electoralista i havia estat feta per acontentar els rabassaires. La Unió reclamava - l'aplicació de la llei sense restriccions, ja que l'actual penalitzava a aquells sectors de la pagesia, com la lleidatana, que havien viscut fins aquell moment sense cap mena d'organització (10).

La nit de Sant Joan van cremar algunes garberes a Miral-- camp. La resistència dels mitgers es va anar estenent des de - principis de juliol. Les Borges Blanques i Bellvís van convertir-se en el nucli central del conflicte, però aquest es va estendre per La Fuliola, Castellserà, Boldú (La Fuliola), Pene-- lles, el Tarrós, Vilanova d'Alpicat, Espluga Calba, Torres de Segre, Torrelameu, Linyola. Soses, Arbeca (aquí el moviment -- era dirigit pel sindicat de CNT), Juneda, Margalef (Torregrossa), on hi havia una finca del duc d'Almenara, i potser encara altres llocs (La Batalla va parlar de 50 pobles). Va haver incendis de garberes a Miralcamp (les nits de Sant Joan i Sant - Pere), Arbeca, Alcarràs, els Alamús, Vallfogona i Talavera. El 14 de juliol va haver vaga general en molts d'aquests pobles. El governador civil, un home d'ERC, va controlar el moviment -

amb un important desplegament de la Guàrdia Civil. Sebastià - Garsaball, el comitè de Bellvís (entre ells un regidor d'ERC), van ser detinguts; també va haver detencions a les Borges; alguns mitgers (15 a les Borges segons La Veu de Catalunya), van ser multats pel governador per no respectar els contractes. La premsa de dretes va començar a parlar d'anarquia i de comunisme al camp:

Quadre 1. Focus d'agitació pagesa durant l'estiu de 1933

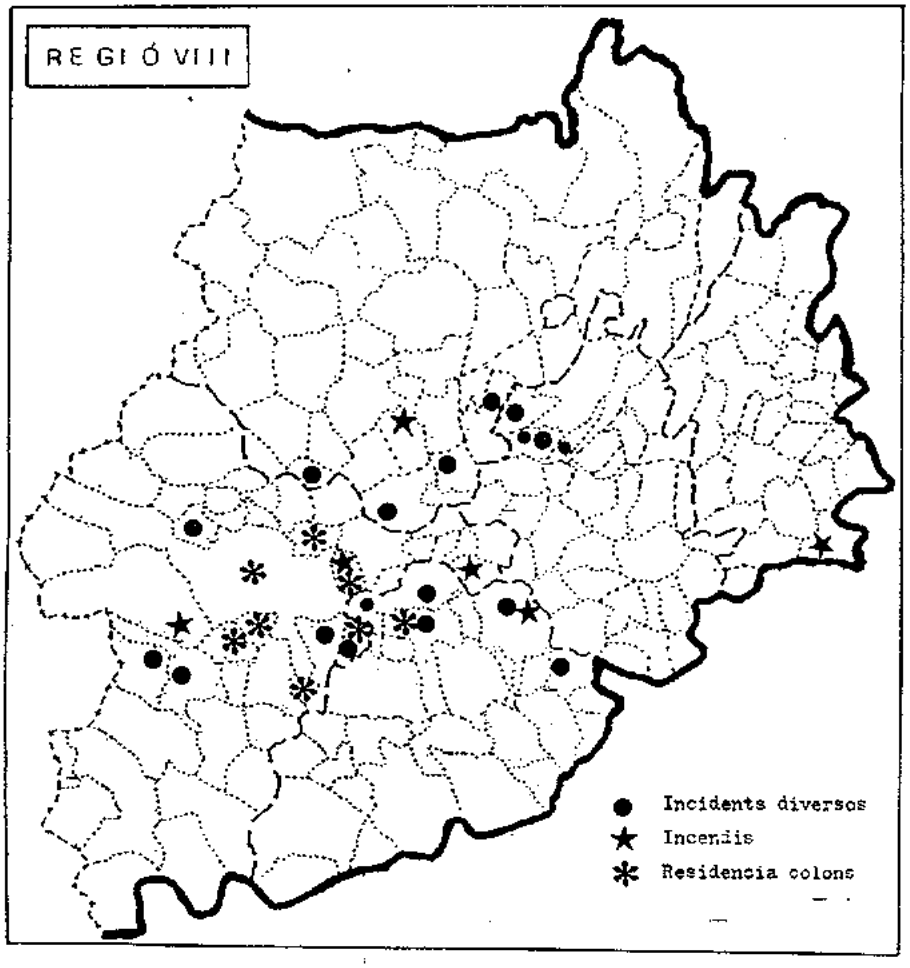

> "La promulgació de la Llei per a solucionar els conflictes del camp, -deia El Correo- ha coincidit amb un esclat de violència en els nostres medis rurals."

segons el mateix article, la revolta era

> "menada per uns individus organitzadors d'una entitat anomenada "Unió Agrària", la qual fundaren i controlen destacats membres del Bloc Obrer i Camperol, organització comunista de Lleida."

Afirma, a continuació, l'articulista d'El Correo que la Unió Agrària compta amb 16.000 arrendataris, mitgers i petits propietaris i que de seguir així, seria la principal organització de l'ex-província. Aquest fet, deia portaria a una redistribució de les forces polítiques lleidatanes

> "puix el creixement numèric de les masses de l'extremisme social, les independitzarà de la tutela interessada de Joventut." (11)

Un parell de mesos abans, quan va començar la revolta de l'aufals, el mateix articulista d'El Correo havia escrit:

> "Cal considerar ben bé l'origen d'aquesta agitació, que no dubtem s'estendrà arreu de les nostres comarques (...). L'origen de la sublevació rural de l'Urgell està menada per genteta comunista i sindicalista i a contracor de Joventut. Però aquesta no té avui cap autoritat moral per a oposar-s'hi, doncs qui feu a Barcelona i Tarragona, no pot impedir que un altre faci lo mateix a Lleida." (12)

Que l'Esquerra feia una doble política, a favor dels rabassaires a les comarques vinícoles de Barcelona i Tarragona i a favor dels propietaris a Lleida, es va convertir en un argument àmpliament utilitzat tant per les dretes com per la Unió Agrària i el BOC contra el partit del govern de la Generalitat. Que el president Macià fos el propietari de Vallmanya i que Pere Mies, diputat i conseller d'Agricultura, fos un dels propietaris importants de les Borges i Josep Company, també diputat, ho fos d'El Tarrós, seria repetit una i altra vegada, i sens dubte que seria escoltat amb convicció per les masses pageses.

"Quan s'escrigui la història de la Maciànada -va afirmar Manuel Brunet- el conflicte dels rabassaires mereixerà capítol a part. La història començarà fent constar que el partit que va trobar el truc "que la terra és del qui la treballa" era presidit pel primer propietari rural de Catalunya, propietari consort del segon latifundi del país."

"Però el fet més curiós de tot aquest moviment és que mentre a les "províncies" de Barcelona, Tarragona i Girona és lícit d'entabanar els pagesos, si aneu cap a Lleida a predicar que la terra és del qui la treballa i poseu en pràctica aquest principi esquerrà, anireu de dret a la presó. Aleshores l'historiador haurà de fer constar que els principals prohomes de l'Esquerra tenen finques a Lleida (...)"

"L'obstacle que topen a Lleida els agitadors rabassaires és l'únic capítol còmic d'aquesta història de rapinya (...)" (13).

L'actitud de l'Esquerra, però, venia marcada per dos condicionaments distints. Per una part, no controlava el moviment pagès desencadenat a les comarques lleidatanes, principalment a l'Urgell, durant l'estiu de 1933, però és que a més, aquest moviment havia estat impulsat, i era capitalitzat pel Bloc, a través de la Unió Agrària. En segon lloc, el govern de la Generalitat no podia, ja ho veurem més endavant, resoldre una de les causes del problema suscitat, el tema del novè que es pagava a la Societat Canal, i per tant li era molt difícil fer front al moviment i conduir-lo cap a uns camins de diàleg i concòrdia.

Les reivindicacions de la Unió Agrària van quedar perfectament plasmades en un escrit que el sindicat pagès va elevar als alcaldes de la comarca i que va ser publicat a La Batalla del 10 de juliol:

"Conclusiones presentadas a los alcaldes:

1. "Pedimos la destitución del actual gobernador civil, Sr.

Ventós por la parcialidad que viene demostrando en los conflictos que actualmente se desarrollan en el campo entre medieros y propietarios, y regantes del Canal de Urgel y la compañía propietaria. Dicho gobernador, al mandar la guardia civil a los pueblos, la ha dirigido contra los medieros y regantes.

2. "Protestar de la presencia de tanta guardia civil en los campos de Urgel, cuando ni los medieros ni los regantes han pretendido nunca causar desorden y si tratar con las partes interesadas para la solución del conflicto.

3. "Reafirmar el propósito de cambiar el actual régimen del Campo por considerarlo como una reminiscencia feudal

   a) Abolición del cultivo a medias y aparcería y todo el que esté basado en el pago en especies (como excepción, este año se hará entrega en la proporción de dos tercios para el mediero y un tercio para el propietario).

   b) Abolición del "noveno" del Canal de Urgel.

4. "El tipo de arrendamiento será el 5 por 100 de lo que resulte de la renta según el amillaramiento de la finca. Pero como norma transitoria y excepción, este año se hará entrega a los propietarios según se hace constar en la base A.

5. "En concepto de pago por el canon de riego, se estipularán normas por lo menos iguales a las que rigen en el Canal de Aragón y Cataluña.

6. "Exclusión del Sindicato General de Riegos y Urgel y sustitución por Comunidades de Regantes, haciendo de cada toma una comunidad.

7. "Aumento de sueldo a los jornaleros según tarifas aprobadas por la Unión Provincial Agraria.

8. "Libertad inmediata de todos los detenidos en este movimiento, así como del Secretario General de la U.P.A., Segastián Garsaball, y apertura de los Sindicatos, con libertad de reunión".

Repetim, per acabar, una cosa que ja hem insinuat abans: sense el tema del Canal el moviment desencadenat durant l'estiu de 1933, la lluita dels mitgers, no hagués arribat a adquirir ni el caràcter ni el ressò que havia obtingut en aconseguir fer convergir aquests dos problemes (14).

La primavera i l'estiu de 1934 no serien tan agitats, en gran part, gràcies que el tema del Canal havia entrat per camins de negociació i de pacte. Malgrat tot, van produir-se alguns incendis, principalment de pallers, a Arbeca, Mollerussa (finca Escola), a la finca del duc d'Almenara a Margalef (Torregrossa), a Artesa de Lleida, a Torregrossa (un rastoll d'aufals) i a la partida del Pla de Lleida. A Torres de Segre van aparèixer tallats els fruiters dels horts d'alguns propietaris. Acció Comarcal denuncià que algunes màquines de segar havien aparegut misteriosament inutilitzades, si bé insinuava que es podia atribuir a obrers forarsters que demanaven feina.

La novetat més substancial en l'agitació que viurà aquest any el camp lleidatà serà protagonitzada pel canvi d'actitud d'ERC. Un decret del conseller de Justícia i Dret de finals de maig, va posar en vigor la part de la Llei de Contractes de Conreu referent a les revisions de contractes, això va ser utilitzat per l'Esquerra lleidatana per recuperar la iniciativa entre la pagesia. El 22 d'aquest mes, La Jornada publicava un llarg manifest dirigit als pagesos militants del partit; en ell, s'arremetia primer contra la Lliga, perquè en lloc de complir amb -

el seu deure al Parlament de Catalunya, d'on va desertar, havia dut, contradint tots els sentiments catalanistes, la llei a Madrid en una acció típicament sabotejadora; però també contra la Unió Agrària i el BOC, perquè amagaven, deia el Manifest, una finalitat política sota una campanya a favor de la revisió de contractes; el Manifest acabava reclamant la confiança dels pagesos tot afirmant:

> "L'Esquerra ha fet la Llei i l'Esquerra la implantarà amb més garanties d'eficàcia i amb més esperit comprensiu que ningú." (15)

La Unió Agrària va aprofitar també la nova Llei per engegar de nou la campanya a favor de la revisió de contractes, al temps que organitzava una assessoria jurídica per als socis. Aquesta última iniciàtiva va obligar a l'Esquerra a fer quelcom semblant, a càrrec de l'advocat Ramon Vilaró, l'home que va intentar engegar una Unió de Conreadors de la Terra. A manca d'una informació oficial sobre el nombre de peticions de revisió presentades, es fa molt difícil saber amb exactitud l'abast del moviment, La Jornada del dia 12 de juny parla de 600 demandes presentades, mentre que un mes i mig més tard parla de més de dues mil; El Correo del 6 de juny, per la seva banda, parla també de 600 demandes i ho presenta com un fracàs de la llei i per tant de l'Esquerra.

Un nou episodi va ser recollit per la premsa de dretes, la qual el va denunciar esverada: la detenció, per ordre del delegat d'Ordre Públic, Jaume Martí i Cabot, d'alguns propietaris que burlant les noves lleis s'havien endut del tros la part que els corresponia d'acord amb el vell contracte. Segons El Correo aquestes detencions mai no es van fer per escrit ni cap d'ells havia passat a disposició judicial,

> "Pero es necesario implantar un pequeño pe